

GELENEK
İNSAN YAŞAMININ
BÜYÜK REHBERİDİR

TANRI
HER ŞEYDEDİR

ZİHİN
BOŞ LEVHADIR

EN BÜYÜK
MUTLULUK
İLKESİ

VAROLUŞ
ÖZDEN ÖNCE
GELİR

DEĞİŞMEYEN
TEK ŞEY DEĞİŞİMİN
KENDİSİDİR

VAR OLMAK
ALGILANMIŞ
OLMAKTIR

FELSEFE

OLGULAR YOKTUR
YALNIZCA
YORUMLAR VARDIR

NASIL ÇALIŞIR

görsel olarak **AÇIKLANAN GERÇEKLER**

HER SORUNUN ÇÖZÜMÜ
ÇÖZÜLMEMİŞ YENİ
SORUNLAR YARATIR

AKIL
TUTKULARIN
KÖLESİDİR

FELSEFE NASIL ÇALIŞIR

ALFA

FELSEFE NASIL ÇALIŞIR

Danışman editör Marcus Weeks

Alfa Yayınları: 3938

Başvuru: 32

FELSEFE NASIL ÇALIŞIR?

Orijinal Adı How Philosophy Works

İngilizce Aslından Çeviren Ahmet Fethi Yıldırım

1. Basım: 2020

ISBN 978-625-449-118-4

Sertifika No: 43949

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Proje Editörü Sam Kennedy

Kıdemli Editör Andrew Szudek

Sanat Yönetmeni Karen Self

Tasarım Uygulama Elif Çepikkurt

© 2020, ALFA Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

© Dorling Kindersley Limited, 2019

80 Strand, London WC2R 0RL United Kingdom,

A Penguin Random House Company

Kitabın tüm yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi, Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu,

İstanbul/Türkiye

Tel: (0212) 511 53 03 - 513 87 51 - 512 30 46

Faks: (0212) 519 33 00

www.alfakitap.com info@alfakitap.com

A WORLD OF IDEAS:

SEE ALL THERE IS TO KNOW

(www.dk.com)

Çin'de üretilmiştir. Printed in China.

KATKIDA BULUNANLAR

Marcus Weeks (danışman editör) Sheffield Üniversitesinde müzik ve felsefe okudu ve yazar olmaya karar vermeden önce öğretmen, piyano tamircisi ve tromboncu olarak çalıştı. Dorling Kindersley'in "Büyük Düşünceler" dizisinde birkaç kitap da dahil, felsefe, psikoloji, müzik ve sanat üzerine çok sayıda kitap yazmış ve katkıda bulunmuştur.

Roxana Baiasu Oxford, Viyana ve Birmingham da dahil, dünyanın her tarafından üniversitelerde öğrencilere felsefe dersi verdi. Avrupa felsefesi, Ludwig Wittgenstein felsefesi, feminist felsefe ve din felsefesi alanlarında yazılar yazmıştır.

Robert Fletcher *Talking Politics* ve *Politics Review* gibi dergilere siyasal gelişmeler üzerine yazılar yazdı. Oxford Üniversitesinde ders verdi ve şu anda zihin felsefesinde uzmanlaşmaktadır.

Andrew Szudek yazar ve editördür; Cambridge Üniversitesinde felsefe okudu ve Wittgenstein ve zihin felsefesi alanında uzmanlaştı. Gezi rehberlerinden askeri tarihe kadar uzanan sayısız edebiyat dışı kitap çalışması vardır.

Marianne Talbot 32 yıl Oxford Üniversitesi kolejlerinde felsefe dersi verdi. Felsefe podcastleri 8 milyondan fazla indirilmiştir.

İÇİNDEKİLER

TEMELLER

Her şeyin kaynağı	16
Kozmik köken	18
Kutsal geometri	20
Her şey değişir	22
Her şey birdir	23
Zenon'un paradoksları	24
Elementler ve kuvvetler	26
Ölümsüz tohumlar	28
Atom teorisi	30
Düşünceleri incelemek	32
Platonik dünyalar	34
Platon'un mağara alegorisi	36
Yalnızca bir dünya	38
Biçim işlevdir	40
Dünya merkezli bir evren	42
Doğada amaç	44
Skolastik felsefe	46
Töz dönüşümü	48
Ockham'ın usturası	49
Bilimsel devrim	50
Dünyadan kuşkulanma	52
Zihin ve beden	54
Bir makine olarak beden	56
Tek töz	58
Boş levha	60
Zihinlerin sonsuzluğu	62
Olgular ve düşünceler	64
Dünyayı zihinle şekillendirmek	66
Doğruluk türleri	68
Bir süreç olarak gerçeklik	70
Tarihin sonu	72
Tarihte sınıf çatışması	74
Yararlı doğruluklar	76
Doğruluğun değeri	78
Alet olarak düşünce	80

ANALİTİK
FELSEFE

Bir sözcük ne ifade eder?	86
Russell'in betimlemeler teorisi	88
Resim yapan sözcükler	90
Anlam ve gözlem	92
Metafizikten vazgeçme	94
Özel bir dil olanaksızdır	96
Wittgenstein'in dil oyunları	88
Bilim ve safsata	100
Bilimsel doğruluğun doğası	102
Eylem olarak sözcük	104
Bilimsel devrimler	108
Bakış açıları	108
Feminist epistemoloji	110

KITA

FELSEFESİ

Zihindeki nesnelere	116
Görüngübilim	118
Zaman bilinci	120
İnsan olmak nasıl bir şey?	122
Ölümden önce yaşam	124
Özgürlük ve kimlik	126
"Öteki"	128
Toplumsal cinsiyet kimliği	130
Yaşanmış beden	132
Eleştirel teori	134
İktidar oyunları	136
Yapısöküm	138
Feminist postmodernizm	140

ZİHİN

FELSEFESİ

Düalizm	146
Dilin sınırları	148
Davranışçılık	150
Zihin-beyin özdeşliği teorisi	152
Ayıklamacı materyalizm	154
İşlevselcilik	156
Biyolojik natüralizm	158
Panpsişizm	160
Bedenin doğası	162

DOĞRU VE

YANLIŞ

Kurallar ve ilkeler	168
Etik ve hukuk	170
Özgür irade	172
Ahlak bilgimiz var mıdır?	174
Ahlaki doğruluk var mıdır?	176
Olgu-değer ayrımı	178
Aristoteles'in erdem etiği	180
Hume'un etiği	182
Deontoloji	184
Faydacılık	186
Varoluşçu etik	188
Hayvan hakları	190
Ötenazi	192
Klonlama	194

SIYASET FELSEFESİ

Kim yönetmeli?	200
Mutlak yönetimi hakkı gösterme	202
Halk hükümeti	204
Halk egemenliği	206
Mülkiyet hakları nasıl gereçlendirilir?	208
Rıza ve yükümlülük	210
İnsanlar hangi haklara sahip olmalı?	212
Özgürlük türleri	214
Haklar sınırlandırılmalı mı?	216
Değişimi nasıl yönetmeliyiz?	218
Çalışmak insan doğasıdır	220
Daha nesnel siyasal kararlar verme	222
Perspektivizm ve siyaset	224
Haklı bir savaş mı?	226
Kadınlar ve ataerkillik	228

MANTIK

Rasyonellik	234
Argümanları tanıma	236
Argümanları çözümlenme	238
Argümanları değerlendirme	240
Tümdengelimli argümanlar	242
Tümevarımlı argümanlar	244
Yanılgılar	246
Biçimsel mantık	248

Dizin	250
Teşekkür	256

GİRİŞ

Merak, ilkçağ uygarlıklarında ilk başladığından beri felsefenin arkasındaki itici güç olmuştur. Biz insanların, basit bir biçimde şeyleri oldukları gibi kabul etmek yerine, etrafımızdaki dünyayı ve onun içindeki yerimizi sorgulamaya yönelik doğal bir eğilimi vardır ve merakımızı rasyonel açıklamalarla gidermeye –felsefe yapmaya– çalışırız.

Felsefe, ilkçağ dünyasında insanların evrenin doğasına ve yapısına kafa yormasından ortaya çıktı. Bu, felsefenin “metafizik” olarak bilinen dalıdır ve bundan, yüzyıllar sonra doğa bilimleri doğdu. Bununla birlikte filozoflar, bilimin cevaplayamadığı sorular da sordular. Bunlar, bizzat varoluşun doğasıyla –“ontoloji” olarak bilinen alan– ve bilginin doğası ve sınırlarıyla –“epistemoloji” alanı– ilgili sorulardı. Daha pratik olan diğer sorular, ahlak ve siyaset felsefesinin konuları oldu: Nasıl yaşamalıyız? İyi nedir? Kötü nedir? Toplumu nasıl örgütlemeliyiz?

Bu temel sorular yalnızca felsefenin temelleri değil, aynı zamanda sıradan insanların sohbet konusudur da. Bu kitapta, filozofların bu sorulara cevap olarak sunduğu farklı teorileri ve önerileri, görüşlerinin gerekçelerini bulacaksınız. Bazıları size tanıdık gelecek ya da kendi düşüncelerinizle uyumlu olacak, belki sizi düşündürcektir. Bölüm 1, Thales'ten Nietzsche'ye kadar –yani, MÖ 6. yüzyıldan 19. yüzyılın sonuna kadar– metafiziğin ve epistemolojinin izini sürüyor. Bölüm 2 ve 3, öyküyü 20. yüzyıla kadar getirip, analitik felsefe ile kıta felsefesinin paralel gelişimine odaklanıyor. Bölüm 4, zihin felsefesini inceliyor; Bölüm 5 ve 6, etik ve siyaset felsefesine odaklanıyor; son bölüm, Bölüm 7, mantık konusunu ele alıyor.

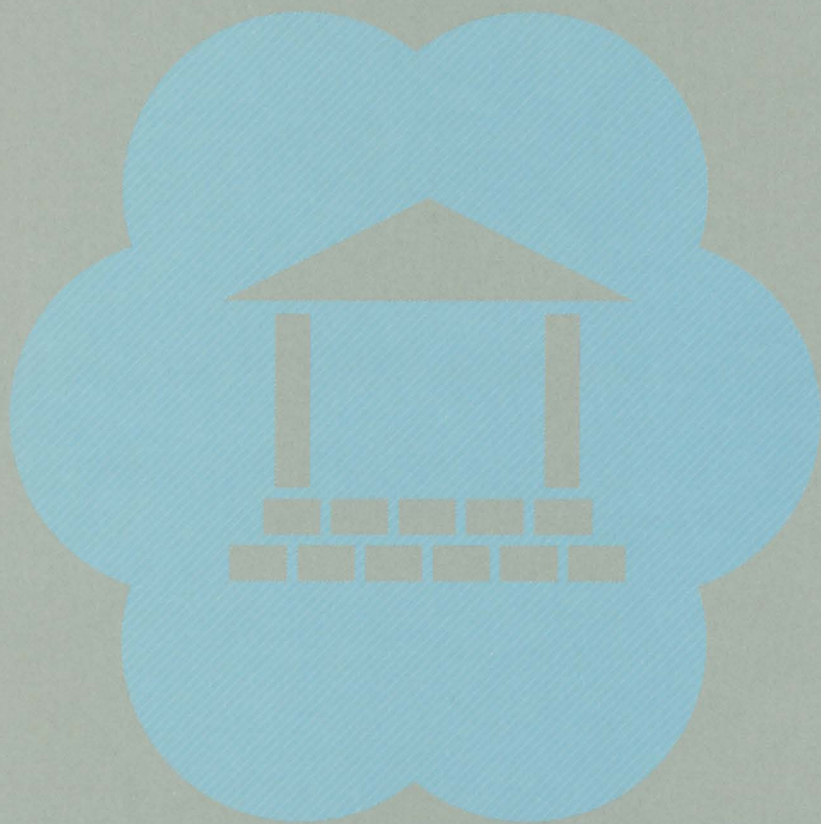

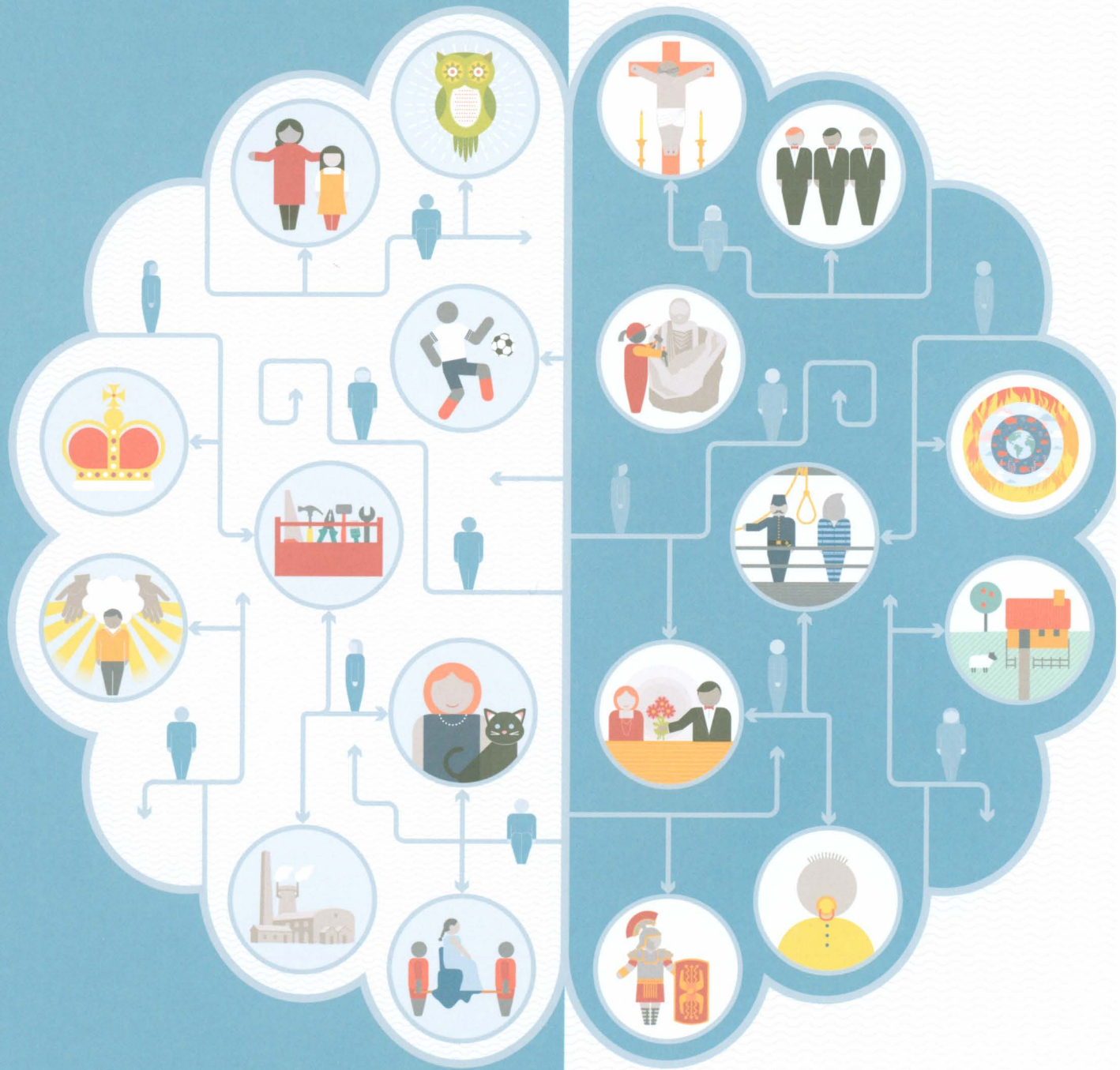
TEMELLER

Başlangıçta felsefe ile bilim aynıydı. Filozoflar, oldukları haliyle şeylerin doğal açıklamalarını aradılar. Bununla birlikte, şu can alıcı soruyu da sordular:

Açıklamalarımızın ne zaman doğru olduğunu nasıl biliyoruz?

TEMELLER

Bu bölüm metafiziğin ve epistemolojinin merkezi sorularını araştırır; yani varolan şeylerin doğası nedir? Bilgi tam olarak nedir? Filozofların tarihsel olarak bu soruları nasıl cevapladıklarını açıklıyor ve öyküyü 19. yüzyılın sonuna kadar getiriyor. Bölüm 2 ve 3 öyküyü tamamlayıp, 20. yüzyılın “analitik” ve “kıta” felsefesi okullarına odaklanıyor.

İlk Yunan filozoflar, metafiziğin temel sorusunu sordu: “Her şey neden yapılmıştır?” Bu, evrenin yapısının daha fazla soruşturulmasına yol açtı ve bizzat varoluşun doğasıyla –metafiziğin ontoloji olarak bilinen kolu– ilgili daha soyut soruları gündeme getirdi. Yüzyıllar içinde filozoflar bu sorulara farklı cevaplar önerdi, farklı yaklaşımlara ve düşünce okullarına esin verdi. Örneğin bazıları, evrenin tek bir tözden meydana geldiğini öne sürerken “monizm” olarak bilinen görüş; bazılarına göre ise, evrenin iki bileşen ögesi vardır “düalizm” olarak bilinen görüş. Benzer şekilde bazıları evreni öncesiz-sonrasız ve değişmez kabul ederken, bazıları durmadan değiştiğini düşündü.

Bu karşıt görüşler, daha da fazla soruya yol açan felsefi tartışmanın konusuydu: Dünyayla ilgili bir şeyi nasıl bilebiliyoruz? Bilgimizi nasıl ediniyoruz? Bu sorular epistemolojinin, yani bilgi teorisinin konusudur. “Rasyonalistler” olarak bilinen bazı filozoflara göre bilgi, öncelikle düşünme yeteneğimizden kaynaklanır; “ampiristler” olarak bilinen bazılarına göre ise, temel bilgi kaynağımız gözlemdir. Bu teoriler, sırası gelince, insanın anlama yetisinin, hatta bizzat düşüncenin doğasıyla ilgili soruları gündeme getirir.

Tarihsel olarak rasyonalist okulun kökeni, duyularımızın güvenilir olmadığını ama rasyonel düşünme yoluyla hakikate ulaşılabilirliğini öne süren Platon'a kadar geri götürülebilir. Bu düşünce, 17. yüzyılda René Descartes, Baruch Spinoza ve Gottfried Leibniz tarafından canlandırıldı. Diğer yanda ampirizm, tek başına duyularımıza güvenebileceğini iddia eden Aristoteles'e kadar geri götürülebilir. Modern çağda bu düşünce, John Locke, George Berkeley ve David Hume tarafından canlandırıldı; Hume, örneğin nedenselliğe inancımızın gereksiz olduğunu bile iddia etti. Immanuel Kant'a göre bu tutum, kuşkuculuğu fazla abarttı. Onun yerine Kant, algı yoluyla bilgi edindiğimizi ve algıladığımız dünyanın, birlikte doğduğumuz kavramlar tarafından zaten şekillendirildiğini öne sürdü. Rasyonalizm ile ampirizmin su sentezi, George Hegel'in –tarihin itici gücünün düşüncelerin evrimi olduğunu savunan bir monist-idealizmine esin verdi.

Hegel'in hayranı Karl Marx bu düşünceyi tersyüz edip, tarihin itici gücünün düşünceler değil, daha çok ekonomik koşullar olduğunu savundu. Aynı zamanda Friedrich Nietzsche çok daha radikal bir düşünce öne sürdü; ona göre nesnel hakikatin kendisi bir yanılsamadır. Bizzat “hakikat” düşüncesi, dinsel geçmişimizin bir kalıntısıdır ve onsuz basit bir biçimde “perspektifler” ya da bireysel bakış açıları vardır. Nietzsche'nin “Tanrı öldü” iddiası, sonraki filozoflara bir meydan okuma bıraktı: Yeni temeller arama ya da onlarsız yaşamayı öğrenme.

Her şeyin kaynağı

Batı felsefesinin kökeni Miletos okuluna, Yunan eyaleti İonya'da (bugünkü Türkiye'nin bir parçası) Miletoslu Thales'in başını çektiği bir grup düşünürün düşüncelerine dayanır.

Rasyonel açıklamalar arama

Thales (MÖ y. 624-y. 546) ve İonyalı diğer filozoflar – Anaksimandros (bkz. s. 18-19) ve Amaksimenes (MÖ y. 585-y. 528/5) dahil– evrenin doğasına ilişkin, daha önce kabul gören mitolojik açıklamaları sorguladıkları bilinen ilk düşünürlerdi. Mitoloji yerine doğanın kendisine baktılar, doğal dünyayı anlamak için aklı ve gözlemi kullandılar ve böylece bilimsel ve felsefi düşünceye zemin hazırladılar.

Genellikle "ilk filozof" olarak gösterilen Thales, aynı zamanda ünlü bir astronom, mühendis ve devlet adamıydı. Araştırmaları, dünyadaki her şeyin, bütün doğanın tek bir kaynaktan –Aristoteles'in daha sonra *arkhe*, temel ilke olarak nitelediği– türediğine inanmasına yol açtı. Bu kaynağın, evrendeki her şeyin türediği tek bir maddi töz olması gerektiğini düşündü. Thales, sonunda bu tek tözün su olması gerektiği sonucuna vardı. Argümanı gözlemlerle

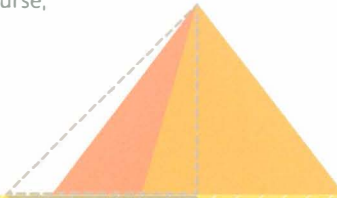
dayanmaktaydı: Su yaşamsal bir kaynaktır, tüm yaşam formları için zorunludur ve tüm canlı şeyler nemlidir; sıvıdan katıya ve gaza dönüşebilir, bu yüzden her madde dönüşümün bir evresinde su olmalıdır; dünya bir su denizinin üzerinde yüzüyor (o zaman öyle görünüyordu) ve ıslak şeyler kuruyunca hava ve toprak olur. "Her şey sudur" dediğine şıkça işaret edilir ama ona göre her şeyin temel kaynağının su olduğunu söylemek daha doğru olur.

"Hiçbir şey düşünceden daha aktif değildir; çünkü tüm evrenin üzerinde uçar."

Miletoslu Thales (MÖ 6. yüzyıl)

PRATİK SORUŞTIRMALAR

Pratik bir zihne sahip olan Thales entelektüel zindeliği felsefeye ve geometriye uyguladı. Bir piramidin yüksekliğinin gölgesi ölçülerek belirlenebildiğini keşfettiğine inanılıyor. Günde bir kez bir kişinin gölgesi, boyuyla tam olarak aynı uzunluktadır. Thales şunu fark etti: Bu hassas anda bir piramidin gölgesi de ölçülürse, piramidin yüksekliği ortaya çıkar.

Dört element

Eski Yunanlar dünyanın dört elementten –toprak, su, hava ve ateş– meydana geldiğine inanırdı; Aristoteles bunlara beşinci bir element olan "cevher"i ekledi (bkz. s. 43). Bu elementler, modern anlayışımıza göre maddenin dört haline –katı, sıvı, gaz ve plazma– kabaca karşılık gelir. Thales'e göre su birincildi ve diğer elementlere yol açtı. Anaksimenes'e göre esas element havaydı.

ATEŞ

Hava aşırı ısınınca ateş olur.
Alevlerin ve lavların, su kökenlerini yansıtan bir yaşamları vardır.

HAVA

Thales ıslak şeylerin güneşte kurduğunu gözlemledi ve onlardaki nemin havaya dönüştüğü sonucuna vardı.

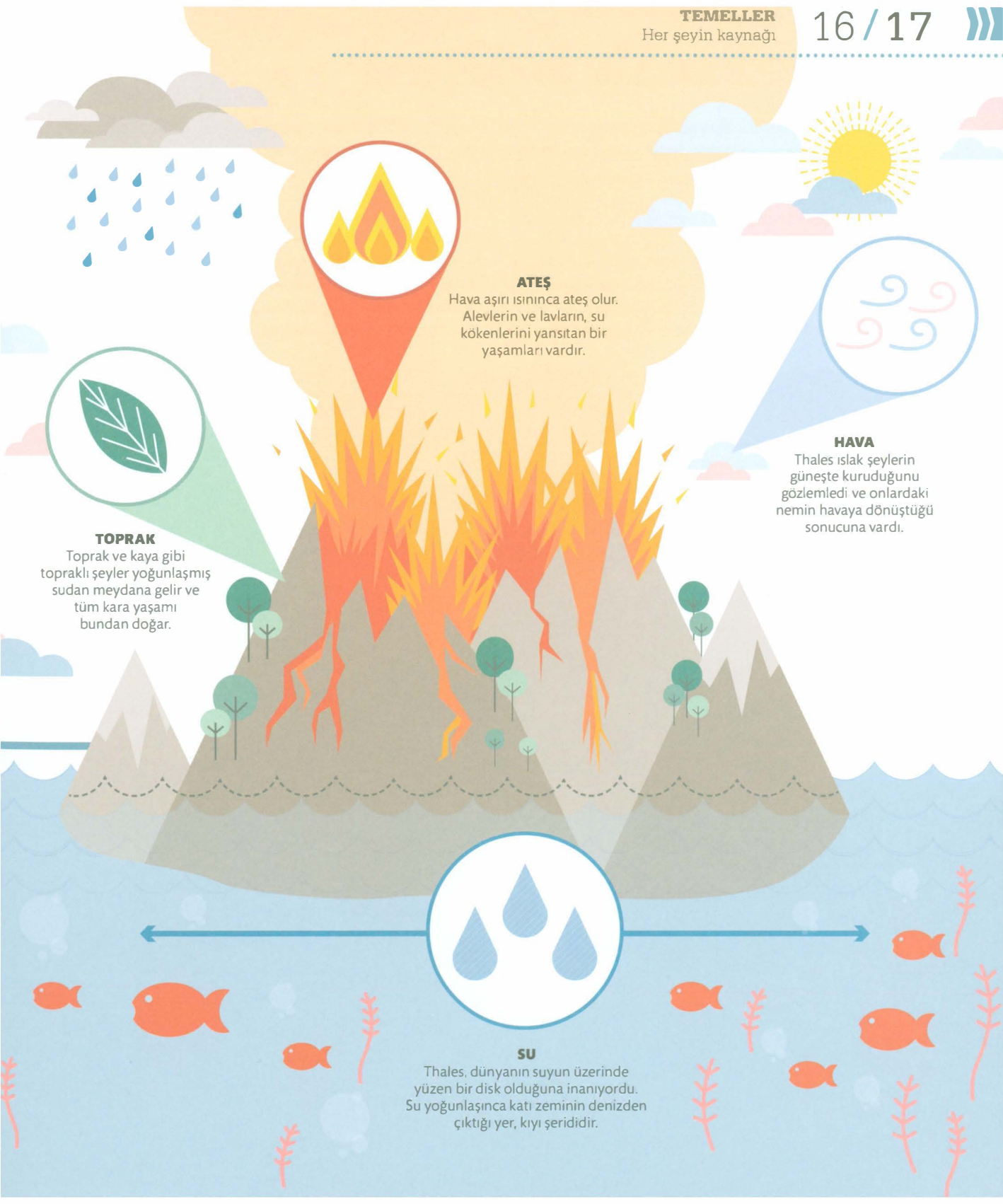
TOPRAK

Toprak ve kaya gibi topraklı şeyler yoğunlaşmış sudan meydana gelir ve tüm kara yaşamı bundan doğar.

SU

Thales, dünyanın suyun üzerinde yüzen bir disk olduğuna inanıyordu. Su yoğunlaşınca katı zeminin denizden çıktığı yer, kıyı şerididir.

Kozmik köken

Thales'in öğrencisi Anaksimandros, evrenin kökenini ve yapısını açıklamak için yenilikçi bir teori geliştirdi. Bu, Miletos'taki çağdaşlarının düşüncelerinden köklü bir biçimde farklıydı.

Sınırsız

Yunan kenti Miletos'ta doğan Anaksimandros (MÖ y. 610-546) Thales'ten (bkz. s. 16-17) ders aldı ama aynı zamanda epeyce dolaştı, Babilli ve Mısırlı bilginlerden de ders aldı. Bu gezilerde, her şeyin

nasıl var olduğuna ilişkin çarpıcı ölçüde özgün bir açıklama geliştirmesine yardımcı olan coğrafya ve astronomi bilgisi edindi. Diğer erken Yunan filozoflar gibi, evrendeki her şeyin kaynağı olan temel bir ilkenin, bir *arkhe*'nin var olduğuna inanıyordu.

Evrenin doğumu

Anaksimandros, evrenin kökenine ilişkin rasyonel ve kapsamlı bir açıklama sunan ilk düşünürdü. Gözleme dayanarak, gök cisimlerinin davranışını ve dünyadaki doğal görüngüleri açıklayan bir teori önerdi.

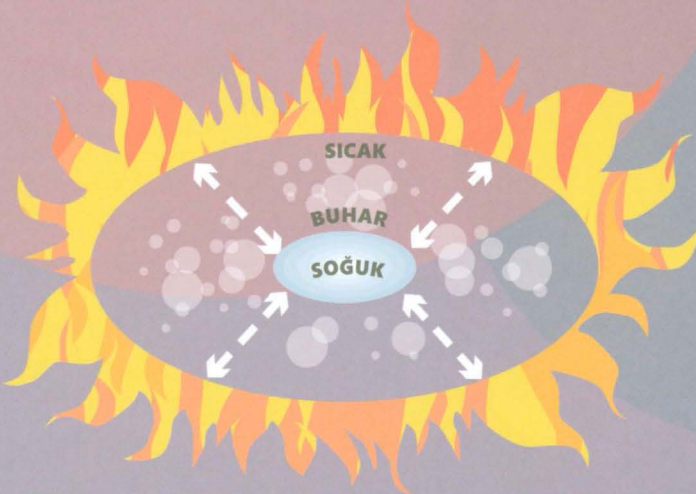
APEİRON

NÜVE

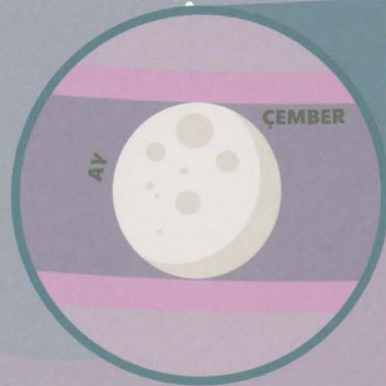
1 BAŞLANGIÇTA

Küçük bir nüve *apeiron*'dan ayrılır. Bu nüve, gök cisimleri ve içinde buldukları uzay dahil, evrenin tüm özsel bileşenlerini içerir.

2 KARŞITLARIN AYRILMASI

Apeiron'dan ayrılan "nüve"nin içinde, sıcak ile soğuk ve ıslak ile kuru gibi karşıt güçler ortaya çıkmaya başlar. Etrafı buhar ve genişleyen bir ateş küreyle sarılı soğuk bir merkez oluşur.

3 GÜNEŞ, AY VE YILDIZLAR

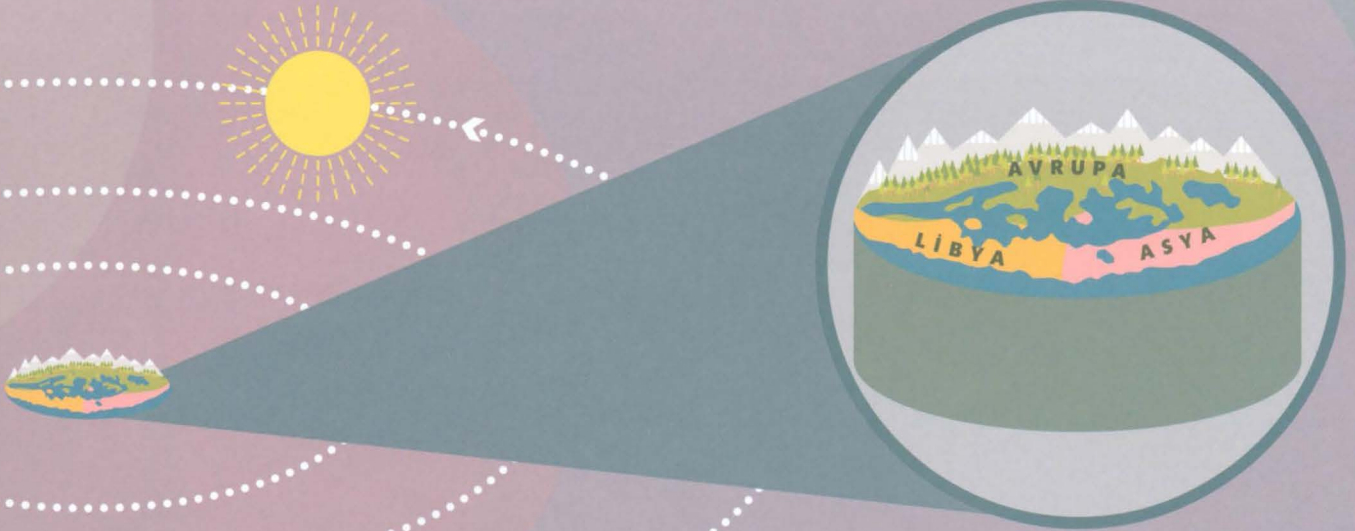
Ateş topları genişledikçe dağılıp, merkezinde dünya olmak üzere, eşmerkezli üç çembere ya da "çarka" dönüşür. Bu opak halkalardaki deliklerden parıldayan ışık güneş, ay ve yıldız olarak gözlemlenir.

Bununla birlikte, su gibi özgül bir maddi tözün var olduğu düşüncesini (Thales'in inandığı gibi) reddetti; onun yerine her şeyin türediği apeiron ("Sınırsız" demek) düşüncesini ve bizzat evrenin, apeiron'un küçük bir parçasından çıktığını öne sürdü.

Anaksimandros evrenin doğuş sürecini, karşıtların, özellikle soğuk ve sıcakın ayrılıp, araba tekerleklerinin kasnaklarına benzettiği üç eşmerkezli ateş çemberi oluşturma süreci olarak tarif eder. Bu

çemberlerin merkezinde, tekerleğin poyrası gibi, davul şeklinde olan dünya vardır. Anaksimandros'un en dikkate değer içgörüsü, uzay kavrayışıdır: Gök cisimlerinin dünyadan eşit uzaklıkta kubbeli bir göğün üzerinde durmadıklarını, uzayda farklı konumlarda dünyanın etrafını sardıklarını anladı. Daha da önemlisi, evrenin merkezinde olma konumundan ötürü dünyanın su ya da başka bir nesneyle desteklenmediği, uzayda serbestçe yüzdüğü sonucuna vardı.

DAVUL ŞEKLİNDE BİR DÜNYA

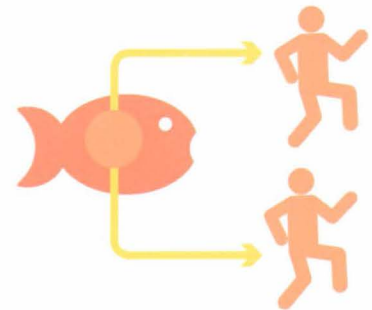
Uzayda serbestçe yüzen silindirik bir dünyanın düz yüzeyinde yaşıyoruz. Ortada bir deniz karayla; kara da dairesel bir okyanusla çevrilidir.

**"Sonsuz olan,
elementlerden
başka bir şeydir
ve elementler
ondan doğar."**

Miletoslu Anaksimandros (MÖ 6. yüzyıl)

BIYOLOJİ

Anaksimandros, dünyanın başlangıçta suyla kaplı olduğuna; daha sonra güneşin ısıyla suyun kuruyup karayı oluşturduğuna inanıyordu. İlk yaşam formları balığa benzer yaratıklardı ve sert, dikenli derileri vardı. Savunma amaçlı bu örtü daha savunmasız yavrularına, karada yaşaması için yaratılan ilk insanlara koruyucu bir ortam sağladı.

Kutsal geometri

Sokrates öncesi filozofların belki de en ünlüsü olan Pisagor, bilim, matematik ve mistisizme adanmış kült benzeri bir topluluk kuran neredeyse efsanevi bir figürdü.

Sayılarla yönetilen bir evren

Pisagor (MÖ y. 570-y. 495) dikaçılı üçgen teoremine – hipotenüsün karesinin, diğer iki kenarın karelerinin toplamına eşit olduğu– adını veren matematikçi olarak hatırlanır. Ama kendi zamanında, daha çok ruh göçüne inancıyla tanınırdı. Fiilen ne düşündüğü fazla bilinmiyor; çünkü yazılı bir miras bırakmadı ve ona atfedilen düşüncelerin birçoğu, başkalarına ait olabilir.

Bununla birlikte, güney İtalya’da bir topluluk kurduğu, taraftarlarını felsefi ve bilimsel araştırma konusunda eğittiği kesindir. Daha sonra Aristoteles’in nitelemesiyle “Pisagorcular” astronomi ve geometri çalıştılar ve sayılar, matematik ve doğal dünya arasındaki bağı incelediler. Örneğin Pisagorcular – özellikle Philolaos– müzikal armoninin matematiksel oranlara dayandığını keşfetti (bkz. aşağıda).

Kutsal sayılar

Sayılar, matematik ile doğal dünya arasında bağlantı kurdukları için, Pisagorculara göre mistik bir öneme sahipti. İlk dört tamsayı özellikle önemliydi: 1) her şeyin kökeniyle ilişkili temel sayı; 2) ondan türeyen materyal; 3) başlangıç, orta ve son; 4) elementlerin sayısı. Toplamları 10 –“kusursuz sayı”– eder.

1 2 3 4

GEOMETRİK NESNELER
Pisagorcular 1 sayısına saygı duyardı; tüm sayıların ondan türediğine inanıyorlardı. Örneğin tek bir noktadan geometrik şekiller yaratılabilir: İki noktayı birleştirmek bir çizgi yaratır; paralel çizgileri birleştirmek bir kare oluşturur; paralel kareleri birleştirmek bir küp yaratır.

A = 1:1
D = 3:4
E = 2:3
A = 1:2

OKTAV
Pisagor, birlikte çalındıklarında uyumlu ses çıkaran müzikal aralıkların matematiksel 1:2, 2:3 ve 3:4 oranlarına karşılık geldiğini de keşfetti. Yani bir tel Do notası sesini çıkarırsa, o telin uzunluğunun yarı uzunluğunda bir tel bir oktav (sekizlik) daha tiz ses çıkarır; üçte bir uzunluğunda bir tel Mi notası (beşlik), dörtte üç uzunluğunda bir tel Re notası (dörtlük) sesini çıkarır. Pisagor’a göre bu oranların, toplamaları kusursuz sayı 10 eden ilk dört tamsayıyı gerektirmesi tesadüf değildi.

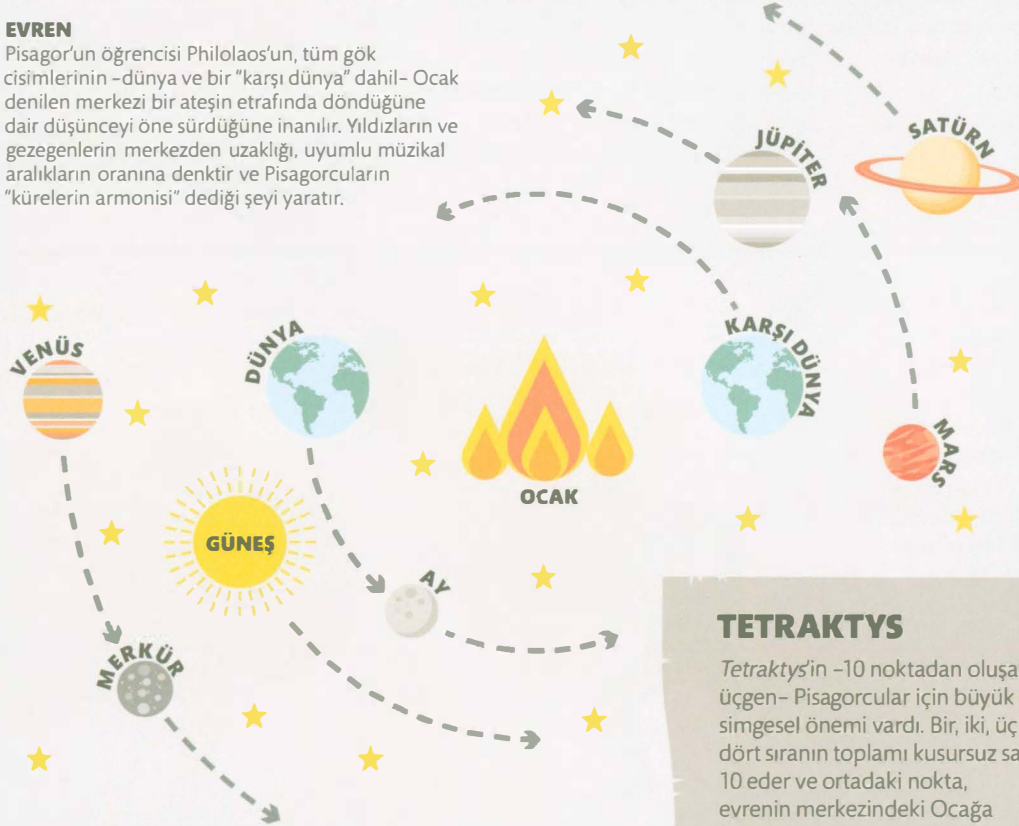
Pisagor'un geometriyi Thales'ten (bkz. s. 16-17) öğrendiğine inanılır. Bununla birlikte, Miletos okulunun ve özellikle evrenin "Sınırsız"dan –tükenmez, gözlemlenemez, yaşam veren bir töz– oluştuğuna inanan Anaksimandros'un (bkz. s. 18-19) kozmolojik teorilerine de aşınaydı. Pisagor, evrenin, matematiğin yasalarınca belirlenen temel bir yapısı olması gerektiği sonucuna vardı; bu yapı Sınırsıza sınır koyup evrene biçim vermektedir. Pisagorculara göre evreni –ve içindeki her şeyi– sayılar yönetir; bu yüzden sayıların neredeyse ilahi bir önemi vardır.

"Pisagorcular... matematiğin ilkelerinin her şeyin ilkesi olduğunu sandılar."

Aristoteles, *Metafizik* (MÖ 4. yüzyıl)

EVREN

Pisagor'un öğrencisi Philolaos'un, tüm gök cisimlerinin –dünya ve bir "karşı dünya" dahil– Ocak denilen merkezi bir ateşin etrafında döndüğüne dair düşünceyi öne sürdüğüne inanılır. Yıldızların ve gezegenlerin merkezden uzaklığı, uyumlu müzikal aralıkların oranına denktir ve Pisagorcuların "kürelerin armonisi" dediği şeyi yaratır.

TETRAKTYS

Tetraktys'in –10 noktadan oluşan bir üçgen– Pisagorcular için büyük bir simgesel önemi vardı. Bir, iki, üç ve dört sıranın toplamı kusursuz sayı 10 eder ve ortadaki nokta, evrenin merkezindeki Ocağa benzer.

Her şey değişir

Diğer düşünürler arke'nin –evrenin temelinde yatan esas ilke– değişmez bir töz olduğuna inanırken, Herakleitos'un düşüncesine göre, evreni ebedi değişim yönetir.

Logos

Herakleitos'un kozmolojisinin merkezinde *Logos* –varolan her şeyin nedeni ya da açıklaması– vardır. Herakleitos'un *Logos* tanımı biraz şifrelidir ama şimdi evreni yönettiğini bildiğimiz doğa ya da fizik yasalarına benzer bir şey olarak görebiliriz.

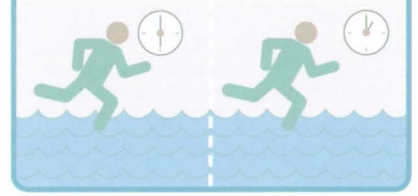
Herakleitos (MÖ y. 535-y. 475), evreni neyin yönettiğini bir töz bakımından değil, süregiden bir değişim süreci olarak incelemekle, çağdaşlarının düşüncesinden köklü bir kopuş gerçekleştirdi. Zaman içinde hiçbir şeyin aynı kalmadığını gözlemledi: Gündüz gece oluyor, mevsimler gelip geçiyor, canlı şeyler doğuyor ve

ölüyor. Her şeyin, sürekli akış halinde olduğu sonucuna vardı.

Herakleitos'a göre bir değişim süreci içinde olmak her şeyin doğasında vardır ve bu değişime, her şeyin içinde varolan bir savaş neden olur. Her şey, iki karşıt özellikten oluşur ve ikisi tarafından karakterize edilir. Bununla birlikte, zaman içinde bu özelliklerden biri baskın olur ve eski dengeyi bozar. Örneğin yaşam ve ölüm sürekli çatışma halindedir ama aynı zamanda birbirine bağımlıdır. Herakleitos ateşi *Logos*'un –her zaman değişen ama yine de benzersiz bir biçimde kendisi kalan– simgesi olarak gördü.

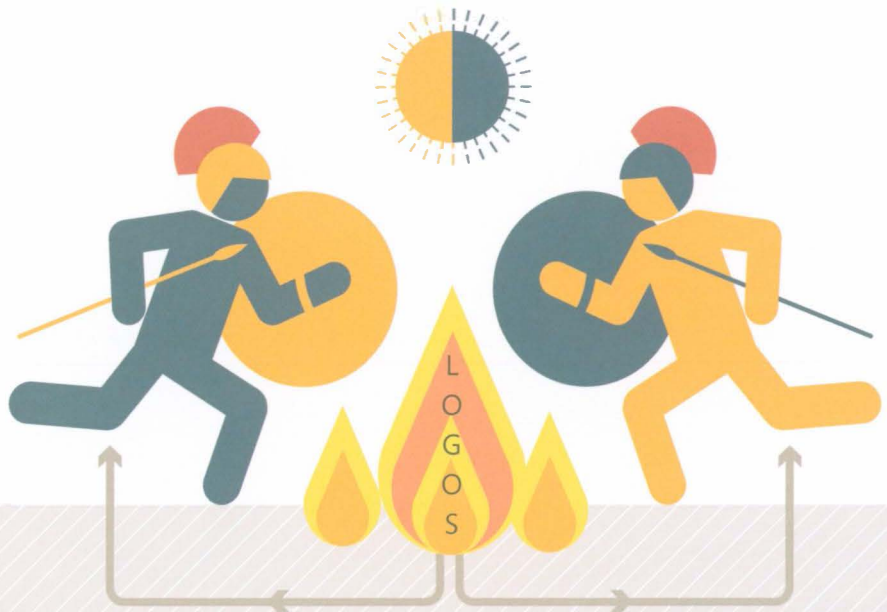
AYNI IRMAK

Herakleitos'un dünyayı bir ırmağa benzeterek "her şey akar" dediği söylenir. Bir ırmağın suyu sürekli değişir, bu yüzden bir kişi aynı ırmağa iki kez giremez. Bununla birlikte, ırmak aynı zamanda değişmeyen tekil bir kendiliktir: Suları akmayı bırakırsa, ırmak göl olur ya da tamamen kurur.

Sürekli savaş

Herakleitos tüm şeylerin *Logos*'a uygun olarak var olduğunu ve çatışan, karşıt özelliklerden oluştuğunu ifade etti. Işık ve karanlık, yaşam ve ölüm, sıcak ve soğuk, sürekli hâkimiyet için savaşıyor. Bununla birlikte, bir dağa giden yolun hem iniş hem yokuş olması gibi, karşıtlar asli olarak zararlı değildir; gerçekte karşıtların gerilimi dünyayı sürdürür. Bu nedenle Herakleitos, "Savaş tüm şeylerin babasıdır" iddiasında bulundu.

Her şey birdir

Herakleitos'un görüşlerine taban tabana zıt bir tutum benimseyen Parmenides, dünyada algıladığımız değişimin bir yanılsama olduğunu, gerçekliğin öncesiz-sonrasız olduğunu ve değişmediğini öne sürdü.

Değişim yanılsaması

Herakleitos'tan farklı olarak Parmenides (MÖ y. 515-y. 450) düşüncelerini, gözleme karşıt olarak yalnızca mantığa dayandırdı. Dolayısıyla onun soruşturmaları, neyin evreni oluşturduğundan çok bizzat varlığın doğasıyla ilgiliydi.

Birincisi, bir şey ya vardır ya yoktur diye iddia eder. İkincisi, Parmenides'e göre hiçliğin –bir boşluğun– var olduğu söylenemez; çünkü yalnızca bir şey, var olabilir. Üçüncüsü, hiçlik diye bir şey olmadığına göre, bir şeyin hiçlikten gelmesinin ya da hiçliğe indirgenmesinin olanaklı olmadığını söyler. Bundan, değişimin olanaksız olduğu sonucu çıkar; çünkü değişim ancak, başka bir şeye (bir bitki) dönüşünce yok olan tikel bir şey (tohum) olabilir ama hiçlik hiçliğe indirgenemez. O halde *varolan* her zaman var olmuş olmalı ve her zaman var olacaktır. Kesin konuşmak

gerekirse, hiçbir şeyin başka bir şeyden farklı olduğu söylenemez.

Gerçekliğe ilişkin bu rasyonel anlatımın aksine, algıladığımız şekliyle dünya hep değişen ve fani gibi görünüyor. Parmenides,

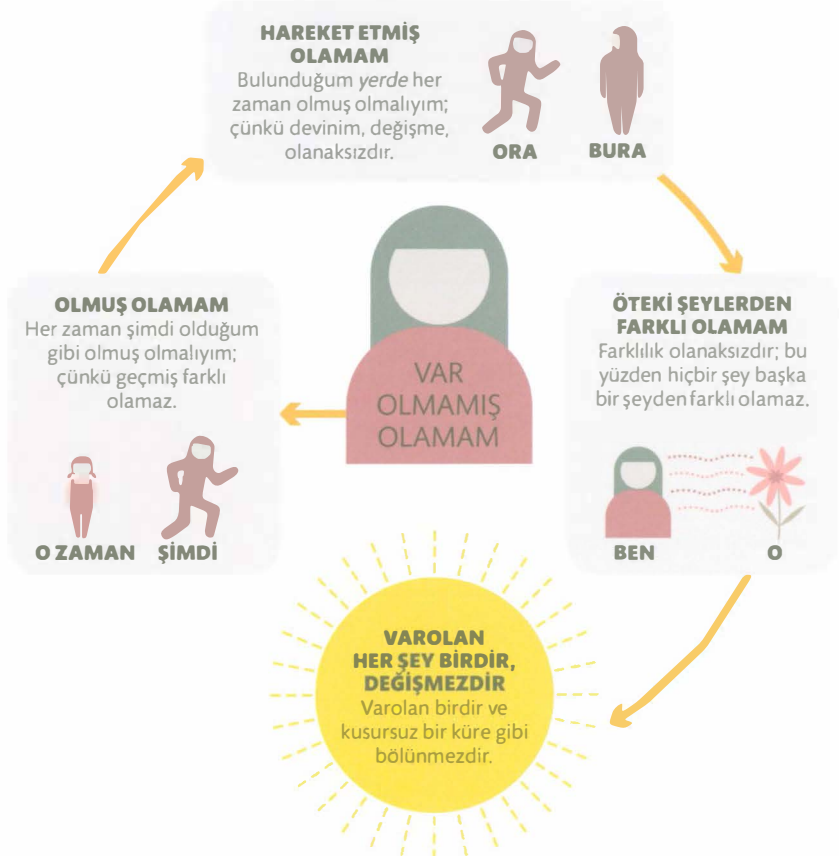
duyularımızın aldatıcı doğasının buna neden olduğunu ve yalnızca aklın, şeylerin gerçek doğasını, tek bir değişmez gerçekliği açığa vurabileceğini söyler. Bu gerçeklikte "her şey birdir".

Hakikat yolu

Felsefi şiiri *Doğa Üzerine*'de Parmenides, algıladığımız şekliyle dünyayı "kanı yolu" –yani dünyada gördüğümüz değişimleri yorumlama yolumuz– olarak nitelendirir. "Hakikat yolu" ise, gördüğümüz değişimlerin nasıl yanılsama olduğunu açıklar: Gerçeklik değişmeyen, zamansız, tekil bir kendiliktir.

BİLMEK GEREK

- ▶ **Parmenides'e** bazen ontolojinin (varlığın, varoluşun ve gerçekliğin doğasını inceleme) "babası" denilir.
- ▶ **İki dünya** –bir yanılsama dünyası ile bir gerçeklik ve hakikat dünyası– düşüncesinin Platon üzerinde önemli bir etkisi oldu (bkz. s. 36-37).
- ▶ **Varoluşun** tekil, değişmeyen bir kendilik olduğu görüşü, Parmenidesçi monizm olarak bilinir.

Zenon'un paradoksları

Parmenides'in öğrencisi olan Elealı Zenon, tüm değişim biçimlerinin asılsız olduğuna inanıyordu. Bunu kanıtlamak için, görünüşte devinimin olanaksızlığını tanıttayan bir dizi argüman geliştirdi.

Değişmeyen bir gerçeklik

Elealı Zenon (MÖ y. 490-430), akıl hocası Parmenides gibi, şeylerin bize nasıl görüldüğüne aldırmandan, düşünceleri haklı göstermek için mantıksal argümanlar kullanmanın öncüsüydü (bkz. s. 23). Örneğin, Parmenidesçi değişmeyen, öncesiz-sonrasız bir gerçeklik fikri, duyarlarımızın kanıtlarına aykırıdır ama Zenon, dünyada gerçekleşiyor gibi görünen değişimlerin mantıksal olarak olanaksız olduğunu, yanılısamadan başka bir şey olmadığını göstermeye koyuldu. Bir dizi paradoks –görünürde saçma sonuçlara götüren mantıksal argümanlar– sunarak bunu yaptı.

Zenon'un en ünlü paradoksları, özgül bir değişim türü olarak gördüğü devinimle –bir nesnenin konumunun bir yerden başka bir yere değişmesiyle– ilgilidir. Dikotomi paradoksunda, sonlu bir mesafede basit bir yürüyüşün, sayısız etabın tamamlanmasını gerektiren olanaksız ölçüde sonsuz bir iş haline nasıl gelebildiğini gösterir (bkz. aşağıda). Akhilleus ile kaplumbağa paradoksunda, hızlı bir koşucunun daha

yavaş bir koşucuyu asla yakalayamadığı bir yarışta adım adım anlatır ve böylece geleneksel hız ve devinim düşünceleriyle alay eder.

Üçüncü bir paradoks bir okun uçuşuyla ilgilidir; okun fiilen hareket etmediğini zekice tanıttılar (bkz. sağda). Bir anın süresi olmayan bir zaman uğrağı olduğunu kabul edersek, Zenon'a göre verili bir anda uçan ok, o anki yerindedir, başka bir yerde değil.

- 1 ÖNDE BAŞLAMA** Yarışın başlangıcında kaplumbağa, Akhilleus'un biraz önünde yarışa başlar. Kaplumbağa başlangıç noktasından yavaş yavaş uzaklaşmaya başlayınca, Akhilleus onu yakalamak için koşmaya başlar.

DİKOTOMİ

Bir kimse belli bir mesafeyi yürümek için, mesafenin ilk önce yarısını yürümelidir. Ama o yarı noktaya ulaşmadan önce yolun dörtte birini, ondan önce de sekizde birini yürümelidir ve sonsuza kadar böyle gider. Bu nedenle herhangi bir mesafeyi yürümek sonsuz sayıda daha kısa etabı, tamamlanması sonsuz zaman alan sonsuz sayıda görevi gerektirir. Aynı şey, görünürde hareket eden her şey için geçerlidir ve hareketin aslında olanaksız olduğunu kanıtlar.

Akhilleus ile kaplumbağa

Zenon'un herhalde en ünlü paradoksu, atletik savaşçı Akhilleus ile bir kaplumbağa arasındaki yarışta anlatılır. Yarışı adil kılmak için Akhilleus kaplumbağaya önde başlama avantajını verir. Sağduyu, Akhilleus'un bir noktada kaplumbağayı geçeceğini öne sürer ama Zenon, Akhilleus'un kaplumbağa ile arasındaki aralığı daraltmaktan başka bir şey yapamayacağını aklı uygun bir biçimde savunmayı başarır.

Havada durağan bir konumdadır ve devinimsizdir. Zaman, diyor Zenon, sonsuz sayıda anlardan geçerek ilerler: Ok her anda devinimsizse, hiçbir zaman hareket etmiyor demektir. Bu nedenle devinim olanaksızdır; dolayısıyla devinim deneyimimiz bir yanılısma olmalı.

Zenon'un mantığı görünürde hatasızdır ve argümanlarında kusur bulmak zordur. Paradokslarını çözmek için, kalkülüs gibi modern matematik teknikleri kullanıldı ama kimseyi tatmin etmedi. Filozof Bertrand Russell paradoksları "son derece incelikli ve köklü," Zenon'u bir matematik dehası olarak gördü.

BİLMEK GEREK

- › **Bir paradoks** görünürde sağlam bir mantık kullanıp, sağduyunun gülünç ya da çelişkili gösterdiği bir sonuca ulaşır.
- › **Bir yanıltmaca**, geçersiz bir mantık argümanı gibi (bkz. s. 246-47) bir muhakeme hatasıdır. Paradokslar, kusurları saptamanın zor olduğu yanıltmacalardır.
- › **Zenon'un paradoksları**, karşıt argümanların zayıflığını gösteren reductio ad absurdum muhakeme örnekleridir.

"Benim bu yazdıklarımın amacı, Parmenides'in argümanlarını onlarla dalga geçenlere karşı korumaktır."

Eleali Zenon (MÖ 5. yüzyıl)

- 2 ARALIĞI DARALTMA**
Akhilleus kaplumbağanın başladığı noktaya ulaştığı sırada, kaplumbağa ilerlemiştir; bu yüzden Akhilleus'un onunla aynı hizaya gelmesi için katetmesi gereken bir mesafe vardır. Böylece kaplumbağa, yarışın ikinci etabını, öncekinden daha kısa da olsa, önde sürdürür.

- 3 İKİNCİLİĞE SAPLANMA**
Akhilleus, kaplumbağanın daha önce ulaştığı noktaya geldiğinde, kaplumbağa yine onun ötesinde bir konuma ilerlemiş olur. Yarışın her etabında Akhilleus, kaplumbağanın bulunduğu noktaya ulaşabilir; o sırada da kaplumbağa daha da ileri gitmiş olur.

Elementler ve kuvvetler

Parmenides'in durağan evren görüşünün aksine Empedokles, çekme ve ayırma kuvvetlerince harekete geçirilen dört elementten oluşan dinamik bir sistem teorisi önerdi.

Kozmik yapıtaşları

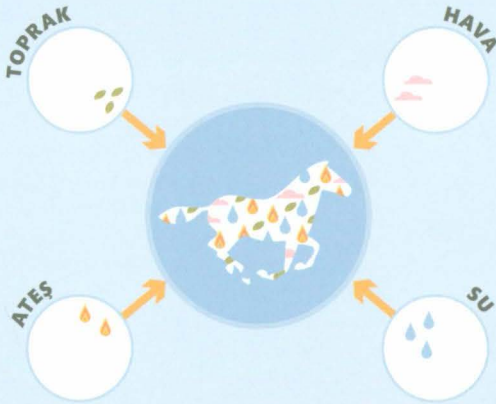
Empedokles (MÖ y. 490-y.430), Parmenides'in hiçbir şey yoktan var olamaz ve hiçbir şey yok edilemez iddiasını kabul etmesine rağmen, tekil ve değişmeyen bir dünya düşüncesinden (bkz. s. 23) rahatsızlık duyuyordu. Onun gördüğü şekliyle dünyaya, çoğulluk ve değişim damga vurur. İki düşünceyi uzlaştırmak için, ilk filozofların saptadığı dört elemente (onun ifadesiyle "kök") dayanan bir teori önerdi: Toprak, su, hava ve ateş elementlerine. Bunların her biri, diyordu Empedokles, değişmezdir ve öncesiz-sonrasızdır, hiçbir şey yaratılamaz ya da

yok edilemez fikrine uygundur. Empedokles bu elementleri evrenin "yapıtaşları" olarak niteler ve tüm maddeler onlardan oluşur. Çeşitli maddi tözler, bu elementlerin farklı oranlarda bileşimlerinden oluşur. Ama elementlerden oluşan tözler, elementlerden farklı olarak, değişebilir.

Empedokles, dünyadaki değişimin bir yanılısma olmadığını bu şekilde açıklar: Elementler ayrılabilir; çünkü tözler dağılır ve farklı oranlarda yeniden birleşerek yeni tözler oluşturur. Empedokles'in inancına göre, aralıksız bir değişim süreci vardır ve evren, dört elementin sürekli ayrılması ve yeniden

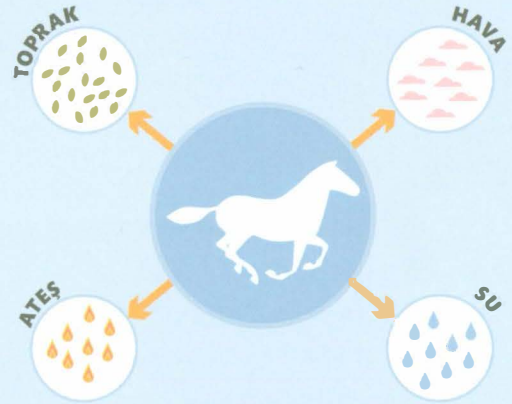
Sevgi ve Çatışma

Empedokles, evrenin değişen doğasının iki karşıt kozmik kuvvet tarafından yönlendirildiğini öne sürer: Sevgi ve Çatışma. Sevgi, elementlerin çeşitli biçimlerde birleşmesine neden olan yaratıcı çekme kuvvetidir. Çatışma, elementleri birbirinden ayıran ve bu nedenle maddenin bozulmasının arkasında yatan yıkıcı itme kuvvetidir. Elementler ne yaratılır ne de yok edilirler, ama sürekli olarak yeniden düzenlenirler.

SEVGİ

Çekim kuvveti olan sevgi, elementleri çeşitli oranlarda ve bileşimlerde bir araya getirip, evrendeki farklı maddi nesnelere yaratır. Ateş elementi, belli şeylere yaşam verir.

ÇATIŞMA

Maddi şeyler kalıcı değildir, bir bozulma sürecinden geçer; bu süreçte, itme kuvveti olan Çatışma elementleri birbirinden ayırır. Sonra bu elementler farklı bileşimlerde yeniden biçimlenip öteki şeyleri meydana getirir.

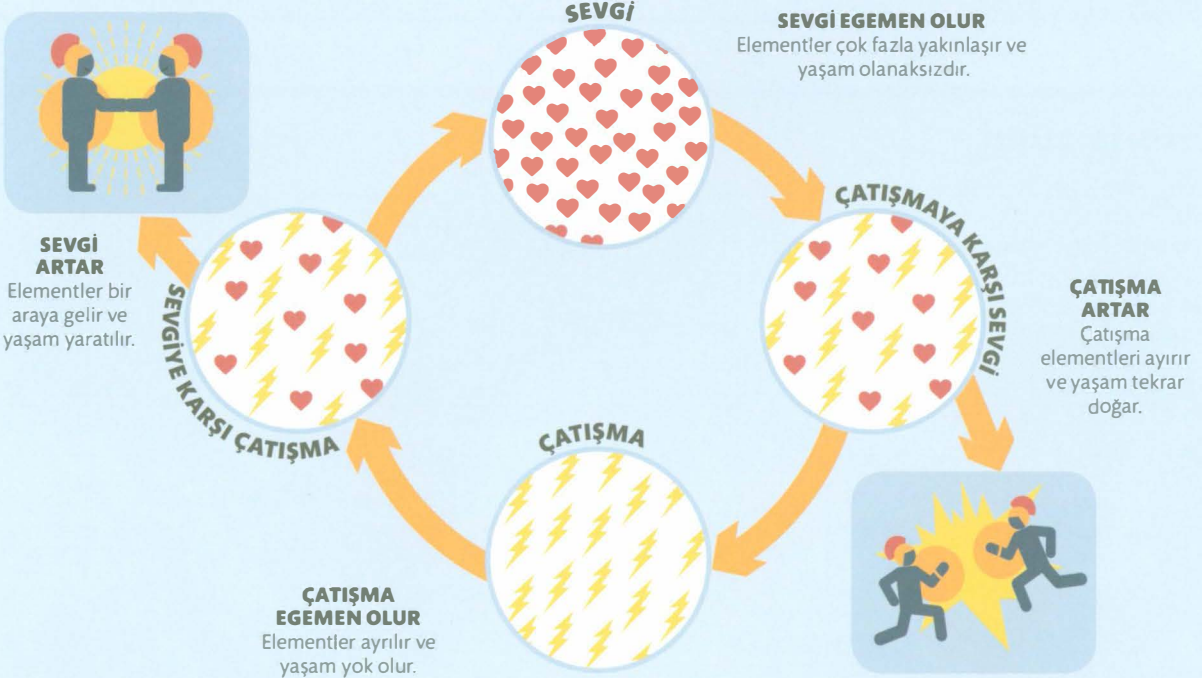

birleşmesiyle ayırt edilen dinamik bir sistemdir. Elementlerin davranışını açıklamak için, Herakleitos'tan bir düşünce aldı: Karşıt kuvvetlerin eylemi (bkz. s. 22). Maddenin, hatta canlı şeylerin temelinde yatan kozmik çekme ve ayırma

kuvvetlerinin, elementlerin birleşme ve dağılma şeklini yönettiğini savunur. Bu nedenle evrende asli olarak varolan sürekli değişim, zaman içinde bu karşıt kuvvetlerin dengesinde ya da hâkimiyetinde meydana gelen dalgalanmadan kaynaklanır.

Kozmik döngü

Sevgi ve Çatışma kuvvetleri bir hâkimiyet savaşına kilitlidir; bu durum, ebedi bir kozmik döngü yaratır. Sevgi Çatışmayı tamamen yenince, elementler birbirinden ayıramaz ve evredeki çeşitli tözleri oluşturur. Çatışmayla çekişme içinde elementler ayrılır, madde ve yaşam yaratılabilir. Bununla birlikte Çatışma üstün gelince, yaratılan her şey, Sevginin etkisi onları tekrar bir araya getirene kadar, ayrı elementlere çözünür.

TÜRLERİN KÖKENİ

Empedokles, kendi evrenin doğuşu anlatımında, doğal seçilimin ilkel bir biçimini tarif eder. Türler ayrı organlar olarak ortaya çıktı; Sevgi kuvveti bu organları çeşitli bileşimler halinde bir araya getirip, her türden tuhaf yaratığı oluşturdu. Ne var ki, yanlış bir biçimde bir araya getirilen yaratıklar üreyemedi ve yalnızca "doğru" türler varlığının sürdürdü.

Ölümsüz tohumlar

Anaksagoras, yeni evren teorisinde, fiziksel evrendeki her şeyin, tek bir ilk tözden türediği için, başka her şeyden bir miktar içerdiğini öne sürdü.

Her şey her şeyin içinde

Anaksagoras (MÖ y. 510-y. 428), kendi zamanının pek çok filozofu gibi, Parmenides'in evrenin ebedi doğasına ilişkin argümanlarını (bkz. s. 23) kabul etti ama değişim ve çeşitlilik de olabilir dedi. Anaksagoras'a göre evren, ebedi ve yok edilemez olan, ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlı parçacıklardan oluşan bir "kütle"den ya da birlikten doğar. Bu parçacıklar tüm fiziksel maddenin "tohumlarıdır" ama bu ilkel durumdayken birbirlerinden ayırt edilemezler ve henüz ayrı biçimler almamıştır.

Evrenin başlangıcı olan "kütle" bir noktada kendi etrafında dönmeye başladı. Bu devinim, parçacıkları ayıran ve farklı tözler halinde yeniden düzenleyen bir santrifüj gibi davrandı. Her ayrı töz, içinden çıktığı birlik gibi, bu sonsuz ölçüde küçük ilk parçacıkların bir karışımıdır. Tikel bir tohum tipi ağır basıp o töze ayırt edici özelliğini verirken, aynı zamanda her fiziksel şey her farklı madde tipinin tohumlarını içerir. Bu yüzden her şey, başka her şeyden bir miktar içerir.

Kozmik zihin

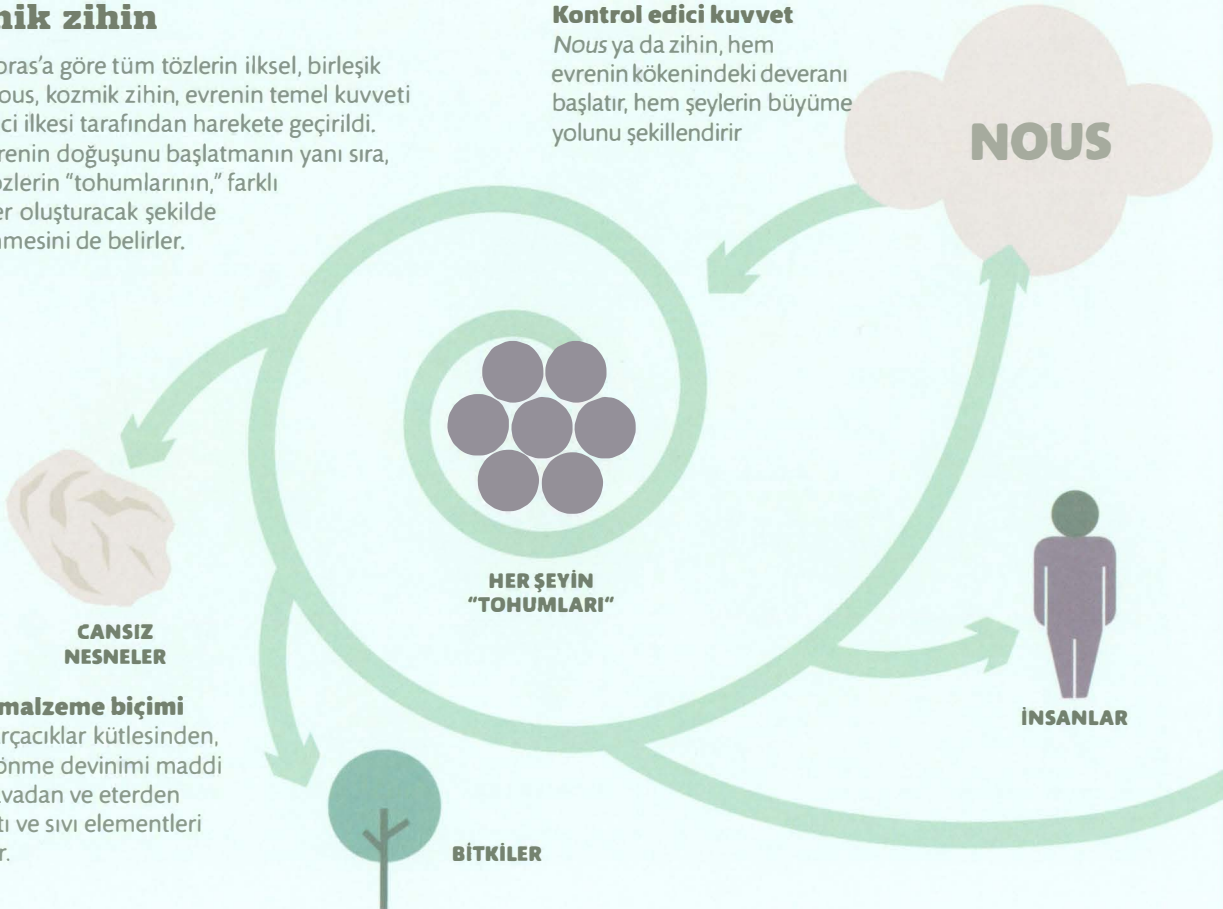
Anaksagoras'a göre tüm tözlerin ilksel, birleşik kütlesi, nous, kozmik zihin, evrenin temel kuvveti ve yönetici ilkesi tarafından harekete geçirildi. Nous, evrenin doğuşunu başlatmanın yanı sıra, fiziksel tözlerin "tohumlarının," farklı kendilikler oluşturacak şekilde düzenlenmesini de belirler.

Kontrol edici kuvvet

Nous ya da zihin, hem evrenin kökenindeki deveranı başlatır, hem şeylerin büyüme yolunu şekillendirir

Değişik malzeme biçimi

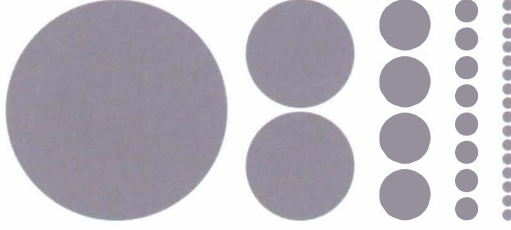
Küçük parçacıklar külesinden, sarmal dönme devinimi maddi tözleri havadan ve eterden ayırıp, katı ve sıvı elementleri dışarı atar.

SONSUZ BÖLÜNEBİLİR

Anaksagoras'a göre her bir şeyin ayırt edici özelliğini, içerdiği tözlerin oranı belirler. İkiye bölündüğünde, tözlerin oranı her bir yarıda aynı kalır; bu yarımlar da, tekrar tekrar bölünebilir ve her bir parça, yine aynı kıvama sahip olacaktır.

TÖZ AYNI KALIR

Bir şeyin ayrı parçaları tözsel bakımdan aynıysa, sonsuz ölçüde küçük parçalara bölündüklerinde bile, büyüklüklerinden bağımsız olarak aynı kalırlar.

BİLMEK GEREK

- **Anaksagoras'ın** yazılarında rastlanan Yunanca *nous* sözcüğü, çoğu kez "zihin" olarak çevrilir ama "akıl" ya da "düşünce" anlamına da gelir.
- **Anaksagoras'ın** MÖ 460 civarında felsefeyi Atina'ya getirdiğine ve Sokrates, Platon ve Aristoteles'e ilham verdiğine inanılır
- **Ömrünün sonuna** doğru kendi güvenliği için Atina'dan ayrıldı. Bazı anlatımlara göre alışılmışın dışında görüşleri, dinsizlikle suçlanmasına yol açtı.

"Her şeyin içinde her şeyin tohumu vardır."

Anaksagoras (MÖ 5. yüzyıl)

Besinin doğası

Anaksagoras, hayvanların hayvanlara benzemeyen tözlerle beslendiklerini fark etti. Örneğin bir keçinin yediği yapraklar, keçiye hiç benzemez.

Yapraklardan posta

Bir keçi, görünür bir kas, kemik ya da post izi içermeyen yapraklardan başka bir şey yemez. Yine de keçinin kasları, kemikleri ve postu, sürekli yapraklarla tazelenir.

Töz miktarları

Anaksagoras'a göre keçinin yediği yapraklar, çok az miktarda da olsa kas, kemik ve post içerir. Keçi bu çok az miktarda kas, kemik ve postu düzenli olarak yerse sağlıklı kalır.

Atom teorisi

MÖ 5. yüzyılda filozof Leukippos ve öğrencisi Demokritos, devrimci bir fikir önerdi: Her şey, boş uzayda hareket eden yok edilemez parçacıklardan oluşur.

Atomlar ve boş uzay

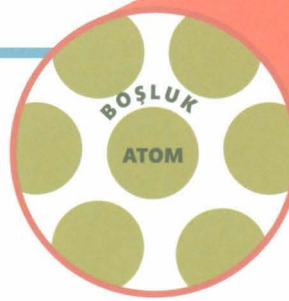
Daha sonra anıldığı şekliyle atomcular, diğer birçok filozof gibi, devinim ve değişim gerçekliğini açıklamaya çalıştı. Parmenides şöyle demişti: Devinim ve değişim salt yanılısamdır; çünkü devinim, mantıksal olarak olanaksız saydığı bir boşluğun varlığını gerektirir (bkz. s. 23).

Atomcular bu argümanı tersyüz edip, devinim açıkça olanaklı olduğuna göre, boşluğun var olması ve maddenin onun içinde serbest hareket etmesi gerektiğini öne sürdü. Maddenin hareketi mikroskobik düzeyde gerçekleştiği için, görülemez. Madde, Leukippos'un "atom" dediği ve boş uzayda varolan minik parçacıklardan oluşur ve evrende gözlemlenebilen değişimler, bu atomların boşluktaki deviniminden kaynaklanır. Her atom öncesiz-sonrasız ve değişmeyen bir kendiliktir, hem yok edilemez hem bölünemez ama diğer atomlarla birleşip farklı tözler ve nesnelere oluşturabilir.

Parmenides öncesiz-sonrasız, değişmez birliği varsayarken, atomcular hep değişen bir evrene yol açan parçacıkların sonsuz çeşitliliğini önerdi.

Yapıtaşları

Atomculara göre atom, her maddi tözün temel birimidir. Maddenin bu yapıtaşları durmadan boşlukta devinim halindedir ve birbirine tepki verir, ya karşılıklı birbirini iter ya çeker. Sayısız atom türü vardır ve bunlar, farklı bileşimler halinde birleşip çok çeşitli tözler oluştururlar. Bu tözler bozulurken de ayrılırlar. Atomlar ölümsüzdür ve olduğu gibi kalır. Boşlukta hareket etmeye devam ederler; sürekli ve durmadan birleşir, ayrılır ve yeniden biçimlenirler.

Bölünmez atomlar

Ağaç gibi bir nesne bileşen bölümlerine ayrılabilir ve bölümler de parçalara bölünebilir. Ama bu bölümler sonsuz bir biçimde bölünemez; temel düzeyde atomların kendisi yok edilemez.

BİLMEK GEREK

- › Atomcuların tarif ettiği boşluk, içi boş uzaydan fazlasıdır; maddenin mutlak yokluğudur.
- › Atom sözcüğü Yunanca "kesilemez" ya da "bölünemez" anlamına gelen atomon'dan gelir.

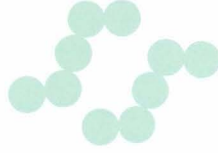
ATOM TÜRLERİ

Demokritos'un öne sürdüğüne göre atomlar çeşitli boyutlarda ve şekillerde gelir, özellikleri farklı türlerin karakteristiklerini belirler. Sıvıların atomlarının pürüzsüz olduğunu ve serbestçe hareket edip birlerini geçebildiklerini; katıların ise daha az hareket eden ve diğer atomlara bağlanabilen daha katı atomlara sahip olduğunu savundu.

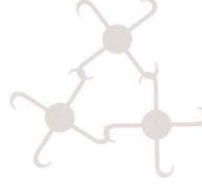
HAVA

Hava atomları hafif ve ufaktır, serbest ve bağımsız hareket eder.

SU

Suyun pürüzsüz, yuvarlak atomları suya akışkanlık, sıvı özellik kazandırır.

DEMİR

Demir atomlarının, birbirine geçip metale katılık kazandıran kancaları vardır.

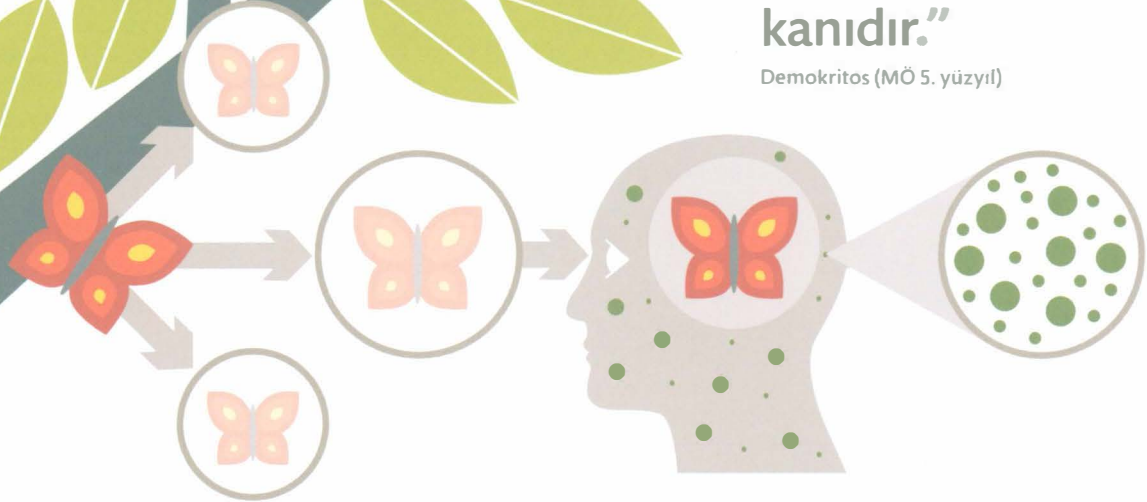

TUZ

Tuz tadına, dili etkileyen çentikli atomlar neden olur.

“Atomlar ve boş uzay dışında hiçbir şey yoktur; başka her şey, kanıdır.”

Demokritos (MÖ 5. yüzyıl)

Nesne

Tüm nesnelere, algılanmalarını sağlayan kendi “görüntü parçacıklarını” yayar.

Görüntü

Demokritos'un “idol” dediği bu görüntü parçacıkları havada her yönde yol alır.

Duyum

Bir görüntü, duyu organlarının atomlarıyla etkileyip, bir duyumu yaratır.

Psyche

Psyche (ruh), duyu organlarıyla alınan duyumları yorumlayan “ateş atomları”ndan oluşur.

Düşünceleri incelemek

Sokrates Atina'da pazaryerinde herkesin tanıdığı biriydi; orada bilgi peşinde, yurttaşları ve öğrencileri felsefe tartışmalarına çeker, onların yerleşik düşüncelerine meydan okurdu.

Diyalektik

Sokrates (MÖ 469-399) kendi düşüncelerinin yazılı kaydını bırakmadı ve bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir demesiyle ünlüdür. Düşünceleriyle ilgili bilinenlerin çoğu, Sokrates'in ustaca fikir alan ve çözümleyen başkahraman olarak ön plana çıktığı bir dizi metin yazar öğrencisi Platon'dan gelir. Bir argümanı ortaya çıkarıp inceleme yöntemi – Yunancada çapraz sınav ya da soruşturma anlamına gelen *elenkhos*– ona, en önde gelen Atinalı filozoflardan biri unvanını kazandırdı.

Platon'a göre Sokrates kendisini, düşüncelerin doğmasına yardım eden bir tür entelektüel "ebe" olarak tarif etti. Yöntemi basitti; "diyalektik" –karşıt görüşler arasında diyalog– olarak bilinen ve tartışılan konunun gittikçe daha derinine inen bir soru-cevap sürecini kullanıyordu. Başlangıç sorusu çoğu kez aldatıcı ölçüde basittir; tipik olarak Sokrates, "Cesaret nedir?" ya da "Erdem nedir?" gibi bir kavramın tanımını sorar. Sonra cevapları inceler; cevaplardaki tutarsızlıklara ya da çelişiklere işaret edip,

ayrıntılılandırılmasını ister. Bu yöntem her varsayıma ve önyargıya kademeli olarak ışık tutar, konunun daha derin anlamını ortaya çıkarır ve ilk ilkelerine geri götürür.

Sonra Sokrates çürütülebilen argümanları ve kanırları elekten geçirip, yalnızca doğru bildiklerini bırakır. Bundan hareketle, daha bilgili bir argüman inşa etmek için diyalektiği kullanır. Bu tür tartışmalar çoğu kez kesin bir cevaba ulaşmadan bitmesine rağmen, Sokrates'in temel katkıları, varoluşu incelemenin yeni bir yolunu sunmak ve felsefeyi, yalnızca fiziksel dünyayı değil ahlakı ve adaleti de kapsayacak şekilde genişletmekti.

"İncelenmemiş bir yaşam yaşamaya değemez."

Sokrates (MÖ 5. yüzyıl)

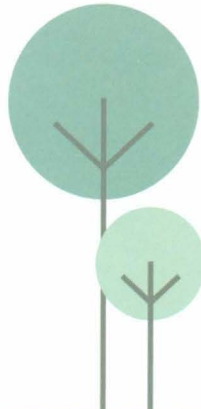
SOKRATES'İN MİRASI

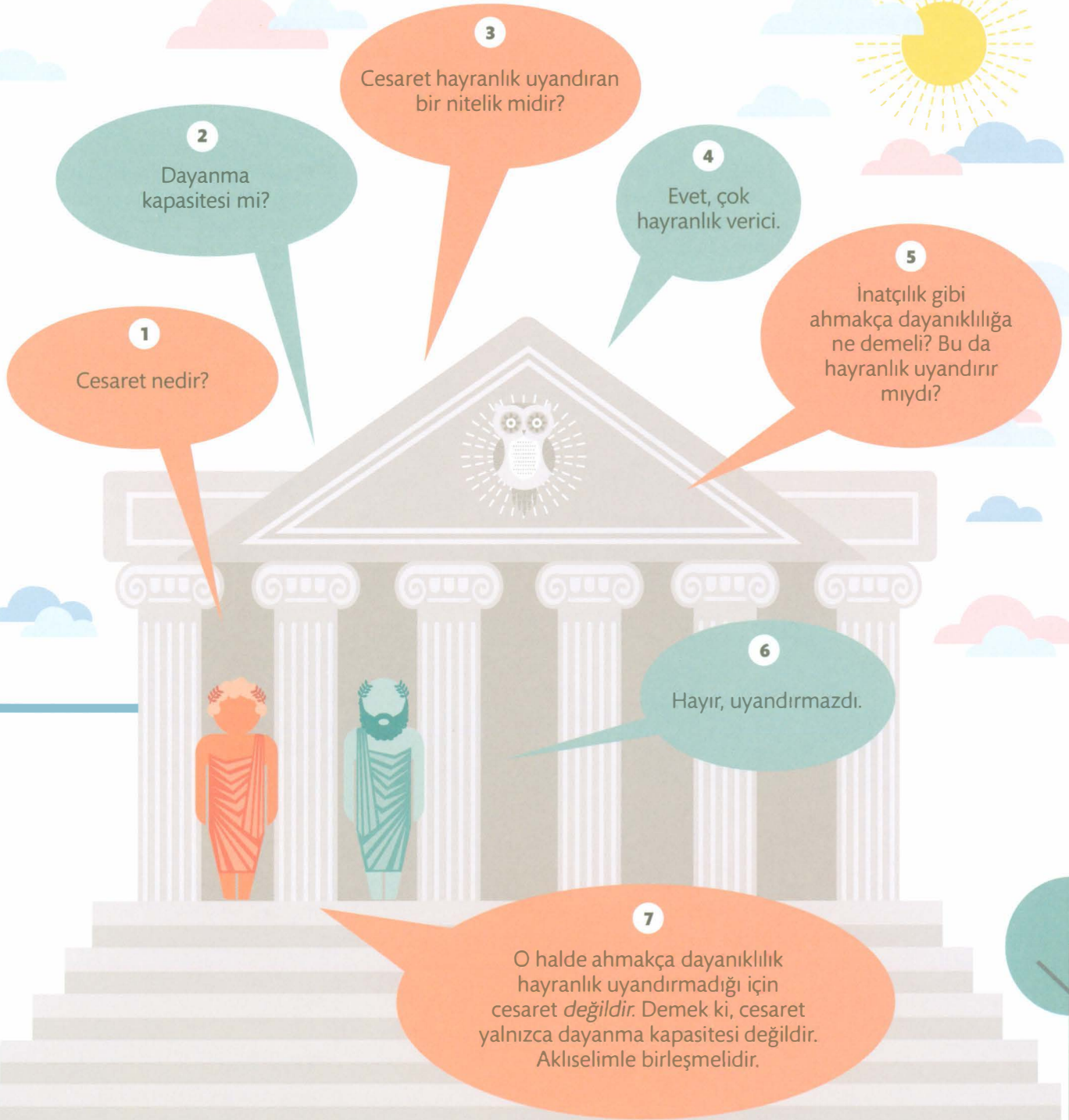
Sokrates diyalektiğin öncüsü olmanın yanı sıra, düşünme yoluyla elde edilen bilgi ile duyular aracılığıyla elde edilen bilgiyi de ayırt etti. Bu ayrımı fazla vurgulamamasına rağmen, ondan sonrakilerin geliştirip rakip rasyonalizm ve ampirizm okullarına dönüştürdüğü bir ayrımdı.

Rasyonalizmin erken bir biçimini, Sokrates'in en ünlü öğrencisi, dünya deneyimimizin aldatıcı olduğuna ve doğru bilginin yalnızca rasyonel düşünmeyle elde edilebildiğine inanan Platon savundu (bkz. s. 34-37). Platon'un en parlak öğrencisi Aristoteles (bkz. s. 38-45) ise karşıt düşünceyi, bilgiye yalnızca gözlemlerle ulaşıldığını öne sürdü. Bu düşünce, ampirizmin temel ilkesi haline geldi. Modern zamanda rasyonalizmi René Descartes (bkz. 52-55), ampirizmi John Locke (bkz. s. 60-61) canlandırdı.

Sokratik ironi

Efsaneye göre Sokrates, Delfi kâhininin onu dünyanın en akıllı adamı ilan ettiğini öğrendikten sonra bir soruşturma kampanyası başlattı. Sokrates kâhinin yanıltıldığını kanıtlamaya koyuldu ama aslında pek çok kişinin kendisinden daha az bilgili olduğunu keşfetti. Tartışmalarını başlatmak için bir konuda bilgisizmiş gibi davrandı ama cevaplardaki tutarsızlıklara işaret ettikçe, kabul ettiğinden fazlasını bildiği belli oldu. Bu şekilde bir cevap almak için bilgisizlik iddiasında bulunmak, o zamandan beri "Sokratik ironi" olarak bilinir.

1
Cesaret nedir?

2
Dayanma kapasitesi mi?

3
Cesaret hayranlık uyandıran bir nitelik midir?

4
Evet, çok hayranlık verici.

5
İnatçılık gibi ahmakça dayanıklılığa ne demeli? Bu da hayranlık uyandırır mıydı?

6
Hayır, uyandırmazdı.

7
O halde ahmakça dayanıklılık hayranlık uyandırmadığı için cesaret *değildir*. Demek ki, cesaret yalnızca dayanma kapasitesi değildir. Akıselimle birleşmelidir.

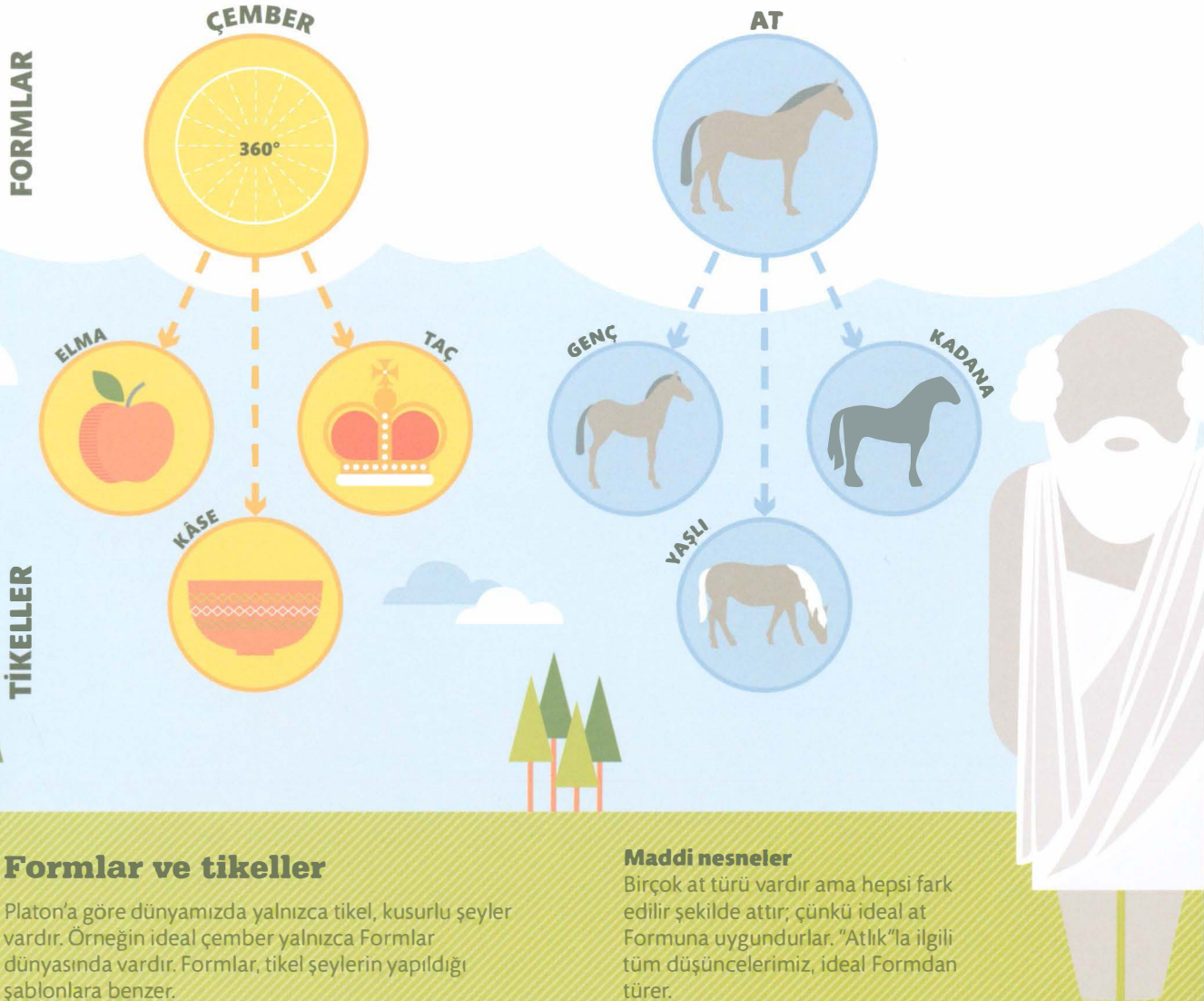
Platonik dünyalar

Platon'un felsefesinin merkezinde, içinde yaşadığımız dünyanın aldatıcı olduğu ve duyularımızın güvenilir olmadığı fikri vardır. Aslında Platon'a göre dünyamız, daha yüksek bir Formlar dünyasının gölgesinden ibarettir.

Formlar dünyası

Platon, kendisinden önceki ve sonraki birçok filozof gibi, yetenekli bir matematikçiydi ve geometriye düşkündü. Etrafımızdaki dünyada örneğin çemberimsi olan şeylerin birçok örneği bulunduğunu ve onları bir çemberin örnekleri olarak kabul ettiğimizi gözlemledi.

Bunu yapabiliyoruz, çünkü diyordu Platon, zihnimizde bir çemberin ne olduğuna dair bir düşünce –bir çember "İdea"sı ya da "Form"u dediği– vardır ve çemberimsi şeylerin tikel örneklerinden farklı olarak bu Form, kusurları olmayan ideal bir çemberdir. Aslında, deneyimlediğimiz her şey –atlardan adalet işlerine

kadar- zihnimizdeki Formlarıyla karşılaştırarak tanıdığımız tikel şeylerdir. Dahası, Platon, bu Formları algılayamadığımızı göre, duyularımızın ötesinde bir dünyada -psykhe'mizle ya da anlığımızla tanıdığımız bir dünyada- var olmaları gerektiğini iddia etti. Bu tanıma süreci büyük ölçüde içgüdüselidir ama Platon, belli Formları kavramak için filozoflara ihtiyaç olduğunu öne sürdü. Aslında Platon'a göre filozoflar kral olmalıdır: Toplumu onlar örgütlemeli ve etik konularda öğüt vermelidir (bkz. s. 200-01).

“Eğer tikellerin anlamı olacaksa, tümeller var olmalıdır.”

Platon, *Devlet* (MÖ 4. yüzyıl)

Soyut kavramlar

Doğruluk, güzellik ve erdem gibi soyut kavramların da Formları vardır. Örneğin, somut dünyada adalet örnekleri, adalet kavramının ideal Formunun yansımalarıdır.

DÜALİZM

Platon'un düalist evreninde, tarif ettiği iki dünya farklı yollarla algılanır. Somut dünya, bedensel duyularımızla deneyimlenir; ideal dünya, psykhe ile - zihnimizle ya da anlığımızla- anlaşılır.

Platon'un mağara alegorisi

Devlet'te Platon, gerçeklik bilgimizin, duyularımızın sağladığı aldatıcı bilgiyle nasıl sınırlandığını göstermek için bir alegori sundu.

Gölgeler dünyası

Platon, içinde mahkûmların tutulduğu bir mağara hayal etmemizi ister. Yüzleri mağaranın arka duvarına dönük zincirlenmişler ve başlarını çevirmeleri olanaklı değildir. Görüş alanları önlerindeki duvarla sınırlıdır, duvarda hareket eden görüntüleri görebilirler.

Mahkûmlar, arkalarında, alçak bir duvarın arkasında gizlenen başka bir grup insanın bir ateşin önünde çeşitli nesnelere sırayla geçtiklerinden habersizdir. Mahkûmlar, önlerindeki duvarda bu

nesnelerin gölgelerini görebilir. Mahkûmların görebildiği tüm şeyler gölge olduğu için, farkında oldukları tek gerçeklik budur. Gölgeleri yansıyan nesnelere bilmiyorlar; kendilerine anlatılsa da inanmazlardı. İçinde yaşadıkları dünyanın gerçek dünyası hakkında fiilen karanlıkta tutuluyorlar. Platon şu noktaya değinir: Dünya algımız benzer şekilde sınırlıdır ve gerçek olduğuna inandığımız şeyler, Formların ideal dünyasında varolan şeylerin "gölgesinden" ibarettir.

Mağaradan kaçma

Mağaradaki mahkûmlardan birinin zincirlerinden kurtulduğunu varsayalım. Arkasına bakınca, ateşin ışığıyla gözleri kamaşırdı ama gölgelerini gerçeklik zannettiği nesnelere yavaş yavaş fark eder. Sonra mağaradan ayrılmaya ikna edilebilir ve başlangıçta güneş ışığından kamaşıp görmeyen gözleri açıldıktan sonra, mağaranın içindeki dünyadan daha fazla gerçeklik olduğunu görürdü. Ama mağaraya dönse, diğer mahkûmları, kendi gerçekliklerinin bir yanılsama olduğuna ikna etmekte zorlanırdı.

1 SINIRLI DENEYİM

Mahkûmların görebildiği ve görmüş oldukları tek şey, mağaranın arka duvarıdır. Dünya deneyimlerinin sınırı, orada seyrettikleridir

2 YANILTICI GÖRÜNTÜLER

Mahkûmlar duvarda şeylerin görüntülerini görür; başka bir şey deneyimlemedikleri için, onları gerçeklik zannederler. Arkalarını dönüp bakamadıkları için, bunların başka nesnelere gölgeleri olduğunu bilemezler.

“Dünyevi bilgi bir gölgeden başka bir şey değildir.”

Platon, *Devlet* (MÖ 4. yüzyıl)

3 ALDATMACAYI ANLAMA

Kurtulan bir mahkûm arkasını görebilir ve aldatıldığı anlar: Dünyada, duvara yansıtılan görüntülerden fazlası vardır.

4 IŞIĞI GÖRME

Başlangıçta ateşin ışığından gözleri kamaşır ama sonra nesnelere ve gölgelerinin nasıl yansıdığını gözlemler.

5 KARANLIKTAN ÇIKMA

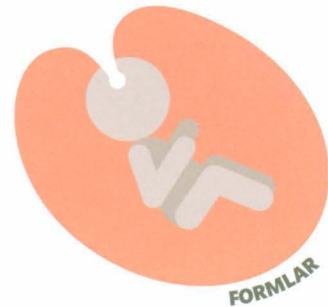
Mahkûm mağaradan çıkarsa, gözleri güneş ışığına alıştıktan sonra, varlıklarından haberdar olmadığı şeyleri görür.

6 ÜSTÜN BİR DÜNYA

Keşfettiği dünya gerçekliktir. Platon'a göre filozofun rolü, insanları mağaradan ayrılmaya -yani, deneyimlerinin sınırlarını kavramaya- teşvik etmektir.

DOĞUŞTAN BİLGİ

Platon, Formlara ilişkin bilgimizin, deneyimle kazanılan bir şey değil, birlikte doğduğumuz bir şey olduğuna inanıyordu. Doğmadan önce Formlar dünyasında yaşıyorduk ve aklımızı kullanarak Formlara ulaşıyoruz. Platon'a göre filozoflar ebelerle benzer: Rollerini, doğuştan zaten bildiklerimizi ortaya çıkarmaktir.

Yalnızca bir dünya

Platon'un en parlak öğrencisi Aristoteles, akıl hocasının Formlar teorisini kabul etmedi. Dünyayı, tek başına deneyimle öğrendiğimizi öne sürdü.

Ampirizm

Aristoteles, ayrı bir ideal Formlar dünyası düşüncesini (bkz. s. 34-37) kabul edemezdi. Platon, Formların -örneğin, çemberimsi, iyi ya da adil olma nitelikleri- ayrı bir dünyada var olduklarını öne sürmüştü. Aristoteles, yalnızca bir evrenin var olduğuna ve onun hakkında deneyimlerimizle bilgi edindiğimize inanıyordu. "Tümel" niteliklerin (kırmızılık gibi) var olduğunu kabul

etmesine rağmen, ayrı bir boyutta öyle olduklarını inanmadı. Aksine, diyordu Aristoteles, her tikel örnekte bu dünyada vardırlar.

Örneğin "çember" düşüncesi geneldir: Kusursuz bir çemberi neyin oluşturduğuna dair zihnimizde bir düşünce vardır. Aristoteles'in açıklamasına göre bunun nedeni, kusursuz çemberin (çember Formunun) doğuştan bilgisine sahip olmamız değil,

çemberimsi şeyleri deneyimlememiz ve ardından ortak yanlarını görüp genellememizdir. Aristoteles'e göre dünyayla ilgili bilgimizi duyular aracılığıyla toplar ve anlığımızı ya da aklımızı kullanarak anlamlandırırız. Bu şekilde düşünceler oluşturur, bunları etiketleriz ve ayrımlar yaparız. Felsefi bir duruş olarak bu, Platon'un "rasyonalizmine" karşıt olarak "ampirizm" olarak bilinir.

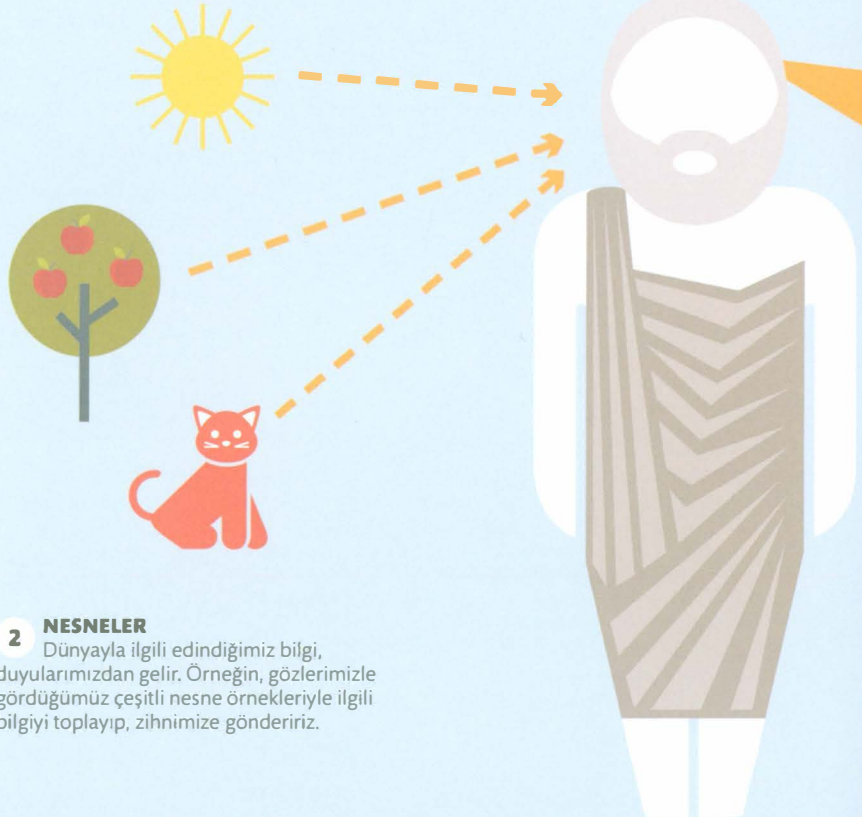
Deneyimi kullanma

Aristoteles, tikel örnekleri deneyimleyerek genel kavramları öğrendiğimizi öne sürdü: Kediye ilişkin düşüncemiz, çok sayıda farklı kedi deneyimimizle oluşur. Genel "Kedi" düşüncesini kavramak için aklımızı kullanırız.

1 BOŞ SAYFA

Aristoteles'e göre doğuştan bilgimiz yoktur. Doğduğumuz sırada, zihnimiz, yazılmayı bekleyen "boş bir sayfaya" benzer. Deneyimlerimizden öğrenerek bilgimizi oluştururuz.

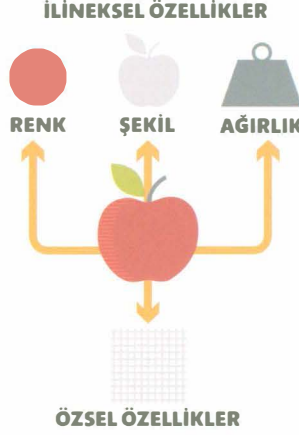
2 NESNELER

Dünyayla ilgili edindiğimiz bilgi, duyularımızdan gelir. Örneğin, gözlerimizle gördüğümüz çeşitli nesne örnekleriyle ilgili bilgiyi toplayıp, zihnimize göndeririz.

ÖZSEL VE İLİNEKSEL ÖZELLİKLER

Aristoteles, tüm şeylerin iki tür özelliğinin olduğunu öne sürdü. Özsel özellik, bir şeyi neyse o yapan özelliktir. Diğer özellikleri "ilineksel" özelliklerdir.

- Bir elmanın ilineksel özellikleri rengi, şekli ve ağırlığıdır. İster yeşil olsun ister kırmızı, ister yuvarlak olsun ister oval, ister büyük olsun ister küçük, o bir elmadır.
- Elmanın özsel özellikleri, onun yapıldığı tözdür.
- Bununla birlikte, bir topun özsel özelliği, topun şeklidir; yapıldığı töz, ilineksel bir özelliktir.

BİLMEK GEREK

- **Epistemoloji**, felsefenin bilgiyle ve bilgi edinme yoluyla ilgili dalıdır.
- **Tümevarımlı** muhakeme, çok sayıda tikel örnekten genel bir kural çıkaran mantık işlemidir.
- **Ampirik bilgi**, muhakemeyle değil, daha çok gözlemle ya da deneyimle kazanılan bilgidir.

"Güneş"

"Ağaç"

"Kedi"

3 DÜŞÜNCELER

Duyularımızdan gelen bu bilgiyi kullanarak, zihnimizde düşünceler oluşturabiliriz. Örneğin, gündelik güneş deneyimimizden, güneşin biçimine ve tanımlayıcı karakteristiklerine ilişkin bir düşünce oluştururuz.

4 ADLAR

Sonra bu düşünceleri etiketleyip, zihnimizdeki biçimlere adlar veririz. Bu şekilde, şeyleri karakteristiklerine göre tanımayı ve farklı şeyleri ayırt etmeyi öğreniriz.

Biçim işlevdir

Aristoteles'e göre bir şeyi anlamak, onunla ilgili dört şeyi bilmektir: Neden yapıldığını, nasıl var olduğunu, tasarımını ve hangi işlevi yerine getirdiğini.

Madde ve biçim

Sokrates öncesi filozoflar şeylerin doğasını anlamaya çalışırken, şeylerin hangi "malzemeden" yapıldığına -evrenin maddesine- odaklandılar.

Ne var ki, Aristoteles bir şeyde, onun fiziksel bileşiminden fazlası olduğunu fark etti. Ona göre bir şeyi bilmek, yalnızca hangi malzemeden yapıldığını değil, hangi süreçlerle meydana geldiğini, hangi şekli (ya da tasarım) aldığını ve hangi amaçlara hizmet ettiğini de bilmektir. Aristoteles bunlara "dört neden" dedi ve bir şeyi, ancak onun dört nedenini bildiğimiz zaman anladığımızı öne sürdü. Bu, örneğin doğada amaç olduğu fikrini reddedip, Aristoteles'in "etkin

neden" dediği şeyi (bkz. aşağıda) desteleleyen atomcuların öğretilerinden kökten farklıydı.

Aristoteles'e göre tuğla, çanak çömlek, oluk, hatta heykel yapmak için kil kullanılabilir. Bütün bu şeyler aynı maddeyi paylaşır ama her birinin kendine ait bir biçimi vardır. Örneğin bir kâsenin işlevi (gıda içermek) bir heykelin işlevinden (bir kişi onurlandırmak) farklı olduğu için, bir heykelin biçimi bir kâsenin biçiminden farklıdır. Ne var ki, biçimlenmemiş kilin bile bir işlevi, bu çeşitli biçimler haline gelme işlevi vardır. Aristoteles'e göre biçimsiz madde var olamaz. "İlk" madde dediği şey, saf potansiyeldir: Henüz açılıp, alabileceği çeşitli biçimlere dönüşmemiştir.

BİLMEK GEREK

- **Aristoteles'in dört nedeni** modern anlamda neden değil, şeylerin var olma gerekçeleri ya da açıklamalarıdır. Aristoteles'e göre tüm şeylerin bir amacı vardır, dört nedeni anlaşılırsa tam olarak bilinirler (bkz. s. 44-45).
- **Aristoteles'in ontolojisinde** "biçim," bir şeyi özel olarak ne ise o yapan şeye, özüne işaret eder ve Platon'un kusursuz Form düşüncesinden farklıdır.
- **Aristoteles'in bir tözün** madde ile biçimin bir bileşimi olduğuna dair düşüncesi, "hilomorfizm" olarak bilinir.

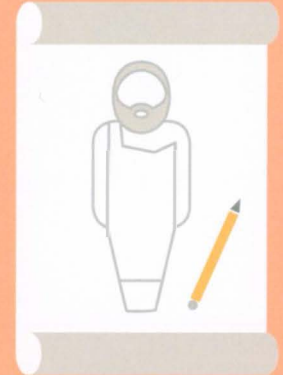
Dört neden

Aristoteles bir şeyin doğasını o şeyin fiziksel bileşimi, tasarımını, meydana gelme koşulları ve amacı ya da işlevi bakımından açıkladı. Bu dört neden birlikte, bir şey hakkında bilmemiz gereken her şeyi bize anlatır ve bir nedenin, bir şeyi var eden fiziksel bir olay olduğunu söyleyen atomcuların iddiasının (bkz. s. 30-31) çok ötesine geçer. Atomcuların görüşü, "etkin neden"i modern bilime uygun tek neden olarak gören Galileo ile birlikte tekrar moda oldu (bkz. s. 50-51).

1 MADDİ NEDEN

Bir şeyin maddi nedeni, o şeyin yapıldığı maddedir. Bir heykel örneğinde maddi neden, bir kalıp taştır.

2 BİÇİMSEL NEDEN

Bir şeyin biçimsel nedeni, o şeyin fiziksel tasarımıdır. Bir heykelin biçimsel nedeni, heykeli yapanın hazırladığı modeldir.

ŞEYLERİN TÖZÜ

Aristoteles'e göre bir şeyin tözü –o şeyi ne ise o yapan– o şeyin yapıldığı malzemeden fazlasıdır. Kilden her türlü şey yapılabilir ve kili, örneğin bir kâse yapan kilin biçimidir. Bu nedenle bir şeyin tözü, o şeyin maddesi ve biçimidir. Daha sonra filozoflar, bir şeyin fiziksel doğasının temelinde o şeyin tözü olduğuna göre, töz dönüşümü de olanaklıdır (bkz. s. 48).

Töz

Bir kâsenin tözü onu ne ise o yapan şeydir: Yiyecek içeren bir kap.

=

Madde

Kâsenin maddesi, kâsenin yapıldığı malzemedir: Kil.

+

Biçim

Kâsenin biçimi, yiyecek içermesini olanaklı kılan şeklidir.

“Sanatın amacı şeylerin dış görünüşünü değil, iç anlamını temsil etmektir.”

Aristoteles, *Poetika* (MÖ 4. yüzyıl)

3 ETKİN NEDEN

Bir şeyin etkin nedeni, o şeyi meydana getiren fiziksel süreçtir. Bir heykelin etkin nedeni onu yapan heykeltıraştır.

4 EREKSEL NEDEN

Bir şeyin ereksele nedeni, o şeyin ne amaçla meydana getirildiğidir. Örneğin, Aristoteles'in bir heykeli, tasvir ettiği kişiyi onurlandırmaya hizmet eder.

Dünya merkezli bir evren

Aristoteles'in, merkezinde etrafı gök kürelerle çevrili dünya bulunan bir evren kavrayışı, yaklaşık 1900 yıl boyunca astronominin modeli oldu.

Dünya ve gökler

Aristoteles, dünyanın ve göklerin ayrı bölgeler olduğuna, aralarındaki sınırın ayın yörüngesiyle belirlendiğine inanıyordu. Yersel ya da ay-altı bölgede, her şeyin yapıldığı madde dört elementten oluşur: Toprak, su, hava ve ateş. Aristoteles'e göre bu elementlerin yukarı ya da aşağı doğru hareket etme eğilimi vardır; doğal dinlenme yerlerini ararlar. Toprak elementi aşağı doğru, dünyanın merkezine doğru hareket etme eğilimindedir; su, dünyanın yüzeyinde durmaya meyillidir; bunun üzerinde hava yüzer ve son olarak en üste yükselen ateş vardır.

Gök küreler

Aristoteles çağdaşlarıyla aynı doğrultuda, çemberin kusursuz geometrik şekil olduğuna inanıyordu. Bu nedenle, doğal olarak ayın ötesindeki gök cisimlerinin dairesel yörüngelerde hareket ettiklerini düşündü. Bu kusursuz, öncesiz-sonrasız, yer merkezli evren modeli, Nicolaus Copernicus 1543'te güneş merkezli bir evren düşüncesini savunana kadar (bkz. s. 49-51) neredeyse genel kabul gördü.

RUH TÜRLERİ

Aristoteles'e göre her şey hem maddeden hem biçimden oluşur. Canlı şeylerin maddesi elementlerden oluşur ama biçimleri, onlara yaşam veren *psyche* ya da ruhtur. Farklı ruh türleri bitkilerin, hayvanların ve insanların doğasını belirler.

BİTKİSEL

Bitkiler yalnızca büyüme ve üreme yeteneği olan bitkisel bir ruha sahiptir.

DUYARLI

Hayvanların duyarlı ruhları vardır. Hareket edebilir ve duyuları deneyimleyebilirler.

RASYONEL

Hayvanların duyarlı ruhları vardır. Hareket edebilir ve duyuları deneyimleyebilirler.

Yer merkezli evren

Ayın yörüngesinin dışında gökssel bölge bulunmaktadır; burada güneş, gezegenler ve yıldızlar dünyadan çeşitli uzaklıklarda yörüngede hareket eder. Ay-altı bölgeden farklı olarak gökssel bölge, Aristoteles'in "özün özü" ya da beşinci element dediği yok edilemez bir tözden oluşur. Aristoteles'e göre yer elementlerinin doğal hareketi yukarı ya da aşağı, dünyanın merkezine doğru ya da ondan uzaklaşma yönündedir. Gökssel bölgedeki şeylerin doğal hareketi ise, aksine daireseldir. Dahası, yer elementleri hareketsiz bir konuma eğilimlidir; gökssel hareket ise durmak bilmez. Bu yüzden Aristoteles, durağan dünyanın, kusurlu olmasına rağmen, evrenin merkezinde olduğu sonucuna vardı.

Ayın yörüngesinin ötesinde Aristoteles, gök nesnelерinin bağlandığı 55 eşmerkezli küre saptadı. Bu nesneler dünyadan uzağa yayıldıkça, dış küreler kusursuzluğa daha fazla yaklaşır, maddi varoluşu olmayan manevi dünyalara uzanır. Aristoteles'e göre evren kusursuz bir biçimdir ve herhangi bir zamanda var olmuş olamaz: Öncesiz-sonrasızdır, değişmez.

BİLEŞİK VARLIKLAR

Aristoteles'e göre yersel bölgede her şey, dört elementin değişen oranlarda bir bileşimidir; onlara ayırt edici özelliklerini bu bileşim verir. Elementlerin uygun bir düzey arama doğal eğilimi, yukarı ya da aşağı doğru bir kuvvet uygular: Bitkilerin dünyaya kök salmasını ya da hayvanların hareketlilik kazanmasını sağlayan bir kuvvet.

AĞAÇ

=

TOPRAK

SU

HAVA

ATEŞ

KEDİ

=

TOPRAK

SU

HAVA

ATEŞ

GÜNEŞ

AY

Doğada amaç

Aristoteles'e göre varolan her şeyin ereksel bir nedeni vardır; Yunancada telos denir. Başka bir deyişle, doğadaki her şey bir amacı yerine getirmek için vardır.

Teleoloji

Şeyleri amaçları bakımından açıklamak, klasik Yunan filozoflar arasında alışılmadık değildi ama bugün, modern, bilimsel dünya anlayışımızla aykırı durur (bkz. s. 50-51). Modern bakışımıza göre, insan yapımı bir nesneyi, örneğin bir aleti, işlevine ya da amacına göre açıklamak çok normaldir. Örneğin bir çekiç, çivi çakmak amacıyla vardır. Ama bu, dışsal bir amaçtır, dışarıdan ona dayatılan bir amaçtır. Aristoteles'in önerdiğine göre ise, doğal dünyadaki her şey dahil olmak üzere, her şeyin içsel bir amacı vardır: Yani her bir şey, amacını –içsel amacını–

gerçekleştirmek için vardır. Örneğin bir tohumun amacı çimlenip bir bitki olmaktır ve ağaçlar meyve vermek için vardır. Aristoteles'e göre, bir amaç için varolanlar, yalnızca canlı şeyler değildir. Yağmur, yeri nemlendirip bitkilerin büyümesini olanaklı kılmak için yağar. Toprağı sulamak yağmurun telos'udur; bitkilerin telos'u ise büyümektir. Amaçları ya da hedefleri, var olmalarının nedenidir.

Doğal şeylerin içsel bir nedeni ya da "ereksel nedeni" olmadığını söyleyen atomcuların iddiası (bkz. s. 30-31), modern düşünüşümüze daha uygundur: Doğal şeylerin varlığı, diğer şeylerin nedenidir.

Yağmur bitkileri sulamak için yağmaz; bitkiler, yağışla hasbelkader sağlanan nemden yararlanır.

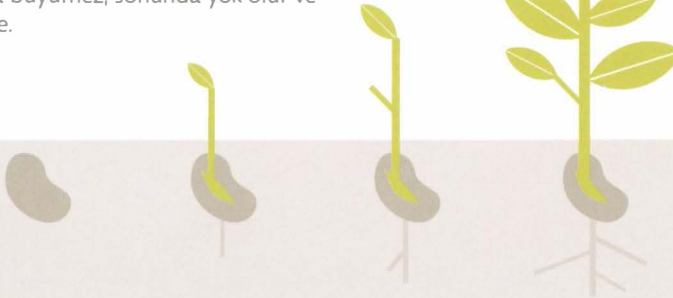
1 ETKİN NEDEN

Bu örnekte etkin neden, kayayı iten kadındır. Kaya, onun eylemlerinden ötürü hareket eder.

AÇILAN DÜNYA

Aristoteles'e göre bir tohumun özsel özelliği, büyüme yeteneğidir. İçsel amacı da budur: Bitki olmak için vardır ve bitki de tohum üretmek için vardır. Bu yüzden canlı şeyleri, hareket etme ya da değişme ve üreme eğilimleri karakterize eder. Tüm dünyevi şeyler kusurlu ve geçici oldukları için, varlıklar yalnızca büyümeyi, sonunda yok olur ve çürür de.

Nedensellik

Aristoteles'in nedensellik teorisi, her şeyin dört nedeni olduğu düşüncesine (bkz. 40-41) dayanır. Genellikle neden olarak düşündüğümüz şey –bir şeyin gerçekleşmesini sağlayan şey– Aristoteles'in "etkin neden" dediği şeydir. Örneğin, bir kayayı tepeden aşağı iten bir kişi, kayanın hareketinin etkin nedenidir. Hareketinin "ereksel nedeni" –yukarı ya da yana gitmek yerine aşağı doğru gitmesinin nedeni– dünyanın merkezini aramasıdır (bkz. s. 42-43). Kayayı itme eyleminin ereksel nedeni, ne kadar yuvarlanacağını görmektir. Biçimsel ve maddi nedenler de kayanın hareketini belirler.

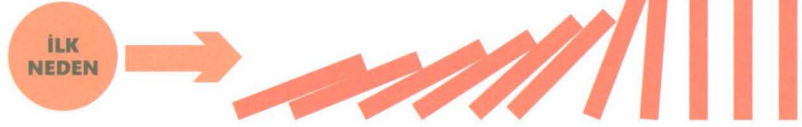

“[...] Her şeyin yüce nedenini soruşturmak her zaman [...] gereklidir.”

Aristoteles, *Fizik* (MÖ 4. yüzyıl)

HAREKET ETMEYEN HAREKET ETTİRİCİ

Aristoteles'in evreninin başlangıcı yoktu ama Aristoteles, her şeye başka bir şey neden olduğu için, bir şeyin gök cisimlerini harekete geçirmesi gerektiğine inanıyordu. Ne var ki, bu durum iki soruyu akla getirir: O nedene ne neden oldu ve evrenin hareket ettiricisini ne harekete geçirdi? Aristoteles, evrendeki tüm devinimden sorumlu bir ilk neden, bir "hareket etmeyen hareket ettirici" düşüncesini öne sürdü.

ATEŞ

Ateş elementi havanın üstündeki konumunu almak için yükselir. Bir yanardağın amacı, ateşin dünyadan kaçmasını olanaklı kılmaktır.

2 MADDİ NEDEN

Maddi neden kayanın fiziksel bileşimidir. Kaya topraktan yapılmıştır ve dolayısıyla, topraklı şeyler dünyanın merkezini aradığı için, aşağı doğru hareket eder.

3 BİÇİMSSEL NEDEN

Biçimsel neden -kayanın yörüngesinin şekli- arazi tarafından belirlenir. Kayanın yuvarlanmasına ve sıçramasına, tepenin yamaçları ve tümsekleri neden olur.

4 EREKSEL NEDEN

Kaya dünyanın merkezine ulaşabileceği en yakın noktaya -tepenin dibine- ulaşınca duraklar.

YAĞMUR

Havadaki suyun, bulut biçiminde, aşağı inme eğilimi vardır ve dünyanın üzerine yağıp nemlendirir.

AĞAÇ

Bitkisel ruhlarının birleşen ağaçların doğası, meyve üretip üretmek için büyümektir.

Benim
amacım
düşünmektir!

Skolastik felsefe

Ortaçağ Avrupa kültürüne Katolik Kilisesi egemendi ve Platon ile Aristoteles'in klasik felsefesi, ancak tedricen Hıristiyan öğretiyi uyduruldu.

Katolik teoloji

Hıristiyan Kilisenin kuruluşu, klasik ilkçağ döneminin sonu oldu. Felsefenin imandan çok akla dayanmasını Hıristiyan öğretilerle bağdaşmaz gören ilk Hıristiyanlar felsefeye biraz kuşkuyla baktı. Hippolu Augustinus (MS 354-430) ve Boethius (y. 477-524) gibi, Platon'un idealist felsefesini inançlarıyla uzlaştırmamanın yollarını bulanlar vardı ama birkaç yüzyıl boyunca Kilisenin öğrenim üzerindeki tekeli, Avrupa'da klasik felsefenin yayılmasını önledi. Bu durum 12. yüzyılda, ortaçağ bilginleri klasik Yunanca metinleri yeniden keşfedip çevirince değişti. Bu metinlerin çoğu, onları Arapçaya çeviren Müslüman bilginlerce korunmuştu.

Platon'un idealist ve bazen mistik düşüncelerini içermek görece kolay olmasına rağmen, Aristoteles'in metinleri başlangıçta Hıristiyan dogmaya aykırı gibi görünüyordu. Bununla birlikte, Aristoteles'in sistematik muhakemesi, skolastisizm olarak bilinen yeni bir öğretim yaklaşımına ilham verdi. Eğitim, manastırlardan kentlerde yeni kurulan üniversitelere yayıldı; buralarda teolojik

argümanları incelemenin bir yöntemi olarak ve Hıristiyan inancın çeşitli dayanaklarına rasyonel gerekçe sağlamak için Aristotelesçi mantık ve diyalektik muhakeme öğretildi.

Yunan filozofların ilk çevirileri İslam dünyasıyla bağlantıları olan güney Avrupa'da başlamasına rağmen, skolastisizm 9. yüzyılda İrlanda'da John Scotus Eriugena gibi Hıristiyan filozofların bilimsel çalışmalarında ortaya çıktı. 12. yüzyıla gelindiğinde skolastik gelenek tüm Avrupa'da geliyordu. En etkili filozofları arasında Canterburyli Anselmus (1033/4-1109), Peter Abelard (1079-1142), Duns Scotus (y. 1266-1308), Ockhamlı William (y. 1287-1347) ve ortaçağ Avrupa felsefesinde önemli bir şahsiyet olan Aquinolu Thomas (1225-74) vardı.

Skolastik eğitim vermek için kurulan okullar birkaç yüzyıl boyunca gelişti ve birçoğu bugün hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte, Rönesansın gelişiyi birlikte, skolastisizmin teolojiye vurgusunun yerini, bilimsel ve hümanist düşünceler aldı.

ÖNCESİZLİK-SONRASIZLIĞI YARATMA

Aristoteles'i Hıristiyan öğretilerle bütünleştirmeye çalışan Hıristiyan filozofların önündeki büyük engellerden biri, Aristoteles'in evrenin bir başlangıcının ve sonunun olmadığı iddiasıydı; bu, Kitab-ı Mukaddes'in Tanrının dünyayı yaratmasına ilişkin açıklamasına aykırıydı. Ne var ki, Aquinolu Thomas, hem insan akli hem Hıristiyan öğretisi Tanrının ihsanı olduğu için, ikisinin çelişemeyeceğine inanıyordu. Tanrı vergisi aklını kullanarak, Aristoteles'in öncesiz-sonrasız evren kavrayışının yanlış olmadığını, ama yaratıcısının Tanrı olduğunu öne sürdü: Başlangıçta Tanrı evreni yarattı ama öncesiz-sonrasız olan bir evren de yaratabilirdi.

Ontolojik argüman

İman ile akli uzlaştırmaya çalışan skolastik filozofların bir sorunu vardı: Tanrının varlığı lehine rasyonel bir argüman sunmak. Böyle bir argüman sunan ilk Hıristiyan filozof, herhalde, Canterburyli Anselmus'tu. Anselmus'un ontolojik argüman olarak bilinen muhakemesi, Tanrıyı "daha büyüğü düşünemeyen" olarak tanımlar. Bu öncülden yola çıkarak, Tanrı bizim imgelemimizde varsa, o zaman daha da büyük bir Tanrının, gerçeklikte varolan bir Tanrının olanaklı olduğunu gösterir. Daha sonra Aquinolu Thomas Tanrının varlığını lehine, Aristoteles'in "hareket etmeyen hareket ettirici" ya da ilk neden düşüncesinden (bkz. s. 45) türetilen dört argüman daha saptadı.

“Çünkü inanmak için anlamaya çalışmıyorum, anlamak için inanıyorum.”

Canterburyli Anselmus (11. yüzyıl)

5

TANRI YALNIZCA İMGELEMİMİZDE VAR OLSA, DÜŞÜNÜLEBİLİR EN BÜYÜK ŞEY OLMAZDI; ÇÜNKÜ GERÇEKLİKTEKİ TANRI DAHA İYİ OLURDU.

3

ŞEYLER YALNIZCA ZİHNLERİMİZDE VAR OLABİLİR YA DA GERÇEKLİKTE VAR OLABİLİR.

1

TANRI, DÜŞÜNEBİLDİĞİMİZ EN BÜYÜK ŞEYDİR.

6

BU NEDENLE TANRI GERÇEKLİKTE VAR OLMALIDIR.

4

GERÇEKLİKTE VAROLAN ŞEYLER, YALNIZCA ZİHNİMİZDE VAROLAN ŞEYLERDEN HER ZAMAN DAHA İYİDİR.

2

TANRI ZİHİNDE BİR DÜŞÜNCE OLARAK VARDIR.

Töz dönüşümü

Aristotelesçi töz, madde ve biçim kavramlarını kullanan Aquinolu Thomas, Hıristiyan Komünyon Ayininde ekmek ve şarabın, fiilen İsa'nın kanı ve bedeni haline geldiğini öne sürdü.

Biçim değiştirme

Aristotelesçi düşüncelerin Hıristiyan teolojiye katılmasından, büyük ölçüde, skolastik geleneğin (bkz. s. 46-47) en önemli filozoflarından biri, Aquinolu Thomas (1225-74) sorumluydu. Aristoteles'in ayakları yere basan felsefesi (bkz. 38-45), Hıristiyan dogmanın birçok ilkesine – özellikle de Tanrının evreni yaratmasına– aykırı gibi görünüyordu ama Aquinolu Thomas, yalnızca Katolik öğretiyle bağdaşabilir olmakla kalmayıp, Katolik öğretinin açıklanmasına yardımcı da olduğunu gördü.

Töz dönüşümüne –Katolik Kilisesinin gerçekleştirdiğini iddia

ettiği ekmek ve şarabın İsa'nın bedenine ve kanına dönüşmesine– inancın rasyonel, felsefi bir açıklamasını sunmak, özellikle karmaşık bir sorundu. Bunun için Aquinolu Thomas, düşünceleri Hıristiyan filozoflardan tedricen kabul gören Aristoteles'e yöneldi.

Aquinolu Thomas, gerçek skolastik bir tarzda, rasyonel argümanı, basitçe bir iman şartı gibi görünen şeye uyguladı. Aristoteles'e göre töz, madde ile biçimin bir karışımıdır (bkz. s. 41). Töz dönüşümü bir tözün başka bir töze dönüşmesidir: Özel olarak ekmek ve şarabın ete ve kana dönüşmesi. Aquinolu Thomas şu sonuca vardı: Bu dönüşüme

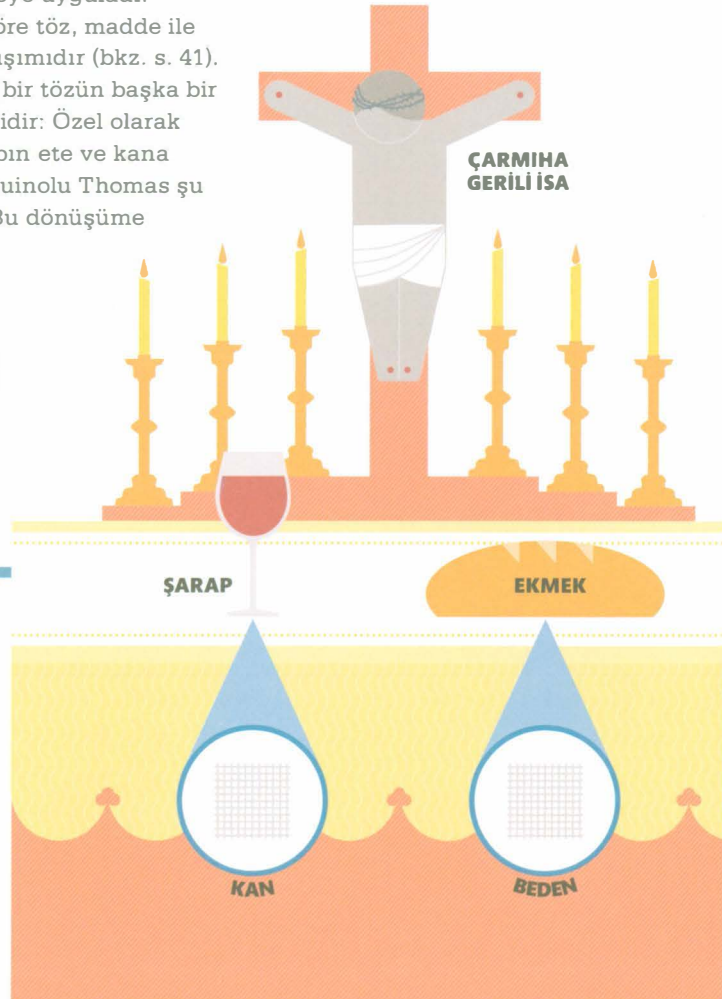
uğrayan, ekmek ve şarabın maddesi, oluştukları fiziksel malzeme değil, biçimidir. Ekmeğin ve şarabın kutsanmasının, yiyecek ve içecek olarak işlevlerini ya da amaçlarını kutsal bir adağa dönüştürdüğünü öne sürdü. Bu nedenle, özsel özelliklerini değiştirmekle, ekmeğin ve şarabın tözü (madde ile biçimin bileşimi) İsa'nın etine ve kanına dönüşür.

“İnsandaki akıl, dünyadaki Tanrıya çok benzer”

Aquinolu Thomas (13. yüzyıl)

Tözler

Katolik öğretiye göre, Komünyon Ayininde cemaatin tükettiği ekmek ve şarap, rahibin okuduğu dualarla İsa'nın bedenine ve kanına dönüşür. Ama Aristotelesçi terimlerle, değişen şey ekmek ve şarabın maddesi değil, biçimidir: Hizmet ettikleri işlev ve özel özellikleri. Fiziksel ya da “ilineksel” özellikleri (bkz. s. 39) aynı kalır.

Ockham'ın usturası

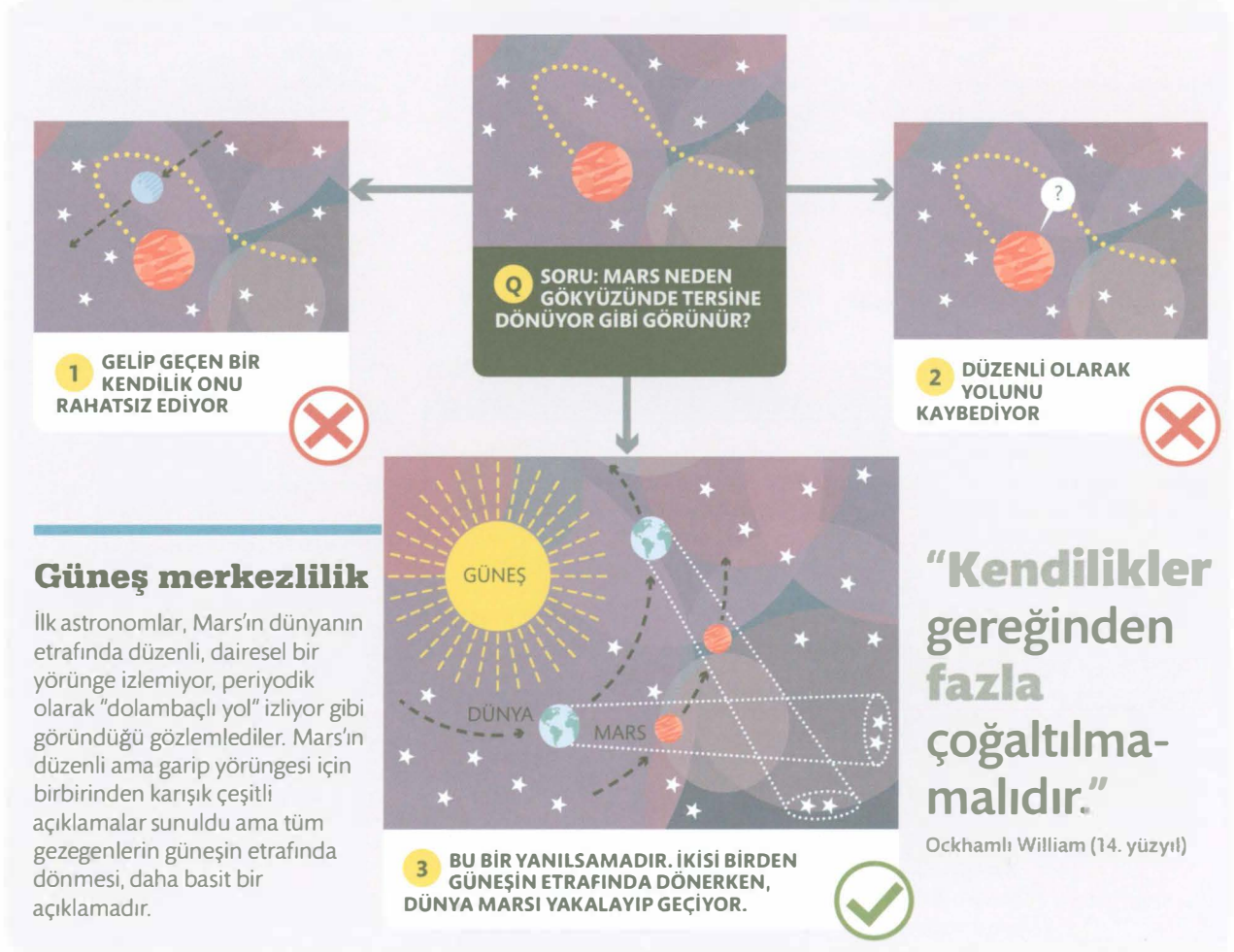
Ockhamlı William hem Fransisken bir keşiş hem skolastik bir ilahiyatçıydı. Ockham'ın usturası olarak bilinen en ünlü düşüncesi şuydu: Birbiriyle çekişen iki verili hipotezden en yalın olanını seçmeliyiz.

Fazlalığı tıraşlama

Kısaca, "Ockham'ın usturası" ilkesi, bir argüman inşa edilirken ya da geçerliliği değerlendirilirken tüm gereksiz varsayımları "tıraşlamak" gerektiğini ifade eder. Ockham'ın kendi sözleriyle: "Çokluk gereksiz yere olumlu sayılmamalıdır."

Herhangi bir argümanın öncülleri doğru kabul edilmelidir ama ne kadar az varsayımda bulunulursa o kadar iyidir. Bir şeyin alternatif açıklamaları varsa,

bir terslik olmadıkça, doğru olması en fazla olası olan açıklama, değişkenleri en az olan açıklamadır. Pratikte bu ilke, "en basit çözüm doğru çözüm olma eğilimindedir" biçiminde kabul edildi. Ne var ki, Ockham'ın kavramı daha incelikliydi: Ne kadar çok varsayımda bulunulursa, argüman o kadar az inandırıcı olur; dolayısıyla alakasız ya da hayali varsayımlar atılırsa, alternatif hipotezler arasında karar vermek daha kolay olur.

Güneş merkezilik

İlk astronomlar, Mars'ın dünyanın etrafında düzenli, dairesel bir yörünge izlemiyor, periyodik olarak "dolambaçlı yol" izliyor gibi görüldüğü gözlemler. Mars'ın düzenli ama garip yörüngesi için birbirinden karışık çeşitli açıklamalar sunuldu ama tüm gezegenlerin güneşin etrafında dönmesi, daha basit bir açıklamadır.

Bilimsel devrim

Rönesans öncelikle sanatsal ve kültürel bir hareket olmasına rağmen, özgür düşünmeye yaptığı vurgu dinin otoritesine meydan okudu ve eşi görülmemiş bir bilimsel keşif çağına zemin hazırladı.

Zayıflayan gelenek

Bilimsel devrim, Nicolaus Copernicus'un yer merkezli evren fikrini çürüten kanıtlar sunan *De revolutionibus orbitum coelestium (Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine)* başlıklı kitabının 1543'te yayınlanmasıyla başladı. Aynı yıl Andreas Vesalius, anatomide ve tıpta yerleşik birçok düşünceyi altüst eden *De humani corporis fabrica'yı (İnsan Bedeninin Dokusu Üzerine)* yayınladı. Bunu, doğal dünyayı araştırma yaklaşımında köklü bir değişim izledi. Katolik Kilisenin dogmaları

da dahil olmak üzere, geleneksel bilgelik artık gözü kapalı kabul edilmiyor, meydan okunuyordu. Yöntemli gözleme dayanan doğa felsefesi düşüncesini başlatan Aristoteles'in eserleri bile, bilimsel incelemeye tabi tutuldu.

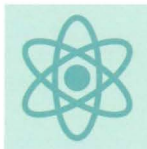
Bu bilimsel devrimin ön safında Francis Bacon gibi filozoflar vardı; Bacon'ın *Novum Organum'u (Yeni Araç)* doğa felsefesi araştırmaları için yeni bir yöntem öneriyordu: Sistematik gözlem yoluyla toplanan tanıtlardan doğanın yasaları çıkarılabilir. Ama Nicolaus Copernicus, Johannes Kepler ve

Galileo Galilei'nin içinde yer aldığı yeni bir düşünür ve bilim insanı sınıfı da vardı. Galileo, dünyanın güneşin etrafında döndüğünü kanıtlayarak, dogmaya herkesten çok meydan okudu ve bu çabalarından ötürü Kiliseyle başı derde girdi.

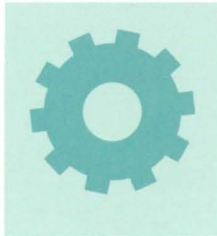
Bu bilim insanlarının yaptığı keşifler ve kullandıkları yöntemler, sonraki yüzyılda Isaac Newton'ın çalışmalarına zemin hazırladı ve Aydınlanma Çağı düşüncelerinin şekillenmesine yardımcı olan Descartes, Spinoza ve Leibniz gibi filozofları etkiledi.

YALNIZCA BİR NEDEN

Aristoteles'in felsefesinin merkezinde "dört neden" kavramı (bkz. s. 40-41) vardır. 16 ve 17. yüzyılların yeni bilimsel yöntemleri bunları, özellikle "ereksel neden" kavramını reddetti. Onun yerine, doğada yalnızca "etkin nedenlerin" -yani fiziksel neden tetikleyiciler- olduğu öne sürüldü. Bu, modern neden-sonuç düşüncesine yakın olmasına rağmen, 2.000 yıl kadar önce atomcular tarafından önerilmişti (bkz. s. 30-31).

MADDİ

ETKİN

BİÇİMSSEL

EREKSEL

Doğa yasaları

Copernicus ve çağdaşlarının teorileri, yeni bir bilimsel keşif çağının habercisiydi. Dinsel otorite zayıfladı ama evreni yöneten, Aristotelesçi kozmolojiye ve fiziğe dayanan yasalara ilişkin yerleşik kavrayış da zayıfladı. Bu yeni bilimsel soruşturma atmosferinde, geleneksel varsayımların yerini, ampirik gözlem ve deney kanıtlarından türetilen doğa yasaları aldı.

“Bu dünyanın şeyleri, matematik bilgisi olmadan bilinir kılınamaz.”

Francis Bacon, *Novum Organum* (1620)

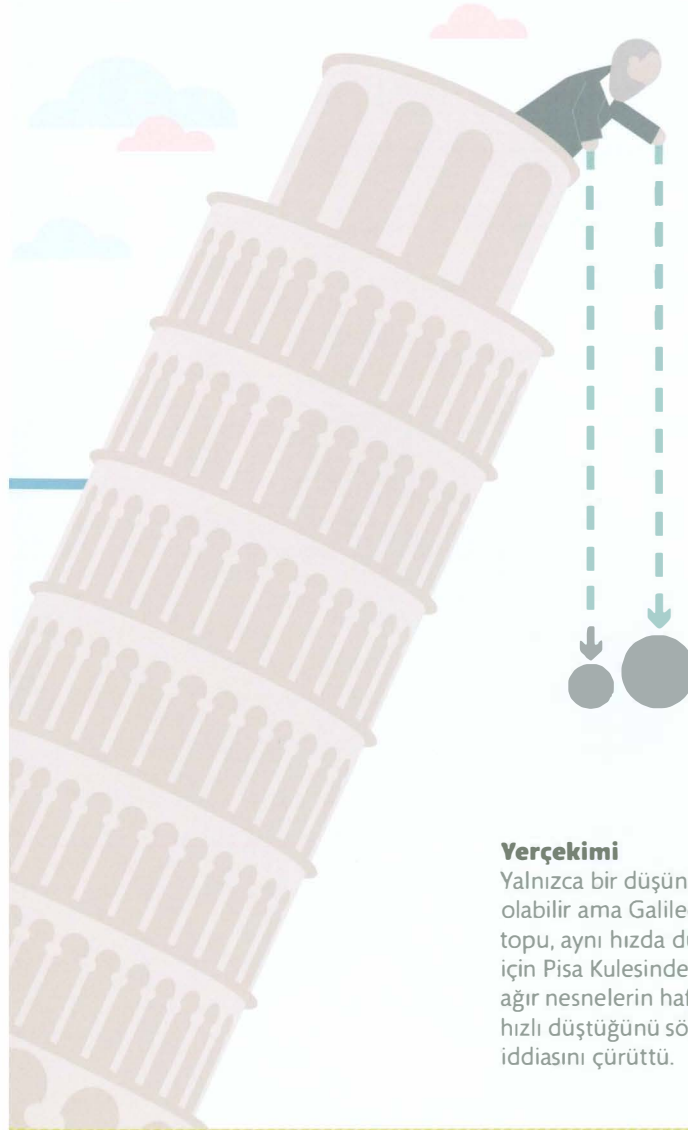
YENİ YÖNTEM

Tümevarım

Bacon, tikel örneklerden genel bir kural çıkararak tümevarım sürecini kullanan bir bilimsel araştırma yöntemi açıkladı. Örneğin, her örnekte su 100 derecede kaynağı için, suyun 100 derecede kaynadığı kuralına ulaşılabilir.

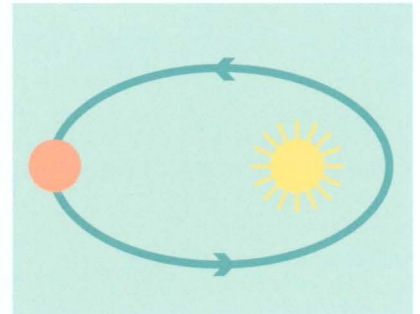
Deneme

Bilimsel bir sonuca varmak için çoğu kez yalnızca gözlem yeterli olmaz. Müslüman filozofların öncülük ettiği bilimsel yöntem, tekrarlanabilir sonuçlar elde etmek için kontrollü deneyler yapmayı gerektirir.

Güneş lekeleri

Galileo ve diğerlerinin güneş lekelerini ayrıntılı incelemesi, güneşin asli özellikleri olduklarını gösterdi. Bu gözlemler, gök kürelerdeki nesnelerin kusursuz olduğuna dair Aristotelesçi düşünceyi aykırıydı.

Verçekimi

Yalnızca bir düşünce deneyi olmuş olabilir ama Galileo farklı ağırlıkta iki topu, aynı hızda düşüklerini göstermek için Pisa Kulesinden aşağı bıraktı. Bu, ağır nesnelerin hafif nesnelere daha hızlı düşükünü söyleyen Aristoteles'in iddiasını çürüttü.

Eliptik yörüngeler

Dünyanın güneşin etrafında döndüğü kanıtlandıktan sonra, gezegenlerin yörüngeleri açıklanabildi. Kepler, Mars'ın yörüngesinin dairesel değil, bir elips olduğunu keşfetti ve tüm gezegenlerin eliptik yörüngeleri olduğunu sonucuna vardı.

Dünyadan kuşkulama

René Descartes, batı felsefesinde belki de en iyi bilinen ifadeyle, rasyonalizm olarak anılacak yeni bir felsefi soruşturma yaklaşımını başlattı.

Düşünüyorum, o halde varım

16 ve 17. yüzyılların bilimsel devriminden (bkz. s. 50-51) esinlenen filozoflar, güvenilir bir biçimde bilimsel bilgi edinmenin ve sınamanın bir yöntemini aradılar. Örneğin Francis Bacon gözlem, deney ve tümevarımlı muhakeme yöntemini savundu. Ne var ki, Descartes bu yaklaşımdan memnun kalmadı. Onun yerine, deney ve gözlemlerle elde edilen bilginin temeli olarak işlev görecektir rasyonel ilkeler bulmayı amaçlayan yansıtıcı bir yöntem önerdi. Duyularımızın güvenilir olmadığını ve bize anlatılan her şeyden kuşkulanaabileceğimizi öne sürdü. Ne var ki, her şeyden kuşkulanırsak, en azından kuşkulanan bir şey – kuşkuyu deneyimleyen bir “Ben”- olmalıdır. Descartes'in ifade ettiği gibi: “*Cogito, ergo sum*”: “Düşünüyorum, o halde varım.”

Aklın önceliği

Bu, Descartes'in aradığı zorunlu doğruluktaki ve duyularından değil, anlığından kaynaklanmaktaydı. Bu içgöründen yola çıkarak, duyu deneyimini güvenilirmez diye bir tarafa bırakıp, onun yerine, bilginin öncelikle tümevarımlı muhakemeyle kazanıldığını öneren bir bilgi teorisi geliştirdi.

“Bu önerme, benim, ben varım, zorunlu olarak doğrudur.”

René Descartes,
Yöntem Üzerine Konuşma (1637)

Kuşku yöntemi

Descartes'in kuşku yöntemi, *Yöntem Üzerine Konuşma*'da (1637) sunulur. Amacı, hem tek başına tündengelimli mantıkla kesinliğin elde edilebildiğini, hem bilimin ve aklın Hıristiyan inançla bağdaştığını göstermekti. Argümanı, modern rasyonalizmin –bilginin öncelikle deneyimden değil, daha çok akıldan kaynaklandığı inancı- temellerini attı. Bu görüş Avrupa'da popüler oldu ve John Locke'un temsil ettiği İngiliz ampirizmiyle karşıtlık içindeydi.

1 Duyularıma güvenemem

Duyularım, optik yanılsama –örneğin suda eğrilen bir çöp- gibi şeylere aldanabilir. Bu nedenle, dünyayla ilgili bilginin güvenilir kaynağı değildir.

2 Rüya görüyor olabilirim

Rüya görürken, yaşadıklarım çoğu kez gerçek gibi görünür. Bu nedenle, şimdi yaşamakta olduğum şeyin bir rüya olmadığından emin olamam.

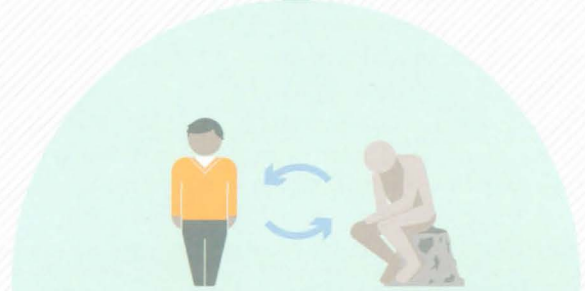
6 Tanrı iyidir

Tanrı beni duyularla ve anlıkla donattı. İyiliksever olduğu için, aldatılmamı istemez; bu yüzden, dünyayla ilgili duyularımın bana anlattıklarına inancım vardır.

5 Varlığımın nedeni Tanrıdır

Ben zorunlu olarak varım ama ben kendimi yaratmadım; bu nedenle, beni yaratan benden daha büyük şey var olmalıdır: Tanrı.

4 Cogito, ergo sum

Benim bedenim bir yanılsama olabiliyorsa, benim bedenimin dışında bundan kuşkulanan bir şey olmalı. Bu nedenle, o düşünen şey -ki o benim- zorunlu olarak var olmalıdır.

3 Bir cin beni kandırıyor olabilir

Olası olmamasına rağmen, kötü bir cinin bana oyun oynayıp, beni gerçek olmayan şeylere inandırması bile olasıdır. Benim bedenim bile bir yanılsama olabilir.

BEDENDEN AYRILMIŞ BENLİK

Descartes duyu algısını güvenilmez diye önemsemedi; emin olabildiği tek şey, düşünen bir şey olarak kendi varlığıdır. Bu nedenle özsel benlik zihindir ve fiziksel bedenden ayrı ve bağımsızdır.

Zihin ve beden

René Descartes zihin ile beden arasında bir ayrım koymakla ve gözlem yerine akla öncelik vermekle, modern rasyonalist felsefenin temellerini attı.

Kartezyen düalizm

Descartes, muhakeme yeteneğini insanın tanımlayıcı özelliği olarak gördü. Fiziksel bedenden ayrı gördüğü bir zihnim ya da ruhum olduğu için bu yeteneğe sahip olduğumuza inanıyordu. Biricik felsefi soruşturma yöntemi olan "kuşku yöntemi"yle (bkz. s. 52-53) uğraşırken zihni bedenden ayırt etti.

Bu kuşku yöntemi kuşkucu bir yaklaşımdı ve Descartes'in, duyularımızın güvenilir olmaktan çok uzak oldukları sonucuna varmasına yol açtı. Ona göre, doğruluğa ancak akıl yoluyla ulaşılabilirdi. "Cogito, ergo sum" (Düşünüyorum, o halde varım) iddiası, kendi varlığından başka hiçbir şeyden emin olmadığını –

düşünmek için var olması gerektiğini– fark ettiğini ifade etmekteydi. Ayrıca, düşünen bir şey olduğunu da fark etti; ama fiziksel bir şey değil, çünkü fiziksel bedeninin gerçek olduğundan şüphe edebilirdi. Varoluşunun iki ayrı bölümü olduğu sunucuna vardı: Düşünmeyen fiziksel beden ve fiziksel olmayan, düşünen zihin.

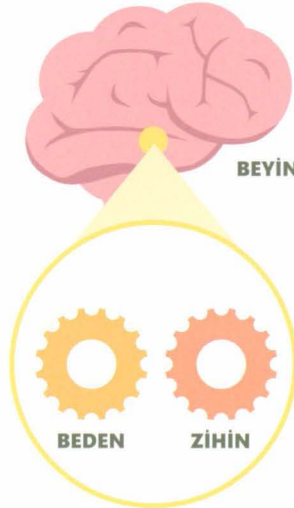
Bu, Descartes'i evrende iki farklı töz tipi olduğu sonucuna götürdü: Bir maddi töz ve bir gayrimaddi töz. Bu görüş, Kartezyen düalizm olarak anıldı. İki tözün nasıl etkileştiği sorusunu gündeme getirdi ve bu soru bugün hâlâ tartışılmaktadır (bkz. 142-163). Descartes, zihin ile bedeninin beynin pineal bezinde "birbirine karıştığını" iddia etti

(bkz. aşağıdaki kutu) ama bunu nasıl yaptıklarını gösteremedi ve Thomas Hobbes da dahil (bkz. s. 56-57), birçok kişiye göre bu başarısızlık, Descartes'in teorisini zayıflattı.

Descartes'in zamanında gelişmiş makineler yapılmaktaydı –hatta bazıları canlı şeyler gibi davranıyordu– ve biliminsanları dünyanın da mekanik olduğuna inanmaktaydı: Hayvanlar, hava durumu ve yıldızlar, hareketleri ilke olarak öngörülebilir makine olarak görülmekteydi (bkz. s. 162-163). Descartes, insanlar hariç her şeyle ilgili bu görüşü paylaştı: Yalnızca bizim Tanrı vergisi akıl özneliliğine sahip olduğumuzu iddia etti.

PİNEAL BEZ

Descartes zihin ile bedeninin iki ayrı kendilik olduğuna inanıyordu ama ikisi arasında bir etkileşim olması gerektiğini de kabul etmekteydi. Özellikle, zihnin bedeni kontrol ettiğini düşünüyordu. Aslında, akli özgürlüğümüz –nasıl hareket edeceğimizi tercih etme yeteneğimiz– tanımlayıcı bir biçimde insanın ayırt edici özelliğidir. Ne var ki, zihnimizin bedenimizle etkileşime girdiği bir yer olmalıdır. Descartes, buranın beynin merkezinde bulunan pineal bez olduğunu öne sürdü. Pineal bezi "ruhun esas mekânı ve tüm düşüncelerimizin oluştuğu yer" olarak tarif etti.

BİLMEK GEREK

- **Filozof** olmanın yanı sıra nüfuzlu bir matematikçi de olan Descartes, Kartezyen koordinatlar sistemini icat etti ve analitik geometri alanını kurdu.
- **Descartes'e göre zihin ya da ruh**, insanlara gözgüdür. Diğer hayvanlar salt fiziksel varlıklardır ve önceden belirlenmiş biçimde davranırlar.
- **Descartes'in zihin/beden** düalizmi, modern batı felsefesinin temeli sayılır. Bununla birlikte, 19. ve 20. yüzyıllarda materyalizm giderek daha fazla norm haline geldi (bkz. 56-57).

ZİHİN VE RUH**Zihin**

Descartes'e göre zihin, varlığımızın gayrimaddi bölümüdür: Düşünce sahibi olma yeteneği olan düşünen şey. Uzayda değildir ve algıladığı her şeyden şüphe edebilir; görmesini sağlayan gözlerin gerçekliğini bile.

Ruh

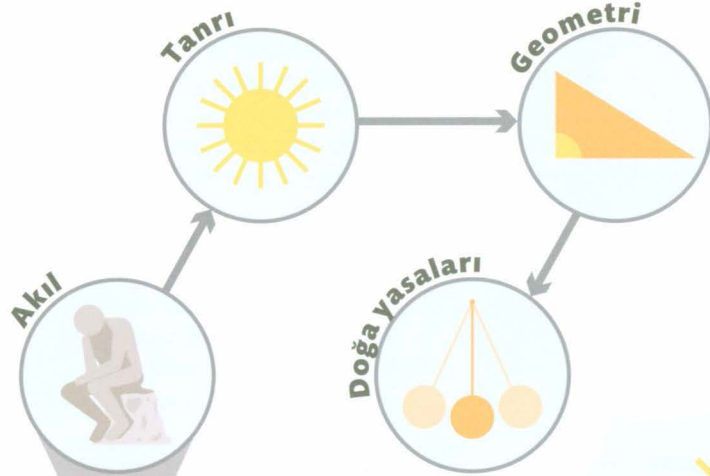
Descartes'e göre, zihin gayrimaddi olduğu için, fiziksel bozulmaya tabi olmaz. Bu nedenle öncesiz-sonrasızdır ve ölümsüz ruhla ya da tinle eşanlamlıdır. Descartes için düalizm, dinsel inançlarla bağdaşıyordu.

“Bende her şey matematiğe dönüşür.”

René Descartes,
Mersenne'ye bir mektupta (1640)

Gayrimaddi dünya

Descartes'e göre gayrimaddi dünya, fikir, düşünce ve tin dünyasıdır. Duyularla deneyimlenemeyen, ama akılla ya da rasyonel düşünceyle ulaştığımız gayrimaddi bir tözden oluşur.

İki dünya

Descartes, tüm maddi şeylerin mekanik olduğuna dair egemen bilimsel görüşü kabul ediyordu. Bununla birlikte, gayrimaddi zihnin insana özgü, Tanrı vergisi bir öznelilik olduğuna ve muhakeme yeteneğinin, Tanrı gibi gayrimaddi şeylerin, matematiğin ve çeşitli fizik yasalarının bilgisini edinmemizi olanaklı kıldığına da inanıyordu.

Maddi dünya

Fiziksel dünya, duyularımızla deneyimlediğimiz maddi bir tözden oluşur. Düşünmez ve mekaniktir, fizik yasalarının yönetilir. Fiziksel bedenimiz maddi bir tözden oluşur ve gayrimaddi zihnimiz olmasaydı, düşünmeyen makine olurduk.

Bir makine olarak beden

René Descartes'in zihin/beden düalizmi (bkz. 54-55), 17. ve 18. yüzyıl boyunca devam eden bir tartışma başlattı. Descartes'in teorisini reddedenlerin başında, İngiliz filozof Thomas Hobbes vardı.

Fizikselcilik

Thomas Hobbes (1588-1679), Descartes'in çağdaşıydı ve matematik konusunda onunla yazıştı. Ama düalizm konusunda Descartes'ten farklı düşünüyordu. Descartes'in gayrimaddi töz düşüncesini kabul etmedi; bunu bir çelişki olarak görüyordu: Bir töz doğası gereği maddi olmalıdır. Bu inanca uygun olarak, gayrimaddi töz yoksa o zaman her şeyin maddi olması gerektiğini önu sürdürdü: O zamandan beri fizikselcilik olarak bilinen bir görüş.

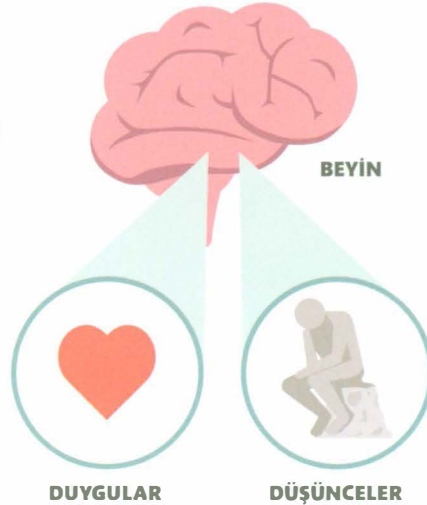
Hobbes doğa bilimlerini özel bir ilgi gösterdi ve Galileo'nun düşüncelerinden (bkz. s. 50-51) etkilendi. Zamanın diğer birçok düşünürü gibi, evrenin bir makine gibi davrandığını ve bu yüzden fizik yasalarına tabi olduğunu düşünüyordu. Gezegenlerin ve diğer gök cisimlerinin hareketleri, tüm fiziksel nesnelere için geçerli olan bu yasalarla açıklanır. Hobbes'un inandığı gibi, insanlar salt fiziksel ise, o zaman bizde aynı yasalara uyarız ve fiilen biyolojik makineyiz. Zihinlerimiz bile, diyordu Hobbes, fizikseldir:

Düşüncelerimiz ve niyetlerimiz gayrimaddi bir tözün kanıtı değil, beynimizdeki fiziksel süreçlerin sonucudur.

Hobbes'un salt fiziksel evren kavrayışı, özellikle gayrimaddi bir Tanrının varlığını inkâr ettiği için, o zamanın geleneksel düşüncesinden köklü bir kopuştu. Bununla birlikte, rasyonalizme (bkz. s. 52-55) bir karşı argüman sağladı ve İngilizlere özgü ampirist felsefe yaklaşımına zemin hazırladı (bkz. s. 60-61).

-BEYİN ÖZDEŞLİĞİ

Hobbes, zihnin tözü ile bedenin tözü arasında ayırım koymadı; ona göre yalnızca fiziksel töz vardır ve bu yüzden zihin ile beyin, bir ve aynı şeydir. Yani, deneyimlediğimiz duygular ve düşünceler, beynimizde, duyularımızın sağladığı bilginin teşvik ettiği fiziksel olaylardır. Bu duygular ve düşünceler, gayrimaddi tözün bir biçiminden meydana gelmezler; fiziksel süreçlerle anlaşılabilirler. Bu düşünce 20. yüzyılda, zihin-beyin özdeşliği teorisi olarak yeniden formüle edildi (bkz. s. 152-53).

Makinedeki dişliler

Hobbes'a göre, her birinin kendine ait işlevi olan ve fizik yasalarına yönetilen birçok bileşen parçadan oluşan evreni, fizik yasaları yönetir. Doğal dünya, evrenin böyle bir parçasını oluşturur ve içindeki bitkiler, hayvanlar ve insanlar kendi rolünü oynar. İnsanlar toplumlar şeklinde örgütlenir ve toplumlar da yasalarla yönetilir. Biyolojik olarak her insan, tümü beyindeki fiziksel süreçlerle kontrol edilen sayısız çalışan parçadan oluşan karmaşık bir makinedir. Beynin kendisi de, iç ve dış uyarılarla kontrol edilir.

TOPLUM

Toplum

Hobbes, insanların bencil, yalnızca bireysel fiziksel ihtiyaçlarını gidermek için var olduklarına inanıyordu. Kargaşadan kaçınmak için toplum şeklinde örgütleniriz ve bir tür kişisel koruma ajansı gibi çalışan yasaların egemenliğine boyun eğeriz (bkz. s. 202-03)

Beden

Bedenlerimiz biyolojik makinedir ve fizikle yasalarca yönetilir. Fiziksel ihtiyaçlarımız vardır ve bunlar, kalbimizin çarpması gibi "yaşamsal" hareketleri teşvik eder. Bununla birlikte, en "isteğe bağlı" hareketlerimiz bile, fiziksel olarak önceden belirlenmiştir.

NİYET

KOL

EL

Doğa

Hobbes'a göre evren salt fiziksel ve bir saat gibi, doğal devrim yasalarına uygun çalışır. İçinde yaşadığımız doğal dünya, bu evrenin bir parçasıdır; evren ve bileşen parçaları da benzer şekilde makineye benzer. Her şey önceden belirlenmiştir, özgür iradeye yer yoktur ve beynin çalışması dışında herhangi bir şey olarak zihne de yer yoktur.

DOĞA

"Anlama, konuşmanın neden olduğu kavramadan başka bir şey değildir."

Thomas Hobbes, *Leviathan* (1651)

Tek töz

Descartes'in zihin/beden sorununa bir çözüm, Felemenkli filozof Baruch Spinoza'dan geldi. Gerçekliğin, hem zihinsel hem fiziksel öznelikleri olan tek bir töz olduğunu öne sürdü.

Töz ve öznelıklar

Spinoza (1632-77), tek bir evrensel töz kavramını –töz monizmi olarak bilinen bir düşünce– öldükten sonra yayınlanan eseri *Ethica*'da açıkladı. Gelişim yıllarında Spinoza, evrenin fiziksel ve zihinsel yanlarının, iki tözün – maddi ve gayrimaddi– faaliyeti

olduğunu öne süren Descartes'in görüşünü benimsemişti. Ne var ki, daha sonra bu düşünceyi reddetti.

Ethica'da Spinoza tüm gerçekliği, öznelikleri hem maddi hem gayrimaddi olan tek tözden oluşan varlık olarak tarif eder. İnsan zihni, bu tözün "düşünce özneliği" altında kavranan bir modifikasyonu

dediği şeydir; insan beyni ise, tözün "uzam özneliği" altında kavranan bir modifikasyonudur. Bu şekilde, zihin/beden sorunundan kurtulur: İki öznelik paralel çalışır ve hiçbir etkileşimleri yoktur. Spinoza'ya göre madde ve zihin, bir elmanın şekli ve tadı gibidir: Biri diğerine yol açmadığı gibi, her biri

Düşünce ve uzam

Spinoza, Tanrı ile doğanın özdeş olduğunu savundu. İddiasına göre ayrı, aşkın bir yaratıcı yoktur; onun yerine gerçeklikte her şey ilahidir. Tanrı sonsuz sayıda öznelikte tezahür eder ama bunlardan yalnızca ikisi evrenimizde dışı vurur: Düşünce (zihin) ve uzam (madde). Bunlar dünyamızı oluşturan fiziksel ve zihinsel yüklemelerdir ve onlar aracılığıyla doğamızı yaşıyoruz ve anlıyoruz. Önceden belirlenmiştir ve bir saat gibi çalışırlar; ikisi de Tanrı tarafından harekete geçirilir. Bunlar, Tanrının özneliklerinin yalnızca ikisidir; diğerleri, bizim dünyamızın ötesindeki dünyalarda tezahür eder.

Tanrı

Spinoza'ya göre Tanrı her şeye içkindir ve sonsuz sayıda özneliği vardır. Bu özneliklerden ikisi evrenimizi oluşturur: Uzam (madde) ve düşünce (zihin).

SAPKINLIK SUÇLAMALARI

Spinoza dine bağlı bir Yahudi olarak yetiştirildi ama büyüdükçe, Musevilik'in otoritesine giderek daha fazla meydan okudu ve sonunda sinagogdan kovuldu. Tanrının her şeye içkin olduğuna dair panteist iddiası, daha sonra Katolik Kilisesi tarafından sapkınlık olarak görüldü ve eserleri yasaklandı. Spinoza, çoğu kez ateist olarak damgalanmasına rağmen, sayısız Hıristiyan filozofu etkiledi; Soren Kierkegaard da dahil.

Bilinmeyen öznelıklar

Tanrının sonsuz sayıda özneliği olduğuna ve biz yalnızca ikisini algılayabildiğimize göre, Tanrının yarattığı gizemle çevriliyiz.

kendinden daha büyük bir şeyin özniteliği de değildir. İlginç bir biçimde Spinoza, doğadaki her şeyin hem fiziksel hem zihinsel öznitelikleri bulunduğuna, bu yüzden kayaların bile bir düşünce biçimine sahip olduğuna inanıyordu.

Dahası, Spinoza Tanrı ile tözün özdeş olduğunu öne sürdü. Aslında "Tanrı" ve "doğa" sözcüklerini birbirinin yerine kullanır ve her ikisi de "töz"le eşanlamlıdır. Her şeyin önceden belirlenmiş olduğu

konusunda Hobbes'un görüşünü (bkz. s. 56-57) paylaşıyordu ama Spinoza'ya göre buna Tanrı da dahildi. Tercih özgürlüğünün *insani* bir ihtiyaç olmasının ve Tanrının –hiçbir şeyden yoksun olmayan ve her şey olan– tercihe ihtiyacı olmamasını nedeni budur. Bu ve diğer düşüncelerinden ötürü Spinoza'nın eseri birçok yerde mahkûm edildi ama aynı zamanda modern felsefenin çoğunun temellerini de attı (bkz. sağdaki kutu).

BİLMEK GEREK

- › **Spinoza'nın** görüşü, dünyanın hem fiziksel hem zihinsel özelliklere sahip tek tözden oluştuğunu ifade eden "özellik düalizminin" bir biçimi olarak görülür (bkz. 146-47).
- › **Panteizm**, Tanrının dünyadan ayrı ve bağımsız olmadığı, evrende varolan her şeyle özdeş olduğu inancıdır (bkz. s 160-61).

Uzam

Evrenimizi oluşturan tözün ilk özniteliği, uzamdır ya da madde. Bu, yükseklik, uzunluk ve genişlik yanları da dahil, fiziksel şeyler dünyasıdır. Madde, Tanrıya takılı olan, ama maddeyle paralel bir varoluşa sahip zihne takılı olmayan bir dişiye benzer.

Düşünce

Evrenimizi oluşturan tözün ikinci özniteliği düşüncedir ya da zihin. Bu, dünyayı fikirler ve kavramlarla anlamamızı olanaklı kılar ve kayalar ve ağaçlar da dahil olmak üzere, doğal dünyadaki tüm şeyler tarafından paylaşılır. Düşünce de Tanrıyla ilişkilidir ve maddeyle paralel çalışır.

"Tüm şeyler Tanrıdadır ve Tanrıda hareket eder, diyorum."

Baruch Spinoza, *Ethica* (1677)

Boş levha

İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme'de John Locke, rasyonalistlerin doğuştan düşüncelerle doğduğumuza dair argümanını (bkz. s. 52-55) çürüttü ve böylece modern ampirist düşüncenin temellerini attı.

İngiliz ampirizmi

John Locke'un felsefesinin merkezinde, doğuştan bilgi diye bir şeyin var olmadığı düşüncesi vardır: Doğuşta zihin, onun ifadesiyle, bir tabula rasa'dır, yani boş levhadır. Yeni doğan bebekleri gözlemlediğimizde, diyordu Locke, kendileriyle birlikte dünyaya bilgi getirmedikleri belli olur. Yaşımız ilerledikçe düşünceler zihnimize girer ve bu düşünceler, etrafımızdaki dünya deneyimimizden kaynaklanır. Bu düşünce, o zamanın düşüncüsüyle, özellikle Descartes'in (bkz. s. 52-55) ve doğuştan düşüncelerle doğduğumuzu ve bilgi edinmenin öncelikli aracının deneyimimiz değil, aklımız olduğunu savunan Leibniz'in (bkz. 62-63) düşünceleriyle bariz bir karşıtlık içindeydi.

Locke'un düşüncesi yeni değildi; Francis Bacon (bkz. s. 50-51) ve Thomas Hobbes (bkz. s. 56-57) tarafından savunulmuştu, hatta Aristoteles'e (bkz. s.

38-45) kadar geri gitmekteydi. Ama Locke, ampirizmi –temel bilgi kaynağımızın deneyim olduğunu öne süren düşünce– kapsamlı bir biçimde savunun ilk filozoftu. Ne var ki, bu, Locke'un bilgi edinmemizde muhakemenin önemini önemsemediği anlamına gelmez. Aslında, her birimizin bir muhakeme yapma kapasitesiyle birlikte doğduğumuza ve bir çocuğun entelektüel gelişimi için doğru eğitimin can alıcı olduğuna inanıyordu.

“Burada hiç kimsenin bilgisi deneyiminin ötesine geçemez.”

John Locke, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* (1689)

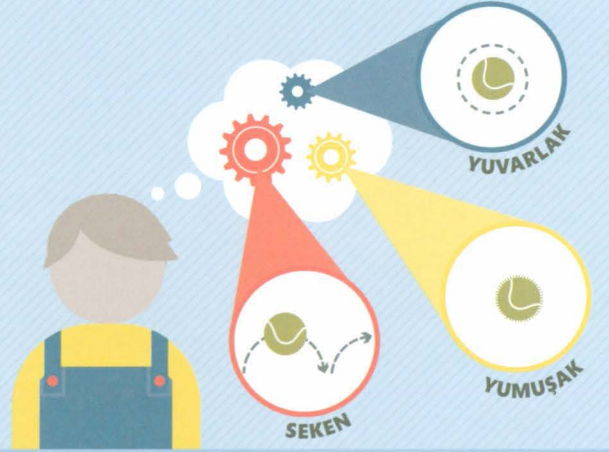
Dünyayı öğrenme

Locke, iki tür düşüncenin var olduğunu –duyum düşünceleri ve düşünüm düşünceleri– ve ikincisinin, birincisinden çıktığını iddia etti. Locke'un ifadesiyle, dünyanın nesnelere zihnimizde oluşacak duyum düşüncelerine neden olur. Sonra bu düşünceleri düşünüm düşünceleri şeklinde düzenleriz.

1 BOŞ LEVHA

Doğuşta bir bebek dünyaya hiçbir düşünce getirmez; zihni tamamen boştur. Yani, bileceği her şey etrafındaki dünyadan gelecektir. Bu nedenle Locke, çocuk olası en iyi düşüncelere açık olmalıdır.

2 DUYUM DÜŞÜNCELERİ

Locke'a göre dünyanın nesnelere bebeğin zihninde duyum düşüncelerine neden olur. Bu basit izlenimlerin oluşması, ışığın fotoğraf filminin üzerinde görüntü oluşturması gibidir: Çocuğun çabasını gerektirmeyen mekanik bir süreçtir.

BİRİNCİL VE İKİNCİL NİTELİKLER

Locke'a göre dünyayla ilgili bilgiyi yalnızca duyularımız aracılığıyla alabiliriz. Bu bilgi, diyordu Locke, iki türdür, birincil ve ikincil nitelikler dediği şeyle ilgilidir. Bir nesnenin, yüksekliği ya da kütlesi gibi birincil nitelikleri nesnedir ve gözlemciden bağımsız olarak vardır. Ama rengi ve tadı gibi ikincil nitelikler, gözlemciye göre değişebilir. Örneğin bir top iki farklı gözlemciye gri ya da çokrenkli görünebilir ama büyüklüğü konusunda ikisi de hemfikir olur.

BİRİNCİL NİTELİKLER

Locke'a göre bir şeyin birincil nitelikleri o şeyin uzunluğu, genişliği, yüksekliği, ağırlığı, konumu, devinimi ve genel tasarımıdır.

İKİNCİL NİTELİKLER

Bir şeyin ikincil nitelikleri o şeyin rengi, tadı, dokusu, kokusu ve sesidir. Bu nitelikler, algılayanın duyularına bağlıdır.

3 DÜŞÜNÜM DÜŞÜNCELERİ

Çocuk büyüdükçe, duyum düşüncelerinden düşünüm düşünceleri oluşturur. Diğer insanlarla etkileşiminden ve örneğin bir topun niteliklerine ilişkin basit bilgisinden, "futbol" düşüncesini yaratabilir. Bu düşünceden ve diğer basit düşüncelerden, daha karmaşık "takım çalışması" ve "yarışma" düşüncelerini oluşturur.

BİLMEK GEREK

› Locke doğuştan

düşüncelerin varlığını inkâr etmesine rağmen, algılama ve muhakeme etme kapasitemizin doğuştan olduğunu iddia etti.

› 19. yüzyılda doğuştan

düşünceler fikri yeniden yüzeye çıktı. Biliminsanları, davranış özelliklerinin "doğadan mı yoksa terbiyeden mi" kaynaklandığını sorguladılar.

› 20. yüzyılda Noam Chomsky

(bkz. s. 162-63), Locke'un muhakeme kapasitesine doğuştan sahip olduğumuza ilişkin düşüncesini genişletti. Chomsky, tüm insanların bilgi kazanma yeteneğine doğuştan sahip olduklarını iddia etti

Zihinlerin sonsuzluğu

Monadoloji kitabında Gottfried Leibniz, Descartes'in düalizmine (bkz. s. 52-55) radikal bir alternatif sundu. Evrenin, "monad" dediği sonsuz sayıda zihin-benzeri tözden oluştuğunu iddia etti.

Monadlar

Leibniz (1646-1716), Descartes gibi, bir rasyonalistti ve bilginin, öncelikle deneyimden değil, daha çok muhakemeden kaynaklandığına inanıyordu. Evrenin sonsuz sayıda zihin-benzeri monaddan oluştuğunu savundu; her bir monad, geçmiş, şimdiki ve geleceğiyle evrenin eksiksiz bir temsilini içerir ve insan zihni de böyle bir monaddır. Leibniz'e göre zihnimiz, evrenle ilgili akla gelebilen her

olguyu içerir ve bu yüzden, teoride, yalnızca rasyonel tefekkürle her şeyi –Mars'taki hava sıcaklığını bile– bilebilmeliyiz. Ne var ki, bunu yapamayız; çünkü rasyonel yetilerimiz çok sınırlıdır ve bu yüzden, diyor Leibniz, bu tür olguları ampirik

Monadların özellikleri

Leibniz, evrenin temel yapıtaşlarının bölünmez olması gerektiğine inanıyordu. Bununla birlikte, tüm fiziksel şeyler bölünebildiği için, evrenin gerçek elementlerinin fiziksel olmaması gerektiğini öne sürdü. Leibniz'e göre bu monadlar, öncesiz-sonrasızdır ve değişmezler; birbirleriyle iletişim kuracakları "pencereleri" yoktur. Monadlar fiziksel uzayda var olmadıkları için, Descartes'in düalist evren teorisinde saptadığı gayrimaddi zihne ya da ruha benzerler.

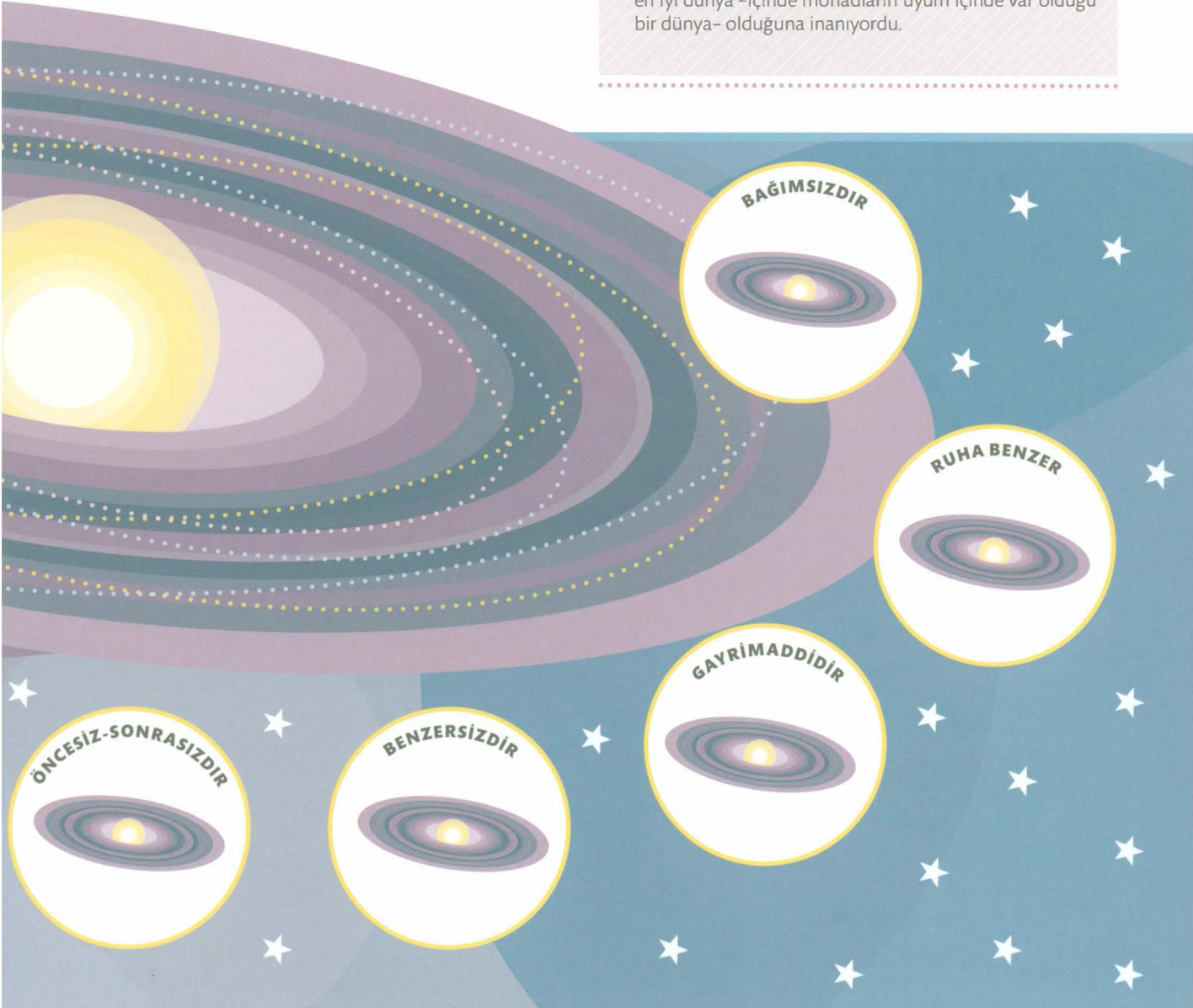
olarak –örneğin bilimsel deneyler yaparak– “keşfetmeliyiz.”

Leibniz “muhakemenin doğrulukları”nı, “olgunun doğrulukları”ndan ayırt edip, birincisini, sınırlı ölçüde de olsa, tek başına rasyonel tefekkürle bildiğimi doğruluklar olarak tanımladı: Bu doğrulukların arasında, “iki artı iki eşittir dört” gibi matematiksel doğruluklar da vardır. Diğer yanda olgunun doğrulukları,” Marstaki hava durumu gibi deneyimle keşfettiğimiz doğruluklardır.

BİLMEK GEREK

- › **“Monad” sözcüğü**, Yunanca “birim” anlamına gelen “*monas*” sözcüğünden gelir; Leibniz, varoluşun temel birimlerini tarif etmek için ödünç aldı.
- › **Descartes** gibi Leibniz de yetenekli bir matematikçiydi. Kalkülüsü (ondan bağımsız olarak Isaac Newton da) ve çeşitli mekanik hesaplama aygıtları icat etti.
- › **Leibniz** çoğunlukla iyimser bir filozof olarak nitelenir. Tanrının üstün derecede kusursuz ve dünyamızın olası en iyi dünya –içinde monadların uyum içinde var olduğu bir dünya– olduğuna inanıyordu.

Olgular ve düşünceler

David Hume, kendisinden önceki John Locke gibi, bilgimizin öncelikle deneyimden kaynaklandığına inanıyordu. Bununla birlikte, dünyayla ilgili herhangi bir şeyi kesin bir biçimde bilemeyeceğimizi de savundu.

Doğal varsayımlar

David Hume (1711-76) metafizikten (evrenin doğası) çok epistemolojiyle (bilginin doğası) ilgilendi. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*'da David Hume insan psikolojisinin neyi bilip neyi bilemeyeceğimizi ve özellikle neyi kesin bir biçimde bilip bilemeyeceğimizi nasıl belirlediğini incelemeye koyulur.

Bir ampirist olmasına –yani, birincil bilgi kaynağımızın deneyim olduğuna inanmasına– rağmen, matematiksel aksiyom gibi birçok önermenin tek başına akılla ulaşılabılır ve kuşku duyulamaz

olduğunu savundu: $2 + 2 = 4$ olduğundan kuşkulananmak, bunun anlamını anlayamamaktır. Bununla birlikte, bu tür doğrulukların dünyayla ilgili bize bir şey anlatmadığını öne sürdü: Yalnızca düşünceler arasındaki ilişkileri ifade ederler. Dünyayla ilgili bilgi edinmek için deneyime ihtiyacımız vardır ama Hume, bu tür bilginin hiçbir zaman kesin olamayacağını savunur. Bu nedenle bir çatalın uçlarına tutunmuş durumdayız: Bir yanda, dünyayla ilgili bir şey anlatmayan şeylerden kesin eminiz; diğer yanda dünyayla ilgili bilgimiz asla kesin değildir.

"BİR ÜÇGENİN
AÇILARI = 180° ."

180°

"2 ERKEK + 2 KADIN
= 4 İNSAN."

"KAR YAĞIYOR."

Düşünce ilişkileri

Bu tür önermeler zorunlu önermelerdir; yani mantıksal olarak çelişkili olamazlar. Örneğin bir üçgenin açılarının toplamının 180° olmadığını ya da 2 artı 2'nin 4'e eşit olmadığını söylemek olanaklı değildir. Bu tür doğruluklardan emin olabiliriz ama dünya hakkında bize bir şey anlatmazlar: Yalnızca düşünceler arasındaki ilişkileri ifade ederler.

Hume çatalı

Hume'a göre iki tür doğruluk vardır: "Düşünce ilişkileri" ve "olgusal." Birincisi tanımı gereği doğrudur; ikincisi ise, olgulara bağlıdır. Felsefeciler bu ayrımı "Hume çatalı" diyor.

Hume'un öne sürdüğüne göre, dünya öngörülebilir ve birörnektir, dünyayla ilgili varsayımlarda bulunmak insanın doğasında vardır. Örneğin bir pencereye bir taş attığımızda, taşın camın kırılmasına "neden olduğunu" varsayarız. Ne var ki, Hume, kesin olarak bildiğimiz tek şeyin, bir pencereye taş attıktan sonra her seferinde camın kırılması olduğunu öne sürer. Nedenleri değil, diyor Hume, olayların "sürekli birlikteliği"ni –yani belli olayların birbirini düzenli olarak izlemesini– algılarız. Aralarında bir "bağı" yalnızca tahayyül ederiz.

Hume, varsayımlarda bulunmamamızın yanlış olduğunu söylemiyor; varsayımlar olmasa yaşam olanaksız olurdu. Aksine, varsayımların yaşamımızı ne ölçüde yönettiğini kabul etmemiz ve doğrulukla karıştırmamız gerektiğini öne sürüyor.

BİLMEK GEREK

- › **Hume'a göre** matematik ile doğa bilimleri arasındaki fark şudur: Matematiksel doğruluklar "düşünce ilişkileri" dediği şeydir ya da zorunlu doğruluklardır; bilimsel doğrular ise, olumsaldır ya da koşula bağlıdır, "olgusal"dır.
- › **Hume'dan yarım yüzyıl** önce Gottfried Leibniz (bkz. s. 62-63), muhakeme doğrulukları ile olgu doğrulukları arasında benzer bir ayırım yaptı.
- › **Immanuel Kant** (bkz. s. 66-69) ve daha sonraki filozoflar, doğruluğu tek başına muhakemeye kanıtlanabilen analitik önermeler ile olgulara işaret edilerek doğrulananan sentetik önermeleri ayırt etti.

"BİR KEDİM VAR."

Olgusal

Bu tür önermeler olumsaldır; yani doğrulukları ya da yanlışlıkları olguları temsil edip etmediklerine bağlıdır.

Örneğin, "Kar yağıyor" ya da "Bir kedim var" önermelerini yadsımak mantık dışı değildir. Doğrulukları o andaki hava durumuna ve benim bir kedimin olup olmamasına bağlıdır.

"O halde gelenek, insan yaşamının büyük rehberidir."

David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* (1748)

TÜMEVARIM SORUNU

Hume'un öne sürdüğüne göre, "Güneş doğudan doğar" gibi genel önermeler mantıksal olarak haklı değildir; çünkü güneşin yarın batıdan doğmayacağını kanıtlayamayız. Bu demektir ki, "Ay dünyanın etrafında döner" gibi bilimsel iddialar da haklı değildir; çünkü yarın ayın farklı bir şekilde davrandığını keşfedebiliriz. Bu tür önermeler, tümevarımlı muhakeme yöntemini kullandıkları, yani sınırlı sayıda tikel vakaya dayanan genel iddialarda buldukları için, "tümevarım" olarak bilinir (bkz. s. 244-45).

HUME'A GÖRE, bir kriket topunun geçmiştekiyle aynı şekilde davranacağından emin olamayız.

Dünyayı zihinle şekillendirmek

Immanuel Kant, rasyonalizm (bkz. s. 52-55) ve ampirizmin (bkz. s. 60-61) karşıt iddialar sunduğunu ama ikisinin de doğruluk öğeleri içerdiğini kabul ediyordu. Duyularımızla dünyayı tanıırken, zihnimizin dünyayı şekillendirdiğini öne sürdü.

Şeylerin Temsilleri

Kant (1724-1804), dünyayla ilgili bilebildiklerimizin sınırlarını saptaya çalıştı. Kendisinden önceki John Locke'tan farklı olarak, tek başına deneyimin güvenilir olmadığını öne sürdü: Yalnızca tikel duyu organlarımızla sınırlı değiliz, bir şeyi algıladığımız zaman, kendinde şeyi görmekten çok, yalnızca o şeyin zihnimizdeki bir "temsili" algılarız. Örneğin bir gül farklı hayvanlara kırmızı ya da gri görünebilir ve bu yüzden hep dolaylı bir biçimde, duyularımızın bir inşası olarak görülür.

Kant, psikolojik yapımızın algıladığımız dünyayı şekillendirdiğini de öne sürdü. Zihinlerimiz öyle inşa edilmiştir ki,

diyordu, şeyleri uzay ve zaman bakımından algularız ve bu parametrelerin dışında kalan her şey, anlama yetimizin ötesindedir. Bir anlamda, uzay ve zaman kavramlarını dünyaya yansıttığımızı ve ardından dünyayı buna göre algıladığımızı iddia etti. Örneğin bir çocuk, "orası" ve "burası" kavramlarını deneyimle öğrenir ama "uzay" kavramını doğuştan anladığı için öğrenir. Aynı şekilde çocuk, doğuştan bir "zaman" kavramı anlayışına sahip olduğu için, "o zaman" ve "şimdi" kavramlarını öğrenir.

Aşkınsal idealizm

Kant, doğuştan kavramların deneyimi olanaklı kıldığını öne sürdü ve bu türden toplam 14

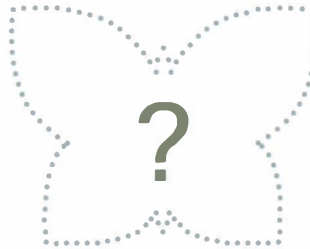
kavram saptadı (bkz. sağda). Bunlar, dünyayı hem yansıtmamıza hem görmemize yarayan merceklerle benzer. Bu yüzden Kant ne rasyonalistti, ne de ampiristti; yani ne aklı ne deneyimi, öncelikli bilgi kaynağımız olarak gördü. Kendi tutumunu, "aşkınsal idealizm" olarak tarif etti.

DÜNYADAKİ KELEBEK

NUMENAL DÜNYA

Kant, şeyleri algılama şeklimizi, bir ressamın bir şeyin görüntüsünü sunma şekliyle karşılaştırır. Bir resim bir sahnenin her ayrıntısını tasvir edebilir ama sahnenin kendisi olmaz, o sahnenin yalnızca bir temsili olarak kalır. Aynı şekilde bizim bir nesneyi algılamamız, fiilen olduğu şekliyle o nesne değil, zihinsel bir temsildir. Duyularla ulaşılabilir olan "görüngü" dünyasını deneyimleriz ama kendinde-şeylerin "numenal" dünyasına doğrudan erişimimiz olamaz.

KENDİNDE-ŞEY

Anlama kategorileri

Kant'a göre, bir nesneyi algıladığımızda, onu doğuştan gelen uzay ve zaman düşüncelerimizle şekillendiririz: Bu düşünceleri nesneye yansıtır ve ardından o terimlerle yorumlarız. Uzay ve zamanı doğuştan "sezgiler" olarak tarif etti ve yine doğuştan anladığımızı ve algıladığımız şeylere yansıttığımızı iddia ettiği 12 kavram ya da "kategori" daha ayırt etti. Bunları dört bölüm halinde sınıflandırdı: Nicelik, nitelik, bağıntı ve kiplik.

“İçeriksiz düşünceler boştur, kavramsız sezgiler kördür.”

Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi* (1781)

Nicelik

Aşağıdaki kategoriler tek şeyleri çok şeylerden ayırt etmemizi ve çok şeyleri bir bütünün parçaları olarak algılamamızı olanaklı kılar.

- Birlik
- Çokluk
- Bütüsellik

Nitelik

Nitelik kategorileri, bize bir şeyin gerçek ya da gerçekdışı olduğu ve bir şeyin bir kapsama ya da sınıra sahip olduğu fikrini verir.

- Gerçeklik
- Olumsuzlama
- Sınırlama

Kategoriler

Kategoriler

UZAY / ZAMAN

Kategoriler

Kategoriler

Bağıntı

Bağıntı kategorileri bir nesnenin özelliklerini algılamamızı ve diğer nesnelere ilişkisini anlamamızı olanaklı kılar.

- Ayrılmazlık / kalıcılık
- Nedensellik / bağımlılık
- Topluluk / karşılıklık

Kiplik

Kip kategorileri bir şeyin olanaklı olup olmadığını, var olup olmadığını ve zorunlu olup olmadığını bilmemizi olanaklı kılar.

- Olanaklılık / olanaksızlık
- Varoluş / var-olmayış
- Zorunluluk / olumsuzluk

Doğruluk türleri

Kant'ın aşkınsal idealizminin (bkz. s. 66-67) kalbinde, dünya bilgisine ampirik kanıtlardan ya da deneyimden bağımsız sahip olmanın olanaklı olduğu düşüncesi vardır.

A priori ve a posteriori bilgi

Kant'tan önce birçok filozof, iki tür doğruluk olduğunu anlamıştı: Zorunlu doğruluk ve olumsal doğruluk. "Çemberler yuvarlıktır" gibi zorunlu bir doğruluk, tanım gereği doğru olan ve bu yüzden çelişkiye

düşmeden yadsınamayan doğruluktur. "Gökyüzü mavidir" gibi olumsal bir doğruluk, olgulara bağlı olarak doğru da olabilir yanlış da. Kant buna benzer iki ayrım sundu: Birincisi analitik ve sentetik önermeler arasında, ikincisi a priori ve a posteriori bilgi arasında.

Önerme tipleri

Analitik bir önerme zorunlu olarak doğru ya da tanım gereği doğru önermedir; sentetik önerme ise, olgulara bağlı olarak doğru ya da yanlış olan önermedir. Bununla birlikte, a priori ve a posteriori bilgi arasındaki ayrım, doğruyu nasıl bildiğimizle ilgilidir; tek başına muhakemeye mi, yoksa olgulara başvurarak mı?

"Bütün bekârlar evli değildir"

ANALİTİK

"Bütün bekârlar evli değildir" önermesi analiktir; çünkü "bekâr"ın tanımı, "evli değil" terimini içerir.

"Bütün bekârlar mutludur"

SENTETİK

"Bütün bekârlar mutludur" önermesi sentetiktir; çünkü "bekâr"ın tanımı mutlu olmayı içermez.

"2+2=4"

A PRIORİ

A priori bilgi deneyimden bağımsızdır ve analitik önermelerin yanı sıra, "2 + 2 = 4" gibi matematiksel önermeler de içerir.

"Su, H₂O'dur"

A POSTERİORİ

A posteriori bilgi ampirik kanıta ya da deneyime bağımlıdır ve rasyonel düşünmeyle ulaşılamaz.

Analitik bir önerme, her önerme gibi, bir özne ile bir yüklemden oluşu ama yüklemi, öznesinde örtüktür. Örneğin "Bir karenin dört kenarı vardır" önermesi analitiktir; çünkü yüklemi ("dört kenar") öznesinde ("kare") örtüktür ve dolayısıyla tanımı gereği doğrudur. Ama sentetik önermelerin, dünya hakkında bize yeni bir şey anlatan bilgi verici yüklemeleri vardır. Örneğin "Bu kare kırmızıdır" önermesi sentetiktir; çünkü öznesi ("kare") yüklemine ("kırmızı") içermez.

Kant, iki farklı bilgi türü de saptadı: Deneyimden bağımsız olarak bilinen a priori bilgi ve yalnızca deneyimle bilinen a posteriori bilgi. Bu iki tür bilgi, sırasıyla analitik ve sentetik önermelerle ifade edilir.

Bununla birlikte Kant, üçüncü tür bir bilgi olduğunu da iddia etti: Hem zorunlu olarak doğru (a priori) hem bilgi verici olan sentetik a priori bilgi (bkz. aşağıda).

Sentetik a priori doğruluklar

Kant'tan önce, tüm a priori bilginin analitik olması gerektiği varsayılırdı; yani, ampirik kanıt olmadan biliniyorsa, dünyayla ilgili bize yeni bir şey söyleyemez. Ne var ki, Kant a priori önermelerden, sentetik olan ve dolayısıyla dünyayla ilgili bize bir şey anlatan çıkarımlar yapabileceğimizi iddia etti.

"Bir üçgenin iç açılarının toplamı 180°'dir"

SENTETİK A PRIORI

Bu önerme, bir üçgen hakkında, tanımında örtük olmayan ve bu nedenle sentetik olan bir şey anlatır. Ne var ki, aynı zamanda a priori bir doğruluktur; çünkü Kant'a göre, rasyonel düşünmeyle buna ulaşılabilir.

"Bir üçgen üç kenarlı bir şekildir"

ANALİTİK A PRIORI

"Bir üçgen üç kenarlı bir şekildir" önermesi analitiktir. Öznesinin ("üçgen") tanımı, üç kenarlı bir şekildir. Aynı zamanda a priori bir doğruluktur; çünkü ampirik kanıt olmadan anlıyoruz.

Sentetik a priori yargılar

Kant'a göre, dünyanın bilgisine sahip olmadan doğarız ama dünyayı anlaşılır bir şekilde deneyimlememizi olanaklı kılan doğuştan kavramlarımız vardır (bkz. s. 66-67). Örneğin, uzay, zaman ve nedensellik kavramlarının a priori bilgisine sahibiz ve bunlar, hem sentetik (bilgi verici) hem a priori (zorunlu) olan bilimsel ve matematiksel doğruluklara ulaşmamızı olanaklı kılar. Kant'a göre "3 + 3 = 6" önermesi sentetik a priori bir doğruluktur; çünkü bilgi vericidir ("3 + 3 = 3 + 3"ten fazlasını söylüyor) ve tek başına akılla ulaşılabilir.

Bir süreç olarak gerçeklik

19. yüzyılın başında Alman felsefesine, gerçekliği yalnızca gayrimaddi olarak değil, hep değişen, dinamik bir süreç olarak da gören Georg Wilhelm Friedrich Hegel egemendi.

Hegel'in diyalektiği

Kant'tan (bkz. s. 66-69) sonra birçok filozof, gerçekliğin nihayetinde gayrimaddi olduğu görüşünü benimsedi. İdealizm olarak bilinen bu görüş, 19. yüzyılda Alman felsefesinin bir özelliği haline geldi ve Hegel (1770-1831) tarafından hevesle kucaklandı.

Hegel'e göre gerçeklik tekil bir kendilik olduğu için, felsefi soruşturmanın nesnesi (dünya) ve düşünmeyi yapan özne (bilinç) bir ve aynı şeydir. Bu kendilik, Hegel'in *Geist* ("Tin") dediği şeydir. Bu *Geist*'in durağan olmadığını, durmadan evrildiğini –açılıp kendisinin hep daha gelişkin biçimlerine dönüştüğünü–

öne sürdü. Gerçekliği anlamamız, bu sürecin bir örneğidir; biz *Geist* olduğumuz için, anlayışımızdaki ilerlemeler, *Geist*'in kendisine ilişkin artan içgörüsüdür.

Hegel'e göre, *Geist*'in bu evrim süreci diyalektik bir süreçtir; yani, içinde çelişkilerin ortaya çıkıp birbiriyle çekiştiği ve yeni çelişkiler yaratan çözümler bulunduğu bir süreç. Her şey (anarşi gibi), kendi karşıtını (tiranlık gibi) içinde barındırır; bu karşıtlar birleşip, tarihsel ilerlemenin itici gücü olan bir süreçte çözüm oluşturur.

Hegel diyalektiğin bu yanlarına, sırasıyla tez, antitez ve sentez dedi; sentez, diğer yanlardan oluşan yeni, daha zengin bir

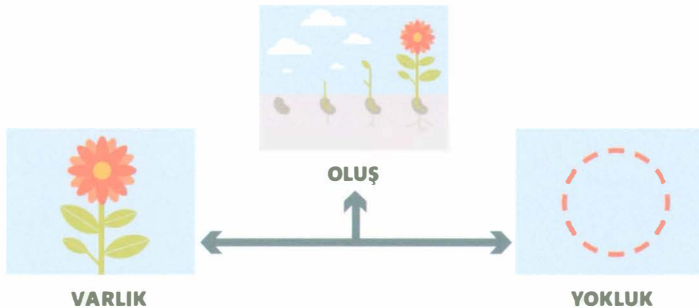
görüngüdür. Ne var ki, bu sentez kendi çelişkisini, yani antitezini içinde barındırır ve bu yüzden, çözünüp yeni, daha gelişkin bir senteze dönüşen yeni bir tez haline gelir. Hegel'e göre tarihin bütünü, böyle bir diyalektik süreçtir; kendine dönen *Geist*'in kendini zamana "boşaltması"yla hareket eden bir süreç.

Diyalektik

Düşüncelerimizin ilerlemesi, düşünürlerin *Geist*'in doğası hakkında giderek daha fazla bilinçlendikleri diyalektik bir süreç izler. Evrenin tözüyle ilgili naif düşüncelerden yola çıkan düşüncelerimiz, gerçekliğin doğasını ilişkin çeşitli açıklamalarla, Mutlak'a ulaşıncaya kadar evrilir ve *Geist* nihai gerçeklik olarak kendi bilincine varır. Hegel'e göre *Geist*'in kendini keşfi, Mutlak'ın yakın olduğunun kanıtıdır.

VARLIK VE OLUŞ

Hegel'e göre hiçbir düşünce ya da görüngü yalıtık var olmaz: Her şey, insan tarihi de dahil, dinamik bir oluş sürecine bağlıdır. Gerçekliğin kendisi bile bir süreçtir. Hegel bunu, Varlık kavramını irdelememizi isteyerek açıklar: Varlığın karşıtını, onu tanımlamaya yardım eden Yokluk olmadan Varlığı tahayyül etmek olanaksızdır. Bununla birlikte, Varlık ve Yokluk yalnızca karşıt değildir; Varlık ile Yokluğun bir sentezi olan Oluş kavramında tam anlamlarına ulaşırlar.

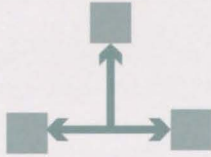

Doğal dünya gözlemlenerek doğruluk keşfedilebilir (bkz. s. 16-17).

MUTLAK

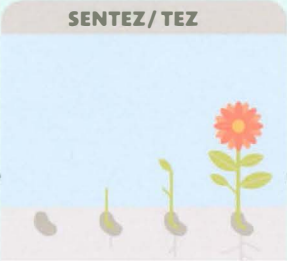
SENTEZ

HEGEL

Akil ve gözlem her şeyin Geist olduğunu ve Geist'in evrildiğini gösteriyor.

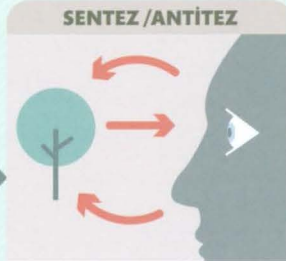
SENTEZ / TEZ

ARİSTOTELES

Gözlem, yalnızca bir âlemin var olduğunu ve evrildiğini gösteriyor (bkz. s. 38-45).

SENTEZ / ANTİTEZ

KANT

Bilgi hem akıldan hem gözlemden türer (bkz. s. 66-69).

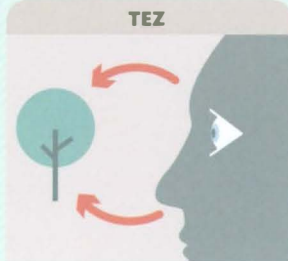
ANTİTEZ

PLATON

Doğal dünya, daha yüksek bir âlemin gölgesidir (bkz. s. 34-37).

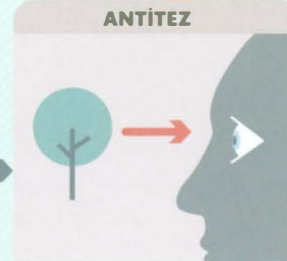
TEZ

DESCARTES

Birincil bilgi kaynağımız akıldır, gözlem değil (bkz. s. 52-55).

ANTİTEZ

HUME

Birincil bilgi kaynağımız gözlemdir, akıl değil (bkz. s. 64-65).

GEİST VE TARİH

Hegel'e göre gerçeklik bir oluş sürecidir (bkz. soldaki kutu) ama dünyanın yalnızca maddeden oluştuğu fikrini (bkz. s. 50-51) reddeder. Aksine, diyor Hegel, gerçeklik esastır, yani Geist'tir ve madde ile zihin, bu tekil, esas şeyin yüzleridir. O yüzden tarih, eşzamanlı olarak evrilen ve bir son noktaya doğru giden *Geist*'in tarihidir. Bu son noktaya, Mutlak diyor: Geist'teki tüm çelişkilerin çözüldüğü ve diyalektiğin sona erdiği zaman. O sırada Geist, diyalektiğin başlangıcında -Hegel'in ifadesiyle, "zamanın içine boşaldı"ğında- olduğu gibidir.

Tarihin sonu

Gerçekliğe evrilen bir süreç –tez, antitez ve sentez ilkelerinin hareket ettirdiği bir süreç (bkz. s. 70-71)– olarak tanımlandıktan sonra Hegel, tarihin özgürlüğün evrimi olduğunu öne sürdü.

Artan uyum

Hegel'e göre gerçeklik, kendini zamana boşaltan *Geist*'tan ("Tin") oluşur ve tarih, *Geist*'in kendine dönme sürecidir (bkz. s. 71). İnsanlar *Geist*'in yüzleri olduğu için, insan tarihi *Geist*'in de tarihidir ve bu yüzden, bilgisizlikten bilgiye, tiranlıktan özgürlüğe ilerlememiz, *Geist*'in kendi evrimidir. Bu evrimi, insan özgürlüğünde artış karakterize eder; çünkü *Geist* esas olarak özgürdür ve tarih, *Geist*'in tezahür etme sürecidir. *Geist* diyalektik bir süreçle evrildiği için, insan toplumu da öyle evrilir. Herhangi bir

zamanda, çelişkili bir konumla –insanlara daha fazla özgürlük vermeyi vaat eden bir konum– çekişen bir tez (statüko), toplum içinde gerilimlere neden olur. Bu gerilim, insan tarihinde bir sonraki evre olan bir sentezle çözülür.

Hegel'e göre, tarihin amacı insan özgürlüğünün –Mutlak'ın toplumsal bir tezahürünün– gerçekleşmesidir; o zaman *Geist* eksiksiz öz farkındalığa ulaşır ve her şey uyum içinde var olur.

Tarihsel ilerleme

Hegel'in öne sürdüğüne göre, gerçeklik durağan olmadığı, *Geist*'in daha fazla bilinçlendiği diyalektik bir ilerleyişi izlediği için, tarih benzer bir şekilde gelişir. Tarihin eski zamanlardan beri gelişiminin izini sürdü ve her çağda, toplumun çatışan fikirlerinin, içinde artan bir özgürlük bilinci bulunan bir sentez ürettiğine işaret etti. İlk çağ uygarlıklarında varolan tiranlıklardan, klasik dönemde evrilen yönetim sistemlerinden, adaletsiz aristokrasilerin devrilmesine kadar süreç, daha adil, daha özgürlükçü toplumlara doğru olmuştur. Bunlar ideal toplumla –Hegel'e göre bu, Prusya devletidir– sonuçlandı.

“Dünya tarihi, özgürlük bilincinin ilerlemesinden başka bir şey değildir.”

Georg Hegel, *Felsefe Tarihi Üzerine Dersler* (1822)

Roma

Yunan sistemi ile İran sistemi arasındaki gerilimler, yurttaşlarına haklarını veren egemen güç olarak Roma'nın ortaya çıkmasına yol açar.

İran

İlk çağda İran'ı, bireysel özgürlüğe fazla ödün vermeyen, katı hiyerarşik ve otoriter bir devletin başında bulunan mutlak bir hükümdar yönetir.

Tiranlık

Tarihin sonu

Prusya devleti

Aristokrasi ile devrimin sentezi, Prusya anayasal monarşisi biçiminde ortaya çıkar. Hükümdar, liberal demokrasinin bir biçimini -özgürlüğün en üst noktaya çıktığı ideal bir devlet- yönetir.

Reformasyon

Katolik Kilisesinde ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nda bozulma, aristokrasinin yönettiği yeni ulus-devletler yaratan reformları kıskırtır.

Devrim

Kilisenin gücünün azalmasıyla birlikte, ilahi yönetme hakkına meydan okunur ve aristokrasi kovulup, iktidar halka verilir.

Hıristiyanlık

Roma sisteminin aksine Hıristiyanlık, bireysel ahlaka ve merhamete dayanan bir toplum sunar. Kilise kurumu tarafından yönetilir.

ZEITGEİST

Hegel'e göre tarihin süreci, pürüzsüz bir ilerleyiş değil, daha çok bir adım adım işlemdir ve ayrı dönemleri ya da çağları vardır. Tarihsel gelişimin her evresinde *Geist*, değişimi sağlayacak antitezi içinde taşır ama bu ortaya çıkıncaya kadar tez, baskın fikirdir. Hegel buna *Zeitgeist*, kendine özgü düşünce, gelenek ve kurumlarıyla ayırt edilen "Çağın Tini" dedi.

Yunanistan

Yurttaşların haklarını, hatta demokrasinin bir biçimini tanıyan Yunan kent-devletlerinin kurulmasıyla yeni toplum biçimleri ortaya çıkar.

Tarihte sınıf çatışması

Bir filozof olduğu kadar ekonomist ve sosyolog olan Karl Marx, tarihsel ilerleme fikrine insanlar ve maddi koşulları arasındaki ilişki açısından yaklaştı.

Materyalizm ve diyalektik

Marx (1818-83), tarihin diyalektik bir süreç olduğu konusunda Hegel'le (bkz. s. 70-73) hemfikir. Bununla birlikte, Hegel'in felsefesinin dayandığı idealizmden memnun değildi ve sonunda metafizik düşüncesini tamamen bir tarafa bıraktı. Özellikle Hegel'in Geist fikrinden hoşlanmadı ve onun yerine, gelişimlerinin her evresinde toplumdaki

sosyoekonomik koşullara odaklandı. Marx'ın diyalektiği materyalistti: Her toplumun egemen yapısı kendi antitezini içinde barındırır ve ikisinin arasındaki gerilimden, bir sentez, yani farklı bir toplum biçimi doğar. Marx, bu süreçte, sonunda toplumun tüm çelişkilerini çözecek değişimi gerçekleştirmenin bir aracını gördü. Kusursuz toplumun, sahiden olanaklı olduğuna inandı.

Sınıf mücadelesi

Marx'a göre tarihsel sürecin itici gücü Geist, hatta özgürlük arzusu da değil, ekonomik güçlerdir; özellikle zenginliği kontrol edenler ile etmeyenler arasındaki gerilimdir. Marx, sınıflar arasındaki bu mücadelenin her zaman var olduğunu ve eski zamanların efendi/köle ilişkileri ile burjuvazi ve proletaryanın ilişkileri (bkz. sağda) arasındaki farkın, yalnızca bir derece farkı olduğunu iddia etti. Yine de, diyalektik süreçle, zaman içinde daha adil toplumlar ortaya çıktı. Toplumun son noktası, zenginliğin adil paylaşıldığı sınıfsız, "komünist" bir toplumun yaratılması olacaktır.

"Şimdiye kadar varolan toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir."

Karl Marx, *Komünist Parti Manifestosu* (1848)

Lordlar

Feodal toplumda zenginlik, lordların sahip olduğu ama serf sınıfının işlediği tarımsal topraktan oluşmaktaydı.

Soylular

İlkçağ uygarlıklarında iktidar ve zenginlik, zorunlu işleri yapacak kölelere sahip olan egemen bir soyluluğun elindeydi.

Tarihöncesi

Sosyalizm

Bir gün işçiler ayaklanıp, üretim araçlarının kontrolünü ele geçirecektir (bkz. s. 220-21). Bunun sonunda kurulan "sosyalist" toplumda devlet, işçilerin kendi emeklerinin ürününden adil bir pay almalarını sağlar.

Komünizm

Sonunda devlet sönmülenir ve geride sınıfsız, "komünist" bir toplum kalır.

Burjuvazi

Sanayileşmiş toplumda yeni egemen sınıf burjuvazi, üretim araçlarının kapitalist sahipleridir. İşçilerin ürettiği ürünlerin satışından kâr elde ederler.

Proletarya

Proletarya ya da işçiler fabrikalarda çalışıp, burjuvazinin kârı için mal üretir. Ama kendi emeklerinin ürünlerinden orantılı bir pay almak yerine, yalnızca asgari bir ücret alırlar.

Serfler

Serfler, köleler gibi sahipli olmamalarına rağmen, üründen küçük bir pay karşılığında toprağı lordlar için işliyorlardı.

Köleler

Egemen soyluların antitezi köleler sınıfıydı. Köleler soyluların mülküydü ama kendilerinin mülkü yoktu.

KAPITALİZM

Marx'ın yazılarını yazdığı sırada, Sanayi Devrimi yeni bir sınıfın, burjuvazinin –sanayiciler ve sermaye sahipleri– koşullarını yaratmıştı. O zamanın ekonomik teorisi, Adam Smith'in aydınlanmış özçakar ya da kapitalizm düşüncesine dayanmaktaydı. Marx bunun, yeniliğin ve büyümenin itici gücü olduğunu kabul ederken, asli zayıflığına da işaret etti ve alternatif olarak sosyalizmi önerdi.

Yararlı doğruluklar

Amerika Birleşik Devletleri 19. yüzyılın ikinci yarısında kültürel kimliğini hissettirmeye başlayınca, Amerikalı filozoflar pragmatizm olarak bilinen ayrı bir pratik düşünce okulu geliştirdi.

Pragmatizm

Bu Amerikan pragmatizminin öncüsü, matematikçi ve mantıkçı Charles Sanders Peirce'ti (1839-1914). Felsefi soruşturmaya bir biliminsanın gözünü bakan Peirce, pratik uygulama alanının bu kadar küçük olmasına şaşırır. Felsefenin çoğu, yaşadığımız dünyayla bağlantısı olmayan soyut kavramlarla ilgili bir tartışmamış gibi görünüyordu. Peirce bu eğilime karşı

koymak için, pragmatik bir özdeyiş önerdi:

"Kavrayışınızın nesnelere ilişkin pratik etkilerini düşünün. O zaman, bu etkilere ilişkin kavrayışınız, nesneye ilişkin kavrayışınızın tamamı olur."

Peirce, bir önermenin anlamını anlamak için, önermeyi kabul edip ona göre davranırsak ne olacağını –başka bir deyişle pratik bir fark yaratıp yaratmayacağını– irdelememiz gerektiğini öne sürdü. Bu

İnanç ve eylem

James, inançlarımızın kanıtlarına çoğu kez sahip olmadığımız ama bir şekilde onlara göre hareket edip, doğru olup olmadıklarını keşfettiğimize dikkat çeker. Örneğin, bir kişi ormanda kaybolur ve bir yola denk gelirse, yolun onu güvenli bir yere götüreceğine dair hiçbir kanıt olmayabilir ama götüreceğine inanması yaşamsaldır. Bu örnek, James'in felsefesinin kalbine ulaşır: İnançlarımız zorunluluktan doğar ve doğrulukları, yaşamlarımızı ne kadar iyileştirdiklerine bağlıdır.

2 GÜVENLİ YERE GİDEN YOL
Yolcu, yolun güvenli bir yere götüreceğine inanıyorsa, o yolu seçmelidir.

3 FELAKETE GİDEN YOL
Yolcu, yolun hiçbir yere götürmediğine inanıyorsa, o yolu seçmesinin hiçbir yararı yoktur.

1 BİR ORMANDA KAYBOLMA
Ormanda kaybolan bir yolcu bir yola denk gelirse, o yola gidip gitmemeye karar vermelidir: Güvenli bir yere götürebilir, hiçbir yere götürmeyebilir de.

başlangıç noktasından şu sonucu çıkardı: Bilgi kesinliklerden değil, yararlı oldukları sürece geçerli olan düşüncelerden ibarettir. Örneğin bilim, daha iyileri tasarlanınca terk edilen ya da geliştirilen yararlı düşünceler üretir.

Doğruluğun "nakdi değeri"

Peirce'in arkadaşı ve meslektaşı William James (1842-1910), bu pragmatik yaklaşımı benimsedi ve geliştirdi. Doğruluklar, diyordu James, yalnızca durumun ne olduğunu ya da olmadığını ifade eden olgulardan farklıdır. James'e göre olgular kendi başlarına doğru değildir: Doğruluk, doğru olduğuna

inanmanın bir "nakdi değeri" varsa ya da yaşamımızda pratik bir fark yaratırsa ortaya çıkan şeydir. İnançlar, dünyayı ne kadar iyi temsil ettiklerine bağlı olarak ya doğru ya yanlış olan zihinsel kendilikler değildir: Dünya öngörülemez bir yerdir ve inançlarımız, dünyada ilerlememize yardımcı olurlarsa doğrudur. James, *Türlerin Kökeni*'ni James daha delikanlıyken yayınlayan (1859) Charles Darwin'in büyük bir hayranıydı. Darwin, en uygun türlerin hayatta kaldığını ve üstün biyolojik özellikler geliştirmeleri sayesinde bunu yaptıklarını öne sürmüştü. James'e göre, inançlarımız için de benzer bir şey söylenebilir; hayatta kalmamıza yardım ederlerse doğru, bir yararları yoksa yanlış olurlar.

"Doğruluk bir düşüncenin başına gelir. Doğru hale gelir, olaylar tarafından doğrulanır. Gerçekliği aslında bir olaydır, bir süreçtir."

William James, Pragmatizm:
Bazı Eski Düşünme Tarzları İçin Yeni Bir Ad (1907)

DİNSEL İNANÇLAR

Genel olarak pragmatizm, bir inanç pratikte işe yarıyorsa -yararlıysa ve yaşamımızda olumlu bir fark yaratıyorsa- doğru olduğunu öne süren görüştür. Ne var ki, bu standarda göre, herhangi bir şeye inanmak yaşamımızı iyileştirdiği sürece o şeyin doğru olabileceği öne sürülebilir. Örneğin dinsel inançlar, nadiren, rasyonel ya da sağduyuya dayanan nedenlerle savunulur: Birçok kişi, dinsel inançları onlara rahatlık ve ahlaki rehberlik sunduğu için dindardır ve bunlar "yararlı doğruluk"tur. Pragmatist, örneğin Tanrının varlığının ya da duanın gücünün nesnel doğruluğunu ne inkâr eder ne de onaylar ama inananın onu doğruluk olanak sahiplenme hakkını savunur. William James, dinsel inancı incelerken dinsel kurumların iddialarından çok bireyin deneyimini irdelemenin önemli olduğunu vurguladı; çünkü yalnızca birey, inancının önemini -yani yaşamında ne yararını gördüğünü- açıklayabilir.

4 HAKLI İNANÇ

Yolcu o yolu seçer ve güvenli bir yer bulursa, kararı haklıydı: İnancı doğru olmuştur.

5 DEĞERSİZ İNANÇ

Yolcu ormanda kalırsa, ölür. Onun gördüğü şekliyle doğruluğun hiçbir değeri yoktur.

Doğruluğun değeri

Modern sanayi toplumunda Kilisenin nüfuzunun gerilemesiyle birlikte Friedrich Nietzsche, doğruluğun ve ahlakın temelini radikal bir biçimde yeniden inceleme fırsatı buldu.

İyinin ve kötünün ötesinde

19. yüzyılda filozoflar, materyalist bir dünya görüşüne (bkz. s. 56-57) giderek daha fazla yöneldi. Bunu, toplumda artan bir laikleşme eşlik etti; artan sayıda düşünür, ateistliğini açıkça ifade etmekteydi. Friedrich Nietzsche (1844-1900), Hıristiyan inancını gençken yitirdi ve bu durum, sonraki düşüncesini renklendirdi. Özellikle modern toplumun bir sorununu saptadı: Toplum, dinin dayattığı ahlak kurallarını miras almıştı ama bu kurallar şimdi, onlara otorite kazandırabilen bir kaynaktan yoksundu. Ahlak felsefecilerinin ve demokratik hükümetlerin de kusurlu olduğunu düşünüyordu; çünkü herkes için aynı şekilde geçerli bir ahlak öneriyor, birey bakış açısına yer veremiyorlardı.

Nietzsche'ye göre bu tür genel ahlak sistemleri, bireyin sahici bir biçimde, kendi standartlarına göre yaşamasına engel olur. Özellikle Hıristiyan ahlakı eleştirdi; güçlünün karşısında zayıfa değer vererek – alçakgönüllülüğü bir erdem olarak savunurken, bunu ihlal edenleri korkunç cezalarla tehdit ederek– doğayı baş aşağı çevirdiğini söyledi. Hıristiyanlığa bir “köle ahlakı” –gücü kötülle ve zayıflığı iyiyi eşitleyen bir ahlak– dedi ve onun yerine, dünyaya iyi ve kötü

açısından değil, neyin yaşamı tam yaşamamıza yardım ettiği neyin engellediği açısından bakan “efendi”nin ahlakını benimsememiz gerektiğini iddia etti. “İyinin ve kötünün ötesi”ne geçmek, Nietzsche'ye göre kölenin efendiden intikam alma ihtiyacına dayanan Hıristiyan düşünceleri terk etmektir: Bu dünyada intikam alamayan köle, güçlünün cezalandırıldığı bir öteki dünya icat eder. Nietzsche'ye göre “özgür irade”nin

Güç istenci

Nietzsche'ye göre bilinçli inançlarımızın doğrulukla fazla ilgisi yoktur; daha çok, bilinçdışı ihtiyaçlarımızı ve arzularımızı izleyen maske işlevi görür. Bu arzular, Nietzsche'nin “güç istenci” dediği şeyin tezahürleridir. Örneğin özgür irade inancı, insanları eylemlerinden sorumlu tutma ihtiyacımızı gizleyen bir maskedir: Gerçekten özgür olup olmadıklarıyla ilgili hiçbir “doğruluk” yoktur.

ÖZGÜRLÜK

SUÇLU KARARI

Yargıç ve temsil ettiği toplum denetim sağlamak için insanları sorumlu tutar, sanık bir şey yapmayı özgürce tercih etmiş olduğu için değil. Özgür irade düşüncesi, ihlalleri cezalandırmayı haklı göstermek ve kolaylaştırmak için kullanılır.

BİLMEK GEREK

- › **Toplumun hurafelerinin** üstünde duran, ideal bir bireydir; Nietzsche'nin *Zerdüşt Böyle Buyurdu'da* (1883) tarif ettiği bir *Übermensch*'tir (“Üstün insan”).
- › **Ahlakın Soykütüğü Üstüne'de** (1887) Nietzsche, büyük dinlerin, özellikle Musevilik ve Hıristiyanlığın ahlaki değerlerinin, zayıflığı ve uysallığı erdem olarak yücelten “köle” ahlakı biçimleri olduğunu öne sürdü.
- › **Nietzsche'nin ahlak felsefesinin çoğu**, güç istenci düşüncesi ve *Übermensch* kavramı gibi, onu kendi amaçları doğrultusunda yanlış yorumlayan totaliter liderlerce gaspedildi.

kökeni, bu intikam alma arzusuna dayanır. Aslında tüm "doğruluk" iddialarını, bir şekilde, "güç istenci" –bizi, durumumuzu daha iyileştirmeye iten bir içgüdü– şekillendirir (bkz. aşağıda).

Nietzsche, Hıristiyanlığın yerine, yaşamı onaylayan bir ahlak geçirilmesi gerektiğini ve her bireyin tam potansiyeline kavuşmasını erdem olarak görmek gerektiğini iddia etti. Bu, Nietzsche'nin perspektife dayandığını söylediği doğruluğa yönelik tutumumuzu da etkiler. Onun ifadesiyle, perspektivizm bireye hangi doğruluklara inanacağını, hangilerini yaşamı onaylayan sayacağını ve hangilerini önemsemeyeceğini seçme özgürlüğü verir.

"TANRI ÖLDÜ"

Nietzsche Tanrının öldüğünü ilan edip "onu biz öldürdük" dediğinde, 19. yüzyılda başlayan toplumun hızlı laikleşmesine işaret ediyordu. Öldürülen Tanrı değil, modern toplumda giderek yersizleşen dindi.

AMA DOĞRULUK NEDİR?

DETERMİNİZM

SUÇSUZ!

CELLAT

Özgür irade inancı cellatın işini yapmasını olanaklı kılar. Suçlunun yasayı ihlal ederken özgür davrandığına inanırsa, canını alırken üzüntü duymaz.

MAHKÛM

Suçlu kendini koşulların bir kurbanı olarak görebilir ve masum olduğuna inanabilir. Ama bu yalnızca onun ölümden kaçma arzusunu yansıtır.

GÜÇ İSTENCI

MASUMİYET İDDİASI

Determinizm, tercihlerimizin önceden belirlendiği ve özgür iradenin bir yanılsama olduğu (bkz. 172-173) inancıdır. İdamı bekleyen birinin ailesi için rahatlatıcı bir inançtır.

Alet olarak düşünce

Amerikalı düşünür John Dewey (1859-1952) pragmatik felsefe okuluna (bkz. s. 76-77) mensuptu. Düşüncelerin ne doğru ne yanlış olduğunu, yaşamımızda bize ya yardımcı ya engel olan alet olduklarını öne sürdü.

Doğalcılık

John Dewey, kendisinden önceki pragmatist C. S. Peirce gibi, insanların diğer türlerle aynı şekilde bir doğal seçim süreciyle evrildiklerini öne süren Charles Darwin'in düşüncelerinden etkilendi. Bu anlamda Dewey bir "doğalcıydı," çünkü muhakeme yeteneğimizin hayatta kalma içgüdümüzle bağlantılı olduğuna –metafizik konularda spekülasyon yapmaktan çok, pratik sorunları çözmek için düşündüğümüze– inanıyordu. Tüm insan faaliyetlerinin –bilim, sanat ve felsefe dahil– tarih tarafından şekillendirildiğini ve bu

yüzden ancak tikel tarihsel bağlamları içinde anlaşılabilirliğini öne süren Hegel'den de etkilendi.

Araççılık

Dewey bazen kendi tutumuna "araççılık" der; bununla, düşüncelerin alet gibi görülmesi gerektiğini ve özgül sorunları çözmeye ne kadar yararlı olduklarına göre hüküm vermek gerektiğini anlatmak ister. Bunu, düşüncelerin dünyanın temsilleri olduğunu öne süren düşünceyle karşılaştırdı. Ayrıca Dewey, nasıl ki insanlar değişen çevreye uyum sağlayarak evrim

DEWEY VE DEMOKRASİ

Dewey demokrasiye tutkuyla inanıyordu. Demokrasinin, yalnızca insanların düzgün eğitildiği bir toplumda olanaklı olduğunu öne sürdü ama gereğinden fazla sayıda okulun, çocukları toplumsal düzene uyacak şekilde yetiştirmekten başka bir şey yapmadığını da hissetti. Okulların, çocukların kendi yeteneklerini keşfetmelerini ve dünyada kendi özel yerlerini bulmalarını olanaklı kılması gerektiğini önerdi. Ancak o zaman çocuklar büyüyebilir ve demokrasiye sahiden katılabilirdi; çünkü ancak o zaman, kanılarının tamamen bilgiye dayandığı söylenebilirdi. Okulların çocuklara nasıl yaşanacağını öğretmeleri gerektiğini düşünüyoruz.

Dewey kadınların kurtuluşunu ve ırk eşitliğini de destekledi. *Demokrasi ve Eğitim*'de (916) yazdığı gibi, "Demokrasinin ahlaki ve ideal bir anlamı varsa, o da, herkesten toplumsal bir getiri beklenmesi ve herkese özel kapasitesini geliştirme fırsatı verilmesidir."

Yararlı düşünme

Dewey, geleneksel doğruluğun "uygunluk" teorisini reddetti; bu teoriye göre bir düşünce gerçekliğe karşılık geliyorsa doğrudur. Bunun yerine Dewey, düşüncelerin, yaşamımızda bize yardımcı olmaları için kullandığımız alet olduğunu öne sürdü. "Doğrulukları" "teminatlı iddialar" olarak yeniden tanımladı ve yararlı oldukları sürece savunduğumuzu iddia etti.

Düşüncelerin alet kutusu

Dewey'e göre düşünceler, dünyada "hissedilen güçlükleri" çözmek için seçtiğimiz aletlerdir. Bu güçlükler pratik zorluklardır ve çevremize uyum sağlama ihtiyacımızdan kaynaklanır.

geçirdiyse, aynı şeyin düşünceler için de geçerli olduğuna inanıyordu. Teorilerin ne doğru ne yanlış olduğunu, yalnızca görüngüleri açıklamada ve öngörmeye etkili ya da etkisiz olduklarını öne sürdü. Pragmatist arkadaşları gibi, bir düşünceyi değerlendirirken önemli sorunun "işler böyle mi?" değil, "bu bakış açısının pratik içerimleri nelerdir?" olduğunu düşünüyordu.

Soruşturma süreci

Dewey'in görüşü, bilginin doğasıyla ilgili yüzyıllarda süren düşünüşten ayrılmaktaydı. Descartes'ten (bkz. 52-55) itibaren rasyonalistler doğuştan düşüncelerle doğduğumuzu, Locke'tan (bkz. 60-61) itibaren ampiristler, düşüncelerin deneyimle üretilen izlenimlerin kopyaları olduğunu öne sürmüştü. Dewey,

iki geleneğin de yanlış olduğuna ve düşüncelerimizin dünyayı manipüle etmeye yaradığını takdir edemediklerine inanıyordu. Aslında "bilgi teorisi" ifadesini reddediyor, onun yerine "soruşturma teorisi" ifadesine tercih ediyordu: Soruşturma, aktif bir insan pratiğidir.

Dewey aç soruşturma evresini ayırt etti: Birincisi, bir sorunla karşılaşırız ve ona içgüdüyle tepki veririz; ikincisi, sorunla ilişkili bilgiyi yalıtırız; üçüncüsü, sorunun çözümlerini tahayyül ederiz ve beğendiğimiz seçeneğe göre hareket ederiz. Dewey'e göre filozoflar yanlış bir biçimde bu sürecin üçüncü evresini yalıtı ve düşüncelerin, sorunların ortaya çıktığı dünyadan ayrılabilmesini tahayyül ettiler. Dewey ise, bilginin işlevsel olduğunu ve yalnızca insan eyleminin temeli olarak geçerli olduğunu iddia etti.

Düşünceleri iyileştirme

Yargılarımız işlevsel oldukları için, her zaman değiştirilebilirler. Bu değişim, Dewey'in ifadesiyle, daha iyi bir alet bulununca gerçekleşir. Yeni bir alet ihtiyaçlarımızı, zaten kullanmakta olduğumuzda daha etkili bir biçimde karşılayabilir ama gelecekte o da değiştirilebilir.

Test fikirleri

Fikirlerimizi dünyada kullanarak test ediyoruz. Yararlı oldukları kanıtlanırsa, onları geçici yargı olarak kabul ederiz. Eğer yararsızlarsa, onları bir kenara koyarız.

"... Yaşama süreci, oluşturulabilen tek nihai değerdir."

John Dewey, *Demokrasi ve Eğitim* (1916)

ANALİTİK FELSEFE

20. yüzyılda, geleneksel düşünüşe meydan okuyan bir düşünce okulu doğdu. "Analitik felsefe" olarak bilinen bu okul, felsefi sorunları dili mantıksal açıdan çözümleyerek çözmeye çalıştı.

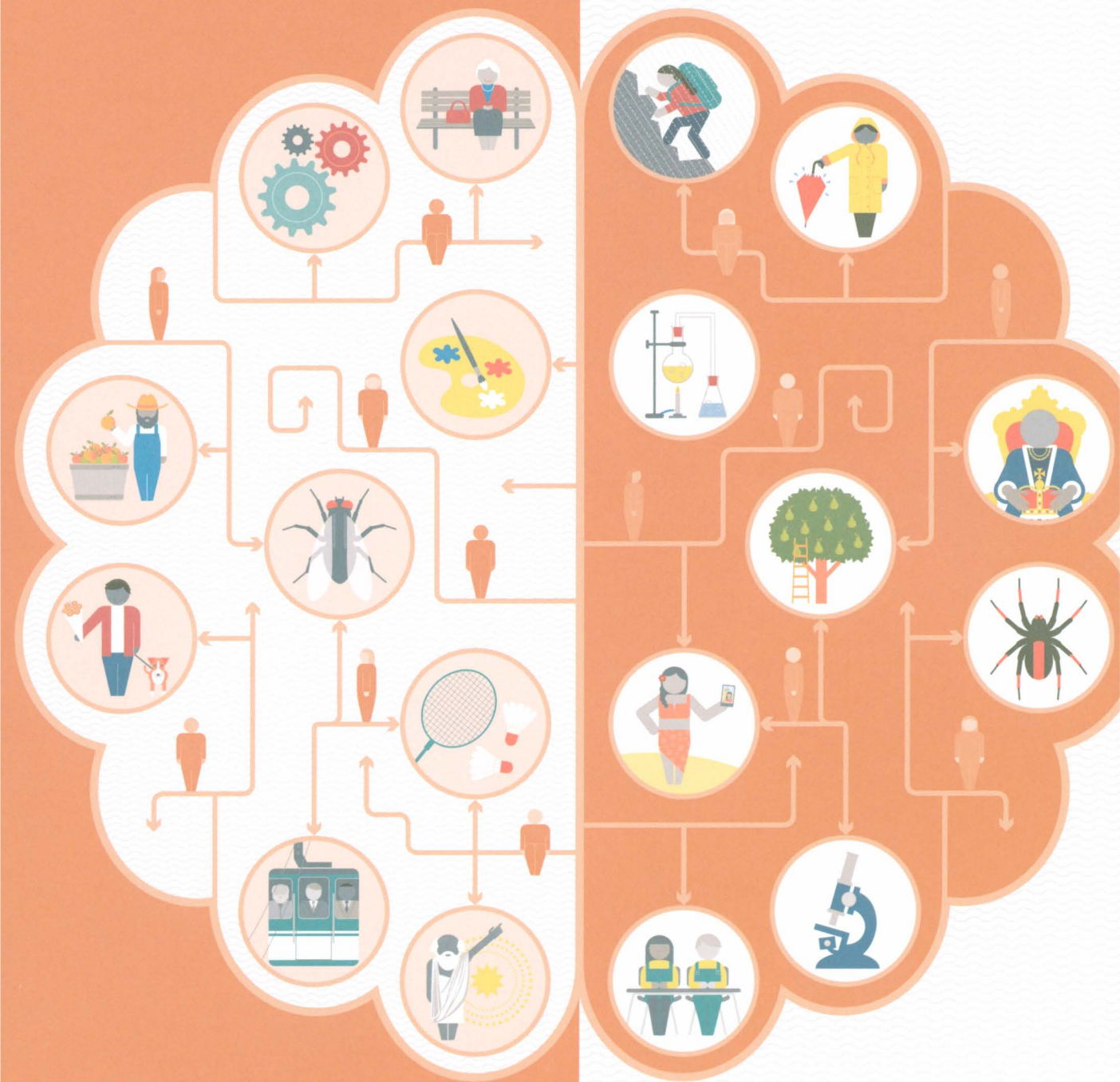
A stylized profile of a person's head in a light blue color, facing right. Inside the head is a large orange thought bubble. Within the thought bubble, there is a magnifying glass icon with a grey handle and a circular lens. The lens is focused on a mathematical symbol, the Greek letter alpha (α). To the left of the magnifying glass, there is a vertical column of symbols: ϕ , ψ , ξ , ζ , and β . Below the magnifying glass, there is a horizontal row of symbols: $=$, $*$, $\cup$, and $\in$. The background is split into two colors: a light blue textured area on the left and an orange textured area on the right.

ϕ
 ψ
 ξ
 ζ
 β

α

$=$ $*$ $\cup$ $\in$

ANALİTİK FELSEFE

Modern felsefe, 17. yüzyılda başladığından itibaren iki farklı çizgide gelişti; biri anakara Avrupa'da, diğeri İngiltere'de. Avrupalı filozoflar genellikle Descartes'in rasyonalizmini örnek alırken, İngiliz filozoflar ağırlıklı olarak ampiristti.

19. yüzyılda felsefeye, Immanuel Kant'ın düşünüşünden akan Alman idealizmi egemendi. Ne var ki, 20. yüzyılın başında, İngiliz ve "kıta" felsefesi arasındaki ayrımı canlandıran yeni bir yaklaşım İngiltere'de ortaya çıktı. Bunu, Bertrand Russell'ın matematik ile mantık arasındaki bağlantı üzerine eseri tetikledi. Russell (ve ondan bağımsız olarak Alman matematikçi Gottlob Frege), mantığın, matematik gibi, bir insan icadı olmadığını kanıtladı: Mantık, yalnızca argüman sunmak için tasarlanan bir yöntem değil, insan deneyiminden bağımsız olarak evrensel geçerliliği olan bir kurallar sistemidir. Haliyle, bize önermeleri ve argümanları kanıtlamanın bir aracını verebilir.

Russell'ın keşfinin içerimleri köklüydü. Mantık ile matematik arasındaki bağ, yeni mantıksal çözümlene yöntemleri sunuyor ve "analitik felsefe" olarak bilinen tamamen yeni felsefe alanı açıyordu. O sırada birçok filozof, iddialarına göre ne kanıtlanabilen ne kanıtlanamayan geleneksel metafizik felsefeye kuşkuyla yaklaşıyordu. Şimdi, argümanları titiz bir şekilde incelemek için mantıksal

aletlere sahip olduklarına inanıyorlardı. Russell'a göre geleneksel felsefenin sorunu, argümanların mantıksal biçim yerine, gündelik dille sunulmuş olması ve bunun muğlaklığa, hataya ve kafa karışıklığına yol açmasıydı. Bir argümanı gerektiği gibi incelemek için, diyordu Russell, çözümlenmeden önce mantığın diline "çevrilmiş" olması gerekiyordu. Bu, birçok felsefi önermenin, gramer açısından kusursuz anlam ifade etseler bile, mantıksal bir anlamı olmadığını açığa vuruyordu.

Russell'ın himaye ettiği Ludwig Wittgenstein, kendi anlam teorisini geliştirdi. *Tractatus Logico-Philosophicus*'ta, dünyada bir şeyi "resmetmeyi" başarmayan her önermeyi saçmalık diye önemsemedi. Bu düşünce, filozofların yalnızca bilimsel iddiaları çözümlenip, metafiziği teologlara bırakmaları gerektiğini öne süren "mantıksal pozitivist" okul tarafından benimsendi. Aynı zamanda doğa bilimlerindeki ilerlemeler birçok filozofun bilimin kendisini inceleyip, bilimsel doğrulukların doğasıyla ilgili sorular sormasına yol açtı. Ama Wittgenstein felsefenin doğasıyla ilgili fikrini değiştirdi ve kökten farklı ikinci bir dil teorisi sundu: Sözcüklerin nesnelere resmi olduğu düşüncesini terk eden bir teori. Bazıları da katı analitik felsefenin kısıtlamalarını reddedip, felsefi soruşturmada gündelik dilin de bir yeri olduğunu kabul etti.

Bir sözcük ne ifade eder?

Genellikle analitik felsefenin kurucusu kabul edilen Alman filozof Gottlob Frege, bir sözcüğün “anlamı” ile “gönderme”sini ayırt ederek dil felsefesini büyük ölçüde geliştirdi.

Anlam ve gönderme

Frege (1848-1925) güneş doğmadan hemen önce ve güneş battıktan hemen sonra gökyüzüne baktığımızda her seferinde parlak bir yıldız gördüğümüze dikkat çekti. Geleneksel olarak bu yıldızlar Seher Yıldızı ve Akşam Yıldızı olarak bilinirdi ama astronomlar aslında aynı nesne olduklarını gösterdi: Venüs gezegeni.

Frege'ye göre bu durum, ilginç bir soruyu akla getirdi: Bir sözcük gönderme yaptığı bir nesneyi ifade ediyorsa (yüzyıllardır popüler olan bir teori), o halde nasıl oluyor da, “Seher Yıldızı” ve “Akşam Yıldızı” adları, aynı nesneye gönderme yaparken, iki farklı anlamı olur?

Frege, bu örneğin, bir sözcüğün anlamı ile göndermesini –yani taşıdığı anlam ile gönderme yaptığı nesneyi– ayırt etmemiz gerektiğini gösterdiğini öne sürdü. Bir sözcüğün göndermesinin anlamıyla ilişkisiz olduğunu değil, bir sözcüğün anlamının tamamını tüketmediğini iddia etmedi.

Öncü mantık

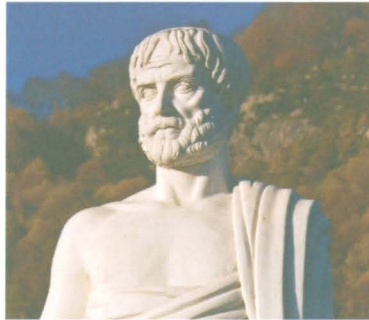
Frege'ye göre “Seher Yıldızı” ile “Akşam Yıldızı” adları arasındaki fark, “temsil kipleri”ndedir; yani, gönderme yaptıkları nesneyle ilgili her birinin farklı bir düşünme tarzı ya da anlam taşımasındadır. İki durumda Venüs hakkında farklı düşünürüz, yani “güneş doğmadan

önce görülen parlak yıldız” ve “güneş battıktan sonra görülen parlar yıldız” olarak düşünürüz. Günün belli saatleri bile farklı durumları iletir; erken olma durumu ve geç olma durumu. Başka bir deyişle, sözcüklerin ancak bütün cümlenin bağlamı içinde kesin bir anlamı vardır.

Ayrıca Frege, “Seher Yıldızı, Seher Yıldızıdır” önermesinin bize hiçbir şey anlatmadığını, oysa “Seher Yıldızı, Akşam Yıldızıdır” önermesinin yalnızca bir doğruluğu ifade etmekle kalmayıp, astronomların kanıtladığı bir bilgiyi de dışa vurduğunu gösterdi. Bir sözcüğün anlamı yalnızca göndermesi olsaydı bunların hiçbirisi olanaklı olmazdı.

ADLAR VE ANLAMLAR

Yüzyıllarca filozoflar bir sözcüğün anlamının gönderme yaptığı bir nesne olduğuna inandı. Ne var ki, Frege bunun olamayacağını ve bir sözcüğün göndermesi (gönderme yaptığı nesne) ile anlamını (bir cümlenin bağlamı içinde sahip olduğu anlam) ayırt etmemiz gerektiğini öne sürdü. “Aristoteles” sözcüğü bile yalnızca belli bir zamanda yaşamış belli bir kişinin adı değildir: “Felsefi mantığa öncülük eden Yunan düşünür” gibi bir yığın anlamı olan bir sözcüktür.

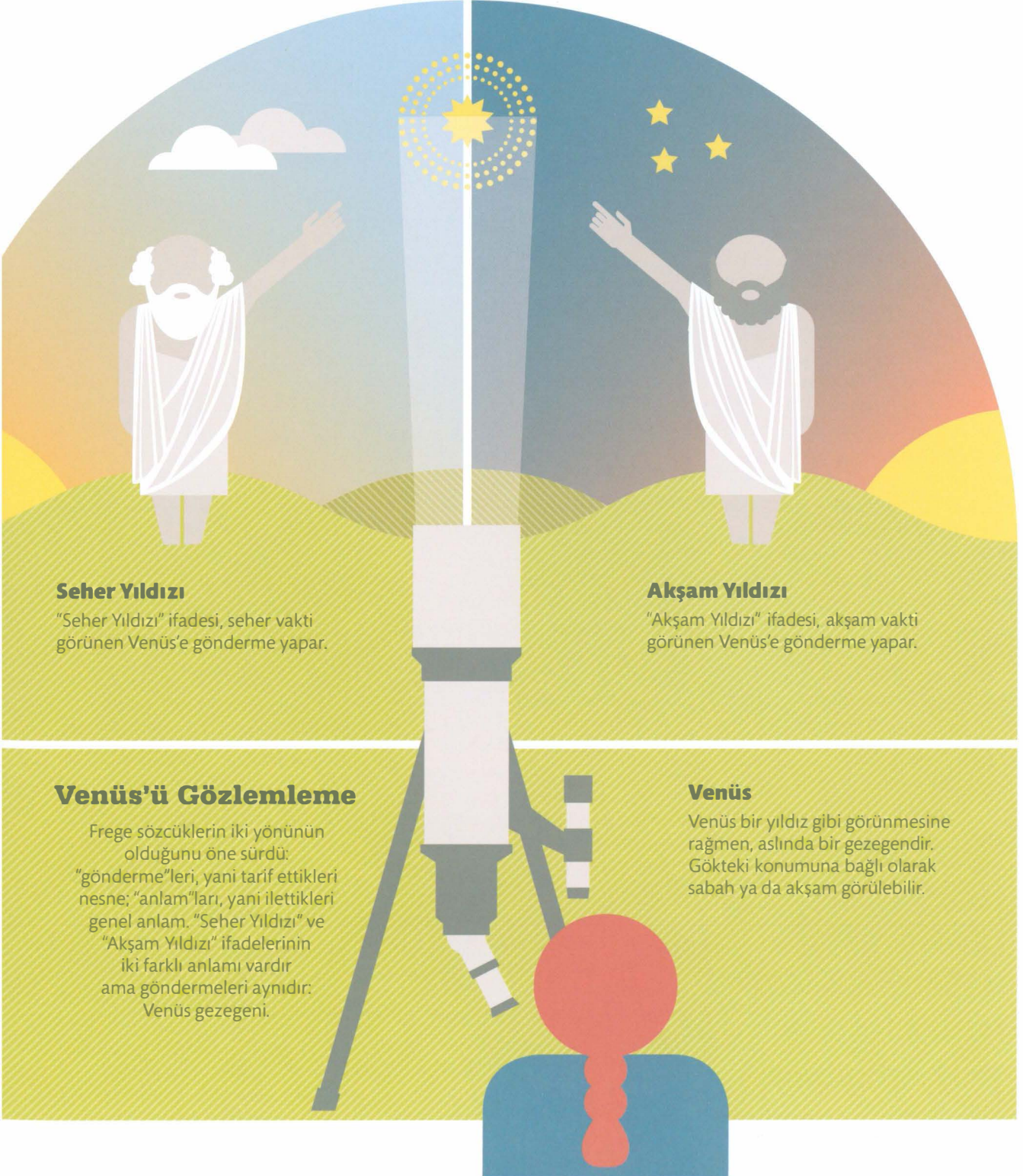

“ARİSTOTELES,” birçok anlamı olan ama tek bir gerçek-dünya göndermesi olan bir sözcüktür.

“Bir göstergenin, anlamını ifade etmesine ve düzanlamını belirtmesine izin veriyoruz.”

Gottlob Frege,
Anlam ve Gönderme Üzerine (1892)

Seher Yıldızı

"Seher Yıldızı" ifadesi, seher vakti görünen Venüs'e gönderme yapar.

Akşam Yıldızı

"Akşam Yıldızı" ifadesi, akşam vakti görünen Venüs'e gönderme yapar.

Venüs'ü Gözlemele

Frege sözcüklerin iki yönünün olduğunu öne sürdü: "gönderme"leri, yani tarif ettikleri nesne; "anlam"ları, yani ilettikleri genel anlam. "Seher Yıldızı" ve "Akşam Yıldızı" ifadelerinin iki farklı anlamı vardır ama göndermeleri aynıdır: Venüs gezegeni.

Venüs

Venüs bir yıldız gibi görünmesine rağmen, aslında bir gezegendir. Gökteki konumuna bağlı olarak sabah ya da akşam görülebilir.

Russell'ın betimlemeler teorisi

İngiliz filozof Bertrand Russell, Gottlob Frege'in çalışmalarını geliştirdi ve biçimsel mantığı kullanıp, ortak dilsel ifadelerin altında yatan yapıyı açığa çıkardı.

Altında yatan mantık

Russell (1872-1970), adlar ve sıfatlar gibi, gündelik dil gramerinin, ifadelerin altında yatan mantığı gizleyebildiğini öne sürdü. Birçok felsefi sorunun, gündelik dille söylenenleri altta yatan bu mantığı ifade eden terimlere çevirerek çözülebileceğine inandı.

Örneğin, Russell, "John" gibi özel bir adın, anlamını gönderme yaptığı kişiden aldığını öne sürdü. Bu yüzden biz "John keldir" dediğimizde, John'a bir özellik (kellik) yükleriz. Russell bunları, benzer gramer yapıları olan ama farklı bir altta yatan mantığı bulunan "Fransa'nın Kralı" ve "Fransa'nın Kralı keldir" ifadeleriyle karşılaştırır. Russell'a göre, "Fransa'nın Kralı" bir ad değil, "belirtili betimleme" dediği şeydir; yani, bir şeyin henüz

saptanmamış bir özelliğini betimleyen bir ifadedir. Russell'a göre, "Fransa'nın Kralı keldir" önermesi (olumsuzu "Fransa'nın Kralı kel değildir" gibi) ne doğrudur ne yanlıştır; çünkü Fransa'nın Kralı yoktur. Dahası, ne yanlış ne doğru olmakla, mantıksal olarak anlamsız olduğunu öne sürdü.

Russell'a göre, önermeyi anlamlandırmanın yolu, onu oluşturan mantıksal önermelere ayırmaktır. Bunlardan üç tane saptadı: Fransa'nın Kralı olan bir şey vardır; yalnızca bir şey Fransa'nın Kralı'dır; eğer bir şey Fransa'nın Kralı'ysa, o zaman keldir. Hep birlikte bu önermeler, "Fransa'nın Kralı keldir" önermesinin mantıksal öğeleridir.

Russell şu sonuca vardı: Ancak bu tür önermelerin mantığını bilince, anlamları ve doğruluk değerleri belirlenebilir.

1. "... Kralı"

Bu bize bir ve yalnızca bir krala gönderme yapıldığını anlatır.

Mantıksal çözümleme

Russell, "Fransa'nın Kralı keldir" önermesinin, belli bir şeyin var olduğunu ve belli bir ayırt edici özelliğe sahip olduğunu ifade eden varoluşsal bir iddiayı gerektirip gerektirmediğini irdeledi.

"Bir mantık teorisi, bilmeceleri halletme kapasitesiyle test edilebilir."

Bertrand Russell,
İfade Etme Üzerine (1905)

2. "Fransa'nın..."

Bu, kralı Fransa'nın Kralı olarak saptar.

3. "... keldir."

Bu bize, Fransa'nın bir kralı varsa, kel olduğunu anlatır.

VAROLUŞ BİR ÖZELLİK DEĞİLDİR

Russell, birçok felsefi sorunun, "varoluş"un şeylerin bir özelliği olduğunu varsaymaktan kaynaklandığını öne sürdü. Anlatmak istediği şudur: Örneğin tek-boynuzlu at ata benzer ve başında bir boynuz vardır dediğimizde, hep birlikte tek-boynuzlu at olan özellikleri betimliyoruz. Ne var ki, tek-boynuzlu at "vardır" dediğimizde, tek-boynuzlu atın özelliklerine ekleme yapmıyoruz, yalnızca dünyada bir şeyin bir tek-boynuzlu atın özelliklerine sahip olduğunu söylüyoruz. Aynı şekilde "varoluş" bir özellik olsaydı, o zaman tek-boynuzlu atların var olmadığı iddiası, var olmama özelliğine sahip bir şeyin var olduğu anlamına gelirdi. Russell'ın iddiası, Anselmus'un Tanrının varlığına ilişkin kanıtı (bkz. 46-47) gibi birçok geleneksel argümanı zayıflattığı görülebilir.

Resim yapan sözcükler

Ludwig Wittgenstein, 20. yüzyılın en etkili filozoflarından biriydi. İlk önemli eseri *Tractatus Logico-Philosophicus*'ta, anlamın resim teorisi denilen şeyi sundu.

Gerçekliği yansıtma

Tractatus'ta Wittgenstein (1889-1951), bildiğimiz ve anlattığımız şeylerin sınırlarının izini sürme amacıyla dilin doğasını inceledi. Görünüşe bakılırsa, yazdığı sırada Paris mahkeme salonlarında trafik kazalarını yeniden canlandırılma –kazaya karışan arabaları ve insanları temsil eden oyuncaklar kullanılarak– şeklienden esinlendi. Wittgenstein dilin de aynı şekilde çalıştığına, varolan nesnelere bir bileşimi olan olgulardan oluşan dünyayı “resmetme”mizi

olanaklı kıldığına inandı. Örneğin “çimen” ve “yeşil” sözcükleri, dünyada bir olgunun resmi olan “Çimen yeşildir” anlamlı önermesinin yapıtaşlarıdır. Wittgenstein'a göre, atomik önermeleri indirgenemeyen önermeler filen anlamsızdır; çünkü gerçekliği betimleyemezler. Bu nedene bilimin önermelerinin anlamı vardır, etiğin ve estetiğin önermelerinin –değer önermeler– anlamı yoktur.

Bununla birlikte, Wittgenstein'a göre, “anlamsızlık” “değersizlik” demek değildi. Aksine,

Anlamın atomları

Wittgenstein'ın anlam teorisinin resmi, çoğu kez “mantıksal atomculuk” olarak nitelendirilir; çünkü anlamlı bir önermenin gözlemlenebilir dünyayla ilişkili “atomik” ifadelere dayanan önerme olduğunu ifade eder. Bir cümle

çözülünip atomik önermelerine ayrılamazsa, anlamsızdır. Wittgenstein'a göre dil, birbirimizle paylaştığımız dünyanın resimlerini oluşturmamızı olanaklı kılar. Bu nedenle, dünyanın aynı resimlerini paylaştığımızda, birbirimizi anlarız.

1

BEN SAHİLDEYİM

Bir kimse sahilde yalnızsa, bu olgu dile paylaşılabilir. Dil, dünyanın resimlerini çeken bir kameraya benzer.

2

“BEN SAHİLDEYİM”

Bir kimse “Ben sahildeyim” derse, onun sözleri kendisinin ve sahilin temsilleridir ve onları ve etraflarındaki dünyayı resmeder.

ANLAMLI

Wittgenstein etik önermelerin "sözcüklere dökülemeyen şeyler"i söylemeye çalıştığını söyledi, "Bunlar mistik olan şeylerdir" dedi. Onun ifadesiyle, yalnızca gösterilebilen şeyleri söylemeye çalışırlar (bkz. kutu).

Wittgenstein, filozofun rolünün anlamı anlamsızlıktan ayırt etmek, açık ve mantıksal bir dil inşa etmek olduğuna inanıyordu. Dilin ve dünyanın birbirini yansıttığını ve mantığın, ikisi arasında görünür uyumsuzluğu düzeltmemizi olanaklı kıldığını söyledi. Filozofların, dilin resimsel doğasını anlamayarak büyük bir kafa karışıklığı ürettiğini ve tüm metafiziğin –fiziksel dünyayı aşan şeylerle ilgilenen– yanıtılmış olduğunu da öne sürdü.

SÖYLEME VE GÖSTERME

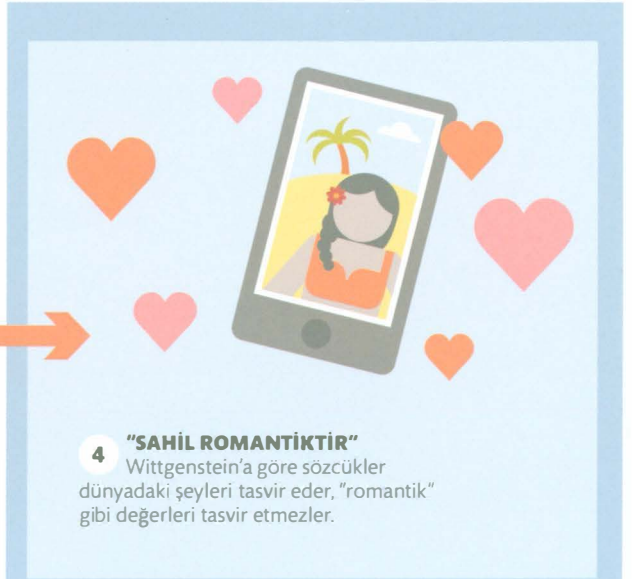
Wittgenstein, anlamlı bir önermenin, dünyadaki olguların "atomik" ifadelerini ya da resimlerini içeren önerme olduğunu iddia etti. Bununla birlikte, "söyleme" ile "gösterme"yi birbirinden ayırt edip, kendi anlam teorisinin söylenebilir olanın sınırlarını tanımladığını ama yalnızca "gösterilebilir" olan başka tür içgörüler de bulunduğunu savunur. Yani "duyu"nun katı sınırları dışında kalan her şey değersiz değildir. Örneğin edebiyatta, sanatta ve müzikte asla doğrudan söylenemeyen şeyler gösterilebilir. Ahlaki ve estetik yargılarımız, Wittgenstein'in "mistik" diye nitelediği bir yolla gösterilmeye uygundur.

"Mistik olan, şeylerin dünyada nasıl oldukları değil, var olmasıdır."

Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921)

3 "O SAHİLDEDİR"
İki kişi birbirini anlıyorsa,
aynı dünya resimlerini paylaşırlar.

4 "SAHİL ROMANTİKTİR"
Wittgenstein'a göre sözcükler
dünyadaki şeyleri tasvir eder, "romantik"
gibi değerleri tasvir etmezler.

ANLAMSIZ

Anlam ve gözlem

20. yüzyılın ortasında Viyana Çevresi olarak bilinen bir grup düşünür, yalnızca fiziksel dünyayla ilgili önermelerin ve mantıksal doğrulukların anlamlı olduğunu önerdi. Tutumları, mantıksal pozitivism olarak anıldı.

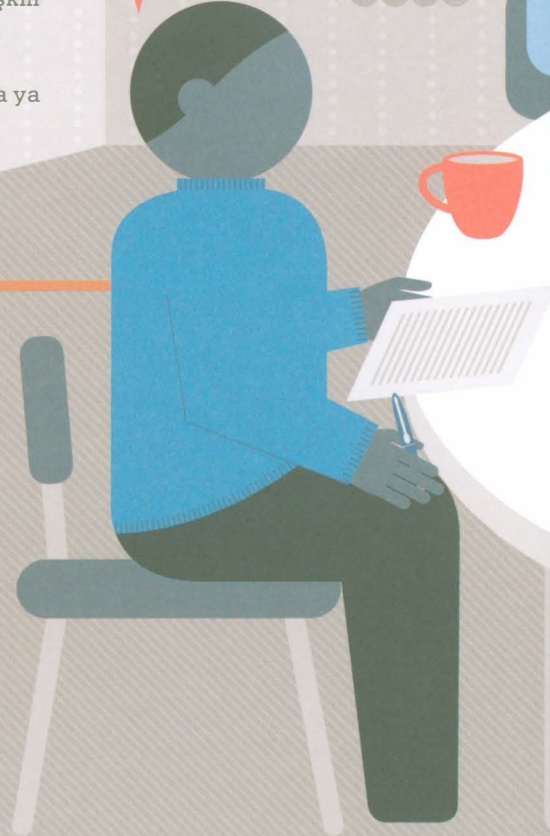
Doğrulama ilkesi

Mantıksal pozitivism, Wittgenstein'in anlama ilişkin resim teorisinden (bkz. s. 90-91) çok etkilendi. Temel kuralı, "doğrulama ilkesi"dir; buna göre, yalnızca mantıksal olarak doğruysa ya da gözlemlenilebiliyorsa bir önermenin anlamı vardır. Mantıksal pozitivismin amacı, felsefeyi spekülasyondan kurtarıp, modern bilimle uyumlu yapmaktır.

1936'da İngiliz felsefeci A. J. Ayer (1910-1989), ünlü bir mantıksal pozitivism savunması yayınladı. *Dil, Doğruluk ve Mantık*'ta yalnızca ampirik, totolojik ya da matematiksel önermelerin, yani

gözlemlenilebilir, mantıkla ya da matematikle doğrulanabilen önermelerin anlamlı olduğunu savundu. Hume'un olgu konuları ile düşünce ilişkileri arasında yaptığı ayırmadan (bkz. s. 64-65) etkilendi ve bu ikisinden olmayan önermelerin yalnızca yanlış değil, anlamsız da olduğunu avundu. Örneğin, "Öldürmek yanlıştır" gibi etik önermeler anlamlı düşünceleri (Ayer'e göre fiziksel dünyayla ilişkili olması gereken) değil, duyguları ifade eder. Bu tür ifadeler, insanlarda sempati uyandırmaya ya da davranışları değiştirmeye hizmet edebilmelerine rağmen, anlamsızdır.

ANLAMSIZ ÖNERME
BU SEVİMLİ BİR KABANDIR

"...Tanrının doğasına ilişkin tüm sözler safsatadır."

A. J. Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık* (1936)

Anlamlı önermeler

Mantıksal pozitivism'e göre, iki tip anlamlı cümle vardır: Mantıksal önermeler (Mor, bir renktir" gibi) ve olgusal önermeler ("Dışarıda yağmur yağıyor" gibi). Aşağıdaki örnekte dört açıklama yapılır ama yalnızca ikisi pozitivistlerin anlam testinden geçer; yani, ya mantıksal doğruluklardır ya gözlemlenebilir dünyayla ilişkilidirler. Diğer iki açıklama anlamsızdır.

ANLAMSIZ ÖNERME

YALAN SÖYLEMEK
YANLIŞTIR

MANTIKSAL ÖNERME

SARI,
BİR RENKTİR

OLGUSAL ÖNERME

YAĞMUR YAĞIYOR

ANLAMLMI ANLAMSIZ MI?

Mantıksal pozitivizme göre sağdaki iki önerme anlamlıdır; çünkü biri ("Sarı, bir renktir") mantıksal olarak doğrudur ve diğeri ("Yağmur yağıyor") dünyayla ilgilidir. Ama diğer iki önerme ("Bu sevimli bir kabandır" ve "yalan söylemek yanlıştır") ne doğrudur ne yanlıştır, ama anlamsızdır.

Metafizikten vazgeçme

Rudolf Carnap (1891-1970) felsefecilerin, gerçeğin doğasıyla ilgili spekülasyon yapmaya gereğinden fazla zaman harcadıklarına inandı. Onun yerine, felsefecilerin kendilerini yalnızca dili çözümlenmekle sınırlamalarını önerdi.

Mantık ve dil

Viyana Çevresinin (bkz. s. 92-93) bir üyesi ve Wittgenstein'in resim teorisinin (bkz. s. 90-91) bir hayranı olan Rudolf Carnap, felsefenin titiz, ampirik bir disiplin olması gerektiğine inanıyordu. Hem Frege'i (bkz. s. 86-87) hem Russell'ı (bkz. s. 88-89) inceledi ve gündelik dille öne sürülen önermelerin muğlak olabildiği ve bu nedenle felsefi kafa karışıklığına yol açabildiği sonucuna vardı.

Bununla birlikte, Russell gibi Carnap da, gündelik dilin altında yatan mantığı açığa çıkaran mantıksal çözümleme kullanılarak böyle bir kafa karışıklığından sakınılabileceğine inandı. Aslında, felsefecilerin kendilerini dilin kendisini çözümlenmekle sınırlamak yerine dili muğlak bir biçimde kullanarak epeyce kafa karışıklığına neden olduklarını düşünüyordu. Carnap'a göre

felsefeciler, fizikçilerin dünyayı açıkladığı şekilde –temel yasaları açığa çıkararak; felsefecilerin durumunda açığa çıkarılan yasalar mantık yasalarıdır– dili berraklaştırmalıdır.

Felsefe ve bilim

Carnap'ın ana amacı metafiziğe –yani, fiziksel dünyayla ilişkili olmayan düşüncelerin tartışılmasına– son vermektir. Doğrulama ilkesini (bkz. s. 92-93) kullanarak, metafizik önermelerin deneyimle doğrulanamadıkları için anlamsız olduklarını savundu. Örneğin, "Tanrı" ve "ruh" kavramları deneyimi aşar; bu yüzden "Tanrı iyidir" ve "Ruh ölümden sonra yaşar" önermeleri kesinlikle anlamsızdır. Carnap bunlara "sahte cümle," anlamı varmış gibi görünen ama aslında hiçbir içerikleri olmayan cümleler diyor. Carnap'a göre metafizik bir

iddiayı destekleyecek herhangi bir gözlem ya da deneyim tasavvur etmek olanaksızdır; bu yüzden geçmişin metafizik teorileri terk edilmelidir. Bu teorilere Platon'un Formlar teorisi (bkz. s. 34-37), Descartes'in *cogito* fikri (bkz. 52-55) ve Hegel'in *Geist* kavramı (bkz. s. 70-73) da dahildi. Carnap'a göre bütün bunlar, bir düşüncenin anlamlı olması için fiziksel dünyayla ilişkili olması gerektiği kuralını ihlal eder.

Der Logische Aufbau der Welt'te (1928; *Dünyanın Mantıksal Yapısı*) Carnap, sahici bir felsefi önermenin ne doğru ne yanlış olduğunu, basitçe bilimsel bir kavramın berraklaşması olduğunu savundu. Başka bir ifadeyle, felsefeciler dünyayla ilgili teoriler inşa etmemelidir. Bu tür teoriler bilimin işidir ve yalnızca fiziksel kanıtlar temelinde sağlam durmalı ya da çökmelidirler.

DEĞER YARGILARI

Carnap'a göre etik ve estetik önermeler, metafizik iddialar gibi, dünyayı tarif edemedikleri için anlamsızdır. Biri "Dışarıda yağmur yağıyor" derse, belli bir durumun var olduğunu söylüyor ve haklı olup olmadığını kontrol edebiliriz. Ama birisi "Yağmur güzeldir" ya da "Çalmak yanlıştır" derse, dünyada "güzel" ve "yanlış" sözcüklerinin ilişkili olduğu eşdeğer bir şey yoktur. Carnap'a göre bu durum, sözcükleri doğru ya da yanlış yapmaz ama anlamsız yapar.

Doğruluk, anlam ve safсата

Doğrulama ilkesine göre bir önerme, tanımı gereği doğruysa (örneğin "Üçgenler üç kenarı vardır") ya da deneyimle desteklenebiliyorsa (örneğin "Bu üçgen mavidir") anlamlıdır. Carnap, bu ölçütlere göre metafiziğin anlamsız olduğunu ve bu nedenle ortadan kaldırılması gerektiğini savundu. Carnap'ın anlam teorisi, dünyadaki şeylerle ilgili önermelere indirgenebilen cümlelerin anlama sahip olduğunu öne süren Wittgenstein'in dile ilişkin resim teorisinden etkilendi.

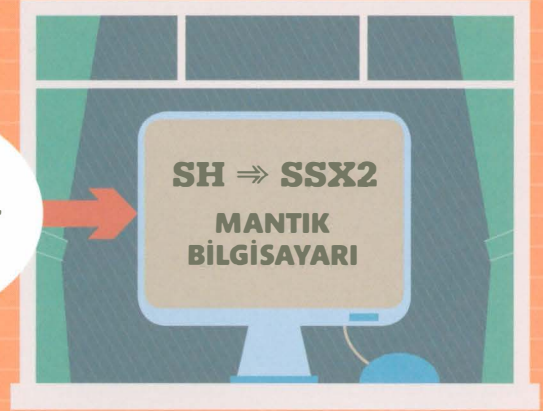

METAFİZİK SAFSATADIR

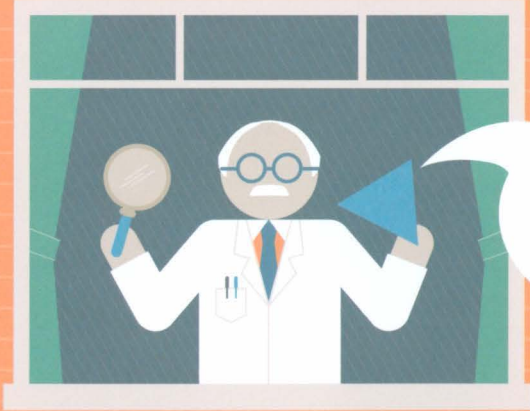
BİLİMSEL ÖNERMELER MANTIKSAL DİLE ÇEVİRİLEBİLİR

Üçgenlerin
üç kenarı vardır

... DOLAYISIYLA GÖZLEME DAYANAN ÖNERMELERDİR

Bu üçgen
mavidir

AMA METAFİZİK ÖNERMELER ÇEVİRİLEMEZ

Üçgenler
zamanın
dışında vardır

DOLAYISIYLA NE DOĞRUDUR NE YANLIŞTIR, ANLAMSIZDIR.

Özel bir dil olanaksızdır

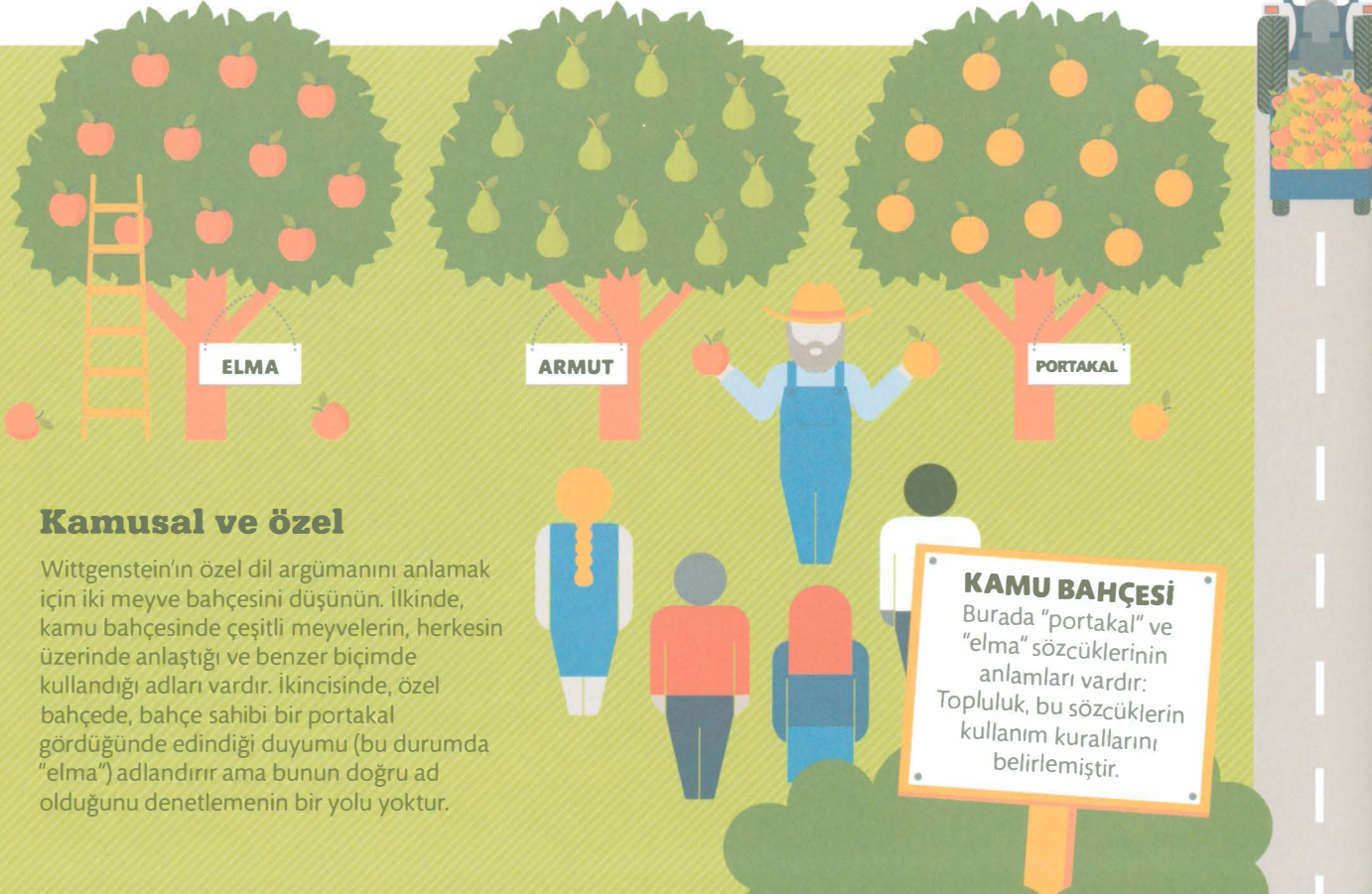
Felsefi Soruşturmalar kitabında Ludwig Wittgenstein kendi resim teorisini (bkz. s. 90-91) alaşağı edip, bir sözcüğün anlamının, kullanımını olduğunu öne sürdü.

Özel dil argümanı

Felsefi Soruşturmalar'da Wittgenstein'in öne sürdüğüne göre, bir sözcüğün anlamının işaret ettiği nesne olduğuna ilişkin geleneksel düşünce doğru olamaz. Doğru olsaydı, diyordu Wittgenstein, o zaman özel bir dil olanaklı olurdu; çünkü "anlam," bir sözcüğü bir nesneyle ilişkilendiren bir birey meselesi olurdu.

Wittgenstein, ıssız bir adada tek başına büyüyen birini hayal etmemizi ister. Belli renkleri ayırt etmek için "kırmızı" ve "yeşil" seslerini kullanabilirdi ama

sesleri yanlış kullanırsa, yanlışlığının farkına varmazdı. Kendisine yardım edecek bir kurallar kitabı hazırlasa bile, kuralları doğru yorumlayıp yorumlamadığını asla bilemezdi; kurallar kitabı için bir kurallar kitabına ihtiyaç duyardı ve böyle devam edip giderdi. Wittgenstein'a göre yoksun olduğu şey, bir dil kullananlar topluluğudur; sözcükler kuralları gerektirir ve kurallar zorunlu olarak kamusal, ortak uzlaşımlardır. Wittgenstein dili bir satranç oyunuyla karşılaştırdı: Oynamayı bilmiyorsak, oyuna başlayamayız bile (bkz. s. 98-99).

Kamusal ve özel

Wittgenstein'in özel dil argümanını anlamak için iki meyve bahçesini düşünün. İlkinde, kamu bahçesinde çeşitli meyvelerin, herkesin üzerinde anlaştığı ve benzer biçimde kullandığı adları vardır. İkincisinde, özel bahçede, bahçe sahibi bir portakal gördüğünde edindiği duyumu (bu durumda "elma") adlandırır ama bunun doğru ad olduğunu denetlemenin bir yolu yoktur.

Wittgenstein'in argümanı, yüzyılların felsefi varsayımlarını sarstı. Genellikle modern felsefenin kurucularından biri sayılan René Descartes (bkz. s. 52-55), bilinçli olması dışında her şeyden –diğer insanların varlığından bile– kuşkulandığını savundu. Özel dil argümanı böyle bir düşüncenin olanaksız olduğunu iddia eder; çünkü düşünceler sözcükleri gerektirir ve sözcükler de başka insanların varlığına dayanır. Bu, özellikle zihin felsefesi alanında (bkz. s. 144-163) büyük içerimleri olan bir gözlemdi.

“Bir sözcüğün anlamı, dildeki kullanımıdır.”

Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar* (1953)

TERAPİ OLARAK FELSEFE

Wittgenstein kendi felsefesini psikoterapinin belli yanlarıyla karşılaştırdı; *Felsefi Soruşturmalar*'da “felsefecinin bir sorunu ele alması, bir hastalığı ele almaya benzer” diyor. Bu durumda hastalık, büyük ölçüde metafizik sorunlarla ilgili olan geleneksel felsefeyi etkiler ve tedavisi de, yeni (Wittgensteinci) düşünme biçimidir. Wittgenstein'a göre felsefi sorunlar, dilde yolumuzu kaybettiğimiz zaman ya da “gramer” tarafından kandırılıp, örneğin “Ben” sözcüğünün zihinsel bir kendiliğe işaret ettiğini ya da “inanma”nın içsel bir süreç olduğunu (bkz. s. 148-149) düşündüğümüz zaman ortaya çıkar. Wittgenstein, felsefecilerin felsefi sorunları çözmek için teoriler inşa etmemesi, dilin yanlış kullanılmasından kaynaklandığını göstererek felsefi sorunlara son vermesi gerektiğini savundu.

Wittgenstein'in dil oyunları

Felsefi Soruşturmalarda Ludwig Wittgenstein, bir sözcüğün anlamının tikel bağlamlarda kullanımını olduğunu savundu. Bu düşünceyi açıklamak için, "dil oyunları" kavramını kullandı.

Dil oyunları

Wittgenstein, bir sözcüğün yalnızca insan faaliyeti bağlamında anlamı olduğunu öne sürdü. Örneğin bir satranç oyununda "fil" sözcüğünü anlamak için, belirli bir satranç taşının başka türlü değil belirli biçimlerde kullanılmasını bilmektir. Wittgenstein aynı şeyin

tüm sözcükler için geçerli olduğunu savundu: Sözcüklerin anlamını kavramak, sözcüklerin kullanım kurallarını bilmektir. Bu fikir, bir sözcüğün anlamının işaret ettiği nesne olduğuna dair sezgisel düşünceye (bkz. s. 86-87) aykırıdır.

Örneğin "sanat" sözcüğü tek bir şeyi temsil eder gibi görünüyor;

aslında yalnızca bir dizi faaliyeti değil, ortak tek, özsel bir şeyi olmayan faaliyetleri de tarif eder. Bu faaliyetlerin, örtüşen ve Wittgenstein'in "aile benzerlikleri" dediği benzerlikleri vardır. Örneğin, "Bu film bir sanat eseridir" dediğimizde, "sanat"ın "deha" benzeri bir şey anlamına geldiği tikel bir dil oyunu oynarız.

Birden çok kullanım

Wittgenstein için dilin özsel bir doğası yoktur; birbiriyle ilişkili bir dil oyunları ağıdır. "Oyun" sözcüğünün bile özsel bir anlamı yoktur; örtüşen benzerlikleri bulunan sayısız faaliyet için geçerlidir.

Bir oyun düşünün!

Diğer yandan, "Resim sanatı"ndan söz ettiğimizde, "sanat"ın "disiplin" ya da "meslek" benzeri bir şey anlamına geldiği farklı bir oyun oynarız.

"... sözcükleri kullanma sürecini... çocukların kendi anadillerini öğrenme aracı olan oyunlardan biri olarak düşünün."

Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar* (1953)

ANLAM, KULLANIMDIR¹

Wittgenstein'a göre sözcükleri anlama yeteneği tam kuralları ve tanımları bilme meselesi değil, sözcükleri uygun bağlamlarda kullanabilme meselesidir. Bu faaliyetin nihai bir temeli yoktur: Sözcüklerin anlamlarını, sözcükleri kullanma şeklimiz tanımlar; tersi değil. Wittgenstein'in dediği gibi: "Gerekçeleri tüketmişsem, temel kayaya ulaşmışım ve küreğim kaldırılmıştır. O zaman 'Benim yaptığım budur' deme eğiliminde olurum."

Bilim ve safsata

Bilim felsefecisi Karl Popper en eski düşüncelerimizden birine –yani, biliminsanlarının teoriler inşa etmesi ve ardından doğru olduklarını göstermesi gerektiği düşüncesine– meydan okudu.

Bilim ve sahte bilim

Popper'a (1902-94) göre bir teoriye, eğer çürütülebilirse –yani, yanlış olduğu gösterilebilecek koşullar varsa– “bilimsel” demek gerekir. Bu, biliminsanlarının teoriler kurması ve ardından doğru olduklarını tanıtlaması gerektiği –Popper'ın öne sürdüğüne göre, her türlü “sahte bilim”e itibar kazandıran bir süreç– düşüncesini zayıflatır.

Popper'a göre, Alfred Adler'in “bireysel psikoloji” teorisi, bir sahte bilim örneğiydi. Bir adam bir

çocuğu boğar ve başka biri de çocuğu kurtarmak için ölürse, diyordu Popper, Adler'e göre her ikisi de aşağılık kompleksiyle hareket etmiş olabilir; ilki, bir cinayet işleyerek kendini güçlendirir, ikincisi özverili olarak öyle yapar. Popper, Adler'in teorisine göre yorumlanamayan bir insan davranışı düşünemediğini ve bu durumun, teorinin doğruluğunu kanıtlamak şöyle dursun, asla bir teori olmadığını –ya da en azından bilimsel bir hipotez olmadığını–

gösterdiğini iddia etti. Popper bunu, Einstein'ın gözlemlerle yanlışlanmaya açık olduğu için bilimsel olan genel görelilik teorisine karşılaştırdı. Ne var ki, teori bugüne kadar henüz çürütülmedi.

Bilimin bir tahmin süreci olduğunu iddia etmekle Popper, bilimsel teorilerin, doğru oldukları kanıtlanamadığı için gerekçesiz olduklarını ifade eden “tümevarım sorunu”ndan kaçındı.

YANLIŞLAMA VE DOĞRULAMA

Popper, “Tüm kuğular beyazdır” önermesini irdeledi. “Tüm kuğular” sonsuz nesnel kümesini tarif eder; bu yüzden, ne kadar çok beyaz kuğu gözlenirse gözlemlensin, tüm kuğuların beyaz olduğu iddiasına asla kanıtlayamayız. Bununla birlikte, yanlışlamak için tek bir beyaz olmayan kuğu görmemiz gerekir. O yüzden, yanlışlamanın yapılabılır olma meziyeti vardır; doğrulamanın (bir teorisin doğru olduğunu kanıtlanmasının) ise yoktur. Dahası, yanlışlama, bilimin neyle ilgili olması gerektiğini bize hatırlatır; yani, kanıtlanamaz şeylere inancı teşvik etmek yerine, geçici teorileri çürütmekle ilgili olduğunu. Popper'a göre Marksist tarih teorisi (bkz. s. 74-75) ve Freud'un bilinçdışı teorisi bu anlamda bilimsel değildir.

SİYAH BİR KUĞU, tüm kuğuların beyaz olduğunu öne süren teoriyi yanlışlar.

Sorun çözme uğraşı

Popper, bilimin dünyanın pratik sorunlarını çözmeye çalıştığını ve bunu, teoriler inşa ederek ve ardından bu teorileri sınamak ve yanlışlamak için deneyler yaparak gerçekleştirdiğini savundu. Bilimsel bilgi artışının, bu yüzden, yanlışlanarak çürütülmüş teorilerin sürekli yeniden formülasyonu olduğuna inandı. En iyi teoriler yanlışlama girişimlerini atlatıp varlığını sürdürür ama bu, gelecekte yanlışlanmayacaklarını garanti etmez.

1 Potansiyel bilimsel teoriler

Popper'a göre eğer bir teori yanlışlanabilirse ve kanıtla destekleniyorsa, o zaman doğru kabul edilebilir. Ne var ki, gelecekte yanlışlanabileceği için, doğruluğu geçicidir. Yanlışlanamayan bir teori sahte bilimdir.

2 Bilimsel teoriler

Newton'ın yerçekimi yasası kesin olarak bilimseldi; çünkü sınanabildi ve yanlış olduğu gösterilebildi. Newton'ın yasasını düzeltten Einstein'ın genel görelilik teorisi için de aynı şey geçerlidir.

3 Sahte bilim

Yanlışlanamayan teoriler sahte bilimdir. Popper'a göre Freud'un bilinçdışı teorisi, Adler'in bireysel psikoloji teorisi ve Marksist tarih teorisi sahte bilim örnekleridir.

Bilimsel doğruluğun doğası

ABD'li felsefeci Willard Van Orman Quine, felsefecilerin kendilerini dili çözümlenmekle sınırlamaları gerektiği düşüncesini eleştirdi. Onun yerine, felsefenin bir bilim dalı olduğunu öne sürdü.

Bilim olarak felsefe

Willard Quine (1908-2000) mantıksal pozitivistizm (bkz. s. 92-93), felsefecilerin kendilerini dili çözümlenmekle sınırlamaları gerektiği iddiasını şiddetli bir biçimde eleştirdi. Bununla birlikte, felsefecilerin dünyanın doğası hakkında spekülasyon yapmaları gerektiği ya da felsefi bilginin bir şekilde bilimsel bilgiden farklı olduğu düşüncesine de karşıydı.

ANALİTİK DOĞRULUKLAR

Two Dogmas of Empiricism'de (1951; *Ampirizmin İki Dogması*) Quine, pozitivistlerin analitik ve sentetik önermeler ayrımına (bkz. s. 68-69) güvenmelerine saldırdı. Bu ayrımın göre analitik önermeler tanım gereği doğrudur; sentetik önermeler ise, olgulara bağlı olarak doğru ya da yanlıştır.

Quine, "Tüm bekârlar evli olmayan insanlardır" önermesinin bile (apaçık analitik bir önerme), yalnızca insanlar evli olma deneyimine sahip oldukları için doğru olduğunu savundu. Başka bir deyişle "bekâr" sözcüğünün, yalnızca daha geniş bir bilgi külliyatıyla bağlantı içinde anlamı vardır. Quine, pozitivistlerin, analitik önermelerin olgulardan bağımsız olarak doğru olduklarını ve dolayısıyla düşüncenin temel birimleri olarak işlev görebildiklerini iddia ettiklerinde, bu bağlantıyı görmezlikten geldiklerini öne sürdü.

Quine'e göre felsefe, bilime teorik temelini veren ayrı bir disiplin olmaktan çok, bilimin bilfiil bir dalıdır. Kendisinin de yazdığı gibi, "gerçekliğin saptanması ve açıklanması, önsel bir felsefe içinde değil, bilimin içinde olur."

Quine'in "bilim" tanımı genişti ve "sağduyu"nun uzantıları olarak gördüğü tarihi, psikolojiyi ve sosyolojiyi içermekteydi. Bununla birlikte, fiziği her bilginin modeli olarak kabul etti: Nihayetinde her şey, fiziksel süreçler gereğince anlaşılabilir.

Birbiriyle bağlantılı inançlar

Quine'e göre insan bilgisi, birbiriyle bağlantılı bir "inanç ağı"dır. "Dışarıda kar yağıyor" gibi basit gözlem önermeleri, bu ağın kenarındadır; orada deneyime göre formüle edilirler. Bu önermelerin doğruluğu ya da yanlışı kolayca kontrol edilebilir. Bununla birlikte, Quine, bütün bir bilgi külliyatını oluşturan sayısız başka önermeyle

bağlantılı olan bilimsel önermeler için de aynı şeyin geçerli olduğunu savundu. Başka bir deyişle, bilimsel iddialar, ait oldukları teorilerin yalıtılmışlığı içinde deneyimle kontrol edilemezler. Yani Quine'e göre bilimsel önermeler tek başına kanıtla dayanarak kabul edilemez ya da reddedilemez. Aksine, bir bütün olarak teorinin gücüne yaptıkları katkıya göre yargılanırlar. Bu yüzden, pragmatik değerlendirmeler bilimsel iddiaları değerlendirmemizde merkezi bir rol oynar; ne kadar yalın oldukları ve öngörülerde bulunmak için ne kadar iyi kullanılabildikleri gibi.

Quine'in argümanı, diğer şeylerin yanı sıra, cümlelerin teoriden bağımsız olarak kendi başlarına anlamlı olabileceğine dair pozitivist iddianın tutarlı olmadığını gösterdi.

İnanç ağı

Quine için bilgi, birbiriyle bağlantılı bir inançlar ağıdır. Ağın merkezinde mantık ve matematik, çeperinde gözleme dayalı bilgi vardır. Bu ikisinin arasında da, deneyimlerimizi açıklamak için inşa ettiğimiz teoriler vardır. Quine'e göre her önermenin tutarlılığı bütün ağa bağlıdır.

Eylem olarak sözcük

Felsefeci J. L. Austin (1911-60), bir sözcüğün anlamının dünyadaki bir durum ya da nesne değil, konuşulan kişinin ya da kişilerin üzerinde yarattığı etki olduğunu savundu.

Tasvir etme ve etkileme

Söylemek ve Yapmak'ta (1955) J. L. Austin, dilin öncelikli işlevinin tasvir etmek olduğuna dair geleneksel görüşe itiraz etti. O sırada bu görüş, sözcüklerin dünyanın bilfiil resimleri olduğunu öne süren Wittgenstein'in resim teorisini (bkz. s. 90-91) savunan birçok pozitivist tarafından tutulmaktaydı. O zamana kadar Wittgenstein daha önceki teorisi bırakmış, onun yerine dilin, ikna etmek, eğlendirmek ve cesaretlendirmek gibi sayısız işlevi olduğunu öne sürmüştü (bkz. s. 96-99). Austin sonraki Wittgenstein'la hemfikirdi ama Wittgenstein'dan farklı olarak, dilin işlevlerinin sınırlı olduğunu ve sınıflandırılabildiğini düşünüyordu.

Austin, "gözlemleyici" ve "edimsel" dediği cümleler arasında başlangıç niteliğinde bir ayrım yaptı. Gözlemleyici cümleleri durumların tasvirleri olarak, edimsel cümleleri belli bir hedef ulaşmak için seslendirilen sözcükler olarak tanımladı. Birinciler, tasvirler, ya doğrudur ya yanlış; ikinciler ise amaçlarına ulaşmada ya etkilidir ya etkisizdir. Ne var

Söz edimleri

Austin'e göre konuşma, aktif, edimsel bir alıştırmadır: Konuştuğumuz zaman, başkalarından tepki almak, hatta belki inançlarını etkilemek isteriz. Bu yüzden, bir cümlenin gerçek anlamı, niyet edilen toplumsal işlevidir ya da Austin'in ifadesiyle sözcüğün "edim-söz kuvveti"dir. Bunu, cümlelerin düz-söz ve etki-söz yanlarıyla –yani fiziksel konuşma edimiyle ve cümlelerin başkaları üzerinde yarattığı fiili etkiyle- karşılaştırdı.

"Cümleler aslında ya doğru ya yanlış değildir."

J. L. Austin, *Sense and Sensibilia* (1962)

ki, Austin devam edip bu ayrımın yetersiz olduğunu iddia edip, tüm gözlemleyici cümlelerin bir anlamda edimsel olduğunu öne sürdü. Başka bir deyişle, bir şey söylediğimiz her seferinde, dünyayı bir şekilde etkilemeye çalışıyoruz. Bu nedenle, cümleleri "söz edimleri" olarak tanımladı.

Sözcüklerle iş yapma

Austin teorisini daha da geliştirmek için, düz-söz, edim-söz ve etki-söz dediği söz edimlerini birbirinden ayırttı. Düz-söz edimi, bir cümleyi yalın, fiziksel seslendirme edimidir. Bununla birlikte, düz-söz edimi

GÜNDELİK DİL FELSEFESİ

Austin, "gündelik dil felsefesi" olarak bilinen bir düşünce okuluna mensuptu. Gündelik dil felsefecilerine göre, bir sözcüğün anlamı gündelik dilde sahip olduğu anlamı ve felsefi sorunlar, sözcükler doğal bağlarından çıkarılınca ortaya çıkar. Örneğin, gündelik dilde, bir şeyin ne anlama geldiği bizim için net olduğunda bir şeyi "anladığımızı" söyleriz. Ne var ki, felsefeciler anlamadan söz ettiklerinde ne demek istedikleri daha az alenidir. Sözcüğün felsefi kullanımı soyuttur ve bir anlama "süreci"nin ya da "yetisi"nin var olduğunu gösterir; bu da, bunun ne tür bir yeti ya da süreç olduğu -örneğin "zihinsel" mi yoksa "fiziksel" mi?- sorusunu gündeme getirir. Bu sorulardan hiçbiri, sözcüğün gündelik kullanımından kaynaklanmaz.

aynı zamanda edim-söz edimidir; edim-söz edimi, bir cümleyi dillendirmenin niyet edilen etkisidir; uyararak, özür dilemek ya da talimat vermek gibi. Bu yüzden bir düz-söz edim bir şey söylemenin edimidir; edim-söz edimi ise, bir şey söyleyerek yapılan bir edimdir. Austin'in üçüncü kategorisi, etki-söz edimi, edim-söz ediminin konuşulan kişi ya kişiler üzerindeki niyet edilen ya da edilmeyen sonuçlarıdır. Örneğin, bir uyarı, öyle bir sonuç niyet edilmediğinde, düşmanca bir hareket olma etki-söz etkisi yaratabilir. Austin'in görüşüne göre bir cümleyi anlamak, o cümlelerin her üç edimsel yanını anlamaktır. Austin için sözcükler alettir ve anlamları, dünyayı temsil edecek şekilde tasarlanmış resimler değil, dünya üzerinde yarattıkları etkilerdir.

NE GÜZEL
BİR GÜN

GERÇEKTEN
NE GÜZEL BİR
GÜN!

Edim-söz kuvveti

Birisi toplumsal bir bağlamda "Ne güzel bir gün!" diyorsa, bir arkadaşlık geliştirmek için bunu diyor olabilir. Sözlerinin, niyet edilen sonuçlarından ötürü anlamı vardır.

Etki-söz etkisi

Austin'e göre bir cümlelerin anlamı, aynı zamanda başka insanlar üzerinde yarattığı etkidir. Birisi başka biri tarafından selamlanırsa, niyet edilsin ya da edilmesin, romantik karşılık verilebilir.

Bilimsel devrimler

ABD'li felsefeci ve tarihçi Thomas Kuhn, fen bilimlerinin nasıl çalıştığına ilişkin baskın görüşlere meydan okudu ve bilimsel pratiğin felsefi çerçevesine ilişkin anlayışımızı dönüştürdü.

Paradigma değişikliği

Kuhn (1922-1996), bilimin her zaman doğrusal ve tedrici bir biçimde ilerlemediğine inandı. Aslında, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*'nda (1962), bilimde en anlamlı ilerlemelerin, "paradigma değişikliği" dediği devrimler biçiminde gerçekleştiğini savundu. Kuhn'a göre

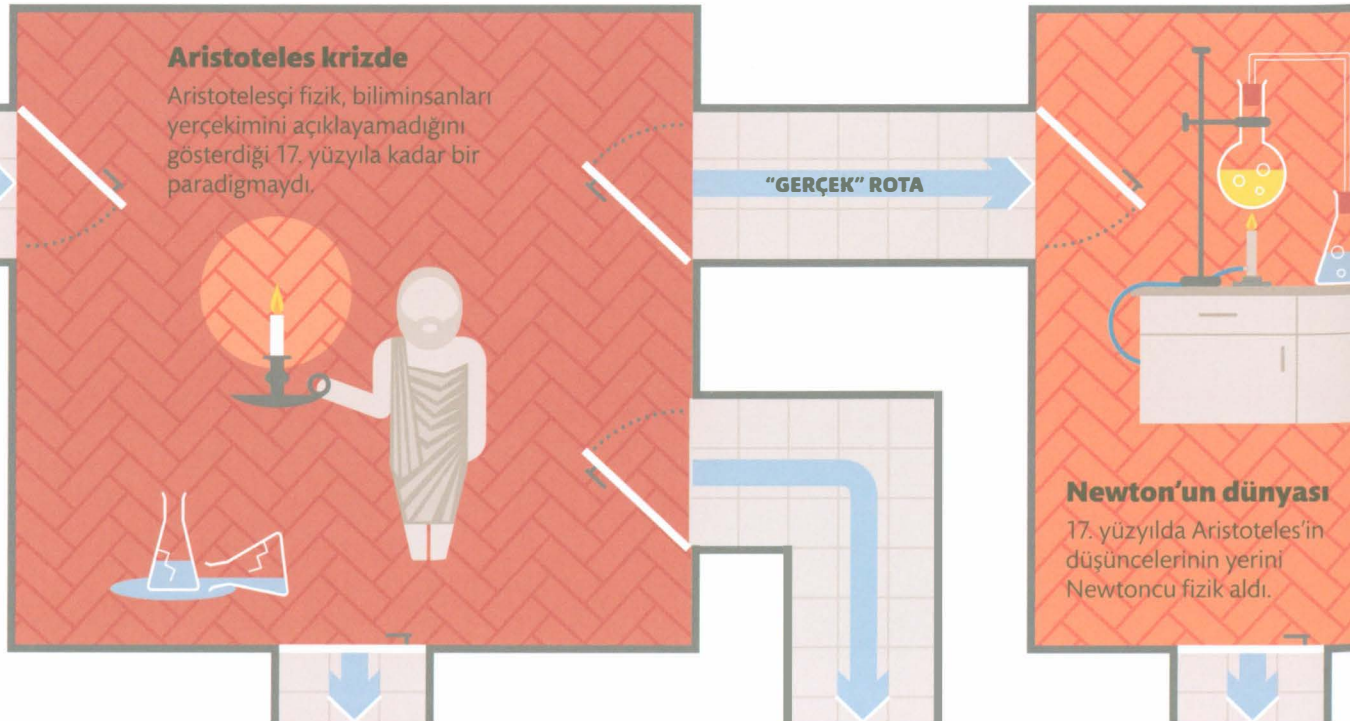
bir "paradigma," bilimsel bir teorinin varsaydığı bir dünya görüşüdür. Bu nedenle bir paradigma değişikliği, varolan düşüncelerimizin bir uzantısına karşıt olarak, dünya görüşümüzde bir değişikliktir.

Kuhn'a göre "normal bilim", biliminsanlarının üzerinde anlaşılan bir dünya görüşünü paylaştığı

devrimler arası dönemde olan bilimdir. Örneğin Newtoncu fizik, 17. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar varolan bir paradigmaydı ve ondan ötürü, biliminsanlarının ortak bir varsayımlar çerçevesi vardı. Bu varsayımlardan birine göre zaman mutlak ve evrenin neresinde olursak olalım aynı hızda geçer. Ne var ki, 1905'te Albert

Bilgi yolları

Kuhn'a göre bilim belirli bir yolda ilerlerken, gidebileceği başka yollar da vardır. "Doğru" yol, o günün en önemli sorunlarını çözen yoldur.

Einstein, zamanın aslında görelî olduğunu ve kişinin bakış açısına göre farklı hızlarda geçtiğini gösterdi. Bu düşünce Newtoncu fiziği tamamen sarstı ve biliminsanlarını yeni, Einsteinci bir paradigma benimsemeye zorladı.

Doğruluk ve ilerleme

Bununla birlikte Kuhn'un öne sürdüğüne göre, Newton zamanın doğası konusunda yanılmış olabilir ama Newton ile Einstein arasındaki fark, Einstein'ın teorisinin Newton'unkinden "daha doğru" olması değildir. Çok büyük olasılıkla günün birinde Einstein'ın düşünceleri

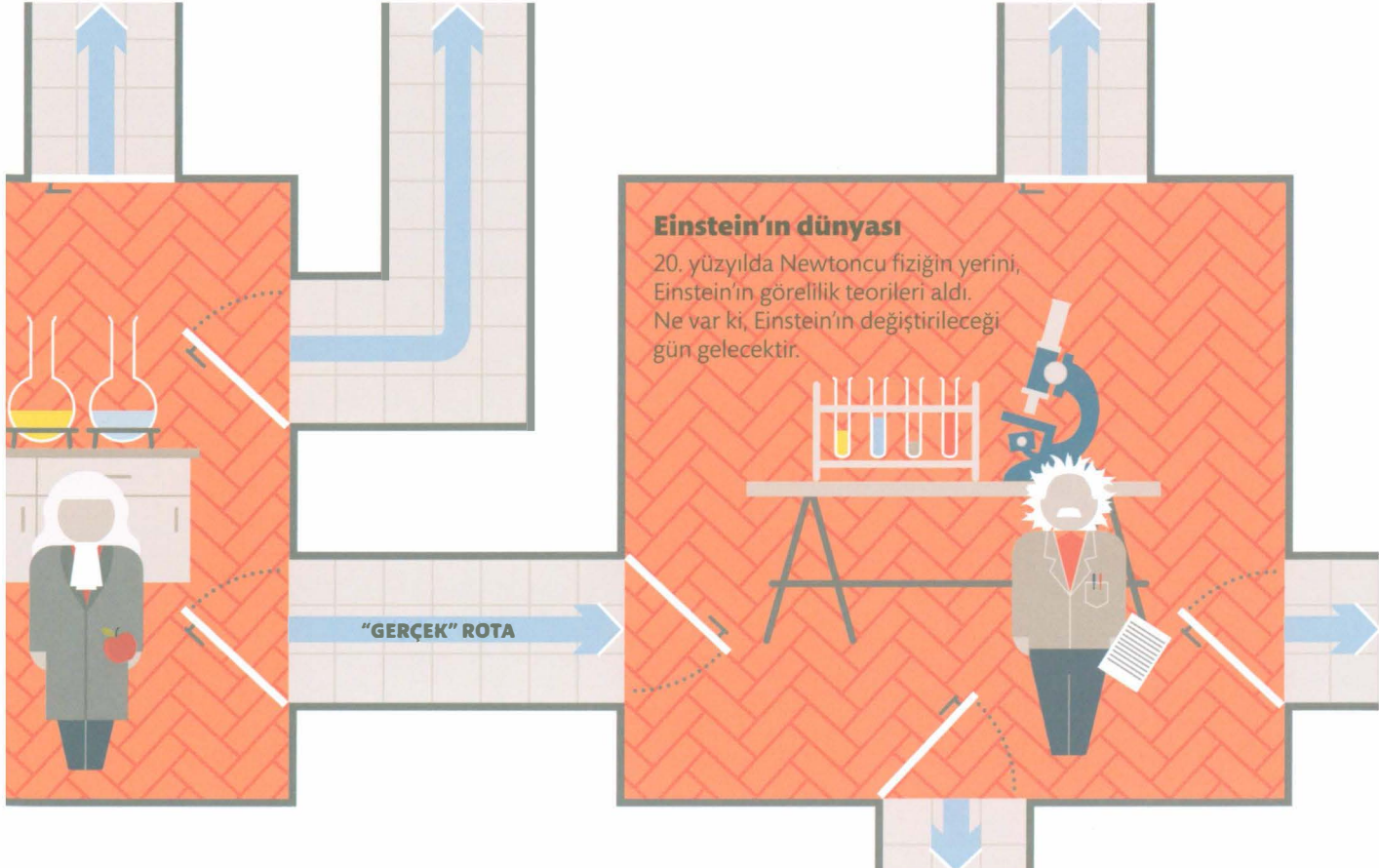
de değiştirilebilir. Kuhn, her çağda bilimin belli şeyleri yapmamızı olanaklı kıldığını ve bugün yapabildiğimiz şeylerin (bilgisayar yapmak, aşı yapmak vb) bizim bilimimizin "doğru" görünmesini sağladığını iddia etti.

Kuhn için paradigma değişikliği, doğruluğa doğru ilerlememizde bir aşama değildir; daha çok evrimimizde ya da dünyaya uyum sağlama yeteneğimizde kilometre taşlarına benzer. Bu yüzden bilimsel doğruluk bir konsensüs meselesidir ve dolayısıyla hem farklı kültürler arasında hem farklı zamanlarda değişime açıktır.

BİLMEK GEREK

- **Bir paradigma değişikliği**, bir paradigma krize girince -bilimsel araştırmalar çok fazla anomaliyle karşılaşınca- gerçekleşir.
- **Yeni bir paradigma kurma sürecine** Kuhn "devrimci bilim" der.
- **Bilimsel topluluk**, yeni paradigma konusunda genel bir konsensüse varılınca, düzenli sorun çözme faaliyetlerine geri döner. Yeni anomalilerle karşılaşılana kadar, normal bilim yeniden başlatılır.

Bakış açıları

Çok sayıda felsefeci, insanın kendi bakış açısından etkilenmeden ya da nesnel bir biçimde düşünmesinin olanaksız olduğunu savunmuştur. Ne var ki, Thomas Nagel (1937–), nesnelliğin sınırlar içinde olanaklı olduğunu iddia eder.

Bakış açıları ve nesnellik

Nesnel düşünme fikrinin öne sürdüğüne göre, dünyaya bakmanın, kültürel ve biyolojik koşullarımıza göre şekillenen tikel, öznel bakış açılarımızdan etkilenmeyen bir yolu vardır. Kendimize nesnel bakmak, kendimize “dışarıdan” bakmak ve hangi inançlarımızın öznel ve hangilerinin kim olduğumuzdan bağımsız olarak doğru olduğunu anlamaktır. Bir dizi kitapta ve makalede Thomas Nagel, bunun ne ölçüde olanaklı olduğunu tartışır.

Nagel için fen bilimleri, nesnelliğin modelidir: Dünyayla ilgili bize bilgi ve bu bilgiyi sınama yolları verir. Bilim, insanları tasvir ederken, bizim belirli türden bedenleri olan yaratıklar olduğumuzu ve bunların bize insan bakış açımızı kazandırdığını anlatır.

Bununla birlikte Nagel, bilimin ortaya çıkarabileceklerinin bir sınırı olduğunu savunur. Örneğin bilim yarasalarla ilgili, ne yedikleri ve nasıl iletişim kurdukları gibi bir sürü şey anlatabilir ama bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu anlatamaz. Başka bir deyişle, yarasaların bizim perspektifimizden (dışarıdan) neye benzediklerini anlatabilir ama onların perspektifinden (içeriden) neye benzediklerini anlatamaz. Nagel şu noktaya

BİLİNCİN DOĞASI

1974'te Nagel, *What is it like to be a bat?* (*Bir Yarasa Olmak Nasıl Bir Şey?*) başlıklı bir makale yayınladı. Orada şunu savundu: Bir şey bilinçliyse, o şey olmaya benzer bir şey vardır; başka bir deyişle, bilinçli olmak bir bakış açısına sahip olmaktır. Argümanı şu düşünceye dayanır: Bilinçli olmak her zaman bir şeyin bilincinde olmaktır ve algıladığımız şeyin karakteri, duyularımıza bağlıdır. Bu nedenle farklı duyuları olan yaratıklar, dünyayı farklı biçimde algılar; bu yüzden bir yarasa olmak, bir köpekbalığı ya da köpek olmaktan çok farklıdır. Nagel'in argümanı, bir yaratığın beynini tasvir ederek bilincin tam açıklanabildiğini iddia eden materyalistlere yönelik bir eleştiridir (bkz. s 152-53).

değindir: Bilim, dünyada deneyimleri ya da bakış açıları bizimkinden tamamen farklı sayısız yaratık olduğunu gösterir. Kör birinin görme deneyimiyle ilgili ancak spekülasyon yapabilmesi gibi, onların deneyiminin doğasıyla ilgili spekülasyon yapmaktan başka bir şey yapamayız.

Nagel'a göre bilgi, “benin olumsuzluklarından tedricen koptukça açığa çıkan eşmerkezli bir küreler kümesi”dir. Nesnel düşünmekle kendi tikel bakış açımızı arkada bırakırız ama nesnelliğimiz sınırlıdır: Başka bakış açılarıyla dolu bir dünyanın dışarıdan bir görünümünü verir; bu bakış açılarının her birinin, kendi varoluşuna ilişkin eşsiz bir anlayışı vardır.

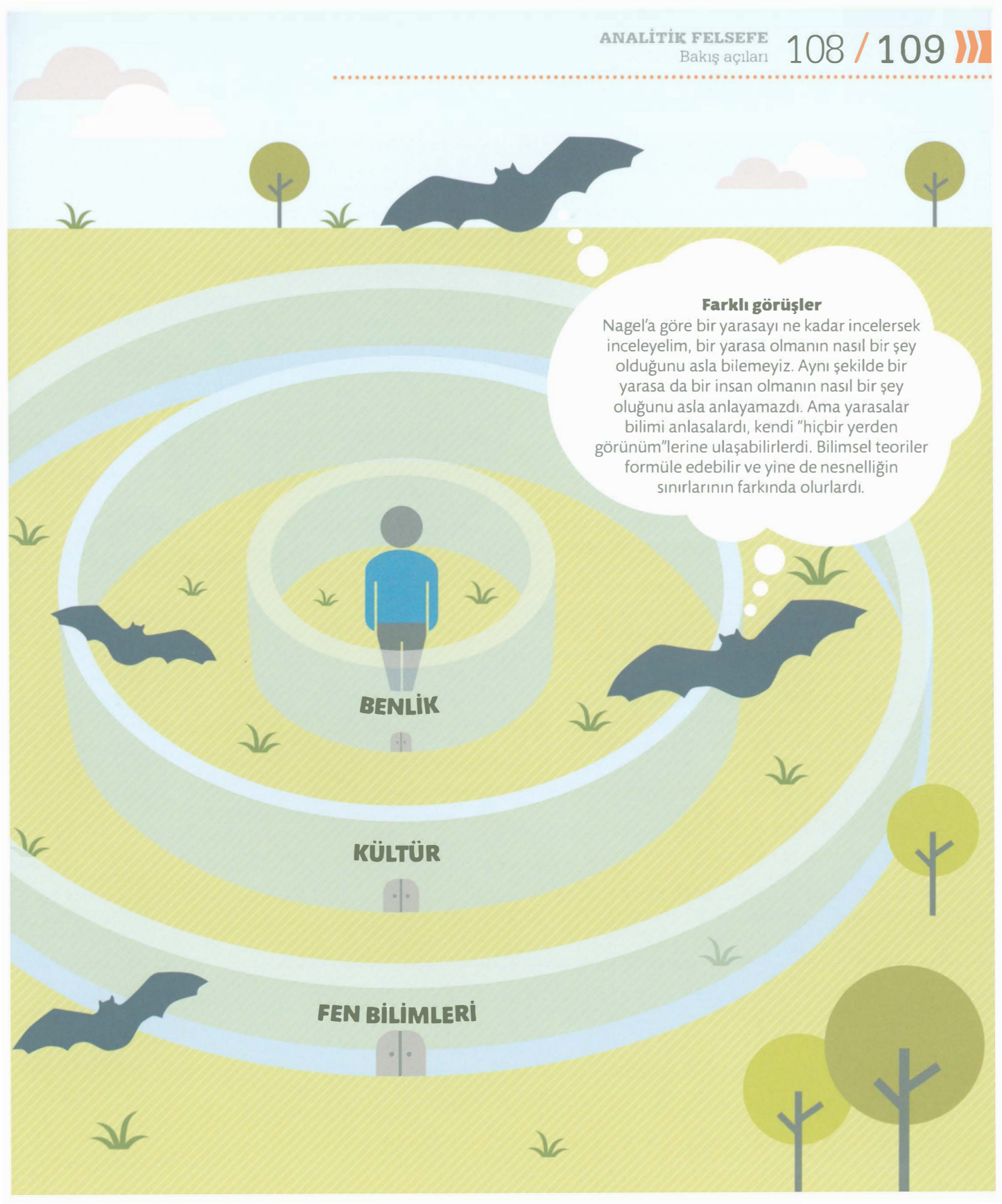
Hiçbir yerden görünüm

Nagel'a göre nesnel düşünme, kendi öznel bakış açılarımızın sınırlarının dışında düşünmek demektir. Bu bakış açılarını ne kadar çok geride bırakırsak, düşüncümüz o kadar nesnel olur. Bu sürecin nihai amacı, biyolojik ve kültürel bakış açılarımızı en az bağlı bir görüş noktasına ulaştırmaktır: Nagel'in “hiçbir yerden görünüm” dediği bir görüş. Örneğin fen bilimleri bu “hiçbir yerde” çalışır: Yalnızca biliminsanları için değil, herkes için doğru olan şeyleri tasvir ederler. *Points of View*'da (1997; Bakış Açıları) felsefeci A. W. Moore, bakış açısız üretilen temsillere, dünyayı “tam tarafsızlık”la tasvir ettikleri için, “mutlak temsil” diyor.

“En nesnel görüş noktasını eylemin temeli yapmanın bir yoluna ihtiyaç vardır.”

Thomas Nagel, *The View From Nowhere* (1986)

Farklı görüşler

Nagel'a göre bir yarasa'yı ne kadar incelersek inceleyelim, bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu asla bilemeyiz. Aynı şekilde bir yarasa da bir insan olmanın nasıl bir şey olduğunu asla anlayamazdı. Ama yarasalar bilimi anlasalardı, kendi "hiçbir yerden görünüm"lerine ulaşabilirlerdi. Bilimsel teoriler formüle edebilir ve yine de nesnelliğin sınırlarının farkında olurlardı.

BENLİK

KÜLTÜR

FEN BİLİMLERİ

Feminist epistemoloji

Feminist epistemologlar bilgi teorisini (epistemoloji) feminist bir bakış açısıyla incelerken, bilginin birçok alanında yaygın olan zararlı toplumsal cinsiyet önyargılarını saptamaya ve itiraz etmeye çalışırlar.

Feminist bir bilgi görüşü

Feminist epistemoloji ve bilim felsefecileri fizik, tıp ve hukuk gibi disiplinlerde teorik bilginin çekirdeğinde bulunan toplumsal cinsiyet önyargılarını saptadı. Egemen bilgi modellerinin ve bilgiyi edinmek için kullanılan yöntemlerin cinsiyetçi önyargıları hem gizlemesinin hem güçlendirmesinin bir sonucu olarak pek çok bilgi alanında kadınların marjinalleştirilmeye devam edildiğini savunuyorlar. Basmakalıp bir biçimde "kadınısı" bilme tarzları (örneğin çocuk ve yaşlı bakımı gibi pratik bilme biçimleri) küçümsenir ve değeri düşürülür.

Sonuç olarak kadınlar tercih ettikleri disiplinde çoğu kez özgüvenden ve otoriteden yoksun olurlar ve erkek taydaşlarından daha az yetenekli bilim insanı, araştırmacı ya da akademisyen sayılabilirler. Feminist felsefeciler, geleneksel olarak "eril" bu alanlarda kadınların adil muamele görmesini sağlamak için bilişsel ve bilimsel pratiklerin değerlendirilip iyileştirilmesine ihtiyaç olduğunu savunuyorlar.

Farklı bakış açıları

Feministler, erkek-egemen toplumumuzda (bkz. sağda görüş noktası teorisi) kadınların erkeklerden daha fazla sıkıntıyla karşılaştığını savunur. Bir erkek durumu nesnel bir biçimde değerlendirebildiğini düşünebilir ama onun bakış açısı, ataeril pratiklerle ve zararlı varsayımlar tarafından bükülür.

Yukarıdan görüş

Dağın tepesinden ne kadar harika, berrak bir görüşüm var! Burada ben, nesnel görüşün ustadayım! Her şeyi berrak bir biçimde görüyorum.

Yalnızca erkekler

Teorik bilginin birçok alanı erkekler tarafından erkekler için yaratılmıştır. Sonuç olarak çok sayıda sorgulanmamış önyargı içerebilirler

Toplumsal cinsiyet önyargılarını sorgulama

Bu feminist epistemoloji görüşü, zorunlu olarak her bilginin toplumsal cinsiyete göre belirlendiğini ima etmez. Bununla birlikte, feministler, kadınların çıkarı bakımından önemli olan bilgi tiplerinin toplumsal cinsiyetli olduğunu iddia ederler. Bunu yaparken, nesnellüğün olanaklı ya da istenir olmadığını iddia etmiyorlar ama nesnellikle ilgili, nesnellığe ulaşmak için özel toplumsal cinsiyetli bakış açılarının üstesinden gelmenin olanaklı ya da gerekli olup olmadığı gibi sorular soruyorlar. Önyargısız bir görüşün her zaman istenir olup olmadığını sorguluyor ve belli bir bakış açısını ya da durumu ayrıcalıklı yapan şeyin ne olduğunu ve ne anlamda yaptığını soruyorlar. Yeni ve değerli bir bakış açısı edinmek için erkeklerin kendilerini kadınların yerine, kadınların da erkeklerin yerine koyup koyamayacağını da irdeliyorlar.

Feminist epistemoloji

Kadınların karşılaştığı sıkıntı, geleneksel bilgi aletlerinin ve işleyişlerinin, çoğu kez sınırlı ve toplumsal cinsiyet önyargılı bilgi ürettikleri için, eleştirel incelemeye tabi tutulmaları gerektiğini gösteriyor.

GÖRÜŞ NOKTASI TEORİSİ

Görüş noktası teorisi, feminist ampirizm ve postmodern yaklaşımlarla (bkz. s. 140-41) birlikte, bilgiye feminist yaklaşımlardan biridir. Sandra Harding (1935-) de aralarında olmak üzere, görüş noktası teorisyenleri, kadınların toplumsal konunun dezavantajlı ya da ezilen bir grubun görüş noktasını (bakış açısını) temsil ettiğini savunur. Bu görüş noktası, kadınların kendilerini ezen erkek-egemen pratiklerin ve kurumların yetersizliklerini görmelerine olanak verir.

Ezilmiş olmanın ne demek olduğunu doğrudan bilgisine sahip oldukları için, kadınların görüş noktası ayrıcalıklıdır; bu yüzden daha fazla içgörülü eleştirel düşünmeye yeteneklidirler. Ezenler -güçlü erkek grupları- zararlı varsayımları ve eylemlerinin sonuçlarını göz ardı etme eğilimindedir.

Görüş noktası teorisinin amacı, toplumsal bir grup olarak kadınlar arasında kolektif bir anlayışa varmak, bu yetersizlikleri ve zararlı varsayımları açığa vurmaktır. Bu temelde feministler, kadınların erkek arzularının nesnesi olarak temsiliyle savaşmak ve kadınları bilginin tüm biçimlerine yetenekli, ihtiyaçları ve çıkarları bilginin her alanında hesaba katılması gereken insanlar olarak desteklemek için siyasal olarak harekete geçebilirler.

Ezilen görüş noktası

Dağın tepesine çıkmak için yeni yollar bulmalıyım ama nesnellığe ulaşmak ve toplumsal cinsiyet önyargısından muaf bilgi edinmek için sürekli ilerleyeceğim.

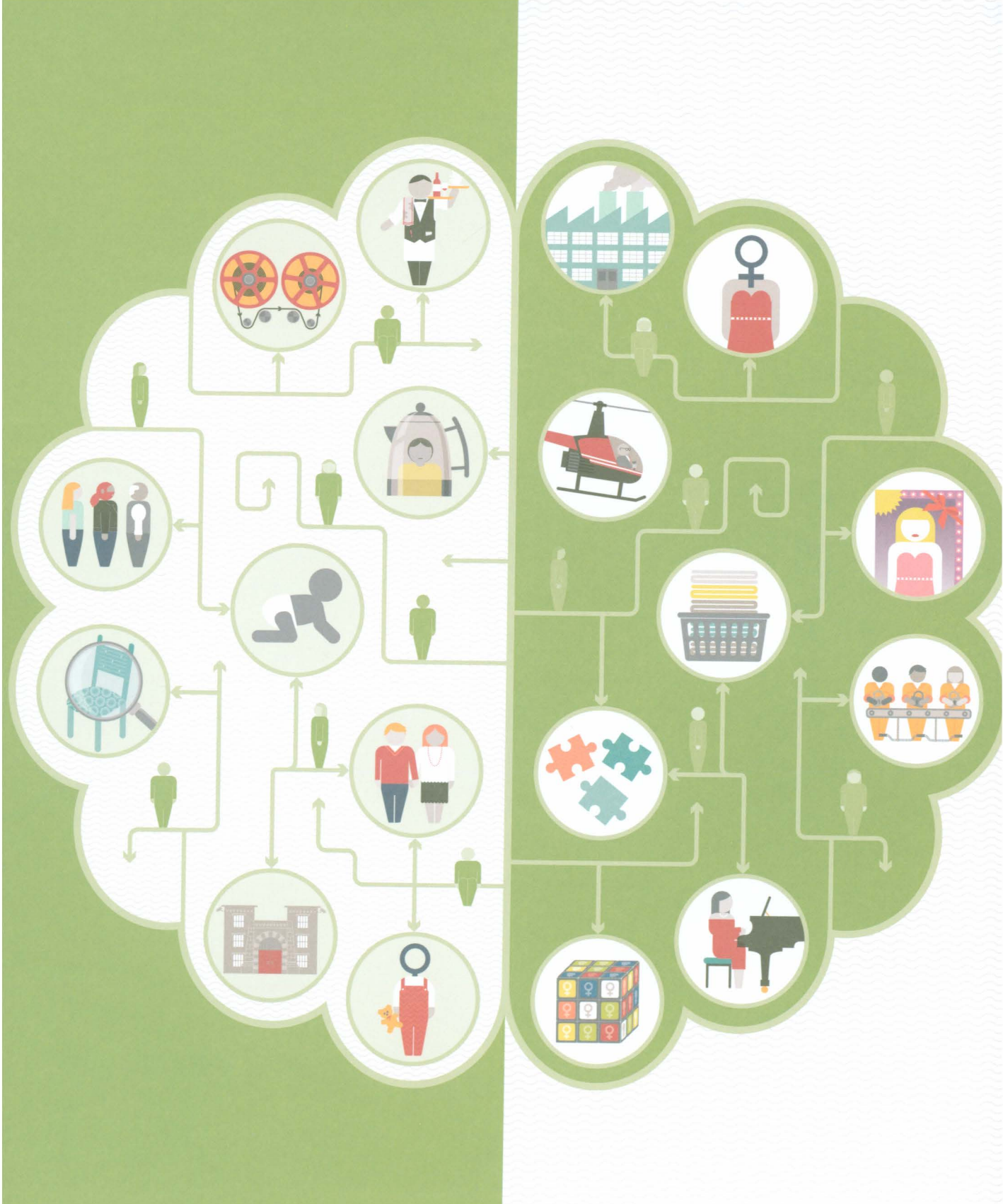

KITA FELSEFESİ

20. yüzyılda Avrupalı felsefeciler, analitik okuldan farklı bir yaklaşım benimsedi. Bizzat yaşamın doğasına – insan olmanın ne anlama geldiğine– daha fazla odaklandılar.

KITA FELSEFESİ

“Kıta felsefesi” ifadesini ilk kez 19. yüzyılda, kendi empirizm geleneklerini, anakara Avrupa’da yapılan daha spekülâtif felsefe biçiminden ayırt etmek isteyen İngiliz felsefeciler kullandı. Etiket yapıştı ve özellikle 20. yüzyılda felsefeye iki genel yaklaşım arasında yararlı bir ayırım sunuyor.

İki okul arasındaki çatlak, Bertrand Russell’ın çalışmalarından esinlenen analitik felsefenin kurulmasıyla birlikte genişledi. Aynı zamanda anakara Avrupa’da felsefeciler, yüzyıllık Alman idealizmi mirasıyla hesaplaşıyordu. Kıta geleneği, İngiliz felsefesinin sahip olduğu ampirik köklere sahip değildi ve 17. yüzyıldan beri rasyonalizme ve idealizme batmıştı. İngiliz filozoflar, pragmatik faydacılık ve liberalizm düşüncelerini geliştirirken; kıtaya, Voltaire, Rousseau ve Marx’ın devrimci düşüncelerinden doğan, Alman idealistler Kant, Hegel ve Schopenhauer üzerinden put kırıcı Nietzsche’ye ulaşan daha spekülâtif bir dip akıntı aktı.

20. yüzyılda kıta felsefecileri öznel deneyimi daha da fazla vurguladı. Bu, ilk kez Edmund Husserl’in eserlerinde görülen insan merkezli bir felsefe yaklaşımı üretti; Husserl’in “görüngübilimi” (“fenomenoloji”) gelecekte pek çok kıta felsefesinin temeli oldu. Husserl, felsefecilerin kavrayışımızın ötesinde olan şeyler hakkında spekülasyon

yapmamaları, onun yerine yapabildiğimiz ve yaşadığımız şeylere odaklanmaları gerektiğini savundu. Husserl’in düşüncelerini, felsefecilerin bizzat deneyimin doğasını incelemelerini öneren Martin Heidegger devam ettirdi. Bu öznel deneyimi çözümlene düşüncesi, “varoluşçu” düşünce okulunun önde gelen figürü Jean-Paul Sartre gibi Fransız felsefecilere özellikle çekici geldi. Felsefe, Fransız akademik geleneği kadar edebiyat geleneğinin de bir parçasıydı ve haliyle, modern kıta felsefesinin öznel bakış açısını haber vermişti. Sartre ve partneri Simone de Beauvoir da Heidegger’in düşüncesini geliştirdi: Hepimiz “sahici” yaşamayı amaçlamalıyız. Özsel bir doğamızın olmadığını ve her birimizin kendi ilkelerimize göre yaşamamız gerektiğini savundular.

Kıta geleneğinden başka felsefe damarları da çıktı. Kant’ın savunduğu eleştirel yaklaşım ile Marx’ın düşüncelerinin bir yeniden yorumunun bileşimi, II. Dünya Savaşından önce yükselen totaliterlik dalgasına karşı koymaya çalışan eleştirel teori okuluna yol açtı. Bu toplumsal ve siyasal konuları çözümlene süreci, savaştan sonra gelişip güçlendi. Örneğin Michel Foucault, genel olarak toplumun bireyler üzerinde güç kullanma yollarını saptadı. Onun düşünceleri, daha sonra düşünceler ile iktidarın ne ölçüde birbiriyle bağlantılı olduğunu açığa vuran yapısalcı ve post-yapısalcı düşünürleri etkiledi.

Zihindeki nesnelere

Alman felsefeci Franz Brentano düşünceler, duygular ve algılar gibi tüm zihinsel edimlerin bir şeyle –yani zihnin yöneldiği bir nesneyle– ilgili olduğunu savundu.

Yönelmişlik

"Yönelmişlik" terimi, aslında Tanrının zihinlerimizin yanı sıra gerçeklikte de var olduğunu savunan skolastik felsefecilerce (bkz. s. 46-47) kullanıldı. Brentano (1838-1917) kendi bilinç teorisinin bir parçası olarak terimi, birinci ağızdan yeniden tanıttı ve bilimsel bir psikolojinin temellerini atmaya çalıştı.

Psychologie vom empirischen Standpunkte (1874; Ampirik Bir Bakış Açısıyla Psikoloji) kitabında Brentano, her düşüncenin ya da zihinsel durumun bir şeyle ilgili olduğunu savundu. Bir şeyi

duyumsadığımız, hatırladığımız, hayal ettiğimiz ya da arzuladığımızda, zihnimizi o şeye doğru yönlendirir. Örneğin zihnimizde o şeyi resmedebiliriz, onunla ilgili bir fikrimiz olabilir ya da o bizde bir duygu uyandırabilir. Brentano zihni bir şeye yöneltmeye "yönelmişlik" adını verdi ve zihnimizi yönelttiğimiz şeylere de "yönelimsel nesnelere" dedi. Brentano'ya göre zihinsel durumlar, yönelimsel nesnelere ilgilidir ve yönelimsel nesnelere, zihinlerimizin dışında (fiziksel dünyada gerçek nesnelere olarak) ister var olsunlar ister olmasınlar, zihinlerimizin içinde vardır.

Zihinsel (yönelimsel) nesnelere

Yönelimsel nesnelere algı, hatırlama ve imgeleme nesnelere ile arzu nesnelere ya da duygu beslediğimiz nesnelere içerir. Bu yönelimsel nesnelere, zihnimizin dışında var olsunlar ya da olmasınlar, zihnimizin içinde varlar. Bir ve aynı yönelimsel nesneye çeşitli yollarla yönelebiliriz: Örneğin doğrudan duyumsayarak, hatırlayarak, ona yönelik bir duyguya ya da onunla ilgili bir kaniye sahip olarak.

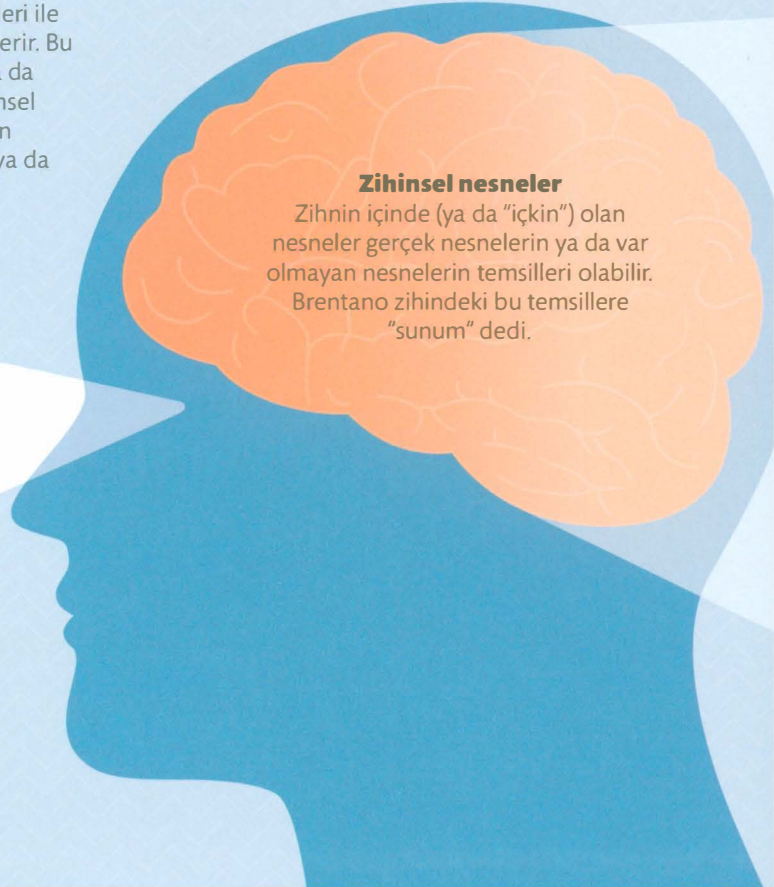

Gerçek

Fiziksel nesnelere zihnin dışında, bizden bağımsız olarak vardır. Gerçek nesnelere duyumsadığımızda, zihnimizde nesne haline gelirler.

Zihinsel nesnelere

Zihnin içinde (ya da "içkin") olan nesnelere gerçek nesnelere ya da var olmayan nesnelere temsilleri olabilir. Brentano zihindeki bu temsillere "sunum" dedi.

Brentano, bilinçdışı zihinsel edimlerin olamayacağını öne sürdü. Çünkü zihinsel edimlerimizin yöneldiği nesnelere her zaman farkında oluruz ve dolayısıyla bizzat zihinsel edimlerin her zaman farkındayız. En temel zihinsel görüngenü türüne "sunumlar" dedi; bir nesneyi zihninizde resmettiğimizde sunumlara sahip oluruz. Yargılar (nesnelere varlığını onaylamayı ya da yadsımayı gerektirir), arzular ve duygular gibi diğer zihinsel edim türleri, sunumları gerektirir ve onlara dayanır.

BRENTANO'NUN YÖNELMİŞLİĞİNİN GÜÇLÜKLERİ

Brentano'nun düşüncelerinin önemli bir sorunu, bilinci tarif etmek için kullandığı terimleri hiçbir zaman net bir biçimde tanımlamamasıdır. Yani "sunum" ve "içkin nesne" gibi, zihinsel nesnelere tarif etmek için kullandığı kavramlarla ilgili kafa karışıklığı olmuştur. "Yönelimsel nesne" terimini kullanmasının gerçek nesneye mi, yoksa gerçek nesnenin zihinsel temsiline mi işaret ettiği de belli değildir.

Deneyimlenmiş nesnelere

Duyusanan ya da hatırlanan nesnelere zihninizin içinde nesnelere haline gelir; gerçeğin zihinsel temsilleri olur.

Duyular

Duyular ve arzular da şeylerle ilgilidir; çünkü bir nesneye yöneliktirler.

Var olmayan şeyler

Bütün zihinsel edimler gerçek nesnelere ilgili değildir. Gerçek dünyada dengi olmayan bir şeyin "sunumuna" sahip olabiliriz.

Görüngübilim

Edmund Husserl'in kurduğu görüngübilim görüngülerle ya da bize görünen şeylerle ilgilenir. Dışsal, fiziksel nesnelerin var olup olmadıklarıyla ilgili varsayımları bir tarafa bırakmayı gerektirir.

Bilinç görüngüleri

Edmund Husserl (1859-1938), bilinci ve deneyimi birinci şahıs bakış açısıyla incelemeye bilimsel bir yaklaşımın, felsefecilerin yüzyıllardır tartışmakta olduğu öznel deneyimle ilgili sorulara kesin yanıtlar vereceğine inanıyordu. Bu yaklaşıma görüngübilim dedi.

Husserl görüngübilimi, bilinç görüngülerinin bilimi olarak tanımladı. Standart görüngü tanımı, bize görünen şeydir; yani deneyimlediğimiz, kastettiğimiz ya da niyet ettiğimiz şeydir. Bununla birlikte, Husserl görüngüler ile nesnelere arasında bir ayrım yapar. Husserl'e göre nesnelere bilincimizin dışında ve algımızın sınırlarının ötesinde vardır; görüngüler

ise, bu nesnelere bilincimizin içinde nasıl göründükleridir.

Değişen tutum

Bilincimizin dışında bir dünyanın ve nesnelere var olduğunu varsayarız; Husserl buna şeylere yönelik "doğal tutum" der. Nesnelere saydığımız şeyleri algılarız, hatırlarız, hayal ederiz ve arzularız ama bu algılama, hatırlama, hayal etme ve arzulanma zihinsel edimleri soruşturmayız. Yani bu nesnelere var olduklarını varsaydığımız için, bu nesnelere bilincimizde nasıl görüngü olarak göründüklerini incelemeyiz. Husserl, tutumumuzu değiştirip, doğal tutumdan görüngübilimsel dediği tutuma geçebileceğimizi

Epoché

Bilim dünyayla ilgili sorulara kesin yanıtlar vermeyi amaçlar ama bilimsel bulgular bizim deneyimimize dayanır ve deneyim de varsayımlara ve yargılara tabidir. Görüngübilim varsayımlarımızı "paranteze alır" ve bir "epoché"de bir tarafa koyar. Epoché, "doğal tutum"dan "görüngübilimsel tutum"a bir tutum değişikliğini gerektirir.

Doğal tutumda dışsal nesnelere varlığını varsayarız. Görüngübilimsel tutumda, dışsal nesnelere varlığıyla ilgili yargımızı askıya alır, onun yerine bu nesnelere ilişkin iç deneyimimize odaklanır ve onu tasvir ederiz. Bu, nesnelere ilişkin deneyimimizin özünü ve onları anlamlandırmamızı olanaklı kılan şeyi kavramamızı olanaklı kılar.

1

Varsayımları bir tarafa bırakma

Görüngübilimsel yöntem dışsal nesnelere ilişkin varsayımlarımızı ve inançlarımızı bir tarafa bırakmamızı ya da "paranteze almamızı" ister. O nesnelere var olduklarını artık varsaymayız. Varlıklarıyla ilgili yargıyı askıya alırız.

savunur. Bu tutum değişikliğine, görüngübilimsel "indirgeme" ya da "epoché" denilir.

Epoché'yi gerçekleştirirsek, bilincimizin ötesinde nesnelere var olduğu varsayımını bir tarafa bırakırız (ya da Husserl'in ifadesiyle "paranteze alırız"). Onun yerine bilincimize ve bu nesnelere bilincimizde nasıl görüngü olarak göründüklerine odaklanılırız. Husserl'e göre bu, bilincimizin içeriklerinin, varsayımlardan muaf saf bir tasvirini yapmamızı olanaklı kılar. Bilincimiz boş değil, zihinlerimizi yönelttiğimiz yönelimsel nesnelere (bkz. s. 116-117) doludur.

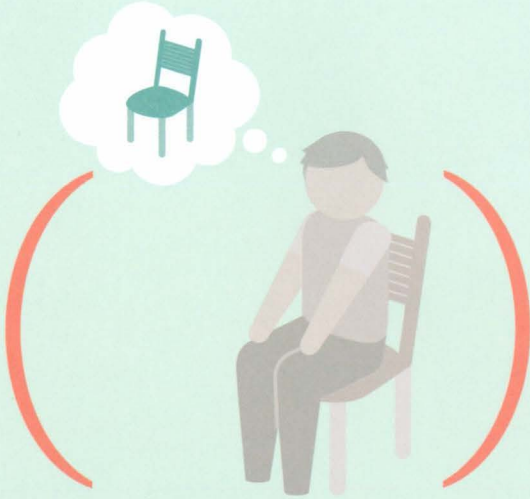
"Kendi başına deneyim bilim değildir."

Edmund Husserl

MANTIKSAL POZİTİVİZME KARŞI GÖRÜNGÜBİLİM

Mantıksal pozitivistizm (bkz. s. 92-93) göre tek anlamlı önermeler mantıksal önermelerdir ve fiziksel dünyayla ilgili gözlemlerle doğrulanabilen önermelerdir. Öznel bir kanıya ya da yargıya ifade eden önermeler anlamsızdır. Bu demektir ki, bir mantıksal pozitivist, felsefi sorulara öznel yanıtların anlamsız olduğunu savunur.

Husserl'e göre mantıksal pozitivistizm kusurludur; çünkü insan varoluşuyla ilgili temel soruların ve sorunların anlamsız ve dolayısıyla yanıtlanamaz olduğunu varsayar. Husserl görüngübilimin felsefi sorunları, bilimsel ve matematiksel sorulara verdiğimiz yanıtlarla aynı kesinlik derecesiyle yanıtlamamıza yardımcı olabileceğini savunur. Bütün varsayımlarımızı bir tarafa bırakmakla, öznel deneyimin bilgisi için, yaşam deneyimimizle ilgili anlamlı felsefi açıklamalarda bulunmamızı olanaklı kılacak güvenli bir temel inşa edebiliriz.

2 Nesnel ve görüngüler

Bu, bir nesne (sandalye) ile bir görüngüyü (algıladığımız şekliyle sandalye) ayırt etmemizi olanaklı kılar. Sandalyeyi yok edebiliriz ama yine de onu hatırlayabiliriz ya da hayal edebiliriz. Görüngü, nesneden sonra da yaşamını sürdürebilir.

3 Bilince odaklanma

Kendi sandalye hatıramızı ya da algımızı düşünürsek, bu, nesnelere ilişkin iç deneyimimize odaklanabiliriz ve bilincimizde bize nasıl göründüklerini inceleyebiliriz demektir.

Zaman bilinci

Edmund Husserl (1859-1938), zaman bilincinin ya da zaman farkındalığımızın, insan bilincinin en temel biçimi olduğunu savundu.

Şimdi, geçmiş ve gelecek

İnsanların zamanı nasıl deneyimlediğini araştırmak için Husserl, bilincin fiili bir ânını çözümledi. Bir ezgi işitme örneğini kullandı. Husserl'e göre kesin bir anda bir ezginin bir notasını işittiğimizde, bu notanın sesi bir "ilk izlenim" ya da yeni bir "şimdi an" yaratır. Bu yeni ses en son sesi bir tarafa iter. Bu en son an geçmişe taşınırken, bilincimiz ona tutunur; bu yüzden alıkonulan şey, artık tam şimdi değil, yakın geçmiş olma özelliğini kazanır. Husserl bu yakın geçmişe tutunma

sürecine "geri-yönelim" (*retention*) diyor.

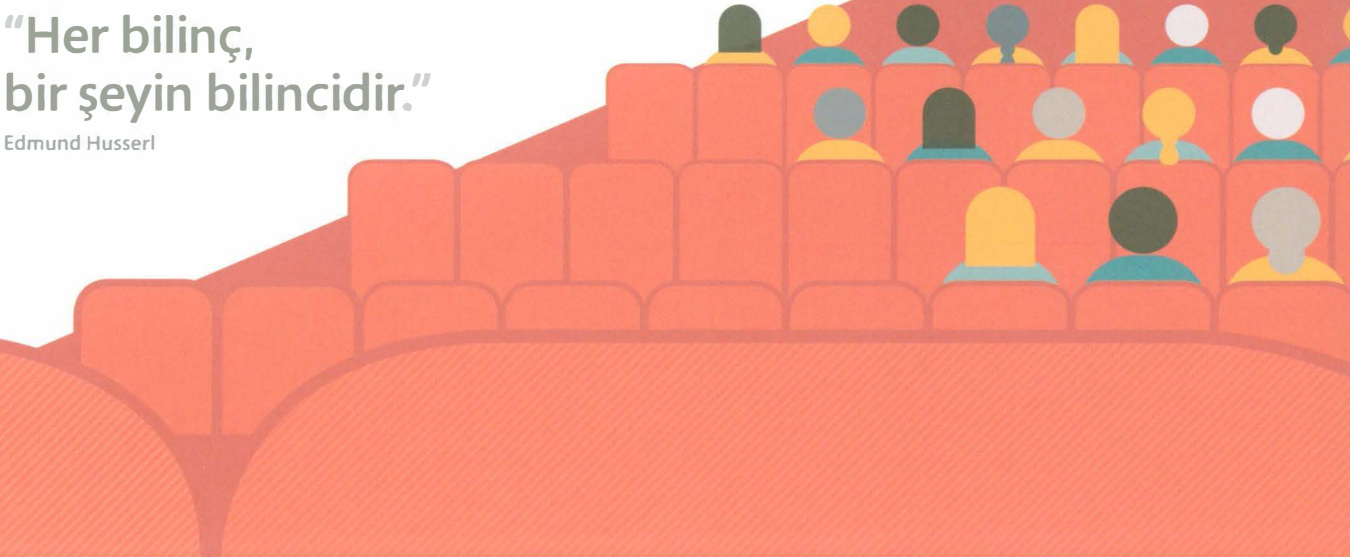
Husserl, bir şeyin geçmişinin bir geri-yönelimler silsilesinden oluştuğunu savundu. Bu geri-yönelimler silsilesi, bir nesneyi, bir şeyler çokluğu ya da dağınık bir kargaşa olarak değil tikel bir şey olarak algılamamızı olanaklı kılar. Her geri-yönelim, kendisiyle birlikte bir geri-yönelimi daha getirir. Zamanın şimdiki bir ânı geçmişe kaydığında, ondan hemen önceki geçmiş ânın geri-yönelimine bağlanır. Şimdiki anla bağlantılı bir geri-yönelimler

Zamanın akışı

Husserl'in öne sürdüğüne göre bir ezgiyi işitme deneyimi, tam şimdi ilk izlenimini, yakın geçmiş geri-yönelimini ve gelecek ileri-yönelimini ya da beklentisini birlikte getirir.

**"Her bilinç,
bir şeyin bilincidir."**

Edmund Husserl

zinciri, bir kuyruklu yıldızın kuyruğu gibi geçmişe uzanır. Bir ezgi işittiğimiz zaman, yalnızca geçmiş sesleri alıkoymakla kalmayız, gelmek üzere olan yeni sesleri de bekliyoruz, hatta tahmin ediyoruz; geçmiş geri-

yönelimlerden yararlanarak. Husserl, zaman bilincinin bu ileriye bakan yanına "ileri-yönelim" (*protention*) diyor.

Husserl'e göre zaman bilincinin üç temel ögesi –ilk izlenim (şimdi), geri-yönelim (geçmiş) ve ileri-

yönelim (gelecek)– insanlar zamanın geçişini deneyimlerken ve farkına varırken, tam şimdinin geçmişle ve gelecekle bağlantılı olmasına olanak verir.

Şimdiki an
Verili bir şimdiki anda yeni bir notanın sesi çıkıyor

1 İlk izlenim

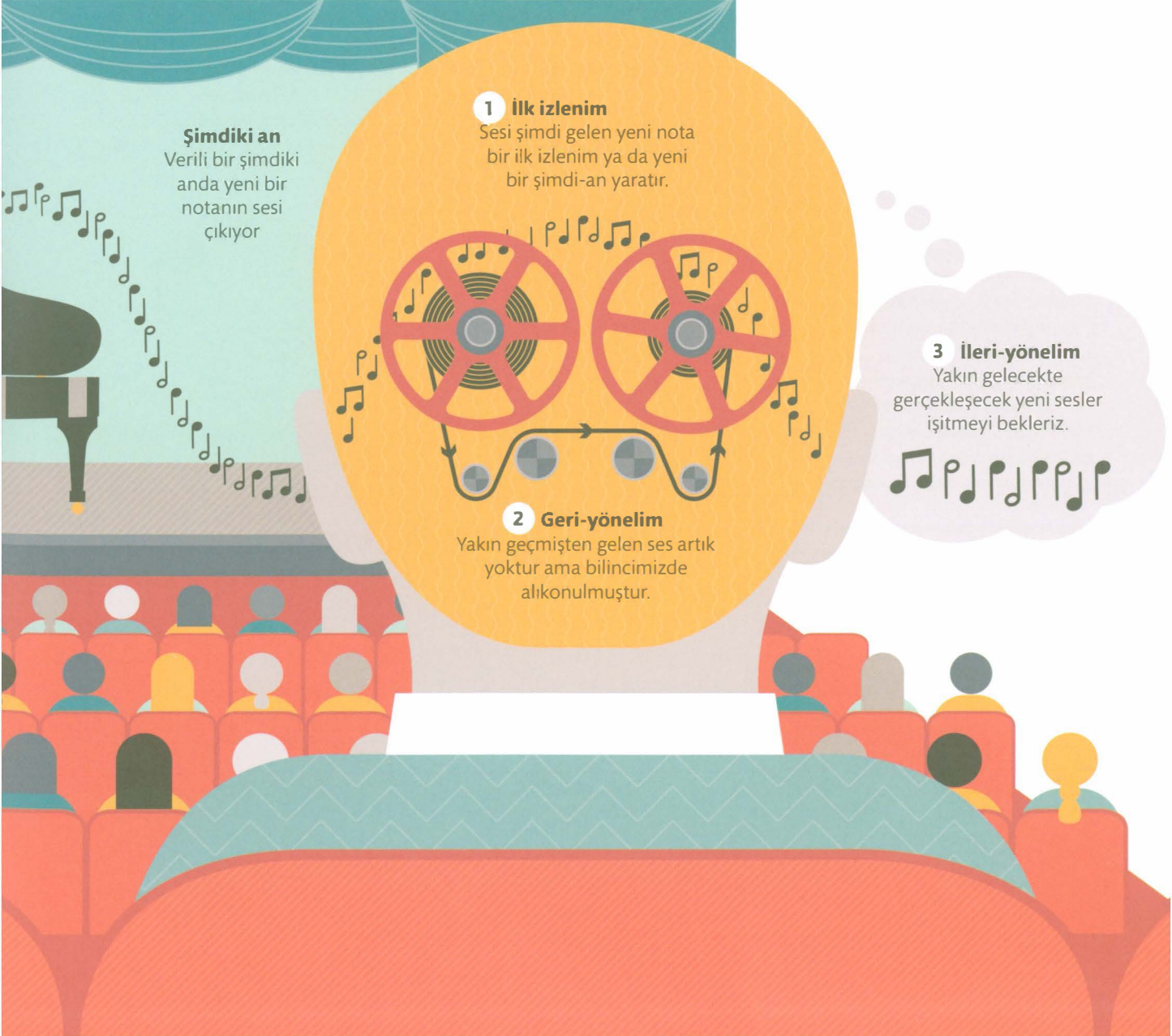
Sesi şimdi gelen yeni nota bir ilk izlenim ya da yeni bir şimdi-an yaratır.

2 Geri-yönelim

Yakın geçmişten gelen ses artık yoktur ama bilincimizde alıkonulmuştur.

3 İleri-yönelim

Yakın gelecekte gerçekleşecek yeni sesler işitmeyi bekleriz.

İnsan olmak nasıl bir şey?

Kendi varoluşçu felsefesinde Martin Heidegger insan olmanın ne anlama geldiğini ve en önemlisi, dünyada yaşayan bir insan olarak var olmanın nasıl bir şey olduğunu araştırdı.

Varoluşçu görüngübilim

Heidegger (1889-1976), Edmund Husserl'in görüngübiliminden (bkz. s. 118-119) etkilendi ama anlam ve varlıkla ilgili, daha temel olduğuna inandığı sorunları ele almak için görüngübilimsel yöntemi dönüştürdü. Husserl, bilincin yapısını anlayarak anlam bulduğumuzu öne sürdü; Heidegger ise, ancak gündelik varoluşumuzda insan olmanın nasıl bir şey olduğunu çözümleyerek anlam bulabileceğimizi öne sürdü. Heidegger, insanı bilinç, özne ya da benlik olarak tanımlama girişimlerinin, insan yaşamına

dışardan baktıkları için yetersiz olduklarını savundu. İnsan olmanın ne anlama geldiğini anlamak için, insan varoluşuyla ilgili soyut sorular sormamamız, insan yaşamını yaşamış

deneyim üzerinden düşünmemiz gerektiğini öne sürdü. "İnsan nedir?" diye sormak yerine, "Bu dünyada bir insan olarak var olmak, ne anlama gelir?" diye sormalıyız.

Ne sormalı?

Heidegger'e göre, ancak "insan olmak nasıl bir şeydir?" gibi kendi deneyimimizle ilgili sorular sorarak bu dünyadaki varoluşumuzu anlayabiliriz. "İnsan nedir?" gibi bilimsel sorular, bu anlayışa varmamıza yardım etmez.

İnsan varoluşu

Heidegger'in görüşüne göre, bir şeyin olduğunu söylemenin ne anlama geldiğini anlamamız için, bir insan olarak var olmanın ne anlama geldiğini anlamamız gerekir. Çünkü varoluşun ve varlığın anlamını sorun eden tek varlık insandır. Örneğin hayvanlar, bitkiler ve cansız nesnelere varlıkları ve gerçeklikleri hakkında soru sormazlar ama insanlar bu tür sorular sorar. Heidegger'in öne sürdüğüne göre, "Dasein," yani

dünyada "var olma" durumu, bizi insan olarak tanımlayan şeydir. Tanımlamak istediğimiz dünyadan kopuk yalıtık özneler değiliz, aksine dünyada "her zaman zaten" olan varlıklarız. Heidegger için dünyada olmak, aşına bir ortamda ikamet etmek demektir ve dünyada-bulunma, salt bilgidenden ya da algıdan hem daha yalın hem daha geniştir. Uğraştığımız şeylerin varoluşumuzu nasıl etkilediğine ve bizi nasıl hissettirdiğine işaret eder.

DÜNYADA-BULUNMA

Varlık ve Zaman kitabında (1927) Heidegger, "dünyada-bulunma"nın (*Dasein*) doğasını, bu dünyada varolan insanların bu dünyada karşılaştıkları çeşitli şeylere yönelik tutumlarını araştırarak tasvir eder. İnsanlar bir nesneyle karşılaşır ve o nesneye yönelik tutumları, bir şeye ulaşmak için potansiyel olarak kullanılabilir oluşu ise, Heidegger o nesneye "elde-hazır" diyor. İnsanlar bir nesneyle ilişki kurmadan ve onu kullanmadan o nesneye yalnızca bakar ya da gözlemlerse, o zaman o nesne "elde-var"dır. Bu şekilde Heidegger, genel olarak varlıkla ilgili felsefi sorular sormak için insan varlığını başlangıç noktası olarak alıyor.

"Dasein her durumda benim ve dünyadadır."

Martin Heidegger

İnsan olmak nasıl bir şeydir?

Bu dünyada bir insan varlık olarak var olmak ne anlama gelir?

Ölümden önce yaşam

Martin Heidegger ancak “otantik” bir varoluş yaşadığımız ve ölümlü olduğumuzu kabul ettiğimiz zaman bizim için en önemli şeyleri anlamamızın ve onlarla ilişki kurmamızın olanaklı olduğunu savundu.

Ölüme-doğru-varlık

Varlık ve Zaman'da (bkz. b. 123) Heidegger, kendimizin kaynağı olmayışımızın ve dolayısıyla kaderlerimiz üzerinde mutlak güce sahip olmamamızın, temel bir insan kaygısı olduğunu öne sürdü. Bu “yersizlik” ya da temelden yoksunluk duygusunun varlığımızın kalbinde yattığını ve ölümlülüğümüzün farkında olmamızla bağlantılı olduğunu iddia etti. Heidegger, bu ölüm karşısında yaşama tutumuna “ölüme-doğru-varlık” dedi. Ölüme-doğru-varlık arada bir gerçekleşen bir tutum değil, başından itibaren, ister kabul edelim ister görmezden gelmeyi tercih edelim, kim olduğumuzun bir parçasıdır. Heidegger, otantik kendimiz olarak yaşayacak olsak ölümlülüğümüzü sahiden anlamamız gerektiğini savundu. Ölümü kabul etmekle, kendi varoluşumuzun en dış sınırlarını kabul ederiz. Kendi ölümlülüğümüzü görmezden gelirsek, varoluşumuzun bu temel boyutunu gözden geçirir ve nihayetinde anlamsız olan gündelik yaşamlarımızın banal yanlarıyla meşgul olur, dolayısıyla yaşamımız otantik olmaktan çıkar. Ölümün farkına varırsak, kendimize

ve var olmanın ne anlama geldiğine ilişkin daha derin bir anlayışa ulaşırız ve varoluşumuz anlamlı ve otantik olur.

Vicdanın çağırısı

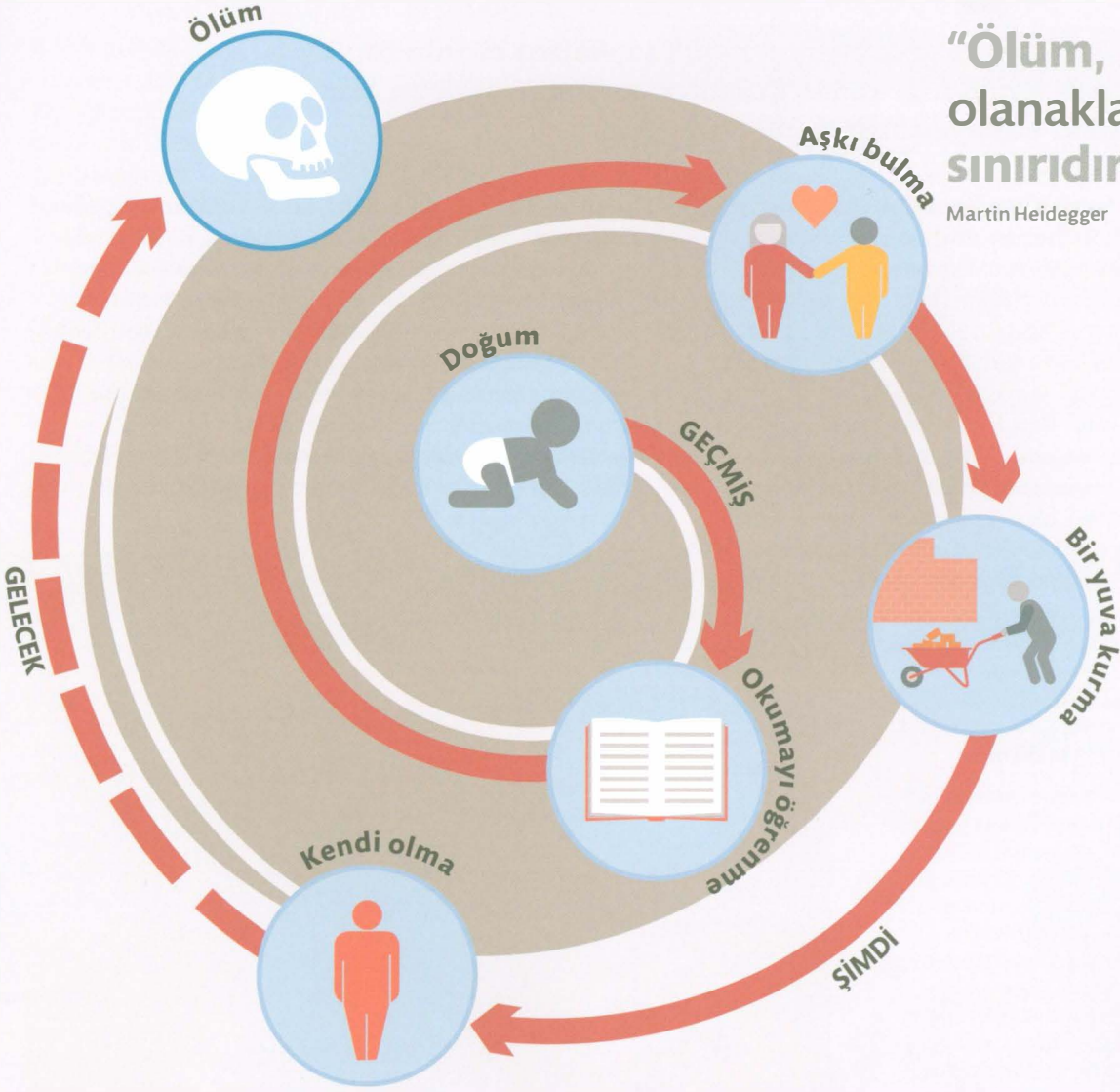
Heidegger'e göre kendi ölümlülüğümüze ilişkin sahici bir anlayışa sahip olmak, bizi dünyada kaybolmuşluktan kendi gerçek benliğimize geri getirir. Bunu başarmak kendiliğinden oluyormuş gibi görünüyor ama Heidegger, varlığın kendisiyle en köklü iletişimi olan “vicdanın çağırısı”yla olduğunu iddia etti: Vicdan, yaşamlarımızın yüzeysel “gevezeliğini” aşır, bizi kendimizin huzuruna çağırır. Doğrulukla –ölümle doğrudan yüzleşmekle ölüm korkusu hafifleyen fani yaratıklar olduğumuz gerçeğiyle– aramızda kalkan olan oyalanmalardan uzaklaşma çağırısıdır.

KAYGININ DOĞASI

Heidegger, otantik benin kendini gösterme yollarından birinin kaygı ya da endişe olduğunu öne sürdü. Kaygıyı korkuyla karşılaştırdı ve korkunun, her zaman yılan ya da örümcek gibi tikel bir şeyin korkusu olduğunu iddia etti: Yılan ya da örümcek ortadan kaldırılınca korku kaybolur. Diğer yanda kaygı, tikel bir şeyin korkusu değildir; dünyadan yabancılaşma duygusudur. Bu “yersizlik” duygusu, Heidegger'e göre, otantik benin doğumudur; ya da onun ifadesiyle *Dasein*'in (bkz. s. 122-123) bireyselleşip kendinin farkına varmasıdır. Dünyadan ve diğer insanlardan uzaklaşan bizlerin kendimiz olmakta özgür olduğumuz andır.

Otantik varoluş

Heidegger'e göre varoluş sonludur, ölümlü biter ve yalnızca şimdiye değil, birbiriyile bağlantılı olan geçmişe ve geleceğe de aittir. Otantik var olmanın ne anlama geldiğini anlamak, yaşamlarımızı durmadan ölümlümüzün ufkuna yansıtmaktır: “Ölüme-doğru-varlık” olarak var olmaktır. Var olmak, zamanda var olmaktır ve bizim varlığımız, nihayetinde, ölüme-doğru-varlıktır. Ama bu kötümser bir görüş değildir; aksine, bizim için önemli olan şeyleri anlamlandırmamızı ve daha öncersiz şeyler karşısında onlara öncelik vermemizi olanaklı kılar.

“Ölüm,
olanaklarımızın
sınıridir.”

Martin Heidegger

Eylem ve seçim yoluyla anlam

Bizi geleceğe doğru yansıtan planlarla ve görevlerle uğraşmakla, kendimizi ve dünyayı anlamlandırırız. Olanaklarımızın en son sınırı olarak ölüm farkındalığı, kendimizi bizim için önemli olan bir geleceğe yansıtmamızı sağlar. Uğraşlar ve gelecek projeleri, yaşamımıza anlam ve içerik kazandırır; otantik benlik, ölüm sınırını aklından çıkarmaz; otantik olmayan benlik ise onu görmezden gelmeye çalışır.

Özgürlük ve kimlik

Jean-Paul Sartre, bizi insan yapan temel şeylerden birinin özgürlük olduğunu ama kendimizi kandırıp sabit kimlikler alarak bu özgürlüğün varlığını inkâr etmeye çalıştığımızı savundu.

Kendinde-varlık ve kendisi-için-varlık

Varoluşçuluğa (dünyada insan varoluşunun çözümlenmesi) en önemli katkıda bulunanlardan biri olan Jean-Paul Sartre (1905-1980), Edmund Husserl (bkz. s. 118-121) ve Martin Heidegger (bkz. s. 122-125) gibi önde gelen görüngübilimcilerin eserlerinden etkilendi ve onlara eleştirel yaklaştı.

Çığır açan eseri *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*'nde (1943) Sartre, var olmanın farklı yollarını ayırt etti. "Kendinde-varlık," nasıl yaratıldılarsa öyle olan, bilinçten ve tercih yapma özgürlüğünden yoksun olan cansız nesnelerin ya da hayvanların varlığını karakterize eder. "Kendisi-için-varlık" ise, seçme ve eyleme özgürlüğüne ve bilince sahip olan bir varoluş kipidir. Sartre, insanların ayırt

edici yanının her iki doğaya sahip olmaları olduğunu iddia etti. Özgürlüğümüz vardır ama aynı zamanda varoluşumuz, kişisel tarih, yaş, toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ya da mesleki statü gibi basitçe kabul ettiğimiz kimlikler ve durumlar tarafından belirlenir. Sartre, bununla birlikte, özgürlüğün kaçınılmaz olduğuna inandı. Eylemlerimizin sorumluluğunu almak istemediğimiz için özgürlükle birlikte gelen tercihlerden ve kararlardan kaçmaya çalışabiliriz ama "özgür olmaya mahkûmuz": Bu tercihlerle ve kararlarla sürekli karşı karşıya kalmaya mahkûmuz.

Bir rol oynamak

Sartre varoluş ile öz arasındaki ayrımı, mesleğinde mükemmel olan bir garson örneğiyle açıklar. Bir garson olmak, özünün bir parçası -ona dayatılan amaç ve kimlik- gibi görünür ve ideal garson rolünü icra etmeye çalışır. Sartre, garsonun kendisini bu role hapsetmeye çalıştığını ama bunun ilke olarak olanaksız olduğunu söylüyor. Çünkü insanlar özgürlüklerinden kaçamazlar. Garson, yalnızca bir garson değildir. Onun varoluşunu -istediği gibi hareket etme özgürlüğüne sahip olduğu bir varlık durumu- olarak karakterize eder. Sartre'a göre bir kişinin kimliği, o kişinin gündelik yaşamda oynadığı rollere indirgenemez. Bilinçli, özgür varlıklar olarak varoluşumuz, oynadığımız rollerden ya da özümüzden daha önemlidir.

A, Jacques!
Gerçekten kusursuz
bir garsondur: Çok
kibar ve yetenekli.

Ben kusursuz bir
garsonum ama işimi
bırakmakta özgürüm.

Kötü niyet

Sartre temel bir bilinçten ve özgürlükten feragat türü saptadı ve buna kötü niyet dedi. Kötü niyet, kendimize dayattığımız kimlikleri aşma özgürlüğümüz konusunda bir tür kendini kandırmadır. Bununla birlikte, kötü niyet yalan söylemek değildir. Yalan söylemede aldatan ve aldanan, iki taraftır. Yalancı yalan söyleme niyetinin farkındadır ve bunu kendisinden gizlemeye çalışmaz. Kötü niyette ise, aksine, aldatan ve aldanan aynı kişidir. Aldatan, hakikati bilir; onu kendisinden gizler, kendisini kendi rolüne hapsedmeyi tercih eder. Sartre'a göre, kötü niyet derin bir bilinç paradoksudur: Özgürlüğümüzü yadsınız, ama özgür olmasaydık bu yadsımayı gerçekleştiremezdik.

VAROLUŞ VE ÖZ

Sartre'a göre varoluş, varlık olgusudur, öz ise varlığın amacı, işlevi ve tanımıdır. Dünyada insan varlıkların yarattığı her şey için öz, varoluştan önce gelir ama insanlık için tersi geçerlidir.

Sartre varoluş ile öz arasındaki ayrımı, bir kâğıt bıçağı örneğiyle gösterir. Bıçak ihtiyacı var olmasaydı bıçak yaratılmazdı. Bu nedenle, bıçağın özü bıçağın kendisinden önce olmalıdır.

Bir ateist olarak Sartre, yaratıcı bir tanrının insanlığa bir öz verdiğiğine inanmıyordu. Bizim kendimiz için tanımladığımızın ötesinde bir insan doğası olmadığını savundu.

**“Varoluş
özden önce
gelir.”**

Jean-Paul Sartre

Kötü niyete
son!

“Öteki”

Jean-Paul Sartre'a göre (bkz. s. 126-27) kendimizi öteki insanlardan ya da öteki zihinlerden ayrı göremeyiz; çünkü ancak başka birinin bizi izlediğinin farkında olduğumuz zaman kendimizin farkına varabiliriz.

Öteki zihinler sorunu

Birçok felsefeci öteki insanlarla ilişkimizi “öteki zihinler sorunu” bakımından ele aldı: Öteki insanların bizim gibi zihinlere sahip olduğunu, düşündüğünü ve hissettiğini nasıl bilebiliriz? Bu felsefeciler öteki zihinlerin var olduğunu kanıtlamaya ve böylece tekbencilik (var olduğunu bilebildiğim tek zihin benim görüşüm) sorununu çözmeye çalışır. Sartre'ın bakış açısına göre, öteki

zihinlerin varoluşunu kanıtlamaya ya da çürütmeye çalışan argümanlar birçok nedenle başarısız olur; ana neden de, ötekilerden ayrı olarak “ben” görüşünü ve bizim için bilginin nesnelere olarak ötekiler görüşünü paylaşmalarıdır.

Sartre bu varsayımlara meydan okuyup, benin ötekilerden ayrılamaz olduğunu ve ötekilerle esas ilişkimizin, bilgi *nesnelere* olmaktan çok somut yaşam durumlarında

öznelere olarak onlarla *yaşanmış* (dolaysız, birinci elden) bir deneyim olduğunu savunur. Ötekilerin bizi bir nesne olarak gördüğünü –ve bizi istedikleri gibi etiketlediğini (bkz. kutu)– fark edince, kendimizin farkına varırız ve kendimizi ötekinin bakışının nesnesi olarak görürüz.

Sartre'a göre ötekilerin varoluşu, kanıtlanamaz ama tekbencilığe direnebiliriz ve direniriz; çünkü öteki insanlarla *yaşanmış* deneyimimize

Ötekinin bakışı

Sartre'ın görüşüne göre, başka bir kişinin (“öteki”) bizi fark ettiği zaman, yalnızca bize yönelen iki göz fark etmeyiz. Açık bir pencere, bir perdenin ya da kapının hareketi ötekinin bakışının tezahürü olabilir. Birisi bize baktığında, savunmasız olduğumuzun farkına varırız. Bu farkındalık bir tür bilgi değildir; yaşanmış başka bir kişi deneyimidir: Savunmasız hissetme ya da o kişi tarafından görülmekten kaynaklanan utanç deneyimi. Yalnızca öteki kişiyle ilişkide bir nesne olarak kendi benimizin farkına varırız. Bu nedenle, benin temeli ötekinin bakışındadır. Başka bir tarafından görülmek, varlığımızın “indirgenemez bir olgu” sudur. Sartre, öteki insanlarla (ve onların “zihin”leriyle) ilişkimizin, iki ayrı kendilik arasında bir ilişki olmaktan çok, bir iç ilişki olduğu sonucuna varır: Dolayimli bir nesnel bilgi biçimi olmaktan çok, doğrudan, yaşanmış bir ilişkidir.

Ötekileri nesneleştirme

Sartre'a göre, başka birinin bakışıyla karşılaştığımızda utanç gibi bilinçli durumların farkına varırız. Bunu açıklamak için, bir anahtar deliğinden baktığını hayal eder. Benzer bir örnekle, bir adam başka biriyle iş çeviren ortağını gizlice gözetliyor. İzlerken, yaptığı işe tamamen dalmıştır; açık bir biçimde kendisinin farkında değildir. Ama onun bakışı, ortağını ve öteki adamı nesneleştirir.

dayanarak, kendimizin ve öteki insanların bizi nasıl gördüğünün ve etiketlediğinin farkına varırız. Öteki insanların bize yapıştırdığı etiketlerin farkına varınca, o etiketleri kendimize uygulayabilir ve özgürlüğümüzün farkındalığını yitirebiliriz (bkz. kutu). Ama kendimizi ve özgürlüğümüzü dayatırsak, daha fazla öz farkındalık kazanırız.

"Öteki için nesne-olarak- varlığımın ifşasıyla... onun özne-olarak- varlığını kavrarım."

Jean-Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik* (1943)

ÖTEKİLERLE HUSURSUZ İLİŞKİMİZ

Sartre'a göre, başka birinin bizi nasıl gördüğünü kontrol edemeyiz. Öteki insanların bizi nasıl kategorileştirdiği -örneğin "hoş" ya da "eğlenceli" olarak- öngörülemez; çünkü bizi istedikleri gibi görebilirler. Öteki kişinin özgürlüğü, Sartre'ın dediği gibi, bizim "özgürlüğümüzün sınırı"dır. Öteki insanlar, kendi zihinlerinde, bize ve nesnel "dış" görünüşlerimize belli etiketler yapıştırabilirler.

Öteki insanlar bizi bu şekilde nesneleştirmekle, bizi asli özgürlüğümüzden (kendisi-için-varlık olarak varoluşumuzdan) yoksun bırakıp, kendinde-varlığa (bkz. s. 126-127) dönüştürür. Kendimizi savunmasız görürüz. Bu bizi kendimize ve dünyadaki olanaklara yabancılaştırır; çünkü özgürlüğümüzün farkındalığını yitirir ve öteki insanların bize yapıştırdığı etiketlerle sınırlanırız. Ötekilerin nesneleştirmesine karşı çıkararak özgürlüğümüz geri alırız.

Nesneleştirilme

Aniden adam, başka birinin kendisini izlediğini anlar. Başka biri için ve onun nesneleştirici bakışının nesnesi olarak kendisinin farkına varır. O ortağını ve öteki adamı olumsuz etiketlediği gibi, gizlice gözetlerken onu yakalayan kişi de onu etiketler.

Özgürlüğü bulma

Öteki kişinin bakışı altında adamın benî sonunda ağırlığını koyar ve öteki kişinin nesneleştirmesine karşı çıkar; özgürlüğü geri alıp doğrulamaya çalışır. Ben kendi özgürlüğünün farkına varınca, öteki, ben için nesne olur. Ben, artık utanç hissetmez.

Toplumsal cinsiyet kimliği

Aktivist ve entelektüel Simone de Beauvoir'ın (1908-86) çağdaş felsefe ve feminist teori üzerinde büyük bir etkisi oldu. Kadını erkeğin "Ötekisi" olarak ifade etmeyle ilgili düşünceleri, çığır açıcıydı.

"Öteki"

İkinci Cinsiyet'te (1949) Simone de Beauvoir, erkekler ile kadınlar arasındaki fark sorununu ele almak için, özgürlükle ilgili varoluşsal düşünceleri (bkz. s. 126-127) kullanarak, insan bilincini birinci ağızdan, görüngübilimsel bakış açısıyla inceledi. Biyolojik olarak belirlenen cinsiyet ile toplumsal bir inşa olan toplumsal cinsiyeti ayırdı. Erkekler kadınları kendi "Ötekileri"

yapmak ve kadınları aşağı gören geleneksel görüşleri haklı göstermek için toplumsal cinsiyeti kullanmakta. Erkekler ve eril özellikler mutlak insan ideali olarak görülürken, kadınlar sapkın, kusurlu ve özsüz "Öteki" olarak nitelenmiştir. En kötüsü, kadın beni bir erkeğin bedeninden daha zayıf ya da aşağı sayıldı; örneğin Freud bir kadını "sakat erkek" olarak tarif etti. En iyi durumda kadınlar, "ikinci cinsiyet" olarak ikincil,

yabancılaşmış statülerini haklı göstermek için bir "gizem" olarak görüldüler.

Yaşanmış Beden

De Beauvoir, tarihsel olarak erkeklerin cinsel farklılığı kadınları ezmenin bir yolu olarak kullandıklarını –özellikle, kadınlardan pasif, müşfik olmalarını ve görünüşleriyle ilgilenmelerini isteyerek– savundu. Kadınların erkekler gibi olması ya da cinsel

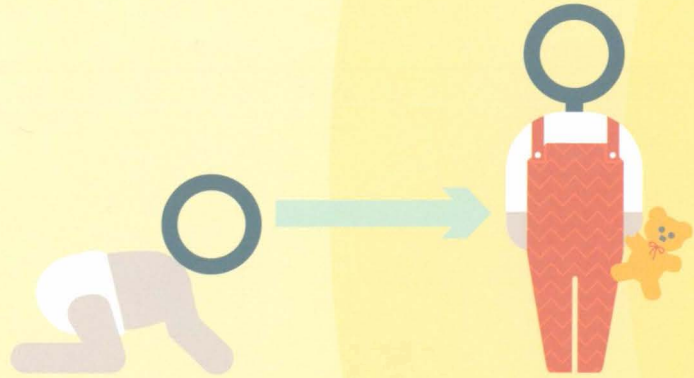
Bir kadın olma

De Beauvoir, ne olduğumuzu biyolojinin belirlediğini ve örneğin anne olmanın bir kadının kaderi olduğunu öne süren genel görüşü reddetti. Bu tür düşüncelerin erkekler tarafından, esas olarak kadınlarla boyun eğdirmek amacıyla icat edildiğini savundu. "Varoluş özden önce gelir" diyen varoluşsal iddiayı yeniden ifade edip, herhangi bir toplumsal cinsiyet kimliğiyle doğmadığımızı ve kadınların kadın doğmadığını, toplumsal koşullanmayla kadın olduklarını öne sürdü.

Başka bir deyişle kadınların doğası sabit değil, durmadan değişmekte ve gelişmektedir. Dahası, kadınların özgürlüğü olduğuna göre, erkeklerin geleneksel taleplerinden kurtulma yetenekleri vardır. Toplumsal cinsiyet farklılıklarının olmadığını değil, her ne fark varsa bunların kadınlara aşağılık muamelesi göstermenin bahanesi olarak kullanılmaması gerektiğini savunuyordu.

"Kadın doğulmaz, kadın olunur."

Simone de Beauvoir, *İkinci Cinsiyet* (1949)

Bebeklik

De Beauvoir, kız bebeklerin erkek bebeklerden farklı davranmadıklarını ve farklı davranmalarının beklenmediğini gözlemledi.

İlk sosyalleşme

Ne var ki, dişi bebekler büyüdükçe, "kız" gibi davranmalarını sağlayacak şekilde, basmakalıp olarak "kızlar"ın yaptığı şeyleri yaparak sosyalleşir.

farklılıkların ortadan kaldırılması gerektiğini değil, bu farklılıklar her neyse, kadınlara boyun eğdirmek için kullanılmaması gerektiğini savunuyordu.

De Beauvoir, cinsiyet ile toplumsal cinsiyeti insan yaşamının özsel yanları olarak gördü. Varoluşumuzun "dünyada-bulunma"yla karakterize edildiğini ve fiziksel biçimlerimizce şekillendirildiğini savundu: Erkekler ve kadınlar, dünyayla ilgilenen cisimleşmiş bireyler olarak vardır. Ana düşüncesi şuydu: Cisimleşmiş varoluş –ve özellikle "yaşanmış beden" (bkz. s. 132-133)– özünde cinsiyetli ve toplumsal cinsiyetliydi.

KİM SUÇLU?

Erkeklerin egemenliğinden kadınların sorumlu olduğu söylenemez ama de Beauvoir, kadınların bazen suç ortaklığı yapıp özgürlüklerinden ödün verdiklerini iddia etti. Sartre'ın "kötü niyet" dediği şeyi sergileyen –yani, kendi özsel özgürlüklerine sırt çeviren (bkz. s. 126-127)– üç kadın tipi saptadı. Narsist Kadın kendisini bir güzellik nesnesi gibi görerek; Âşık Kadın bir erkeğin aşkına gömülerek; Mistik Kadın kendini Tanrı gibi mutlak bir düşünceye adanarak özgürlüğünü yadsır.

BİR KADIN özgürlüğünden ödün vermekten sakınmak için kendi kimliğini ortaya koymalıdır.

Kadınlaşma

Yıllar geçtikçe, kızlar toplumsal beklentilere uygun olarak daha da kadınlaşır. Tipik olarak pasif olmaları beklenir.

Kurtulma potansiyeli

Yetişkin olduklarında, kadınlara anne olmaları ve erkeklerden fiilen aşağı oldukları öğretilmiştir. De Beauvoir, kadınların bu koşullanmayı görüp, kendi kaderlerini kucaklamaları gerektiğini savundu.

Yaşanmış beden

Martin Heidegger'in dünyada-bulunma anlatımından (bkz. s. 122-23) etkilenen Maurice Merleau-Ponty, dünyaya algılama şeklimizin saf entelektüel olmadığını, bedenlerimiz tarafından da şekillendirildiğini öne sürdü.

Yaşanmış beden görüngübilimi

Merleau-Ponty, insan bedenine ilişkin geleneksel anlayışları, yani "entelektüalist" yaklaşım ile "ampirist" yaklaşımı eleştirdi. Entelektüalizm bedeni, beden zihinsel temsilleri açısından görür ve maddi varoluşunu ihmal eder, beden maddeden oluştuğu olgusunu görmezden gelir. Bu olgu, örneğin insanlar fiziksel engellerle karşılaştığında,

hastalandığında ya da yaralandığında alenileşir. Bu arada ampirizm bedeni doğal dünyanın bir şeyi olarak görür ama bedenin bariz yönelmişliğini –yani, dünyayla bilinçli ilişkisini– ihmal eder.

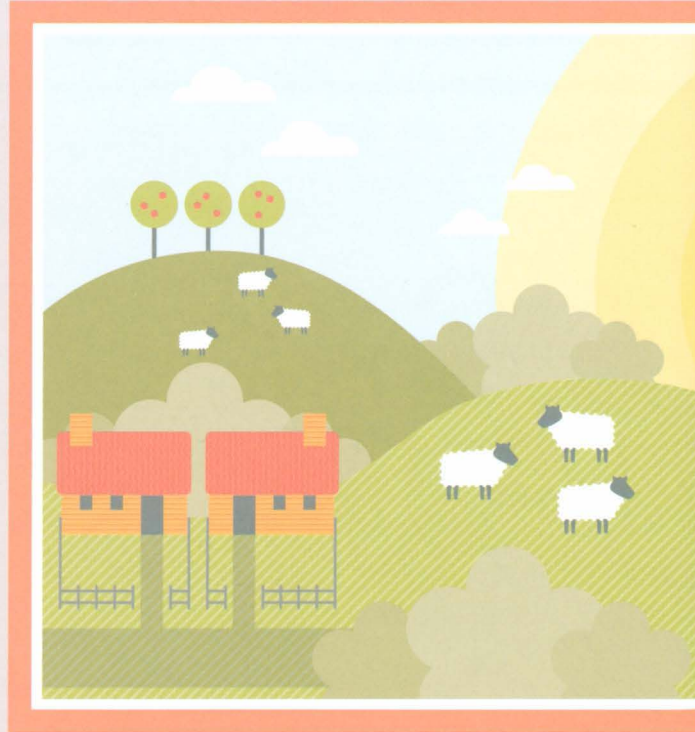
Merleau-Ponty, bir kişinin bedeninin dışsal uyarılara yanıt veren bir nesneden ibaret olmadığını savundu. Aksine, diyordu, o kişinin dünyayla ilişkisi ve amaçlı eyleme yeteneği bakımından

Arka plan olarak algı

Merleau-Ponty, Heidegger'in dünyada-bulunma kavramını –varoluşu anlamak için, ilk önce içinde yaşadığımız dünyadaki varoluşumuzu irdelememiz gerektiği düşüncesi (bkz. s. 122-123)– aldı ve ona, insan bedeni ve algısıyla ilgili yeni bir düşünce ekledi.

Algının Fenomenolojisi'nde (1945) Merleau-Ponty algıyla ilgili geleneksel inançlara meydan okuyup, algının ne duyu verilerinin nasıl alınıp işlendiği (ampiristlerin iddia ettiği gibi) yönünden, ne de nesnel ve nesnelere duyusal özellikler hakkında düşünme (entelektüalistlerin önerdiği gibi) açısından yeterince açıklanamayacağını öne sürdü. Ona göre algı köklü bir açıklıktır, özgül duyusal özellikleri ayırt etmemizi olanaklı kılan ve "ön-yansımalı" olan bir arka plandır. Örneğin telefon denen şeye ilişkin bir algıya (arka plan) zaten sahip olduğumuz için, bir telefonun çalma sesini tanıyabiliriz ve ona uzanabiliriz; telefona uzanmamız için telefonu düşünmemize gerek yoktur, otomatik olarak hareket ederiz.

Gündelik yaşamda ne dünyanın "gösteri"sinin salt seyircisiyiz ne de koltuk düşünürüz; özgül çevrelerle aktif bir biçimde meşgul oluruz. Algı, eylemle ve hareketle bağlantılıdır. Basit bir biçimde üretilmez –fiziksel beden ya da zihin tarafından– yaşanmış beden ile bilincin dolanmasından kaynaklanır. Örneğin bir yüzücü suyu algılar ve suyu düşünmeden onunla etkileşime girer; bedeninin hareketlerini ve suyla nasıl etkileşime gireceğini düşünmeden yüzmesini olanaklı kılan bir bilinci vardır.

Düşünmeden algılama

Şeyleri algılamamız, bir evin iç mekânı gibi göremediğimiz bölümleri de dahil, bir bütün olarak nesnelere farkında olmayı gerektirir. Bu, tikel ayrıntılara odaklanmamızdan önce gelir.

düşünülmelidir. "Yaşanmış beden" (ilk kez Husserl'in yaşadığımız şekliyle bedeni birinci şahıs bakış açısıyla açıklamak için kullandığı bir terim), her yanını görebildiğimiz ve dokunabildiğimiz bir nesne gibi ulaşılabilir değildir ama bizim için her zaman hazırdir ve dünyaya erişimimizi olanaklı kılar. Yaşanmış beden yalnızca bir nesne değildir, varoluşumuzun tüm yanlarına karışır.

Hayalet bacak

Bu görüşü açıklamak için Merleau-Ponty, hayalet bacak (bacağını kaybeden birinin, vücudunun bir parçası olarak bacağını hissetmesi) görüşünü

kullandı. Merleau-Ponty bu görüngünün ne yalnızca sinirsel bağlantıların, ne saf zihinsel süreçlerin bir sonucu olduğunu öne sürdü. Burada ampirist beden açıklaması yetersizdir; çünkü bacak artık var olmadığı için, artık uyarı alamaz. Ayrıca farklı hastalar durumu farklı yaşama eğilimindedir. Entelektüalist açıklama da yetersiz kalır; çünkü bacak, şimdi olarak canlı bir biçimde hissedilir; anı gibi zihinsel bir temsille üretilmiş olamayacak kadar çok canlı bir biçimde. Aksine, diyor Merleau-Ponty, hayalet bacak, o kişinin dünyada alışlagelmiş var olma ve eyleme biçimlerinden kaynaklanır. Bu nedenle, bacak olmasa bile yönelim hâlâ vardır.

"Beden, bir dünyaya sahip olmamızın genel aracıdır".

Maurice Merleau-Ponty, *Algının Fenomenolojisi* (1945)

Hayalet bir bacağı algılama

Merleau-Ponty'nin görüşüne göre hayalet bacak görüngüsü, dünyada-bulunmanın mutlak bir yolu bir kişinin koşullarında bir değişimle çatıştığında ortaya çıkar. Hayalet bacak, kişinin cisimleşmiş yaşamının bir alanını ve dünyaya açıklığını canlı tutar. Merleau-Ponty, fizyolojik koşulların ya da psikolojik faktörlerin (anılar, duygular vb) hayalet bacak deneyimiyle ilgili olduğunu söylemedi. Bu tür olguların birbirinden yalıtık kavranmaması gerektiğini; dünyada-bulunma çerçevesinde "dişli gibi birbirine geçtiklerini" söyledi.

Bedensel yönelim

Hayalet bir bacakla adım atmak, kişinin bedeniyle dünyaya katılmasının alışılmış bir yolundan kaynaklanır.

Eleştirel teori

20. yüzyıl kapitalizmine bir yanıt olarak geliştirilen eleştirel teori, bireyleri ideolojik, kültürel ve siyasal egemenlik biçimlerinden kurtarmayı amaçladı.

Kurtuluş

1930'larda Almanya'da Frankfurt'ta üslenen bir grup bilginin başını çektiği eleştirel teorisyenler modern kapitalist toplumu inceleyerek, sınırlarını –özellikle toplumu tanımlayan ve bireyler üzerinde güç uygulayabilen kurumları ve normları– saptayıp açığa vurmaya çalıştılar. Eleştirel teori yalnızca egemenliğin kaynaklarını değil, insanın kurtuluşu pratik amacıyla toplumsal değişim olanaklarını da açığa çıkarmaya çalıştı. Frankfurt Okulunun lideri Max Horkheimer'e (1895-1973) göre, "gerçek demokrasi"de, "toplumsal yaşamın insanlar tarafından kontrol edilebilir tüm koşulları gerçek konsensüse dayanır."

Araçsal rasyonellik

Horkheimer ve Theodor Adorno (1903-1969) özgül amaçların etkili araçlarını saptamaya ve böylece koyulmuş hedeflere ulaşmak için ilgili faktörleri kontrol ve manipüle etmeye çalışan "araçsal rasyonelliği" ve liberalizmi eleştirdi. Toplumsal, ekonomik ya da siyasal ilerlemeyi desteklemek için kullanılan liberal, kapitalist ideolojilerin –örneğin kütleli üretimle ve dizginsiz tüketimcilikle sonuçlanan– bireyin gerilemesine yol açtığını savundular. Bu nedenle, liberalizmin rasyonelliği, sahici bir toplumsal özgürlük bakımından yeniden irdelenmelidir.

Söylemsel rasyonellik

Daha yakın zamanda Jürgen Habermas (1929–) rasyonelliğe daha söylemsel, işbirliğine dayalı bir yaklaşım savundu ve bunu, kamusal alanda gerçekleştirilecek toplumsal bir girişim olarak ifade etti. Habermas'a göre etik ve siyasal normları değerlendirmek, tarafsız "koltukta oturduğu yerden" düşünmenin sonucu olamaz; bir sorundan etkilenen herkese açık olması gereken kamusal tartışmayla gerçekleşebilir. Bu yaklaşım, toplumsal çeşitliliği ve karmaşıklığı vurgular ve insanların, kendi toplumsal-tarihsel koşulları içinde bağımsız varolan bireyler olarak görülmesini olanaklı kılar.

Liberalizmden kurtulma

Eleştirel teorisyenler liberal rasyonelliği bizi artık özgürleştirmediğini, aksine yeni bir kölelik biçimine dönüştüğünü savundu. Bireyler üzerindeki çeşitli toplumsal, ekonomik ve siyasal kontrol biçimlerini devirmeye çalışırlar.

"Burjuva bireyin sınırlı özgürlüğü, aldatıcı kusursuz özgürlük biçimini alır."

Max Horkheimer, *Eleştirel Teori* (1972)

ELEŞTİREL TEORİNİN YÜKSELİŞİ

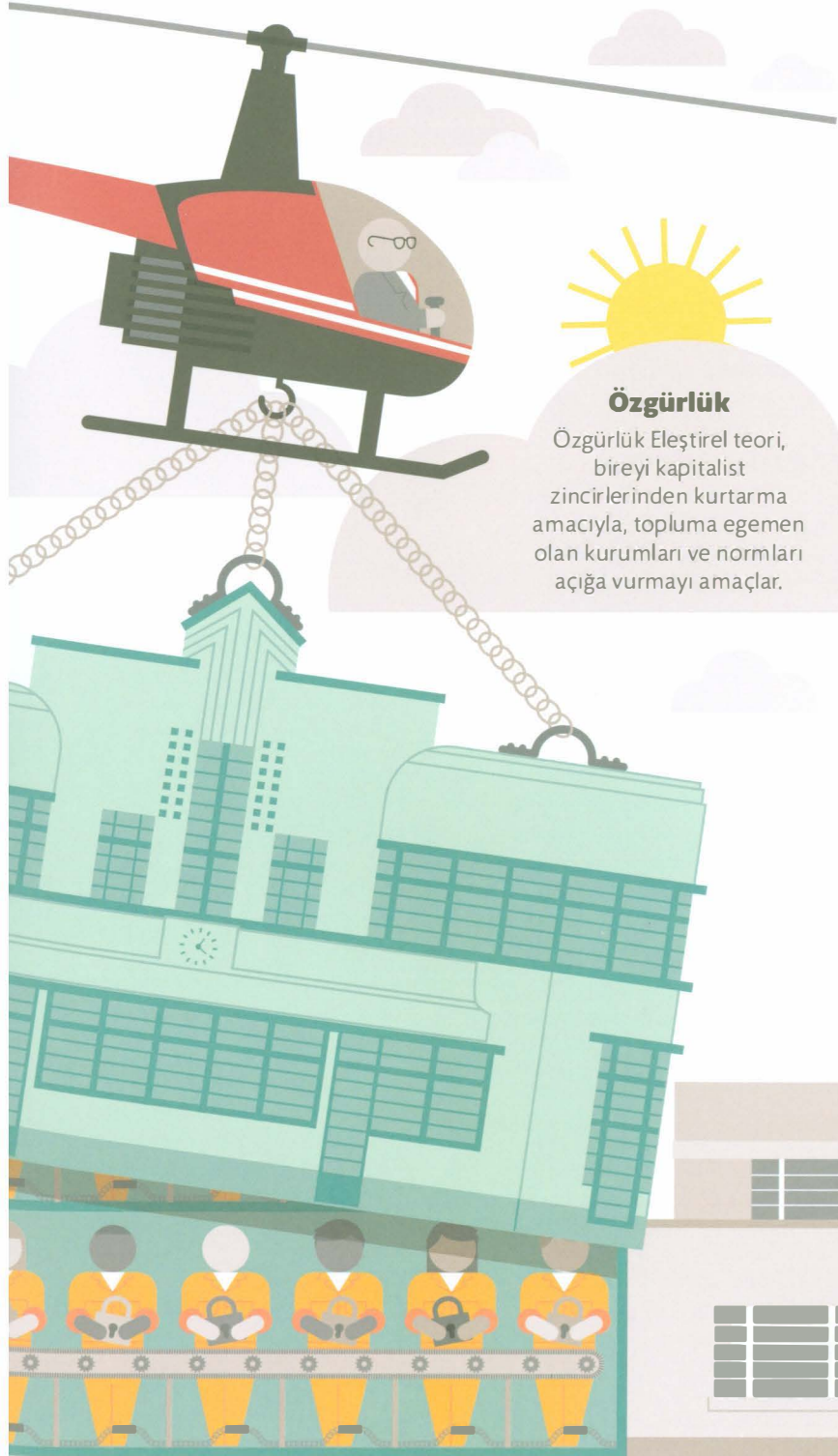
İlk eleştirel teorisyenler, Karl Marx'ın toplum ve ekonomi eleştirisinden (bkz. s. 218-219) etkilendi. Eleştirel teori hareketi, Max Horkheimer, Theodor Adorno, Erich Fromm, Jürgen Habermas ve Herbert Marcuse'ün üye olduğu Frankfurt Okulu merkezlidir.

20. yüzyılın başında teknolojik ilerlemeler düşüncelerin hızla yeniden üretilmesine ve çok sayıda insana ulaşmasına olanak verdi. Eleştirel teorisyenlere göre, bu durum, belli ideolojilerin ve kültürel güçlerin egemen olmasını olanaklı kıldı ve bireylerin kendi yanıtlarını arama arzularını bastırdı.

Eleştirel teori, kurulduğundan beri sayısız yönde genişledi; feminizm, sömürge sonrası ve ırk teorileri, toplumsal cinsiyet teorisi gibi.

Özgürlük

Özgürlük Eleştirel teori, bireyi kapitalist zincirlerinden kurtarma amacıyla, topluma egemen olan kurumları ve normları açığa vurmaya amaçlar.

İktidar oyunları

Michel Foucault (1926-84) önde gelen bir toplumsal teorisyen, düşünce tarihçisi ve postmodernizmle (bkz. s. 138-39) ilişkili felsefeciydi. Çalışmaları iktidarla ilgili geleneksel düşüncelere meydan okudu.

İnzibati iktidar

Foucault'nun felsefesi hem geleneksel felsefecilere hem kendi zamanının Jean-Paul Sartre (bkz. s. 126-127) gibi önemli düşünürlerine meydan okudu. Friedrich Nietzsche'nin (bkz. s. 78-79) eserlerinin yanı sıra, varoluşçuluktan ve görüngübilimden de bir ölçüde etkilendi. .

Foucault iktidar ve bilginin birbiriyle yakından bağlantılı olduğunu, bireyleri kontrol etmek ve onlara egemen olmak için kullanıldığını düşünüyordu. *Hapishanenin Doğuşu*'nda (1975), modern hapishanede geçerli olan yeni kontrol ve ceza biçimlerini irdeledi. Yalnızca hapishanede değil, okul, hastane ve sanayi gibi diğer kurumlarda da kullanılan ve "inzibati iktidar" dediği şeyi saptadı. Bu, toplumun her düzeyine yayılan bir kontrol tarzıdır.

Modern inzibati iktidarın taktikleri ve teknikleri, ahaliye kendi kendini denetlemeyi dayatarak bütün toplumda iktidar

yapılarını sürdürmek için tasarlanır. Foucault bu modern "inzibati iktidarı"nı, feodal toplumsal yapılarda bulunan "hükümdar iktidarı"nın (örneğin kralların ya da yargıçların) yerini aldığını düşünüyordu.

Bireyleri alıştırmak

İnzibati iktidar, bireylerin toplumun normlarına ve standartlarına gönüllü uymalarını sağlayarak bireyler üzerinde kontrol sağlar. Eğitim gibi mevcut sistemlere uymalarını şart koşarak bireylerin (özellikle "sapkın" kişilerin) "normalleşme"sini sağlar. Süreç, verimli işçi yaratmayı da amaçlar.

Aynı zamanda, bireyleri izlenme ve gözleme altyapısı –güvenlik kameraları gibi– da, cezalandırılacak sapkın davranışı saptayarak bireyleri etkin bir biçimde kontrol eder. Foucault, iktidar ile özdeşlik arasındaki ilişkiyle ilgili teorilerini cinselliğe de uygular: Toplumsal cinsiyet, cinsiyet ve cinsellik üzerine çalışmalarında Judith Butler'ın geliştirdiği bir tema (bkz. s. 140-141).

Normalleştirme

Foucault, bireyler üzerinde inzibati iktidar kurma tekniğine "normalleştirme" diyor. Gözlemlenen, incelenen ve gerekli normlara ve yönetmeliklere (sanayidekiler gibi) uymadığına ya da belli standartları (örneğin iyi, "normal" davranış gibi) karşılamadığına karar verilen bireyler "sapkın" ya da "anormal" sayılır. Bu tür bireylerin davranışının düzeltilmesi gerektiği kabul edilir; potansiyel olarak zorlayıcı taktiklerle ve yöntemlerle. İnzibati denetim teknikleri bu şekilde bireyleri bilimsel (ya da sahte bilimsel) bilginin ve egemenliğin nesnelere dönüştürür.

Ceza

Yakın gözetim, fiziksel cezalandırmaya dayanan önceki sistemlerden daha fazla etkili ve daha az sert bir kontrol biçimidir.

Çeşitli işgücü

Kapitalist ekonomi, sanayide çalıştırmak için çeşitli geçmişlere sahip çok sayıda birey gerektirir.

Eğitime girme

Eğitim, çok çeşitli potansiyel becerilere ve yeteneklere sahip öğrencilere yeni olanaklar açacak gibi görünür.

“İnzibati iktidar [...] görünmez kılınarak kullanılır.”

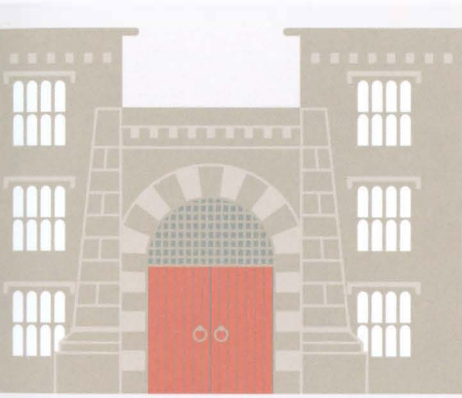
Michel Foucault,
Hapishanenin Doğuşu (1975)

PANOPTİKON

Foucault, modern inzibati iktidar düşüncesini açıklamak için Jeremy Bentham'ın geç 18. yüzyılda tasarladığı panoptikon hapishane örneğini kullandı. Hapishanenin mimari modeli, merkezi bir gözetleme kulesinin etrafında bireysel hücreleri içerir; kuleden her mahkûm izlenebilir. Düşünce şuydu: Mahkûmlar her an gözetlenebildiği için, sürekli denetim altındaymış gibi davranırlar. Foucault bu tekniği, bireyi kontrol etmek için inzibati iktidarı kullanmanın prototip bir örneği sayar.

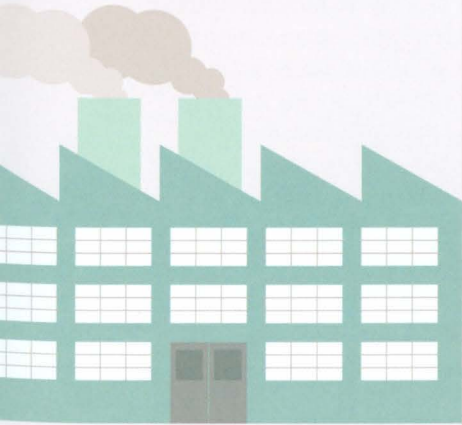
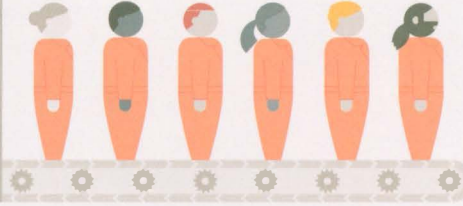

Panoptikon hiçbir zaman inşa edilmedi ama Illinois, Crest Hill'deki bu 1928 hapishanesi, Bentham'ın özgün tasarımına uygundu.

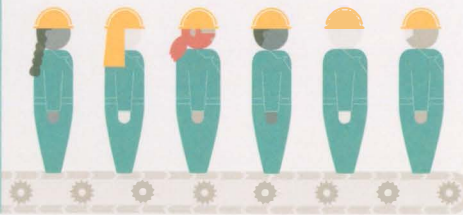
Hapishanelerde normalleştirme

Gözlem ve katı gözetim normalleştirmeyi başarır: Mahkûmlar, sürekli gözetleniyormuş gibi davranır.

Sanayide normalleştirme

İzleme ve denetleme, bireyleri, ekonomiye katkılarına göre değerlendirilen verimli ve yararlı işçilere dönüştürür.

Eğitimde normalleştirme

Normlara ve standartlara uygun eğitim öğrencileri kontrol eder, çalışabilir ve dolayısıyla topluma yararlı hale getirir.

Yapısöküm

Jacques Derrida etkili bir postmodern düşünürdü ve “yapısöküm” tezi, hem günün yaygın görüşlerine hem genel kabul gören felsefi geleneğe ayrıntılı bir dilsel meydan okuma ortaya koydu.

Felsefeleri sökme

Derrida'nın önerdiği “yapısöküm” düşüncesi, daha önce Martin Heidegger'in Batı metafiziği geleneğine –gerçekliğin doğasıyla ve ona ilişkin algımızla ilgilenen felsefe kolu– meydan okuyan “*Destruction*” kavramına çok şey borçluymuştu. Derrida, Heidegger'in metafizik ve özellikle “söz merkezilik” –hakikatin, onu açıklamak için kullanılan dil (“*logos*”) için ayrı bir kendilik olarak var olduğu düşüncesi– eleştirisini sürdürdü. Derrida “Metnin dışında bir şey yoktur” diye ilan etti; yani, felsefi kavramları tartışmak için kullanılan dilin ötesinde olanı kavrayamayız.

Derrida, bir sözcüğün anlamının “orada” varolan bir “hakikat”in temsili olmadığını savundu. Sözcükler anlamlarını diğer terimlerle bağlantılarından ve karşıtlıklarından alırlar. Geleneksel metafizik düşünüşte, öz/görünüş, söz/yazı, zihin/beden, varlık/yokluk ve erkek/kadın gibi ikili karşıtlıklar kabul gördü. Derrida, bu karşıtlıkların, keyfi bir biçimde kararlaştırılan hiyerarşik bir ilişkide bir terim karşısında diğerine önyargılı bir öncelik tanımayı gerektirdiğine işaret ediyor. Bu, teorik olarak yetersiz olduğu gibi, etik olarak ya da siyasal olarak tehlikelidir

de; potansiyel olarak, her bir çiftte “aşağı” olanın temsil ettiği şeylere karşı şiddetle ya da haksızlıkla sonuçlanır.

Felsefi bir yaklaşım olarak yapısöküm bu ikili karşıtlıkları soruşturur ve altında yatan önyargıları açığa çıkarır. Karşıtlığın terimlerini uzlaştırmaya çalışmaz, istikrarsızlaştırmayı ve geleneksel karşıtlar arasındaki farkları yeniden düşünmeyi amaçlar.

Différance

Derrida, “*différance*” –hem farkı hem bir anlam gecikmesini ima eden bir söz oyunu– düşüncesiyle sözcüklerin anlamını daha da araştırdı. Anlamın, sözcükler arasındaki farklardan kaynaklandığını ama dili kullanma şeklimizden ötürü, anlama ulaşmanın geciktiğini savundu; terimler, etraflarını saran diğer sözcükler tarafından nitelenir, açıklanır ve bağlaştırılır. Derrida'ya göre *différance* şu demektir: “Hakikatler”i, teorileri ve düşünceleri incelediğimiz zaman, onlara işaret etmek için kullanılan sözcüklerin yapısını sökmeliyiz, anlamın hiçbir zaman görüldüğü kadar düz ya da apaçık olmadığı gerçeğine uyanık kalmalıyız.

POSTMODERNİZM

Postmodernistler, bildiğimiz şekliyle dünyanın “söylemsel olarak inşa edildiğini”; bireyler ile dünya arasında sabit ya da istikrarlı bir ilişki olmadığını ve farklılığın her şeyin merkezinde olduğunu savunurlar. Postmodernistler çoklu bakış açılarını onaylar ve şeyleri anlamlandırmaya yönelik bilimsel ve diğer rasyonel girişimlerin “olumsallığını” –diğer faktörlere bağlılığını– vurgular. Nesnellğe ve aklın otoritesine itiraz eder ve bir teoriye karşı diğerini tercih etmenin rasyonel, nesnel gerekçeden çok bireysel kararların bir sonucu olduğunu savunurlar.

Anlamı sorgulama

Anlam, sınırsız ve sonsuz olabilen sözcükler arasında farklar “oyun”uyla yaratılır. Derrida kavramları çiftli karşıtlarda var olduğu şekliyle algılamak yerine, bizi anlayışımızın temelini sorgulamaya, örtük hiyerarşilere meydan okuyarak, geleneksel ikili çiftleri ayırarak ve anlamda boşluklar –Derrida'nın aporias (eski Yunancada “bilmeceler” ya da “çelişkiler”) dediği– arayarak bir metnin anlamını yapısökümle çözümlenmeye teşvik eder.

GELENEKSEL SÖYLEM

SÖZ

ERKEK

ÖZ

BEDEN

GÖRÜNÜŞ

ZİHİN

YOKLUK

VARLIK

YAZI

KADIN

Feminist postmodernizm

Postmodernizmden (bkz. 138-39) etkilenen üçüncü dalga feministler, cinsiyetin ve toplumsal cinsiyetin biyolojik olarak belirlendiği düşüncesini sorguluyor. Egemen “dişil” ve “eril” idealleri devirmeyi amaçlıyorlar.

Bir edim olarak

Cinsiyet Belası'nda (1990) Judith Butler, toplumsal cinsiyetin bir tür edim olduğunu savunur. Sürekli sahnelenen toplumsal cinsiyetli edimler zamanla katılmış ve toplumsal cinsiyetin ya erkek ya dişil olan özsel bir doğası olduğu yanılsamasını yaratmıştır

Butler'in iddiasına göre bu tür edimler geleneksel toplumsal cinsiyet ikiliğiyle (dişil ve eril) ve heteroseksüellikle ilgili egemen normları ve idealleri güçlendirir, gey ya da trans bireyler gibi uyum göstermeyenleri marjinalleştirir ve ezer.

Butler bu normların toplumsal olarak inşa edildiğini ve “düzenleyici söylemler” olarak dile kök saldıığını savunur. Bu tür söylemler hangi cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik biçimlerinin “toplumsal olarak kabul edilebilir” olduğunu şekillendirir ve egemen grupların

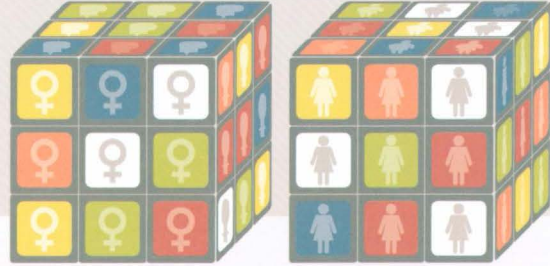
diğer gruplar üzerinde iktidar kurmasını olanaklı kılar. Butler, toplumsal cinsiyet ikiliği ve zorunlu heteroseksüellik görüşünü istikrarsızlaştırmak için bu normlara itiraz etmemiz gerektiğini savunur.

Özcülüğe karşı

Basitçe tanımlamak gerekirse özcülük, tüm kültürlerde ve zamanlarda tüm kadınların özsel özellikler ya da deneyimler paylaştığı görüşüdür. Örneğin bir özcü, cinsiyetin, birlikte

Cinsiyet de toplumsal cinsiyet de toplumsal olarak inşa edilir

Üçüncü dalga feministler, Butler da dahil, yalnızca toplumsal cinsiyetin değil, bir “erkek” ya da “kadın” bedene sahip cinsiyetin de dille toplumsal olarak inşa edildiğini savunuyorlar. Toplumsal cinsiyetin biyolojik temellerini sorguluyorlar.

Toplumsal cinsiyeti yeniden tanımlama

Birçok çağdaş feminist kadın, toplumsal cinsiyet ve cinsiyetle ilgili evrensel iddiaların yanlış olduğuna inanır. Onlara göre bu tür iddialar, kadınların durumunun çeşitliliğini karartır ve erkek-kadın iktidar hiyerarşilerini güçlendirir. Butler yalnızca toplumsal cinsiyetin değil, cinsiyetin de toplumsal olarak inşa edildiğini ve güçlendirildiğini savunur.

doğduğumuz özsel biyolojik öznitelikler tarafından belirlendiğini söyler ("biyolojik temellilik" denilen bir görüş).

Butler özcülüğün, varolan baskıcı ataerkil rejimleri hizmet eden siyasetal bir kurgu olduğunu savunur. "Kadın" kategorisini eleştirisinde Butler, bu sözcüğün birleşik bir toplumsal cinsiyet kimliğine işaret ettiğini öne süren görüşü reddeder ve bir kadının kimliğinin ırk gibi diğer yanlarıyla etkileşime giren toplumsal cinsiyet kimliğinin karmaşıklıklarına ilişkin yeni bir anlayış önerir.

FEMİNİZMİN ÜÇ DALGASI

Geleneksel (1960 öncesi) cinsiyet ve toplumsal cinsiyet görüşü, ikisinin de biyolojinin ürünü olduğu -yani cinsiyetin toplumsal cinsiyetli davranışları ve rolleri belirlediği- yönündeydi. İkinci dalga feministler (1960'lar-1980'lerin başı) cinsiyetin biyolojik, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal ve kültürel bir icat olduğuna inandı. Üçüncü dalga feministler (1990'lar-) "cinsiyet" in ve "beden" in basit biyolojik kategori olmadığını savunur: Erkek ve kadın bedenler arasındaki farklar, en azından kısmen, toplumsal olarak inşa edilir.

ÜÇÜNCÜ DALGA FEMİNİSTLER özsel kadın karakteristiklerin düşüncesini sorgular.

"Toplumsal cinsiyet, aslı olmayan bir tür taklittir."

Judith Butler, *Cinsiyet Belası* (1990)

Toplumsal cinsiyet rolleri

Anlaşılan Butler bizi bir kukla oyununda toplumsal cinsiyetli senaryoları oynayan oyunculara benzetiyor ve hem kadınlar hem erkekler açısından adaleti teşvik etmek için bu normları nasıl bozabileceğimizi soruyor.

Tek beden herkese uymaz

Butler, idealleştirilmiş bir kadın görüşünün, baskıcı bir gücü ve zararlı sonuçları olan tehlikeli bir yanılsama olduğunu savunur.

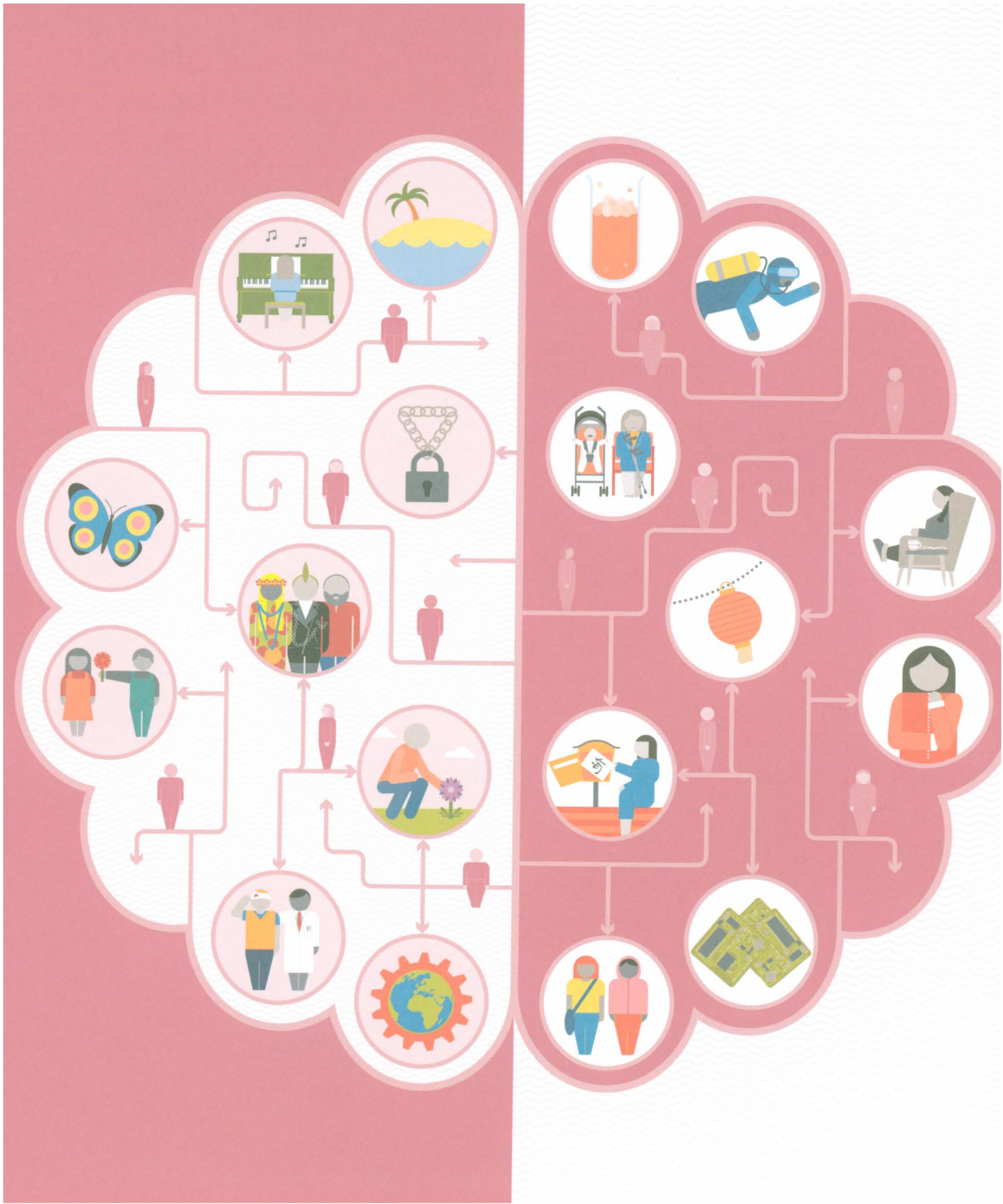

ZİHİN FELSEFESİ

Tarih boyunca insanlar bilinçli deneyimin
doğasını kafa yordu. Modern çağda
sorular daha sivrildi: Zihin nedir?
Bedenle ilişkisi nasıldır?

ZİHİN FELSEFESİ

Sayırsız konuyla ilgilenen etik ve siyaset felsefesinden farklı olarak zihin felsefesi tek bir soruna odaklanır; "zihin" olarak anladığımız şeyin doğasına. Merkezi soruları: Bilinç nedir? Zihin nedir? Zihinler fiziksel bedenlerle nasıl ilişkilendirir?

Zihinle ilgili sorular metafizik sorulardır; çünkü dünyadaki şeylerin doğasıyla ilgilidirler ve yanıtları iki genel kategoriye ayrılır. Evrende biri madde diğeri zihin olmak üzeri iki tür şey olduğunu iddia eden ilkinde "düalizm" denilir. Evrende yalnızca tek tür bir şey –ya madde ya zihin ya da özneliği madde ve zihin olan başka bir şey– olduğunu iddia eden ikincisine de "monizm" denilir.

Zihnin bedenle nasıl ilişkilendiği sorunu, görece yeni bir sorundur. René Descartes'in dünyayı ikiye – önceden belirlendiğini ve saat gibi çalıştığını iddia ettiği maddi dünya ve insan zihninin yerleştiği gayrimaddi dünyaya– böldüğü 17. yüzyıla dayanır. Her tarafta "bilim" kök salmakta olduğu için, bu ayrımı yaptı: Galileo ve Kepler, Aristoteles'in kozmolojisini son uykusuna yatırmıştı; yani yeni bir evren görüşüne ihtiyaç vardı. Bununla birlikte Descartes, eğer biliminsanlarının iddia ettiği gibi evren saat gibi çalışıyorsa, o zaman insan özgürlüğünün olanaksız olduğunu görüyordu. Bu yüzden, gayrimaddi zihnin

hüküm sürdüğü gayrimaddi bir dünyanın var olduğunu savundu. Bu, klasik düalist tutumdur: Zihin ve beden ayrı şeylerdir ve etkileşimleri bir sır olsa bile, öyle kalır. Düalizm yıllarca gözden düşmesine rağmen, bugün, büyük ölçüde monist zihin anlatımlarının yetersizliği nedeniyle, yeniden canlanıyor.

Bugün pek çok monist, "materyalist" ya da "fizikselci"dir; bilincin basitçe beynin nöro-kimyasal bir işlevi olduğunu iddia eder. Bu görüşe göre, acılar, sevinçler, umutlar ve niyetler, hepsi nihayetinde doğası gereği fizikseldir. Bazıları, "zihin" ve "bilinç" gibi düşüncelerin "halk psikolojisi"nden –yani, gündelik yaşamda kullandığımız ama bilimsel olgulara dayanmayan bir kavramlar ailesinin parçasından– başka bir şey olmadığını savunur. Monizmin bir biçimi de, kökleri dil felsefesine dayanan "davranışçılık"tır. Davranışçılar, "zeki" ve "kibar" gibi sözcüklerin dışsal, bedensel davranışı tasvir eder; biz bunu yanlışlıkla içsel, "zihinsel" süreç zannederiz. Ludwig Wittgenstein benzer bir noktaya değinip, zihinle ilgili soruların "dil tatile çıktığı" zaman ortaya çıkma eğiliminde olduğunu öne sürdü. Wittgenstein ne monistti ne de düalist ama metafizik soruların – özellikle "zihin" ile "beden" ve "iç" ile "dış" dünya ayrımlarını gerektiren– dilsel kafa karışıklığının sonucu olduğunu savundu.

Düalizm

Gerçekliğin ikili olduğu fikri -bu hem fiziksel hem de zihinsel unsurlardan oluşur- 17. yüzyıl Fransız filozofu René Descartes tarafından desteklenir.

Zihin ve beden

Descartes'e göre fiziksel nesnelere uzayda vardır ve fiziksel yasalarca yönetilir: Örneğin bir ağacın belli bir yüksekliği, genişliği, kütlesi ve yeri vardır. Bununla birlikte, diyordu Descartes, aynı şey insan zihni ya da insan zihninin öznelikleri için geçerli değildir: İnançların, acıların, umutların, kararların ve planların bu tür karakteristikleri

yoktur ve dolayısıyla fiziksel sayılamazlar. Descartes'e göre zihnin maddi tözü yoktur; saat gibi çalışan dünya makinesinin ötesine geçen saf bir deneyim öznesidir. Yalnızca insanların böyle bir özgürlüğe sahip olduğuna inanıyordu; bütün öteki yaratıklar, doğa yasalarıyla belirlenir (bkz. s. 54-55).

Dünyayı zihin ve madde olarak ayırdıktan sonra Descartes,

ikisinin nasıl etkileştiğini sorguladı. Beynin pineal bezinde "birbirine karıştıklarını" öne sürdü ama bunun nasıl olduğunu söyleyemedi. Aslında, zihin ile madde arasındaki etkileşimi açıklamak bir düalist için zordur; çünkü zihnin (gayrimaddi olduğu için) nasıl çalıştığı görülemez: Her zaman deneyimin öznesidir, hiçbir zaman nesnesi değildir. Bu yüzden beyin ya da bilgisayar gibi fiziksel

Qualia

Felsefeciler, deneyimin dolaysız içeriğini -örneğin tikel bir sesi işitmenin nasıl bir duygu olduğunu- tarif etmek için "qualia" (kişisel deneyim) sözcüğünü kullanır. Frank Jackson şu örneği kullandı: Mary siyah-beyaz bir dünyada yaşar; renklerle ilgili bilinmesi gereken her şeyi

kitaplardan ve televizyon belgesellerinden öğrenir. Sonra gerçek dünyaya çıkarılır ve rengi ilk kez deneyimler. Tanıştığı şeyler *qualia*'dır: Düalistlere göre materyalist zihin anlatımlarıyla (bkz. s. 152-153) açıklanamaz nitelikler.

Bir materyalist, Mary'nin, siyah-beyaz dünyasında bile, rengi inceleyerek renkle ilgili bilinmesi gereken her şeyi bildiğini söyleyebilir.

bir nesne zihin olarak sunulsa, bir düalist öyle olmadığını peşinen bilir. Aynı şekilde bir materyalist (bkz. s. 154-155), acının basitçe beyinde elektriksel bir etkinlik olduğunu ifade etse, bu yalnızca gizeme dayanır; çünkü bilinçli farkındalığın –bir arı sokmasını hissetme– fiziksel süreçlerle ilgili olduğunu biliyoruz. Gizem, bu bağın doğasıdır ve fiziksel beyin, his gibi tuhaf bir şeyi nasıl yapabildiğidir.

Zor soru

Bugün, “zor bilinç sorunu” denilen şey, Descartes’in düşüncesini yeniden formüle etmektedir:

Bilimin hiçbir miktarı, bilinçli *olmanın* –doğrudan renk, koku ve ses deneyimine sahip olmanın– ne olduğunu anlamaya yaklaştırmaz. Bu görüşe göre, bilim “orada” olduğu haliyle dünyayı tasvir eder ve bunu, deneyimin görüş noktasından yapar. Ama görüş noktasının kendisi –deneyimin gerçekleştiği yer– hiçbir zaman görülemez: Deneyimin öznesi, kendi nesnesi olamaz. “Natüralist düalizm”in savunucusu David Chalmers’in ifade ettiği gibi: “Bilinci incelemek, bize daha çok dünyanın esasında ne kadar tuhaf olduğunu anlatır.”

EPIFENOMENALİZM

Evrenin “nedensel olarak eksiksiz” olma olasılığı (bkz. s. 152-153), düalistlerin karşılaştığı bir sorundur. Bu görüşe göre insan davranışı, zihne bedenin işleyişini yaşamaktan başka bir şey bırakmayan bedensel süreçlerle eksiksiz açıklanır. Biyolog T. H. Huxley bu görüşü savundu ve zihne, beyin bir “gölge görüngüsü” ya da yan ürünü dedi. Zihni, zamanı tutmakta hiçbir rol oynamayan bir saatin ziline benzetir.

“Kendi düşüncelerimiz dışında, mutlak ölçüde gücümüz dahilinde olan hiçbir şey yoktur.”

René Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma* (1637)

Mary'nin dünyaya girişi, düalistlerin durumuna ışık tutar: Renk bir teori değil, bir deneyimdir.

Dilin sınırları

1940'larda felsefeci Ludwig Wittgenstein dilin doğasıyla ilgili, bizzat "zihin felsefesi" düşüncesinin kendisini kuşku düşüren sorular sordu.

Gramerin gölgeleri

Felsefi Soruşturmalar kitabında Ludwig Wittgenstein (1889-1951), bir sözcüğün anlamının işaret ettiği bir nesne değil, o sözcüğün kullanımını yöneten bir kural olduğunu savundu. Bu tür kurallar, diyordu Wittgenstein, bağlama göre değişebilen, kamusal, ortak uzlaşımlar olmalıdır (bkz. s. 96-97). Bu iddiayla, bilginin bireyle başladığını ve kesinliğin doğrudan, özel deneyimle kazanılabileceğini öne süren Descartes'in varsayımını (bkz. s. 52-53) sarstı. Descartes'e göre "acı" sözcüğünü bir hissedişle ilişkilendirerek ve ardından kendi

deneyimimizi diğer insanlara uygulayarak öğreniriz. Ama Wittgenstein tersinin doğru olduğunu savunur: "Acı" sözcüğünü, davranışını tasvir ettiğimiz başkalarıyla etkileşirken öğreniriz. Tıpkı bir kişinin davranışına göre "öfkeli" ya da "zeki" olduğunu söylediğimiz gibi, bir kişi belli bir biçimde davrandığında "acı içinde" olduğunu söyleriz.

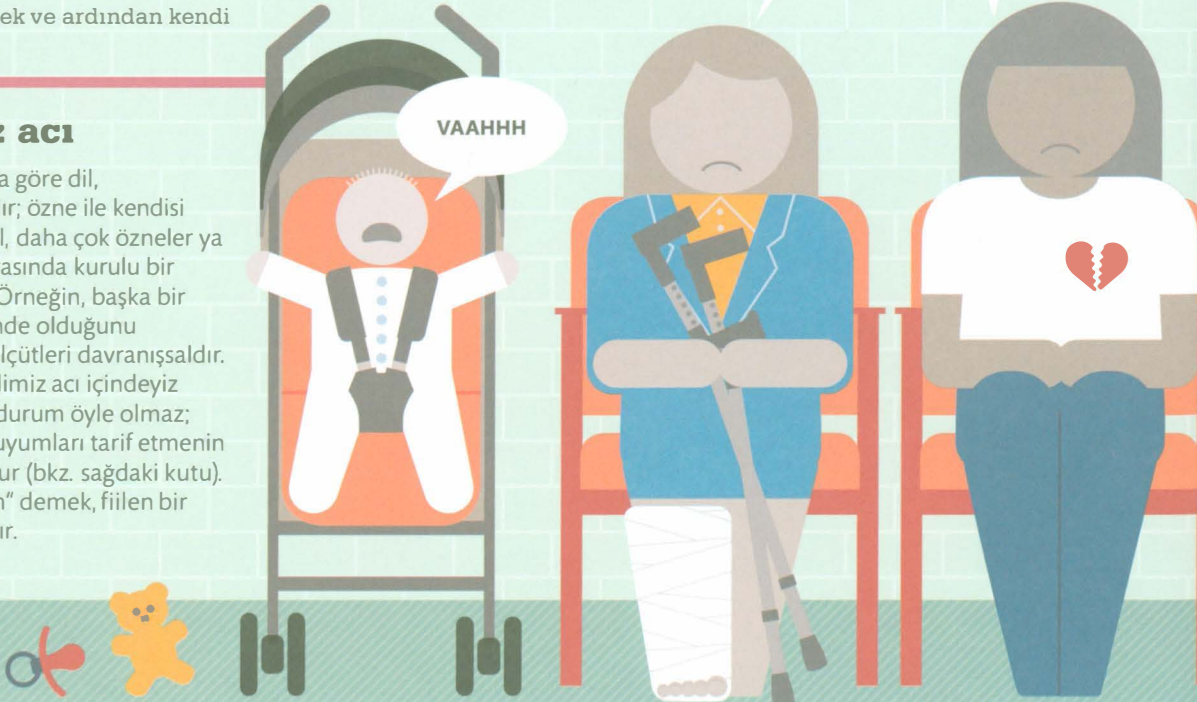
Hassas nokta, özel hissedişlerimizle ve duyumlarımızla ilişkimizin, kesinliğin temeli olması

bir yana, bir "bilme" ilişkisi olmamasıdır. Örneğin bir kimse, "sanırım acı içindeyim ama olmayabilirim de" diyemez. Wittgenstein'a göre "acı içindeyim" demek bir tasvir değildir; bizzat acı davranışın kendisidir; bir yardım çağlığıdır.

Acı içindeyim

Tarifsiz acı

Wittgenstein'a göre dil, öznelarasıdır; özne ile kendisi arasında değil, daha çok öznelar ya da insanlar arasında kurulu bir görüngüdür. Örneğin, başka bir kişinin acı içinde olduğunu söylemenin ölçütleri davranışsaldır. Ama biz kendimiz acı içindeyiz dediğimizde durum öyle olmaz; çünkü özel duyumları tarif etmenin ölçütleri yoktur (bkz. sağdaki kutu). "Acı içindeyim" demek, fiilen bir imdat çağlığıdır.

Konuşulamayan yer

Descartes'in "düşünüyorum öyleyse varım" ifadesinde "ben" sözcüğünü kullanması, Wittgenstein için daha da sorunluydu. Günlük kullanımda "ben" sözcüğü, bir bireyi diğerinden ayırmak için kullanılır: Bir öğretmen "tahtaya kim yazı yazdı?" diye sorar ve bir öğrenci "ben yazdım" derse,

"İmdat!"

Acı içinde olduğunu söylemek, "iç" hissiyatı tarif etmekten çok yardım çağrısıdır.

öğrenci kendisini sınıfın geri kalanından ayırt etmek için öyle der. Ama Descartes kendi zihnini kendi bedeninden ayırt etmek için "ben"i kullanır ve "düşünce" sini yerleştirdiği bir boşluk yaratır. Wittgenstein için "ben" sözcüğünü bu şekilde kullanmak anlamsızdır; çünkü mantıksal komşusu "ötekiler"den yoksundur. Bunun, "dil tatile çıktığı" zaman olanların bir örneği olduğunu söyledi.

Wittgenstein, zihin ya da bilinç diye bir şey olmadığını söylemiyor, bu tür metafizik soruları ifade edecek sözcüklerden yoksun

olduğumuzu; ya da daha doğrusu, dil, gündelik kullanımın "engebeli zemininde" tutulduğu zaman, bu tür soruların kaybolduğunu söylüyor. Daha önceki eseri *Tractatus Logico-Philosophicus*'ta dediği gibi: "Konuşulamayan yerde, sessiz olmalı."

"İçsel bir süreç, dışsal ölçütlere muhtaçtır."

Ludwig Wittgenstein,
Felsefi Soruşturmalar (1953)

KUTUDAKİ BÖCEK

Descartes öteki insanların bilinçli olduğundan kuşulanabiliriz ama bizim bilinçli olduğumuzdan kuşulanmadığımızı iddia etti. Diğer yanda Wittgenstein, bilinçte, yalnızca bizim bilebileceğimiz bir şey olmadığını savundu. Herkesin bir kutuda bir "böcek" tuttuğu bir topluluk hayal etti: "Hiç kimse başka birinin kutusuna bakamaz ve herkes, yalnızca kendi böceğine bakarak bir böceğin ne olduğunu bildiğini söyler." Böyle bir dünyada "böcek" sözcüğü çok sayıda şeye (boş uzaya bile) işaret edebilirdi ve dolayısıyla hiçbir anlamı olmazdı. "Acı" sözcüğü salt özel bir görüngüyü tarif etseydi, aynı şey gerçekli olurdu: İşaret ettiği şey, ortak olamaz. Ama ortak olamazsa, anlamı da olamaz; çünkü Wittgenstein'a göre anlam, kamusal, ortak bir uzlaşımır (bkz. s. 96-97).

Doktor

Davranışçılık

Davranışçı felsefeciler, “zihin/beden sorunu”nun (bkz. s. 146-47) dilin yanlış kullanımının –davranış tasvirlerinin yanlış yere zihinsel öznitelik sanılmasının– yarattığı bir yanılsama olduğunu iddia eder.

Makinedeki hayalet

Evrende yalnızca tek tür töz, yani madde bulunduğunu iddia etmekle davranışçılık, hem “monist” hem “materyalist” bir öğretilerdir. Felsefeci Gilbert Ryle 1949'da *Zihin Kavramı* kitabında bu düşünceyi popülerleştirdi. Zihni fiziksel olmayan bir şey olarak tarif ettikten sonra, ona “görme” ve “düşünme” gibi doğaüstü güçler bahşeden düalistlerin bir “kategori hatası” yaptıklarını savundu. Ryle'a göre, bu “makinedeki hayalet” sonsuz bir geriye gidiş (hiç bitmeyen bir nedenler dizisi) yaratır: Gören şey fiziksel göz değil, onun arkasında

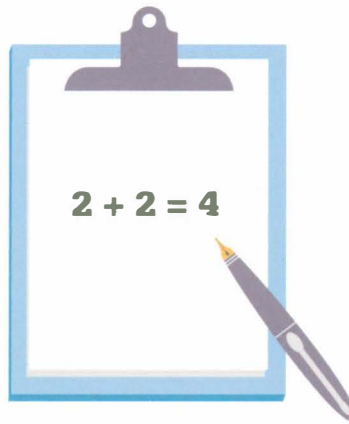
hayalet gibi bir zihin-göz ise, o zaman hayalet gözün de kendi arkasında görmeyi gerçekleştiren başka bir göze ihtiyacı vardır ve böyle devam edip gider. Ryle'in yanıtına göre zihinsel süreçler yoktur: Yanlış bir biçimde “zihin” olarak nesneleştirdiğimiz fiziksel davranış vardır. Bu, öznel görüngülerin makul söylem dünyasının dışında olduğunu söyleyen Wittgenstein'in iddiasının (bkz. s. 148-149) çok ötesine geçer.

Davranışçılara göre verili bir zihinsel durumda (mutluluk gibi) olmak, belli bir biçimde davranmaktır (gülmek ve gülümsemek gibi). Zekâ

gibi öznitelikler en iyi, fiziksel olmayan kendilikleri ya da özellikleri belirten isimler olarak değil, bedeni tasvir eden sıfatlar olarak anlaşılır. Rudolf Carnap'ın öne sürdüğü şekliyle mantıksal davranışçılık, bunu daha da ileri götürüp şu iddiada bulunur: “Mutluyum” demek, “gülümsüyorum, gülüyorum vb” demektir: Bugün çok kişinin savunacağı bir iddia. Bununla birlikte, Carnap'ın görüşü davranışçılığın bir sorununa –deneyim görüngüsünü atlamasına– ışık tutar. Örneğin çok az kişi, çektiği acının bir davranış şekli olduğunu söyler: Düalistlerin savunmasını güçlendiren bir itiraz.

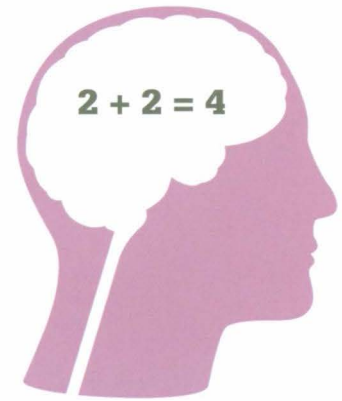
İÇSELLEŞTİRİLMİŞ KONUŞMA

Davranışla bir alakası olmayan, tamamen içsel, zihinsel bir süreç olan düşünmeye bu kadar çok zaman harcamamız gereği, davranışçılığa ortak bir itirazdır. Ne var ki, davranışçılar düşünmenin içselleştirilmiş konuşma olduğunu ve konuşmanın da tanımı gereği davranışsal olduğunu savunuyorlar. Tıpkı bir aile grubunda konuşmayı öğrendiğimiz gibi, bir öğretmenin kuralları göstermesiyle de aritmetiği öğreniriz. Önce hesaplarımızı yazılı yaparız, sonra kafamızda yapmayı öğreniriz. Bununla birlikte, kalemsiz olduğu kadar kalemle de “düşünüyoruz”. Bu argüman, dilin bireyle başlayamayan kamusal bir faaliyet olduğunu iddia eden Wittgenstein'in “özel dil argümanı”na (bkz. s. 96-97) gevşek bir biçimde dayanır.

Sesli düşünme

Ryle'a göre herkesin içinde, kâğıt üzerinde, baş başa, ya da kendi kafamızda konuşup konuşmadığımızın önemi yoktur.

Sessiz düşünme

Ryle “kendi kafasında” düşünmenin, basitçe içselleştirilmiş konuşma olduğunu savunur.

“Zihinler saat parçaları değil, saat işi olmayan parçalardır.”

Gilbert Ryle, *Zihin Kavramı* (1949)

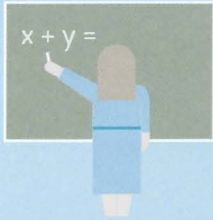
Toplumsal beceriler, toplumsal normları anlama ve benimseme yeteneğidir.

Örgütsel yetenek, çevreyle etkileşmenin bir yoludur.

Matematik yeteneği yerleşik kurallara uymayı gerektirir.

Sanatsal duyarlılık, müzik aleti çalma yeteneğini içerir.

Belagat, meramını açıkça anlatma yeteneğidir.

Sorun çözme, dünyayı daha iyi yönde değiştirmenin bir yoludur.

Zeki yapı

Davranışçılığa göre zihinsel özellikler, basitçe davranışın işlevleridir. Örneğin zeki olmak, matematik yapmak ya da belagatli konuşmak gibi birtakım yeteneklere sahip olmaktır. Bu özellikler bir kişinin davranışında aşikârdır; “zihnin” özel özellikleri değildir.

BİLMEK GEREK

- **Ludwig Wittgenstein** kendini bir davranışçı saymadı ama çoğu kez öyle kategorileştirilir (bkz. s. 148-149). Düşünceleri Gilbert Ryle’i çok etkiledi.
- **Mantıksal davranışçılık** pozitivist doğrulamacılık öğretisine (bkz. s. 92-93) dayanır.
- **Davranışçı psikolojiye,** 1920’lerde John B. Watson ve B. F. Skinner öncülük etti.

Zihin-beyin özdeşliği teorisi

1950'lerin sonunda felsefeciler U. T. Place, J. J. C. Smart ve Herbert Feigl eski bir düşünceyi yeniden formüle etti: Zihinsel durumlar, beynin fiziksel durumlarıdır.

Zihin makinesi

Bilinç Bir Beyin Süreci midir? kitabında U. T. Place, davranışçı argümanın –davranışın zihinsel durumları tanımladığı argümanı– yetersiz kaldığını ve zihinsel durumların, nörolojik olayları tasvir etmenin bir yolu (bkz. s. 154-155) olduğunu iddia etti. “Duyum” ve “beyin durumu” kavramları arasındaki farkın, “şimşek” ile “elektrik boşalımını” arasındaki farka benzediğini savundu. Her ikisinin de ilk ifade gayriresmi, kişisel bir haber gibidir ve tam anlamıyla alınmamalıdır; ikinci ifade ise, bilimsel bir iddiadır ve tam olarak ne diyorsa o anlama gelir. Place, birinci ifadenin ikinciye indirgenebildiğini ve bu yüzden, tıpkı şimşeğin aslında bir elektrik boşalımını olması gibi, acının da aslında tikel bir beyin durumu olduğunu öne sürdü.

J. J. C. Smart ve Herbert Feigl de aynı sonuca varıp, “duyum” ile “beyin durumu”nun, Frege'nin “Seher Yıldızı” ile “Akşam Yıldızı”nı ilişkilendirmesi gibi (bkz. s. 86-87) ilişkili olduğunu iddia etti. İkisinde de, her iki terimin kendine ait anlamı vardır ama aynı şeye işaret eder: Frege'de Venüs gezegenine, Smart ve Feigl'de beyine. Hilary Putnam, yabancı bir türün acı yaşayabileceğine ama beyni olmayabileceğine dikkat çekip, zihinsel durumların aynı fiziksel “tıpte” olmaları gerekmediğini öne sürdü. Onun yerine, özgül bir bireyin acısı gibi zihinsel durum “işaretlerini” bir bireyin bedeninin ilgili organları gibi özgül fiziksel işaretlerle özdeşleştirmemizi önerdi.

Kimlik krizi

Özdeşlik teorisinin önemli bir eksikliği, öznel deneyimi (bkz. s. 54-55) açıklayamamasıdır. Bu, ruhun fiziksel atomlardan oluştuğunu iddia eden Yunan atomcuların (bkz. s. 30-31) düşünceyi formüle ettiğinden beri bir sorun olmuştur. Aslında Thomas Hobbes 17. yüzyılda teoriyi popülerleştirdiğinde, tüm gizemlerine rağmen sadece Descartes'in düalist alternatifini güçlendirdi.

Nedensel eksiksizlik

Özdeşlik teorisinden yana bir argüman, evrenin “nedensel eksiksizliği” olarak bilinen şeye dayanır. Örneğin görme, gözün merceklelerinden geçen fotonlarla başlar ve bir alevden çekinmek gibi fiziksel bir tepkiyle son bulur. Bütün süreç, ilgili tepkiyi tetiklemek için bedene sinyaller gönderen ve zihne oynayacak rol bırakmayan beyin tarafından yönetilir. Bu bakış açısına göre zihin yersizdir ya da Gilbert Ryle'in ifadesiyle (bkz. s. 150-151) “makinede bir hayalet”tir.

ÖNCE DEN KURULMUŞ UYUM

Gottfried Leibniz, nedensel bakımdan eksiksiz bir evrende zihnin nedensel olarak etkisiz olduğu gerçeğini ele aldı. Leibniz'e göre zihin ve beyin ayrı kendiliklerdir ama birbirleriyle etkileşime girmezler. Etkileşiyor gibi görünürler ama Tanrı dünyayı ikisi birbirine ayak uyduracak şekilde düzenlediği için öyledir. Leibniz'in ifadesiyle önceden kurulmuş bir uyum durumunun içinde vardılar. Düşüncesi, Baruch Spinoza'nın paralelizm kavramına benzer.

Niyetler

Örneğin bir kişinin başka birine çiçek verme niyeti nasıl beyinde fiziksel bir olay olabilir? Fizikselcilere göre, bir şeye "niyet" etmek, bir şey "yapmak"tan farklı değildir: Hepsi bilim tarafından açıklanabilir tikel bir davranışlar kümesinin kısa biçimde tasviridir (bkz. s. 150-151).

Duygular

Fizikselcilere göre, niyetler gibi duygular da gözlemlenebilir ve haliyle gizemli bir yanı olmayan davranışsal durumlardır. Öfkeli ya da canı sıkkın olmak belli bir biçimde davranmaya eğilimli olmaktadır ve bunlar, bir bireyin beyinin kimyasal yapısına bağlıdır.

Özdeşlik

Kişisel özdeşliğimiz, etnik kökenimizden ve dilimizden tikel giyim tarzımıza kadar, ya biyolojik ya kültürel olarak koşullanmıştır; ve kültürel koşullanma, fizikselcilere göre, belli biçimlerde davranmaktan başka bir şey değildir.

"Felsefe, çare olması gereken hastalıktır!"

Herbert Feigl, *Inquiries and Provocation: Selected Writings, 1929-1974*

Ayıklamacı materyalizm

Son yıllarda çeşitli materyalist felsefeciler zihin-beyin özdeşliği teorisini bırakıp, daha radikal bir tutumu –ayıklamacı materyalizmi– yeğledi.

Zihin bilimi

Zihinle ilgili ifadelerin beyinle ilgili ifadelere indirgenebileceğini öne süren özdeşlik teorisini savunanlardan farklı olarak ayıklamacı materyalistler, zihinsel durumlar var olmadığı için, onlarla özdeşleşecek bir şey de olmadığını iddia ederler.

Felsefeci Paul ve Patricia Charchland'ın savunduğu bu görüşe şöyle bir örnek verilir: Bir kişi köpeği öldüğü için üzgün olduğunu düşünebilir ama aslında serotonin düzeyi düştüğü için üzgündür. Gerçekte üzünlüğü, düşük serotonin düzeyinden başka bir şey değildir ve serotonin düzeyinin düşmesi de, köpeğine duyduğu "sevgi"nin fizyolojisiyle ilişkilidir. Onun üzgün olduğunu söylemek, başkalarında sempati ve yardım hissi uyandırabilir –bunlar da fiziksel süreçtir– ama doğrusu şudur: Belli bir fiziksel süreç (X) başka bir fiziksel sürece (Y), o da daha başka bir sürece (Z) neden olmuştur. Davranışı "inançlar", "arzular" ve "nedenler" bakımından

açıklamak, ayıklamacılara göre, hastalıkları miyasmayla açıklamaya ya da zihinsel hastalıkları cin çarpmaya bağlamaya benzer. Bu tür düşünceler, diyorlar, ampirik bilimden önce, halk masallarından ve hurafeden başka güvenecek bir şeyin olmadığı bir zamana aittir.

Daniel Dennett, bir sistemin tasarımı hakkında bilgisiz olduğumuzda o sisteme zekâ atfettiğimizi öne sürüyor: Örneğin, işleyişini kavrayamadığımız için, bir bilgisayarın satranç oynamayı "bildiğini" söyleyebiliyoruz. Dannett'e göre karmaşık sistemler "yukarıdan aşağıya" bakıldığında yönelimli (düşünmeye yetenekli) ama "aşağıdan yukarıya" bakıldığında mekanik gibi görünür. Ayıklamacılar sevinçleri, acıları ve duyumları benzer bir biçimde, kendi işleyişimizi bilemediğimiz için, kendimize atfettiğimizi iddia ederler.

Flojiston teori

17. yüzyılda Johann Joachim Becher yanma ve paslanma süreçlerini açıklamaya çalıştı. "Flojiston" denilen bir elementin havaya salınmasının yanmaya neden olduğunu öne sürdü.

Oksidasyon

Flojiston teorisi, 18. yüzyılda oksidasyon teorisiyle aşıldı. Antoine Lavoisier, belli maddeler ile havadaki bir element arasında kimyasal bir tepkimenin hem yanmaya hem paslanmaya neden olduğunu keşfetti. Yeni elemente "oksijen" dedi.

Halk psikolojisinin kaderi

"İnanç", "arzu" ve "niyet" gibi kavramlar da dahil olmak üzere, insan davranışını açıklamak için kullandığımız gündelik dile, felsefeciler "halk psikolojisi" demektedir. Ayıklamacı materyalistlere göre, halk psikolojisi başarısız bir bilimsel hipotezdir ve haliyle diğer başarısız hipotezler listesini girmelidir.

Miyasma teorisi

Yüzyıllarca bütün dünyada birçok hastalığa, çürümüş organik maddelerin saldığı "kötü hava"nın ya da "miyasma"nın neden olduğu sanıldı. Bataklıklar ve helalar özellikle miyasmalı sayılıyordu ve bu yüzden olanaklı olduğunda uzak duruluyordu.

Halk psikolojisi

Bugün, geçmişte olduğu gibi, birçok kişi yaşamının kendi "inançlarından," "arzularından" ve "niyetlerinden" etkilendiğine inanır. Aynı şekilde ruh hallerinin, düşüncelerinin ve duyularının, "zihnin" özgül, özel alanında varolan fizikdışı görüngü olduğuna inanır.

Mikrop teorisi

19. yüzyılda kimyacılar Louis Pasteur ve Robert Koch, birçok hastalığa vücudu istila eden mikroorganizmaların neden olduğunu kanıtladı. Hastalığa neden oldukları bilinen birçok "mikrobun" arasında bakteriler, virüsler ve mantarlar vardır.

Sinirbilim

Ayıklamacılar bir gün sinirbilimin halk psikolojisinin yerini alacağına inanır. İnsanlarla ilgili hiçbir şeyin özel olmadığını ya da "zihin" denilen ayrı bir alanda gerçekleşmediğini savunurlar. Tüm ruh hallerimiz, düşüncelerimiz ve duyularımız bedensel süreçlerdir.

Bilimin potası

Ayıklamacılar, "zihnin" uydurma bir kendilik olduğunu bilimin gösterdiğini iddia ederler.

İşlevselcilik

1960'larda birçok felsefeci, Aristoteles'ten ve modern bilgisayar biliminden yararlanarak işlevselci bir zihin teorisi öne sürdü. İşlevselcilik, zihnin ne olduğundan çok ne yaptığına odaklanır.

Bir makine düşünebilir mi?

Aristoteles'e göre bir şeyi bilmek, onun amacını bilmektir. Aynı şekilde işlevselcilere göre, zihinle ilgili önemli olan şey ne olduğu değil, ne yaptığıdır. Örneğin acının işlevi, yaralandığımız konusunda bizi uyarmaktır; tıpkı kalbin işlevinin vücuda kan pompalamak olması gibi. Zekâ da bir işlevdir; örneğin matematik yapma yeteneği.

Bilgisayar uzmanı Alan Turing'e "bir makine düşünebilir mi?" sorusu sorulunca, "bir denizaltı yüzebilir mi?" yanıtını verdi. Demek istediği şuydu: "Yüzme" sözcüğünün nasıl kullandığımız bir uzlaşım meselesidir ve aynı şey "düşünme" sözcüğü için de geçerlidir. Sonra, belli koşullar altında bir makine "düşünür" denilebileceğini göstermek için bir düşünce deneyi tasarladı (bkz. aşağıda).

Turing testi

1950'de Alan Turing'in geliştirdiği Turing testi, yapay zekâyı değerlendirme ölçütlerini sağladı. Bir insan, bir makine ve bir insan hakem ayrı odalara konulur. Hakem, hangi odada insan hangi odada makine olduğunu bilmiyor. Makineyle ve öteki insanla, yazıcı çıktıları aracılığıyla iletişim kuruyor ve yanıtlarını da çıktılarla alıyor. Belli sayıda sorudan sonra, ikisini ayırt edemez olursa, o zaman makine testi geçmiş olur. Akıllı olduğu söylenebilir ve sistem güncellemelerinin zekâsını artırdığı söylenebilir (bkz. sağ üstteki kutu).

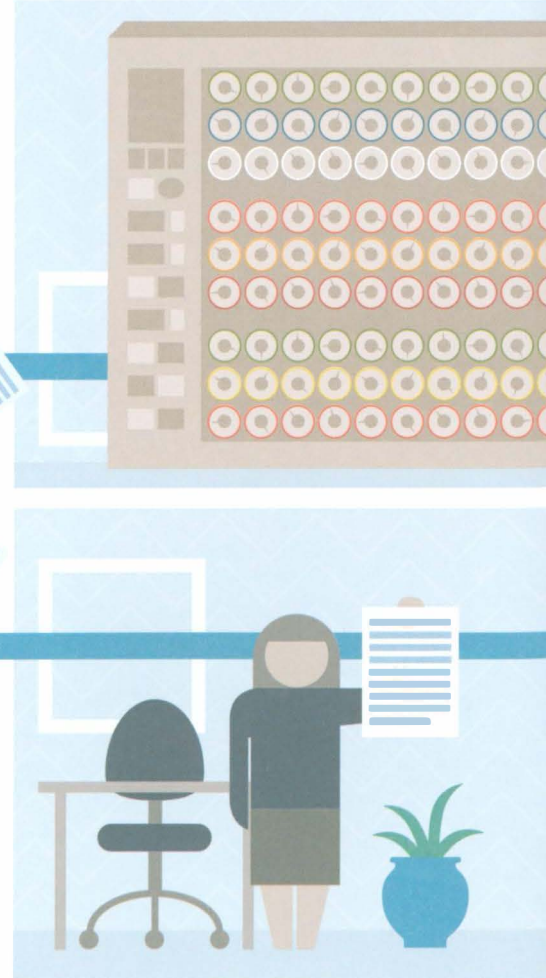
BİLMEK GEREK

- **Ruh Üzerinde**, Aristoteles ruhu "içinde yaşam kapasitesi olan doğal bir bedenin birinci edimi" olarak tanımladı. Bu yüzden ruh ya da zihin, bir şeyin bir faaliyetidir. Edimselleşen potansiyelidir.
- **Thomas Hobbes'un** "hesap yapan bir makine" olarak zihin kavrayışı, modern işlevselciliğin bir habercisiydi (bkz. s. 56-57).
- **Modern işlevselcilik**, zihin-beyin özdeşliği teorisine (bkz. s. 152-153) ve davranışçılığa (bkz. s. 150-151) bir alternatif olarak geliştirildi.

Sorular

Hakem, makinenin ve insanın kapatıldığı odalara sorular gönderir. Hangi odada insan, hangisinde makine olduğunu bilmiyor. Soru sormadaki amacı, hangisinin hangisi olduğunu ayırt etmektir.

The Nature of Mental States'te (Zihinsel Durumların Doğası) ve diğer makalelerde Hilary Putnam bu düşüncüyü geliştirip, zihinsel durumların yazılımla karşılaştırılabilir olduğunu öne sürdü: Beyin gibi "bilgisayımusal makineler"ın işlevsel durumlarıdır. Tıpkı bilgisayarların elektronik girdileri işleyip sonuç çıkarabilmesi gibi, beyin de algısal girdileri (duyularımızla topladığımız bilgiyi) davranışa dönüştürebilir. Bu güçlü düşünce bugün de etkisini sürdürüyor. Bununla birlikte, eleştirmenler zihne bir bilgisayar demenin arabayı atın önüne koştüğünü – bilgisayarların insan faaliyetini taklit etmek için yapıldığını ve "işlemenin" bilincin yalnızca küçük bir yanı olduğunu (bkz. s. 146-147)– öne sürüyorlar.

YAPAY İNSANLAR

Turing testi (bkz. aşağıda) birçok ilginç soruyu gündeme getirir. Örneğin, diyelim ki, odadaki makine testte kullanılanı çok daha gelişkindir. İnsanla özdeş olduğunu ve artık odada tutulmadığını varsayalım. Aramızda dolaştığını ve görünürde duyguyla tepki vermeye programlandığını varsayalım. Turing testini geçtiği için ona "akıllı" demekten mutluluk duyarsak, "hissediyor" demekten de mutlu olur muyuz? Olmuyorsak, salt onu biz yaptığımız için mi? Bizim de eşit ölçüde "yapıldığımız" –fizik, biyoloji ve evrim tarafından– her zaman söylenebilir.

Makine

Makine, doğal dilin temel bilgilerini programladığı için, sorulara insana benzer biçimde yanıt verir.

İnsan

Hakemin sorularına insanın verdiği yanıtlar, "doğru" olmalıdır. Önemli olan tek şey, onu bir makine olarak değil insan olarak tanımlamalarıdır.

"Çoğu kez makineler beni gafil avladı."

Alan Turing, matematikçi

Yanıtlar

Hakem yanıtların çıktısını alır. Hangi yanıtların insana, hangilerinin makineye ait olduğunu söyleyemezse, o zaman makine testi geçmiştir: Akıllı davranış göstermiştir.

Biyolojik natüralizm

Felsefeci John Searle, zihne ilişkin, en iyi durumda yararlı bir metafor olan bilgisayar modelinin işlevselcileri yanılttığını savunur. Zihni, maddenin doğal bir özelliği olarak görür.

Çin odası

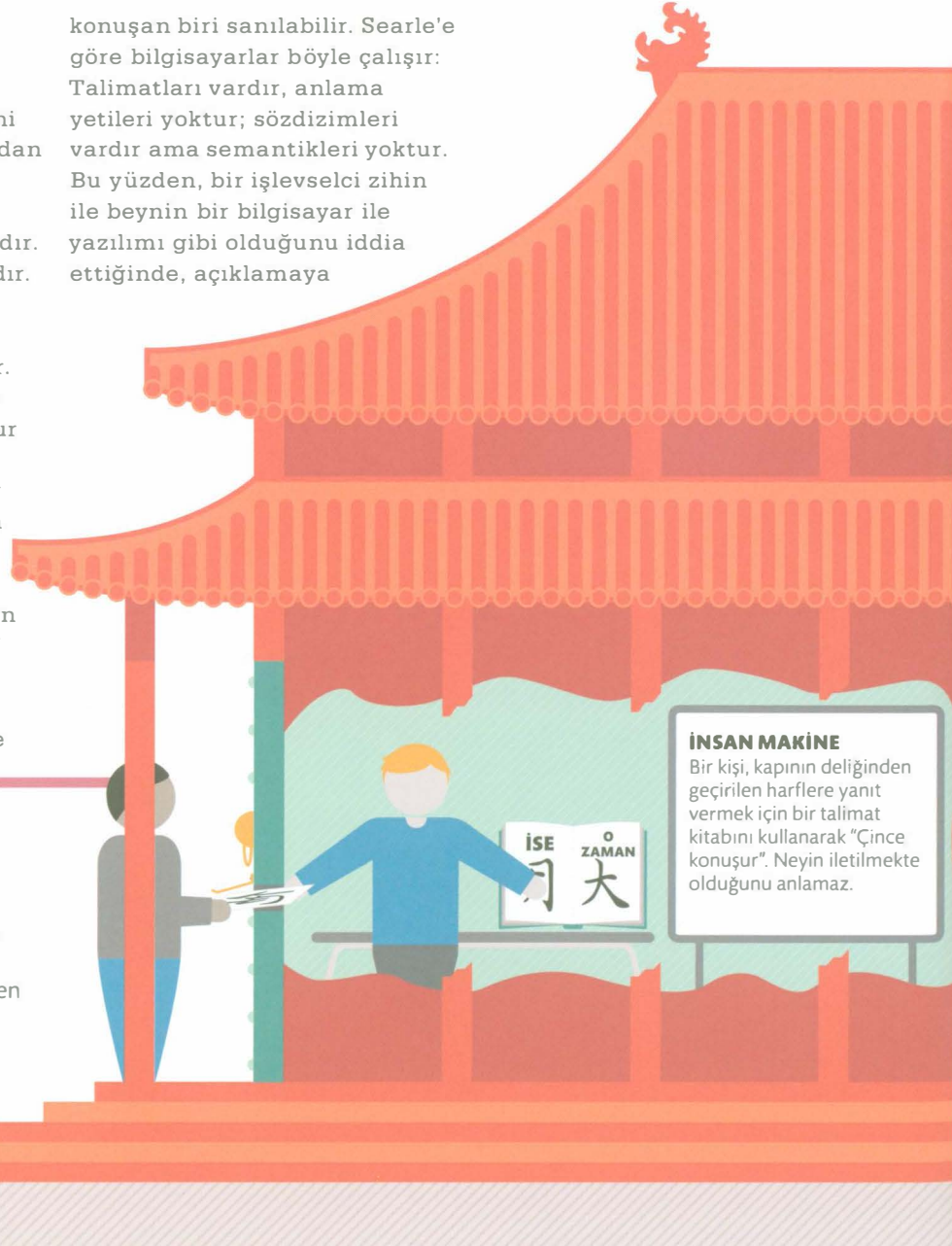
Searle'e göre, işlevselcilerin zihin modellerinde yaptıkları hata, bir cümlelin sözdizimini semantiğiyle karıştırmalarından kaynaklanır. Bir cümlelin sözdizimi, sembolik mantığa indirgenebilen gramer yapısıdır. Semantiği ise, ilettiği anlamdır. Aynı semantik, benzersiz sözdizimi yapılarına sahip sonsuz sayıda dille iletilebilir.

Searle aşağıdaki benzerliği kurar. Bir kişi bir odada oturur ve kapının altından geçirilen Çince harflere işaretli kartlar vardır. Kişi Çince bilmez ama nasıl karşılık vermesi gerektiğini söyleyen bir talimat kitabı vardır: "Kapının altından X harfi görünürse, Y karakteriyle karşılık ver" vb. Kişi bu sistemi kullanarak iletişim kurabilir, hatta Çince

konuşan biri sanılabilir. Searle'e göre bilgisayarlar böyle çalışır: Talimatları vardır, anlama yetileri yoktur; sözdizimleri vardır ama semantikleri yoktur. Bu yüzden, bir işlevselci zihin ile beynin bir bilgisayar ile yazılımı gibi olduğunu iddia ettiğinde, açıklamaya

Hiçbir şeyin kanıtı

Searl'ın "Çin odası" argümanı, işlevselciliğin sınırlılıklarını tanıtlar. Searle'in öne sürdüğünü göre, tıpkı odadaki kişinin Çince anlamaması gibi, Turing testini geçen bir bilgisayarın da "düşündüğü" söylenemez (bkz. s. 156-157).

çalıştığı şeyi atlar: Anlama görüngüsünü.

Searle'in tutumu "biyolojik natüralizm" olarak bilinir. Hem düalizmin (bkz. s. 146-147) hem nörolojik indirgemeciliğin (bkz. s. 154-155) hatalı olduğunu

söylüyor. Ona göre bilinç biyolojik bir görüngüdür ve belki nedeni beyin olabilir. Aslında zihinsel özellikler, bir fiziksel özellik tipidir: Bilim gösterebilir, bize öznellik sağlayan özellikler.

LEIBNİZ'İN DEĞİRMENİ

17. yüzyılda Gottfried Leibniz (bkz. s. 62-63), "Çin odası"na benzer bir argüman öne sürdü. İnsan davranışını taklit eden ve söylenene göre "algı"sı olan bir makine hayal etmemizi ister. İçine girip işleyişini izleyebilelim diye, bir değirmen büyüklüğünde olabilir. Onun bilinçli olduğu sonucuna varmazdık, diyor Leibniz: "Bu yüzden algı bir bileşikte ya da bir makinede değil, basit bir tözde aranmalıdır."

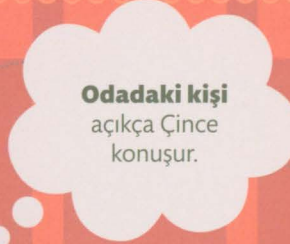
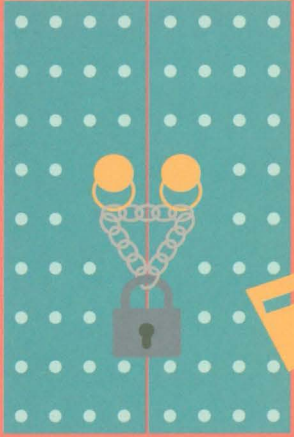
"Arabam ve hesap makinem hiçbir şey anlamaz; onlar bu işkolunda değil."

John Searle, *Akıllar, Beyinler ve Bilim* (1984)

Odadaki kişi
açıkça Çince konuşur.

MESAJ ALINDI

Anadili Çince olan biri, kilitli odadaki kişinin ilettiği mesajı okur ve yanlış bir sonuca, o kişinin Çince konuştuğu sonucuna varır.

Panpsişizm

Son yıllarda birçok felsefeci, düalizme (bkz. s. 54-55) –ve ilkçağın “evrensel zihin” düşüncesine– yeniden ilgi duydu.

Zor sorun

Felsefeci David Chalmers, bilinç “zor sorunu”nu –yani bilinçli *olmanın* ne olduğu sorununu– henüz çözmediğimizi iddia eder. Bunu yaparken düalist iddiayı canlandırır: Hiçbir fizik *hissetmenin* ne olduğunu açıklayamaz (bkz. s. 146-147). Chalmers’in gözlemine göre, materyalizm doğru olsaydı, deneyim zorunlu olmazdı. Sobada elimi yakarsam ve elimi çekmek nörolojik süreçlerle

açıklanırsa, neden acı hissetmem gerekiyor? Niye “zombi” –insanlarla özdeş ama öznellikten yoksun yaratıklar– değiliz?

Isı değişikliklerine tepki veren termostatlardan farklı olarak insanların, fiziksel tasvire direnen ekstra bir “iç” boyutu vardır. Ama fiziksel nesnelere dünyasında, bu nasıl olur? Bir yanıt şöyle olur: Zihin, Descartes’in anladığı anlamda (bkz. s. 52-53) bir “töz” olmadığı halde, evrenin temel bir özelliğidir. Panpsişizm olarak bilinen bu görüşe

Russellci monizm

1927 tarihli kitabı *The Analysis of Matter*’da (*Maddenin Çözümlemesi*) Bertrand Russell bilimin, şeylerin şekli, niceliği ve yakınlığı gibi maddenin dışsal özelliklerini tasvir ettiğini ama maddenin içsel doğası –kendinde ne olduğu– hakkında hiçbir şey söylemediğini öne sürdü. Aslında, bu görüşe göre bilimin içsel doğaları tasvir edememesi, fiilen kavramsal bir boşluk olan zihin-beden sorununu yaratan şeydir. “Russellci monistler” bilincin, maddenin saklı bir özelliği olduğunu öne sürer: Bilim tarafından açıklanamaz ama yine de, kayalardan insanlara kadar her şeyde, değişik karmaşıklıkta vardır.

“Her şey tanrılarla doludur.”

Miletoslu Thales (MÖ 6. yüzyıl)

C = BİLİNÇ

göre, madde ile zihin her zaman birbirine bağlıdır. Taşlar duyu organlarından yoksun oldukları için "farkında" değil ama içlerinde zihin vardır. Panpsişistlere göre, "bilinçli" diye tarif ettiğimiz şeyler, yalnızca biyolojik olarak bize benzeyen şeylerdir. Bu düşünce 19. yüzyılda yaygındı ve gözden düşen pozitivist düşünceler (bkz. s. 91-93) tarafından yerinden edildi. İlk olarak Anaksagoras

formüle etti (bkz. s. 28-29) ve yakın zamanda fizikçi David Bohm tarafından savunuldu.

SCHOPENHAUER'İN İRADESİ

Alman felsefeci Arthur Schopenhauer (1788-1860), panpsişizmin gelişiminde önemli bir figürdü. Kant'ın duyuların görüngü dünyası ile kendinde şeylerin dünyası arasında yaptığı ayırmadan (bkz. s. 66-67) etkilendi. Bununla birlikte, Kant kendinde şeyin bilinemez olduğunu düşündüğü halde, Schopenhauer insanların kendinde neyseler ona özel erişimleri olduğunu söyledi. İç bakış yoluyla, diyordu Schopenhauer, "İrade"yle -bir arzu olmaktan öte, evrenin itici gücü olan- karşılaşırız.

Ne var ki, Schopenhauer bir kötümserdi. İradenin dünyadaki her şeyde asli olarak var olduğuna ama gayrişahsi, amaçsız ve bilinçten yoksun olduğuna inanıyordu. İstiraba neden olan doyumsuz arzularımızın nedenidir ve huzur bulmak için, şefkat yoluyla üstesinden gelmeyi öğrenmeliyiz.

Bedenin doğası

Dilbilimci Noam Chomsky, zihin/beden sorununun, 17. ve 18. yüzyıllarda kısa bir süre formüle edilebilen bir sorun olduğunu savunur.

Mekanik felsefe

Ortaçağ boyunca Aristotelesçi düşünceler, esas olarak Aristoteles'in düşüncelerini Katolik inançlarla birleştiren skolastik felsefe (bkz. s. 46-49) biçiminde Avrupa'da egemendi. Aristoteles, bir kayanın dünyanın merkezine ait olduğu için aşağı doğru yuvarlandığını; ateşin ise göklere ulaşmaya çalışırken yükseldiğini

savundu. 16. yüzyılda mıknatısların ve demir tozlarının birbirlerine karşı "sempatik" oldukları ve bu yüzden birbirini çektikleri söylendi. 17. yüzyılda başlayan bilimsel devrim bu tür doğaüstü açıklamaların yerine nedensel, mekanik açıklamalar geçirmeye çalıştı (bkz. s. 50-51). O zamanki varsayıma göre, bir şeyin nedenleri bilinince, açıklanacak bir şey kalmaz. 1739'da Fransız

Bilim ve anlaşılabilirlik

Chomsky'ye göre bilim, 17. yüzyılda, bugün büyük ölçüde unutulmuş bir devrimden geçti. O sırada bilimin dünyanın gizemlerini açıklayacağına inanılmaktaydı ama Newton, bunun her zaman olanaklı olmadığını gösterdi. Çoğu kez bilimin yapabildiği en iyi şey, tartışmamızı olanaklı kılan dünya modelleri üretmektir ve bu durum, olduğu haliyle dünyayı anlamakla karıştırılmamalıdır.

1

Açıklanan dünya

Ortaçağ Avrupa'sında her şey bir anlamda açıklandı. Yaşam, dünya ve gökyüzü, "beden" ile "zihin" arasında hiçbir ayırım olmadan skolastik terimlerle tasvir edildi. Mıknatıs demiri çeker; çünkü ikisinin "sempatik" olduğu söyleniyordu.

2

Yeniden tanımlanan dünya

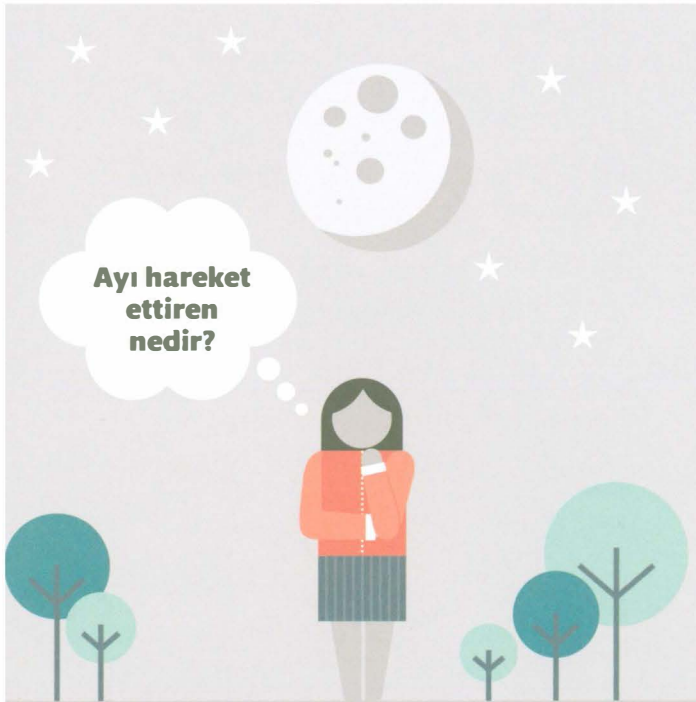
17. yüzyılda Descartes dünyayı ikiye ayırdı: Beden ve zihin (bkz. s. 146-147). Çok önemli bir biçimde "beden"i saf mekanik terimlerle tanımladı, fiziksel sistemleri amaçları olan, makara ve dişli eşdeğerleriyle çalıştırılan makineler olarak tasvir etti.

mühendis Jacques de Vaucanson bunu bir örnekle açıkladı: Tahıl yiyen, sindiren ve kabuklarını dışkıyla dışarı atan mekanik bir ördek inşa etti. Bu "mekanik felsefe" ilk önce Galileo Galilei ("modern bilimin babası") tarafından benimsendi ve onun ardılı Isaac Newton tarafından sürdürüldü.

Ömrünün sonunda Isaac Newton, görevinde başarısız olduğunu iddia etti. Onu engelleyen şey, keşfettiği kuvvetti: Yerçekimi. Çünkü yerçekimi, "uzaktan etki etmek" dışında bir şey yapmaz; makaralar, dişliler ya da zincirler olmadan dünyayı güneşin etrafında döndürüyor. Yerçekimine "o kadar büyük bir saçmalık" ki, kimse üzerinde düşünemez dedi; ama yine de vardı, fiilen gökleri yöneten "doğüstü bir kuvvet"ti. Kısacası, madde tekrar bir gizem haline geldi ve biliminsanları,

kendi görevlerinin doğasını yeniden tanımladı. Olduğu haliyle dünyayı "anlamaktan" çok, dünyayı anlaşılır kılan teoriler formüle etmekle ilgilendiler: Galileo'nun tasavvur ettiğinden çok daha mütevazı bir görev.

Noam Chomsky'ye göre bunun, zihin felsefesi bakımından içerimleri vardır. Dediği şudur: Madde, ya zihin olan ya zihnin etkileştiği denilebilen basit bir mekanizma olmaktan çok öte, açık bir tanımına sahip olmadığınız bir şeydir. C. S. Peirce'i izleyen Chomsky, çözümü bilişsel yeteneklerimizin dahilinde olan "sorunlar"ı, bilişsel kapsamımızın dışında kalan "gizemler"den ayırır. Bu görüşe göre, zihin, madde ve onların olası etkileşimi bir gizem olabilir ama belki kurmalı mekanik bir ördeğin gerçek bir ördek için bir gizem olması gibidir.

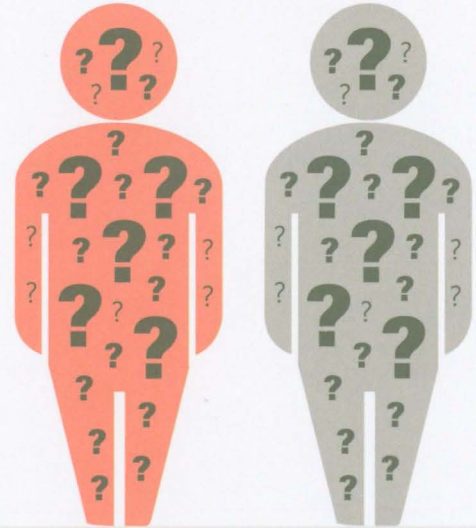

Ayı hareket ettiren nedir?

3

Dünya bir gizem haline gelir

Newton, Descartes'in tarif ettiği iki tözden birinin -yani bedenini- var olmadığını sonucuna vardı. Yerçekiminin sergilediği gibi "uzaktan eylem" görünüşü, dünyanın mekanik olmadığını ve dolayısıyla bir gizem olduğunu gösterir.

4

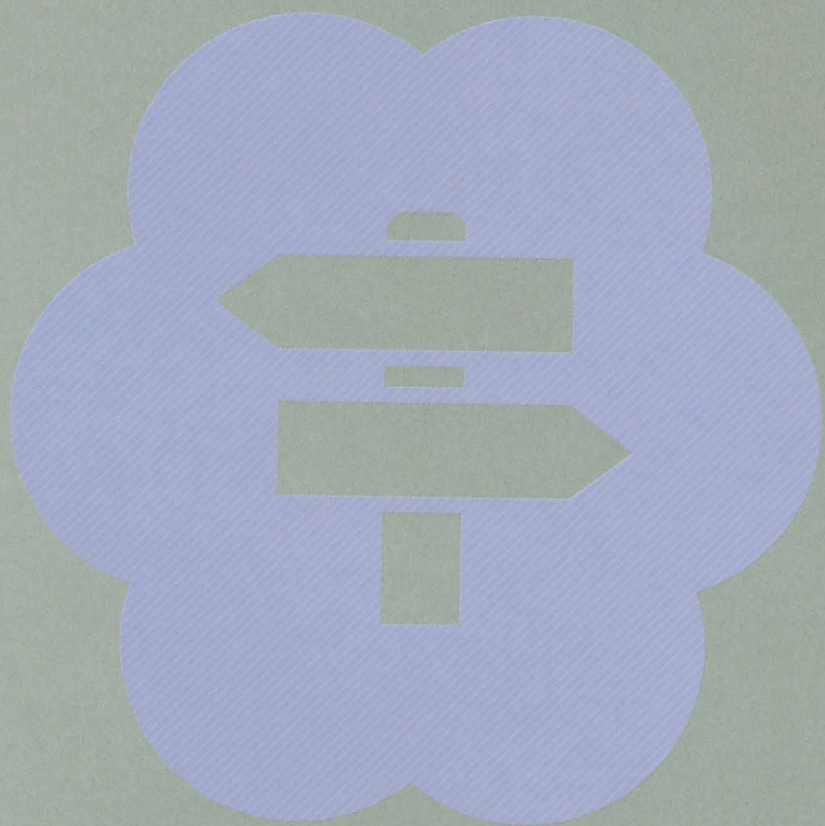
Dünyayı anlaşılabilir yapma

Beden ya da "madde" bir gizem olarak kalmasına rağmen, biliminsanları ve felsefeciler yine bedeni tasvir etmek için modeller kurabilir. Amaçları, zihni başka bir şeye indirgemenen açıklayan bir madde modeli yaratmaktır.

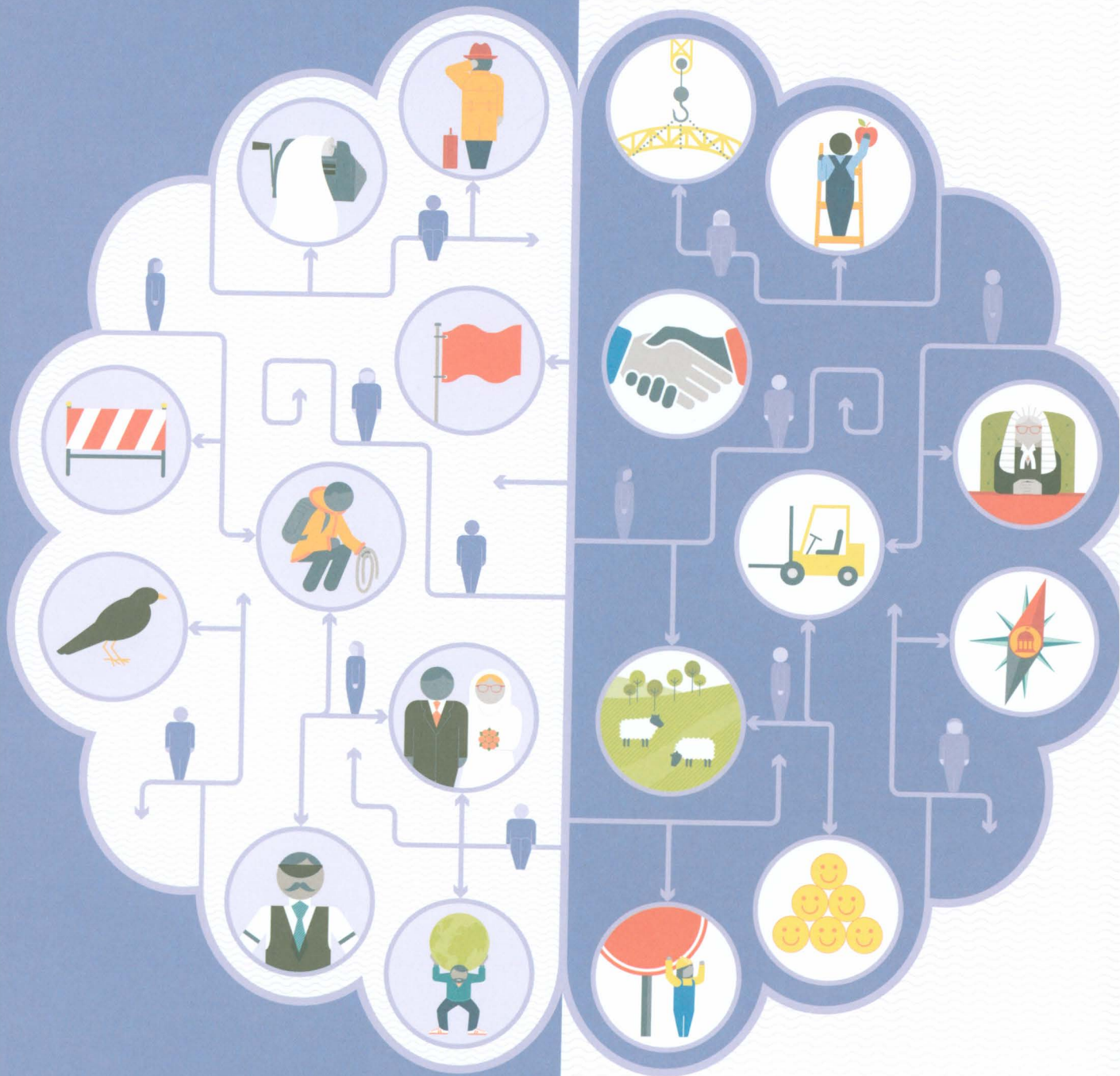

DOĞRU VE YANLIŞ

Felsefenin ahlaki değerlerin doğasını inceleyen koluna “etik” denilir. Şu soruları sorar: Ahlak kurallarımız nereden gelir? Doğru olduklarını kabul etmemizin gerekçeleri nelerdir?

DOĞRU VE YANLIŞ

Birçok kişi ahlakı, bizden belli eylemleri yapmamızı, bazılarında uzak durmamızı isteyen bir kurallar kümesi olarak düşünür. Peki, iki kural birbiriyle çelişince ne olur? Yapılacak doğru şeyi bilmek, her zaman bir kurala uymak kadar basit değildir; ahlaki otoritenin doğası üzerine bir sorunu gündeme getirir. Bu otoritenin doğası, etiğin merkezi sorunlarından biridir.

Aristoteles etiğin sadece kurallarla başladığına inanıyordu. Kurallar arasında çatışmaların, bizi kendi başımıza düşünmeye zorladığını ve ahlaki oluşturanın, bu "doğru akıl" kullanımı olduğunu savundu. Bununla birlikte, ahlak kurallarını yadsımakla, nasıl davranmamız gerektiği konusunda kılavuzlara ya da "temel kurallar"a sahip olamayacağımızı iddia etmiyordu. Demek istediği şeydu: Kurallar hiçbir zaman mutlak ya da ebediyen bağlayıcı olamazlar.

Ne var ki, birçok felsefeci Aristoteles'le hemfikir değildir. Bazıları ahlakın, insan doğasına yerleşik bir kurallar derlemesi olduğuna inandı. Örneğin Immanuel Kant, rasyonel düşünceyle ulaşılan evrensel olarak bağlayıcı kuralların ya da kesin buyrukların ahlakı yönettiği inandı. Kant'a göre, bir eylemin ahlaki değeri güdüsüne ya da ahlaki hukuktan kaynaklanıp kaynaklanmadığına göre değerlendirilmelidir. Faydacı felsefeci Jeremy Bentham de kurallara inanıyordu; hatta yalnızca bir kuralın gerekli olduğunu bile öne sürdü: En fazla sayıda insanın mutluluğunu en yükseğe çıkaracak şekilde davranma kuralı. Bu yüzden, faydacılara göre bir eylemin ahlaklılığı, güdüsüyle ilgili değil, dünyadaki sonuçlarıyla ilgili bir sorundur.

Bazı felsefeciler, aklın "tutkuların kölesi" olduğunu öne süren David Hume'un izinden gidiyor. Bu sözyle Hume şunu demek istedi: Ahlaki bir edim, arzulan bir durum meydana getiren edimdir. Bu geleneğe göre, "yalan söylemek yanlıştır" demek "yalan söylemeyi sevmem" demenin başka bir yoludur; çünkü ahlak, bir kişisel tercih ifadesidir ve dolayısıyla rasyonel olarak gerekçelendirilemez. Bu görüşü savunan felsefeciler, akli değil, duyguyu ahlaki kararların ve eylemlerin temeli olarak görür.

Pek çok felsefeci, ahlak kurallarının bir tercih meselesi olduğu konusunda hemfikirdir. Fizik yasalarından farklı olarak ahlak kuralları ihlal edilebilir ama ancak özgürce edilebilir. Örneğin hırsızlık yapan biri, özgürce çalmayı tercih ederse ahlaksızca davranıyor olur. Kendilerini çalmaya mecbur hissederse, farklı bir biçimde yargıda bulunma eğiliminde oluruz; belki yardıma muhtaçtır. Bu nedenle, determinizm –doğa yasalarının davranışımızı belirlediği düşüncesi– ahlaki hükümsüz kılar. Jean-Paul Sartre'ın savunduğu gibi, özgürce eyleme yeteneğimiz bizi ahlaki fail yapar.

Çağdaş ahlak felsefesi iki genel kategoriye ayrılır: Birinci ve ikinci derece etik. Birinci derece etik, özgül ahlak sorunlarını düşünmeyi gerektirir. Bunlar, insan klonlamanın ahlaki olarak kabul edilebilir olup olmadığı, hayvanların haklarının olup olmadığı, yasaların yardımcı intihara izin verip vermemesi gibi sorunları içerir. İkinci derece etik daha geneldir ve ahlakın doğasını düşünmeyi gerektirir: Ahlak bir kurallar sistemi midir? Özgür irademiz var mıdır? Haklı olarak doğruyu yanlıştan ayırt edebilir miyiz? Hatta doğru ve yanlış gerçekten var mıdır?

Kurallar ve ilkeler

Bazı felsefeciler, ahlaki kararlar vermek için kurallara uymamız gerektiğine inanır. Bazılarına göre ise, ahlak kuralları yoktur ve sadece kendi tikel durumumuzu değerlendirerek ahlaki kararlar verebiliriz.

Kurallara uyulsun mu, uyulmasın mı?

Pek çok kişi, neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar vermede kuralları temel alacak şekilde yetiştirilir. Çocuklara öğretilen ahlak kuralları, her zaman nasıl davranmaları gerektiği konusunda onlara bir çerçeve verir. Küçük çocukların bu çerçeveye ihtiyacı vardır; çünkü henüz kendi başlarına akıl yürütemezler. Ne var ki, çocuklar büyüdükçe deneyim, katı kuralları özgül durumlara uygulamanın zor olduğunu onlara anlatır. Bir ahlak kuralının başka bir ahlak kuralıyla çatıştığı ya da

bir ahlak kuralına uymanın tehlikeli sonuçlar doğurabildiği durumlarla karşılaşır. Bu nedenle, ahlakta, çocukken öğretilen kurallardan fazlası olmalı.

Felsefeciler, ahlakın kurallardan ibaret olup olamayacağı konusunda hemfikir değildir. Aristoteles, ahlaki bir karar vermenin her zaman bir kuralı uygulama meselesi olmadığını ve onun yerine çoğu kez akıl ve yargı yetisini kullanmak zorunda kaldığımızı söyledi. Kurallar ancak bir noktaya kadar yararlıdır; çünkü pek çok ahlaki yargı, yargıda bulunulan durumdan etkilenir.

olduğuna inanırlar ama çocuklara öğretilen katı kurallar olması zorunlu değildir. Özgül durumlara daha kolay uyarlanabilen daha genel kurallar öneriyorlar. En fazla sayıda insana en fazla mutluluk üreten ne varsa yapmamız gerektiğini söyleyen faydacı görüş (bkz. s. 186-187), ahlaki genelcinin kabul edeceği bir kural örneğidir. Altın kural ya da başka insanlara bize davranılmasını istediğimiz gibi davranmamız gerektiği düşüncesi de başka bir örnektir. Ahlaki genelciler, ahlaki bir açmazla karşılaştıklarında bu gibi kuralları uygulayabilirler.

ALTIN KURAL

Altın kural, bize nasıl davranılmasını istiyorsak başkalarına öyle davranma ilkesi ya da "bize yapılanı yapma"mız gerektiği düşüncesidir. Bu kural, ahlaki bir karar vermek için bize özel talimatlar veremez. Bu kurala uymak için, tikel bir durumda bize nasıl davranılmasını istediğimize ve başka inanlara bize davranılmasını istediğimiz gibi davranmamızın ne tür bir eylem gerektirdiğine karar vermemiz gerekir. Çocuklara öğretilen bir kural değildir; çünkü çocuklar henüz kendi başlarına akıl yürütemezler. Ama ahlaki bir açmaz durumunda ahlaki genelcilere yardım edebilecek bir kuraldır.

Ahlaki tikelcilik ve ahlaki genelcilik

Bir teori, ahlaki tikelcilik, daha ileri gider. Buna göre, hiçbir ahlaki ilke yoktur; çünkü her ahlaki yargı, bulunduğu bağlama bağlıdır. Hiçbir iki bağlam aynı değildir; bu yüzden her ahlaki karar, kendi içinde değerlendirilmelidir. Felsefeci Jonathan Dancy (1946-), ahlaki tikelciliğin en ünlü savunucusudur. Dancy, ahlakın kurallarla yönetilemeyeceğini savunur; çünkü bir eylemi yapmanın ya da bir eylemi yapmamanın tüm nedenleri, bir eylemin yapıldığı bağlama bağlıdır.

Ahlaki tikelciliği reddeden felsefecilere ahlaki genelci denilir. Ahlakın kurallara uyma meselesi

Ahlaki açmazlar

Gündelik yaşamda, ahlaki açmazlarla -çocukken bize öğretilen genel ahlak kurallarını birbiriyle çatışma içine sokan özgül durumlarla- sıklıkla karşılaşırız. Örneğin, bize her zaman sadık olmamız ve doğruyu söylememiz gerektiği öğretilmiş olabilir ama doğruyu söylemenin başka birine sadakatsizlik etmek anlamına geleceği birçok durum vardır. Ahlaki bir açmazla karşılaşan ahlaki tikelci yalnızca durumun bağlamına dayanan ahlaki bir karar verirdi. Ahlaki genelci yine de kurallara uyardı ama bu kurallar, çocukken öğretilenlerden daha esnekler.

AHLAKİ TİKELCİLİK

Ahlaki tikelciler, tikel bir bağlamda ahlaki bir karar vermek için genel kuralları kullanamayacağımıza inanır. Yapma ya da yapmama nedenlerimizin her zaman içinde bulunduğumuz duruma bağlı olduğunu ve bu yüzden sadece o durumu değerlendirerek ahlaki kararlar verebileceğimizi savunurlar.

AHLAKİ GENELCİLİK

Ahlaki geneciler, ahlak kurallarının ahlaki kararlar vermemize yardım edebileceğine inanır. Ama ahlaki geneciler, tikel durumlara, çocukken öğretilen kurallardan daha kolay uyarlanabilen altın kural (bkz. kutu) gibi kurallara uyarlar.

“Ahlak, ilkeler olmadan da gayet iyi gelişebilir.”

Jonathan Dancy,
Without Principles (2004)

SADAKAT

DOĞRULUK

Etik ve hukuk

Tikel bir ülkede ya da bölgede uygulanan yasalar, “ülke yasaları”, herkesin uyması gerektiğini bildiği kurallardır. Bu tür kurallar davranışımızı yönetir ve ihlal edilmemelidir.

Ülke hukuku

Ülke yasalarını bilmemek, bu yasaları ihlal etmenin mazereti sayılmaz. Yani yasalar öyle tanıtılmalıdır ki, herkesten yasaları bilmesini beklemek makul olsun. Peki, eğer varsa, temel ahlak kurallarının ülke hukukunu oluşturan kurullarla nasıl bir ilişkisi vardır?

Ahlak kuralları ile ülke yasalarının farklı olduğu açıktır. Bunu biliyoruz; çünkü yasalar her zaman adil değildir ve haksız olan yasalar reddedilebilir. Örneğin şu anda birçok ülke, yardımcı intihara izin verip vermemeyi sorguluyor. Buna izin vermek, yaşama son vermeyi yasaklayan mevcut yasalara meydan okumak olur. Bazı

yasaların çıkarılması bazılarının çıkarılmaması gerekiyorsa, o zaman ahlak ülke yasalarını bir şekilde belirler. Peki, bu yasaları ahlak belirlerse, ahlakı ne belirler?

Bazı felsefeciler çocukken öğretilen ahlak kurallarına uymamız gerektiğine, bazıları farklı ahlak kurallarına inanır; bazılarına göre ise, ahlak kuralları yoktur. Peki, kim haklıdır?

Ahlak bilgisi

Eğer varsa izlenecek ahlak kurallarını ve nasıl izleneceğini ortaya çıkarmaya çalışmak, ahlak epistemolojisinin (ahlak bilgisinin incelenmesi; bkz. s. 174-175) bir sorudur. İster ahlaki bir yargıda bulunduğumuz her seferinde

BİLMEK GEREK

- **Ahlak epistemolojisi**, ahlaki kurallara ya da olgulara ilişkin bilgimizin incelenmesidir.
- **Ahlaki tikelcilik**, her ahlaki yargı kendi bağlamından etkilendiği ve iki bağlam aynı olmadığı için hiçbir ahlak ilkesinin var olmadığını öne süren bir teoridir.
- **Ahlaki genelcilik**, ahlakın kurallara uyma meselesi olduğu ama bu kuralların, çocukken öğrenilenler olmasının zorunlu olmadığı inancıdır.

Ahlak pusulası

Felsefeci John Locke, ahlak yasasının ülke yasasından öncelikli olduğuna (zaman ve önem bakımından) inandı ve “ahlak yasası”nı koruyacak yasaları çıkarmak, ahlak yasasının ötesine geçen yasaları (ahlak yasasınca onaylanmayan kısıtlamalar getiren) çıkarmamanın bir hükümetin görevi olduğunu savundu. Bir hükümetin çıkardığı yasaların ahlak yasasından çok uzaklaşması durumunda, bunun o hükümete karşı isyanı haklı kılacağını düşünüyordu.

Özgür irade

Pek çok kişi, ahlaklı davranmanın özgür iradeyi –hem eylemlerimizi hem eylemlerimizin nedenlerini özgürce tercih etme yeteneğini– kullanmayı gerektirdiğine inanır. Ama bazıları da, özgür iradenin olmadığını savunur.

Rasyonellik ve ahlak

Özgür irade genellikle ahlaklı bir fail olmanın –yani doğru ya da yanlış yapabilir olmanın– zorunlu bir koşulu sayılır. Çünkü özgür irade, özgül bir nedenle bir eylemi gerçekleştirme özgürce tercih etmeyi gerektirir. Bir fail bir ahlak ilkesine uygun davranmak için rasyonel bir tercih yapmışsa, bir eylem ahlaklı olarak haklı sayılabilir. Demek ki, rasyonellik ve özgür irade ahlakın özsel yanlarıdır.

Pek çok normal yetişkin insanın rasyonel olması gerçeğine rağmen, duygusal ya da içgüdüsel tepkiler ya da zorlanımlı davranışlar gibi birçok insan davranışı rasyonel değildir; iyi ya da kötü nedenlerden ötürü yapılmazlar. Ahlaklı faillik rasyonelliği gerektirdiğine göre, rasyonel olmayan eylemler ahlaklı eylem değildir. Küçük çocukların tam ahlaklı fail olmamalarının nedeni budur: Özgür iradeleri olsa bile, ahlaklı nedenlerle belli bir biçimde davranmayı tercih etmelerini sağlayacak

Tercih var mıdır?

Geleneksel ahlak görüşüne göre, sadece eylemlerimizi özgürce tercih ettiğimizde ahlaklı davranabiliriz. Özgür iradeye inanmıyorsak, bu geleneksel görüşü yeniden düşünüp, ahlakın eylemlerimizi özgürce tercih etme yeteneğinden başka bir şeye dayandığını savunabiliriz. Ya da bu geleneksel görüşü kabul edebilir ama özgür irade var olmadığı için, hiçbir eylemimizin ahlaklı eylem olmadığını ve dolayısıyla ahlakın da var olmadığını savunabiliriz.

KATI DETERMİNİZM

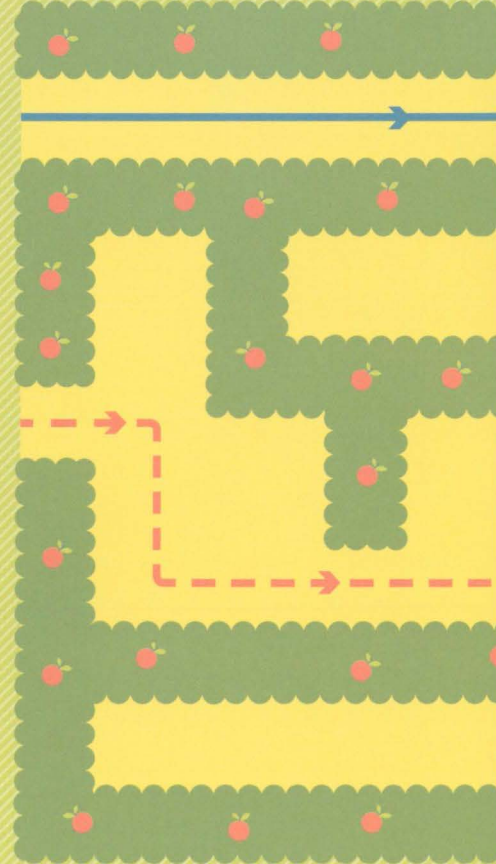
Bir kişinin özgürlük duygusu bir yanılsamadır. İnsanların özgür iradesi yoktur. Aksine eylemlerini, doğa yasaları ve o zamanın koşulları yönetir.

YUMUŞAK DETERMİNİZM

İnsanların eylemlerini belirleyen koşullar, insanların inançlarını ve arzularını da içerir. Yani determinizm, özgür iradeyle bağdaşır.

ÖZGÜR İRADE

İnsanların bir eylemi yapmaya ya da yapmamaya karar vermesinin birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden hangisine göre hareket edileceğini seçme özgür iradeleri vardır.

rasyonelliği (ayrıca doğru ve yanlış anlayışını) henüz geliştirmemişlerdir.

Bununla birlikte, bazı felsefeciler normal yetişkin insanların bile ahlaki fail olup olmadıklarını sorgular. Psikologlar, insan zihninin iki "sistem"den oluştuğuna ve bunlardan yalnızca birinin rasyonel düşünceyi gerektirdiğine inanır (bkz. s. 234-235). Hatta bazılarının göre, yetişkinlerin aldığı görünürde en ahlaki kararların bile rasyonel olmadığı söylenebilir. Bu yönde, insanların ahlaki kararları için gösterdikleri nedenlerin çok büyük ölçüde "post-hoc rasyonelleştirmeler" olduğu öne sürülmektedir. Başka bir deyişle, insanlar çoğu kez geçmişe bakarak rasyonel olmayan eylemlerine rasyonel açıklamalar getirirler.

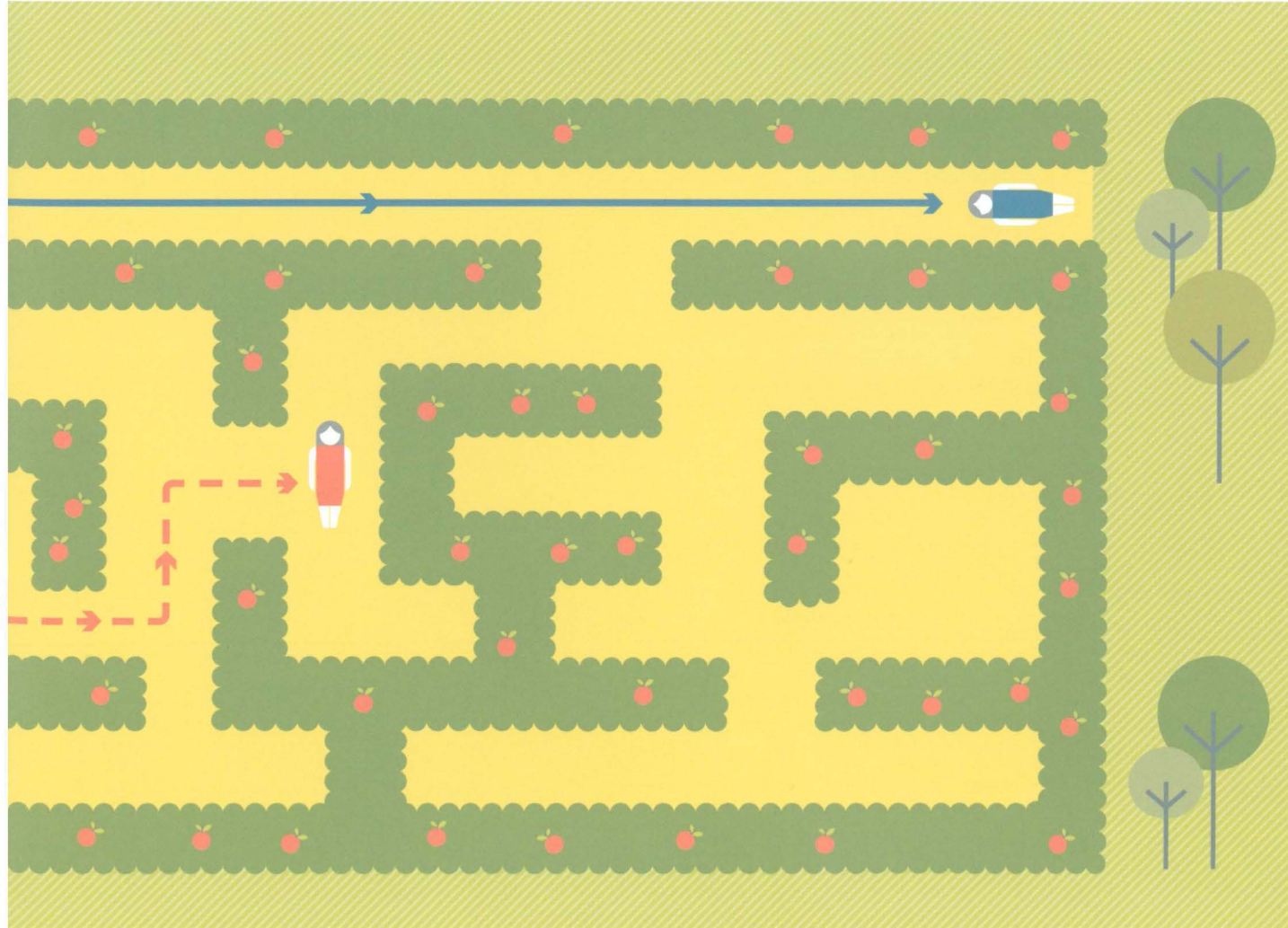
ÖZGÜR İRADE TARTIŞMASI

Determinizm

Deterministler dünyanın, insanların ne düşündüğünden ya da yaptığından bağımsız olarak doğa yasalarıyla yönetildiğini savunur. Yani insanların eylemleri ve davranışları da doğa yasalarıyla yönetilir ve dolayısıyla özgür irade diye bir şey yoktur.

Özgür irade

Bazıları, insanların doğa yasalarıyla bir alakası olmayan kendilerine ait nedenlerle eylemlerini tercih ettiklerine dair özgürlükçü düşünceye inanır. İnsanlar belli bir nedenle belli bir biçimde davranmayı özgürce tercih edebildiklerine göre, özgür irade var olmalıdır.

Ahlak bilgimiz var mıdır?

Pek çok kişi, insanların neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilme yeteneğine sahip olduğunu varsayar. Ne var ki bazıları, ahlaklı davrandığımızı düşündüğümüzde, bunun bir bilgi meselesi değil, bir duygu ya da biyoloji meselesi olduğunu savunur.

Yöntem bilgisi ve bildirim bilgisi

Ahlak bilgisi, neyin doğru neyin yanlış olduğuyla ilgili bilgidir. Ahlak bilgisinin doğasını anlamak için, bilginin ne olduğunu tanımlamak önemlidir. Bilgi genellikle iki kategoriye ayrılır: yöntem bilgisi ve bildirim bilgisi.

Yöntem bilgisi, bisiklete binmek gibi öğrendiğimiz ve içgüdüsel hale gelmiş eylemlerin ve becerilerin bilgisidir. Bu bilgiyi başka insanlara açıklamak bize zor gelir. Bildirim bilgisi, gerçek olduklarını "bildiğimiz" olgulara, duygulara ve algulara dayanan bilgidir. Söze dökülebilir ve başka insanlara açıklanabilir.

Ahlak bilgisi var mıdır?

Ahlak bilgisi, bildirim bilgisinin bir örneğidir. Tüm bildirim bilgisi türleri olgusaldır; yani, doğru olmadıkça bilemeyeceğimiz önermeleri ifade ederler. Eğer ahlak bilgisi varsa, o zaman ahlaki inançlarımız ahlaki olgularla ya da en azından rasyonel gerekçeyle desteklenmelidir.

Gündelik yaşamda, neyin doğru neyin yanlış olduğunu bildiğimizi varsayarız. Ne var ki, bazıları ahlaki inançlarımızın olgulara ya da rasyonelliğe değil, duyguya, psikolojiye ya da evrime dayandığını ve ahlak bilgisinin bir yanılsama olduğunu savunur. Bazıları da, ahlakla ilgili rasyonel düşünmeye yetenekli olduğumuz için, ahlak bilgisine sahip olduğumuzu söyler.

“Ahlaki duyguların doğuştan değil, kazanılmış olduğuna inanıyorum...”

John Stuart Mill, *Faydacılık* (1863)

“YUH/BRAVO” TEORİSİ

Bilişçilik karşıtları (bkz. s. 182-183), ahlaki inançların bir bilgi ve akıl meselesi değil, duygu meselesi olduğunu savunur. Bilişçilik karşıtlarına göre, bir eylemin ahlaki olarak doğru ya da ahlaki olarak yanlış olduğunu söylediğimizde, doğrulukla ya da yanlışlıkla ilgili bir inancı değil, daha çok duyguya benzer bir şeyi ifade ediyoruz. Nesnel ahlaki olgular yoktur ve dolayısıyla, ahlaki ifadeler konuşanın bir eyleme ilişkin onayını ya da itirazını ifade edebilir.

Bilişçilik karşıtlığının popüler bir versiyonu, “Yuh/Bravo” ahlak teorisidir. Bu teoriye göre, örneğin “Cinayet yanlıştır” demek, aslında, “Cinayete yuh!” demektir. Diğer yanda, “Sözünü tutmak doğrudur” demek, “Sözünü tutana bravo” demektir. “Yuh/Bravo” teorisine göre, bu ifadeler doğruluğu ya da yanlışlığı değil, duygusal tepkileri ifade eder.

Ahlak bilgisine karşı ahlaki nihilizm

Ahlaki nihilizm, hiçbir şeyin doğru ya da yanlış olmadığını görüşüdür ve nihilistler, hiçbir ahlaki olgu olmadığını inanır. Ahlaki olgular yoksa o zaman ahlaki doğrular da yoktur (bkz. s. 176-177). Ahlaki doğrular yoksa o zaman ahlak bilgisi de olamaz; çünkü bilinecek bir şey yoktur. Psikoloji, sinirbilim ve evrim biyolojisi, bir gün bilimin ahlaki inançların insan evriminin ve psikolojisinin bir ürünü olduğunu göstereceğini iddia eden bu nihilist görüşü destekleyen bazı argümanlar sunar. Karşı argüman, bu bilimsel argümanların, aslında bilimin

gelecekte kanıtlanması muhtemel şeylerle ilgili teorilerden ibaret olduğuna ve bilimin, ahlakın salt biyolojik olduğunu göstermenin çok uzağında bulunduğu işaret ediyor. Bunu gösterene kadar, ahlaki inançlarımızı rasyonel olarak gerekçelendirdiğimizi, özgür iradeye sahip olduğumuzu ve en azından davranışlarımızın bir kısmının genetik kalıtım ya da çevremize uyum sağlamaya yönelik evrimsel dürtüler tarafından belirlenmediğini düşünmek için sahip olduğumuz kanıtları dikkate almamız. Bu kanıtlar, ahlak bilgisine sahip olduğumuzu gösteriyor.

ARGÜMAN	AHLAKİ NİHİLİZM	AHLAK BİLGİSİ
GEREKÇE	POST-HOC GEREKÇE Bazı psikologlar, ahlaki eylemlerimizin açıklamaları olarak gördüğümüz şeylerin post-hoc rasyonelleştirmeden başka bir şey olmadığını inanır. Başka bir deyişle, doğru ile yanlış arasında karar vermek zorunda kaldığımızda, çoğu kez rasyonel değil duygusal tepki veririz, ardından geriye dönüp eylemlerimizi açıklamaya kalkışırız.	AHLAKİ İNANÇLARIN RASYONEL GEREKÇESİ Bilim, neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda hiç kimsenin akıl yürütmediğini başarılı bir biçimde hiçbir zaman tanımlayamaz. Birçok felsefeci zamanının çoğunu, ahlak konusunda rasyonel düşünmekle geçirmiştir.
ÖZGÜR İRADE	KATI DETERMİNİZM Kati deterministler (bkz. s. 172-173) özgür irade diye bir şey olmadığını ve eylemlerimizin, doğa yasalarına ve o zamanın koşullarına belirlendiğine inanır. Bazı sinirbilim deneyleri, özgür iradenin bir yanılsama olduğu görüşünü destekler. Eylemlerimizi özgürce tercih edemiyorsak, o zaman bu eylemler için ahlak bilgisine dayanan rasyonel açıklamalar sunamayız.	YUMUŞAK DETERMİNİZM Yumuşak deterministler (bkz. s. 172-173) özgür iradenin determinizmle bağdaşır olduğuna inanır; çünkü eylemlerimizi yöneten koşullar, inançlarımızı ve arzularımızı da içerir. Bu inançlar ahlaki inançları da içeriyorsa, o zaman ahlaki nedenlerle hareket etmeyi tercih edebiliriz.
EVİRİM	EVİRİMSSEL UYUM Bazı evrim biyologları, insanların ahlaki davranışlarını düşündüğünde, sadece toplumsal çevrelerine uyum sağladıklarına inanıyorlar. İnsanlar toplumsal hayvandır; o yüzden dürüst, kibar, yardımsever ve sadık ünü kazanmak avantajlıdır. Bu ünü kazanmaya uygun olmayan genlerin ölmesi daha fazla olasıdır.	ÖZGECİLİK Birçok insan, evrimci terimlerle açıklanması kolay olmayan özgeci davranışlar gösterir. Bazı özgeci edimler gizli yapılar; bu yüzden, bir kişinin cömertlik ünü kazanmasına yardımcı olmaz. Bazen insanlar, hiç karşılaşmayacakları insanların yararına özgeci işler yaparlar. Bu durumda, özgeci davranış bir kişinin toplumsal çevresini geliştirmesine yardımcı olmaz.

Ahlaki doğruluk var mıdır?

Ahlaki tartışmanın geleneksel yolları, ahlaki inançların (neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin inançlar) ya doğru ya yanlış olduğunu ima eder. Peki, ahlaki doğruluk tam olarak nedir? Olmayabilir mi?

Ahlaki olgular

Ahlaki inançlar doğru ya da yanlış olabiliyorsa, o zaman ahlaki doğruluk diye bir şey vardır. Ama inançları doğru yapan olgular ise, o zaman ahlaki doğruluk ahlaki olgulara dayanmalıdır. Ahlaki nihilistlere (bkz. s. 174-175) göre, ahlaki olgular yoktur ve dolayısıyla ahlaki doğruluk diye bir şey olamaz. Gözlemle ya da deneyle ahlaki olguların varlığını kanıtlamak kesinlikle çok zordur. Ama yıllar içinde felsefeciler, ahlaki inançları doğru yapan ve insanların ahlaki karar vermesine yardım eden olgulara ilişkin bir açıklama sunan teorilerle ortaya çıktılar.

Ahlak teorileri

Aristoteles, bir eylemi erdemli bir kişi yapıyorsa o eylemin doğru olduğunu savundu (bkz. s. 180-181). Aristoteles'e göre erdemli kişi, neyin doğru olduğunu bilen, doğru olanı yapan ve doğru olanı doğru nedenle yapan kişidir. Deontologlar (bkz. s. 184-185), ahlakın ihlal edilemez yasalara dayandığına inanır. İhlal edilemez ahlak yasaları ya da neyin doğru olduğuyla ilgili erdemli kişinin bildiği olgular, ahlaki doğruluğun dayandırılabilen ahlaki olgular olabilir. Bilişçilik

karşıtları (bkz. s. 182-183), ahlaki inançların bir akıl meselesi değil, duygu meselesi olduğunu ve bu nedenle ahlaki önermelerin doğru ya da yanlış olamayacağını savunur. Bununla birlikte, bilişçilik karşıtları "istikrarlı ve genel bir bakış açısı" benimseyerek ahlaki kararlar vermemize yardımcı olabilen ahlaki olgulara ulaşabileceğimizi de savunurlar. Bu, onayladığımız ya da itiraz ettiğimiz şeyleri olabildiğince çok ortaya çıkarmak ve bizimle hemfikir olmayan insanların kanılarını hesaba katmak demektir.

Ahlakdışı olgular

Faydacılara göre (bkz. s. 186-187), bir eylem en fazla sayıda insanın en büyük mutluluğunu üretiyorsa doğrudur. Faydacılar bunun ahlaki bir olgu olduğunu ve sorunlu doğru ve yanlış kavramlarını, zaten anladığımız bir şey –insan mutluluğu– bakımından anlayabileceğimizi öne sürerdi. Yani, hiçbir eylem asli olarak doğru ya da yanlış değildir; çünkü en fazla insanın en büyük mutluluğunu üretme olasılığı, eylemin gerçekleştiği bağlama bağlıdır. Faydacılar, tikel bir eylemin tikel bir durumda en fazla sayıda

GÖZLEMLENEBİLİR OLGULARI OLMAYAN DOĞRULUK

Ahlaki inançlar, gözlemlenebilir olgularla kanıtlanamayan tek inanç türü değildir:

► **Yeni teoriler** gözlemle ya da deneyle değil, varolan teorilerden, kurallardan ve aksiyomlardan (genel kabul gören önermeler) yola çıkan argümanla kanıtlanabilir. Varolan bu teoriler, kurallar ve aksiyomlar somut olgu değil, soyut olgulardır. Yani, tıpkı yeni teoriler gibi, gözlemle kanıtlanamazlar.

► **Genel iddialar** gözlemle ya da deneyimle kanıtlanamaz; çünkü geçmiş, şimdi ve gelecekteki durumlarla ilgili iddialardır ve geleceği gözlemleyemeyiz. Bu tür genel

iddiaları ve inançları somut olgular değil, kipsel olgular (olasılık ve zorunlulukla ilgili olgular) doğru yapar.

► **Analitik doğruluklar** (örneğin "donmuş su buzdur"), önermeyi oluşturan terimlerin anlamına bağlı olan doğruluklardır. Tanımı gereği doğrudurlar ve dış dünyada gözlemlenebilir olgularla doğru ya da yanlış yapılamazlar. Başka bir deyişle, somut olgular değil, kavramsal olgular onları doğru yapar.

insanın en büyük mutluluğunu üretip üretmeyeceği konusunda hemfikir olmaları zorunlu değildir. Bazıları, ahlaka insan mutluluğu açısından bakmanın, ahlaki olguları ahlak dışı olgulara indirgeme girişimi olduğunu söyler.

Natüralist yanlıgı

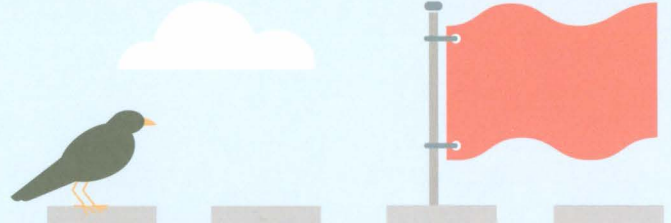
Felsefeci G. E. Moore'a göre faydacılar, bizi mutlu yapan şeyin iyi olan şeyle aynı olduğunu varsayma "natüralist yanlıgı"sından suçludur. Moore, iyiliğin haz ya da mutluluk kavramlarına indirgenemeyeceğini savundu. Moore'a göre, bazı eylemlerin yanlış olması olgusu, başka tür bir olgu açısından çözümlenemeyen "kaba" bir olgudur. Ahlaki bir iddianın doğruluğunu, ancak asli doğruluk ve yanlışlıkla ilgili olgulara bakarak belirleyebiliriz ve bu olgular, özel ahlak duygumuzla ya da sezgimizle saptanabilir. Tikel bir eylemin yanlış olduğu olgusunu gözlemleyebiliriz. Ama kendi özgül ahlak duygumuzla bu olguyu "sezeriz".

"Ahlak yasaları, belli... eylemlerin iyi sonuçlar doğuracağına dair önermelerdir."

G. E. Moore, *Principia Ethica* (1903)

Ahlaki inançlar, doğruluk ve olgular

İnançları olgular doğru yapıyorsa, o zaman ahlaki doğruluğun varlığı ahlaki olgulara -bir eylemin doğru mu yoksa yanlış mı olduğuyla ilgili olgulara- bağlıdır. Ahlaki inançların düpedüz doğru ya da yanlış olduklarını savunmak zordur; çünkü ahlaki olgular -eğer varsa- gözlemle kanıtlanamazlar. Ama birçok felsefi argüman ahlaki doğruluğa ve ahlaki olgulara dayanır.

Ahlaki inançlar

Ahlaki inançlar, neyin doğru neyin yanlış olduğuyla ilgili inançlardır. Pek çok kişi inançların doğru ya da yanlış olabildiğini ve inançlar doğruysa, olguların doğru yaptığını savunur. Bu nedenle ahlaki inançlar sadece ahlaki doğrulukla haklı kılınabilir ve ahlaki doğruluğu da, ahlaki olgular doğru yapabilir. Peki, insanların doğru ya da yanlış olduğuna inandığı şeylerle ilgili önermeler gerçekten düpedüz doğru ya da yanlış olabilir mi? Ne tür ahlaki olgular bu inançları doğru yapabilir?

Ahlaki doğruluk

Olguların inançları doğru yaptığını savunanlar, doğruluğu, bir inanç ile bir olgu arasındaki ilişki olarak anlar. Birçok önerme düpedüz doğru ya da yanlıştır. Onları doğru ya da yanlış yapan olgusal kanıtı gözlemleyebiliriz ya da bu kanıtı deneyle kanıtlayabiliriz. Ahlaki inançlarla ilgili önermeler, ampirik olarak gözlemlenebilir olgular tarafından düpedüz doğru ya da yanlış yapılamaz. Yine de ahlaki olgular -ahlaki inançları doğru ya da yanlış yapan olgular- var olamaz mı?

Ahlaki olgular

Ahlaki olgular varsa, somut olgular değildir. Yani, ahlaki olgulara dokunamayız, bakamayız, onları göremeyiz ya da işitemeyiz, keşfetmek için deney yapamayız. Bununla birlikte pek çok felsefeci, ahlaki olguların var olduğuna inanır. Örneğin faydacılar, bir eylem en fazla sayıda insanın en büyük mutluluğunu üretirse o eylemin doğru olduğuna inanır; deontologlar (bkz. s. 184-185), bir eylem, o eylemi buyuran kuralın kapsamına giriyorsa doğru olduğuna inanır. Bunlar, gözlemle denetleyebildiğimiz olgular değildir. Ama faydacılara ve deontologlara göre, ahlaki inançları doğru yapan olgulardır.

Olgu-değer ayrımı

David Hume (bkz. s. 182-183), bir olgudan (şeylerin nasıl olduğuyla ilgili bir önerme) bir değere (şeylerin nasıl olması gerektiğine ilişkin bir önerme) varamayacağımızı savundu; çünkü değerler, bizim için önemli olana bağlıdır.

Değer nedir?

Bazı felsefecilere göre değer yargılarının en ayırt edici özelliği, lehte ya da aleyhte argüman kuramamamızdır. Değer yargıları, bizim için önemli olan ya da değer verdiğimiz şeylerle ilgili derin kanaatleri ifade ederler. Bir şeye değer vermiyorsak, ona değer vermeye ikna edilmemiz çok zordur. Birilerini bir şeye değer verdiklerini söylemeye ikna edebiliriz ama bunu onları tehdit ederek yaparsak, tutumları sahici olmaz. Birilerini, zaten değer verdikleri bir şeyin aracı olduğunu söyleyerek bir şeye ikna etmeye çalışabiliriz ama bu, zaten değer verdikleri şeye değer vermeyi bırakmalarına neden alabilir. Değerlerle ilgili yargılar, olgularla ilgili yargılardan epeyce farklı gibi görünüyor.

Köprü kurabilir miyiz?

Hume "olan" önermeler ("olguları" ifade eden önermeler) ile "olması gereken" önermeler ("değerleri" ya da birey olarak bizim için önemli olan şeyleri ifade eden önermeler) arasında bir ayrım koydu. İnsanların bazen, bir "olan" argümanının yerine bir "olması gereken" argümanını kullanma tuzağına düştüklerini -yani, değerlerin rolü ile olguların rolünü birbirine karıştırdıklarını- öne sürdü. Hume'a göre olgular ile değerler arasında köprü kurma girişimi, her zaman neyin önemli olduğu konusunda varsayımları gerektirir. Değer yargılarına, olgularla ilgili yargılarla aynı şekilde ulaşamaz.

"Ahlak kuralları, aklımızın vardığı sonuçlar değildir."

David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (1738)

DEĞERLER

“Olması gereken” önergeleri

Kuralcı önergeler (“olması gereken” önergeleri) bir olgunun potansiyel “değeriyle” ilgili yargıları ya da değerleri ifade eder. Bu yargılar, sadece şeyler bizim için önemli olduğu ya da olmadığı ölçüde doğrudur ya da yanlıştır.

FAYDACILIK

EFKEBM

Faydacılar (bkz. s. 186-187) tikel bir eylemin “En Fazla Kişinin En Büyük Mutluluğu”nu (“EFKEBM”) yaratmadığını savunur. Bu, bir olguyu ifade eden betimleyici bir önermedir.

Sonra o davranış biçimine uymamamız gerektiğini savunurlar. Bu, bir değeri ifade eden kuralcı bir önermedir. Ama bir olgudan bir değere ulaşmakla faydacılar, EFKEBM'nin bizim için önemli olduğunu varsaydılar.

GÖRELİ YA DA MUTLAK AHLAKİ DOĞRULUK

Mutlak doğru olan önergeler her koşulda doğrudur. Görelî doğru olan önergeler, sadece bir şeye göre varolan olgulara dayanır. O halde, ahlaki önergeler mutlak olarak mı yoksa sadece görelî olarak mı doğrudur? Görelî olarak doğrularsa, neye göre doğrudurlar? Birçok kişi, ahlaki doğruluğun mutlak olmadığına inanır; çünkü ahlaki yargılar ve yasalar, bağlamlarına göre değişir. Bu bağlam bir topluluk, bir kültür, bir durum, hatta bir kişi olabilir. Faydacılar “EFKEBM üreten her şeyi yapmalıyız” önermesinin mutlak doğru olduğunu iddia edebilir ama bir eylemin doğru mu yoksa yanlışı mı olduğuyla ilgili ahlaki önergelerin sadece verili bir durumda EFKEBM üreten üretemeyeceğine göre doğru olduğunu savunur.

Aristoteles'in erdem etiği

Aristoteles'in ahlak teorisi, daha yakın zamanda "erdem etiği" olarak anıldı. Erdem etiği, ahlaki olarak doğru eylemleri, erdemli bir kişi tarafından yapılan eylemler olarak tanımlar.

Neyin doğru olduğunu bilmek

Aristoteles'e göre erdemli kişi, neyin doğru olduğunu bilen, doğru olanı yapan ve doğru olanı doğru nedenle yapan kişidir. Erdem etiğinin kalbinde akıl vardır; Aristoteles, akıl kapasitemizin bizi diğer canlı şeylerden ayırdığına inanıyordu. Yalnızca insanlar, nerede ve ne oldukları ile nerede ve ne olmaları gerektiğini ayırt edebilir. Yani yalnızca insanlar, erdemli olmakla – yapmaları gerekeni yapmakla– kendilerini oldukları yerden ve şeyden olmaları gereken yere ve şeye götürebilir. Aristoteles, insan türünün gerçek işlevinin ve amacının eylemde akli kullanmak olduğunu savundu. Eylemde akli kullanmak, eylediğimiz her seferinde erdemleri kullanmaktır (yapmamız gerektiğini bildiğimiz şeyi yapmaktır).

Erdemli hareket etme

Tüm eylemlerimizde erdemleri kullanırsak, yaşamın amacına –"mutluluk" ya da "gelişme" anlamına gelen *eudaimonia*– ulaşırız. Haz yaşamak, *eudaimonia* yaşamak değildir. Aristoteles'e göre *eudaimonia*'ya

ulaşabilmemizin tek yolu, ömrümüz boyunca erdemlere uygun hareket etmektir. Ancak doğru nedenle hareket edersek, erdemli hareket etmiş oluruz. *Eudaimonia*'ya ulaşma niyetiyle hareket etmek, erdemli davranmak değildir. Erdemin bizden istediğini erdem istediği için yaparsak, erdemli davranmış oluruz. Erdemin bizden istediğini, erdem istediği için değil, tesadüfen yaparsak, eylemimiz erdemli olabilir ama biz erdemli olmayız.

Erdem toplamak

Erdemli olmak zaman alır. Bir eylemi tercih ettiğimiz her seferinde, gelecek karakterimizi tercih ediyoruz. Süreli doğru nedenlerle doğru tercihler yapıyorsak, iyi bir karakter ediniriz. Aristotelesçi erdemler iki kategoriye ayrılır: Ahlaki ve entelektüel.

ALTIN ORTA

Aristoteles, erdemli olmak için erdemlin doğasını anlamamız gerektiğini söyledi. Nasıl ahlaklı davranacağımızı bize anlatan bir kullanım talimatı yoktur. Yapmamız ya da yapmamamız gerekenleri belirlemenin tek yolu, her bir durumda, "atın orta"ya uyan eylemi saptamaktır. Bu eylem, hem aşırılıktan hem belli karakteristiklerin eksikliğinden kaçınan eylem olacaktır. Örneğin cesur bir eylem, gözü karalıktan (aşırı cesaret) ve korkaklıktan (cesaret eksikliği) sakınır. Böyle bir eylem her bir durumda farklı olabileceği gibi, her kişi için de farklı olabilir. Erdemli olmak için, bu nedenle, kendimizi de anlamalıyız.

Entelektüel erdemler

Teorik ve pratik bilgelik, entelektüel erdemler, ebeveynler ve öğretmenler tarafından öğretilir.

“Erdem bizim elimizdedir,
kötülük de öyledir; **yapmak**
elimizde olduğu gibi,
yapmamak da elimizdedir.”

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*
(MÖ 4. yüzyıl)

Ahlaki erdemler

Ahlaki erdemler öğretilemez;
kazanılmaları gerekir. Dürüst olma
eğilimiyle doğsak bile, dürüstlük
erdemiyile doğmayız. Bu erdeme
sahip olmak, dürüst olmanın ne
demek olduğunu anlamak, tutarlı
bir biçimde dürüst olmak ve her
zaman doğru nedenlerle
dürüst olmaktır.

Yardım isteme

Erdem etiğinin bir sorunu, nasıl hareket
edeceğimize karar vermemiz için bize açık kurallar
vermemesidir. Aristoteles, erdemli bir kişiyi örnek
almamızı söyledi. Erdemli bir dostumuza nasıl
davranmamız gerektiğini sorduğumuzda,
Aristoteles'in öğüdüne uyuyoruz.

Erdemli eylem mi, fail mi?

Aristoteles erdemli bir eylem ile erdemli
bir fail arasında bir ayırım koydu. Ahlaki
bir açmazla karşı karşıya kaldığımızda,
her birimizin nasıl davranacağımıza
karar verirken ahlaki muhakeme
yapmamız gerektiğini öne sürdü.
Eylediğimizde, eylemimiz, bu açmaz
bağlamında yapılacak doğru şeyse
erdemlidir. Ama ancak doğru nedenlerle
doğru şeyi yaparsak erdemli fail oluruz.

Hume'un etiği

Felsefeci David Hume'a göre doğru eylem, "doğru bir yargıcın" onaylayacağı eylemdir. Yanlış eylem, doğru bir yargıcın onaylamayacağı eylemdir.

Aklın değil, tutkunun edimleri

İlk bakışta Hume'un teorisi, Aristoteles'in erdem etiğine (bkz. s. 180-181) ok benzer. Ama Hume'un "onayı hissetme"si, Aristoteles'in "doğru olanı bilme"sinden farklıdır ve "doğru yargıçlar" "erdemli kişiler"le aynı değildir. Hume, bilişçilik karşılığı –ahlakın bir akıl meselesi olmadığı ve bu nedenle ahlaki önermelerin doğru ya da yanlış olamayacağı görüşü – savunucusuydu.

Hume'un etiği, onun zihin felsefesi –zellikle zihinsel ya da bilişsel durumlar anlatımı– zerine kuruluydu (bkz. s. 178-179). Hume'a göre inanç ve bilgi gibi bilişsel durumlar eylemleri motive edemez. Eylemleri, yalnızca arzular, değerler ve duygular gibi "tutkular" motive edebilir. Örneğin, bir fincan kahvenin nasıl yapıldığını bilmek (bilişsel bir durum), kahve arzusu (bir tutku) olmadığında, bir kişiyi kahve yapmaya motive etmez.

Hume'a göre akıl bize olgu konularını ve düşünceler arasındaki ilişkileri bildirir. Yalnızca tutku bizi motive eder. Ahlaki yargılar, diyor Hume, esasında eylemle bağlantılıdır; bu nedenle, inanç gibi bilişsel durumları ifade etmez, onun yerine tutkuları ifade etmelidirler. Yani, ahlaki bir yargıya göre hareket ettiğimizde, bizi hareket etmeye iten akıl değil, tutkudur.

Ahlaki yargılar

Hume, inançlar bizi motive edemiyorsa, o zaman bizi motive eden ahlaki yargıların inançları ifade

edemeyeceğini savunur. Ahlaki yargılar tutkuları ifade etmelidir. İnançlardan farklı olarak tutkular, doğru ya da yanlış olamazlar. Ahlaki yargıların bizi motive ettiği kuşkusuz doğrudur. Yalan söylemenin yanlış olduğuna inanmak, yalan söylemememiz gerektiğine inanmaktır. "Olan"dan "olması gereken"e geçiş, inancın kendisinin motive edici olduğunu gösterir. Hume, bu geçiş bizi inançlardan (durumun ne olduğuyla ilgili) değerlere (bizim için önemli olan) götürdüğü için, ahlaki yargıların inanç ifadeleri değil, tutku ifadeleri olduğunu söylüyor.

Ahlaki yargıların akıldan çok tutkuyu ifade ettiğini söyleyen Hume'un argümanı, kendi zamanında devrimciydi. Örneğin "yalan söylemek yanlıştır" nermesi, ne doğru ne yanlış olan bir eylem tipiyle (bu durumda "yalan söyleme") ilgili bir inancı ifade ediyor gibi görünebilir. Ama Hume bu önermenin dünyayla ilgili bir inancı değil, bir hissi –konuşan kişinin yalan söylemeyi sevmediği hissini– ifade ettiğini söylerdi. Bu, oldukça öznelci bir grştr; ahlakta bizim beğenmelerimizden ve beğenmemelerimizden fazla bir şey olmadığını ne sürer. Hume, bir onaylama ya da onaylamama ifadesinin ahlaki sayılmadan önce, "istikrarlı ve genel bir bakış açısı" benimseyen ve dolayısıyla "doğru bir yargıç" olan biri tarafından ifade edilmesi gerektiğinde ısrar etmekle, ahlaki yargılara bir tür nesnellik kazandırır.

Doğru bir yargıç ihtiyacı

Hume, doğru yargıç olmak için, çocukluğun "ahlak öncesi duygudaşlık ifadeleri"nden sahiden ahlaklı tutumlara geçmemiz gerektiğini savunur. Bu ahlak öncesi sempati ifadeleri, başkalarıyla duygudaşlık kurarken yaşadıklarımızdır. Örneğin bir ocuk arkadaşı ağladığı için ağlarsa, böyle bir durum yaşıyordu. Bu yüzden, doğru bir yargıç olmak için doğal duygudaşlık kurma yeteneğinden epeyce fazlasına sahip olmalıyız.

"Akıl tutkuların kölesidir ve sadece kölesi olmalıdır."

David Hume, *İnsan Doğası zerine Bir İnceleme* (1738)

DENEYİM

Doğru bir yargıç olmak için gerekli bilgiyi edinmek, doğal bir süreçtir. Büyüdükçe, ebeveynlerimiz, öğretmenlerimiz ve deneyimimiz, örneğin dostlarımızı incitirsek onları kaybedeceğimizi bize öğretir. Onaylama ya da onaylamama ifadelerimiz sahiden ahlaki sayılmadan önce, yaşam deneyimizle, her eylemi ondan etkilenenlerin bakış açısıyla değerlendirmeyi ve harekete geçip geçmemeye karar vermeden önce bu yeteneği kullanmayı öğrenmeliyiz.

DOĞRU YARGIÇ

İstikrarlı ve genel bir bakış açısı

Doğru bir yargıç olmak için, onayladığımız ya da onaylamadığımız şeylerin doğasıyla ve dünyayla ilgili olguların nasıl birbiriyle ilişkilendiğiyle ilgili epeyce bilgi edinmeliyiz. Önyargıların bakış açımızı eğmesine izin verirsek ya da eylemlerimizden etkilenecek olanları değerlendiremezsek, onaylama ve onaylamama tutumumuz "ahlaki tutum" olarak nitelenmez. Simon Blackburn gibi modern Hume'cuların dediğine göre, istikrarlı ve genel bir bakış açısını benimsemeyi başarırız ve başardığımızda, ahlaki yargılarımızı doğru ya da yanlış sayma "hakkı kazanırız." Bu yargılar aklın değil, tutkunun ifadeleri olmalarına rağmen, ifade ettikleri tutkular, neredeyse inanç statüsüne ulaşacak ölçüde akıl tarafından bildirilir.

Deontoloji

Deontoloji (Yunanca “yükümlülük” sözcüğünden gelir) teorisi, ahlakın ihlal edilemez kurallara dayandığını ifade eder. Doğru eylem, “ahlak yasası”na uygun yapılan eylemdir.

Heves mi, yükümlülük mü?

En ünlü deontolog Immanuel Kant'tır. Kant, tüm eylemlerimizin ya arzulanan bir sonuca varmak için ya ahlaki bir ödev –ahlak yasasına uyma ihtiyacımız– duygusuyla yapıldığını inanıyordu. Birinci tür edimleri, heves (bir tutku biçimi) motive eder. Kant, tutkunun motive ettiği eylemlerin ahlaki olamayacağını düşünüyordu. Bu eylemler ahlak yasasınca yasaklanmış olabilir ya da ahlak yasasına uyabilir ama ahlak yasası gereği değil, kendi amacı için harekete geçen bir fail tarafından yapılmış olabilir. Aristoteles gibi (bkz. s. 180-181) Kant da, bir edimin faili erdemli olmadan da o edimin erdemli olabileceğine inanıyordu. Kant'a göre bir eylem, ancak fail kendi heveslerini bir tarafa bırakıp, ödev gereği (ahlak yasası gerektirdiği için) yaparsa ahlaki bir eylem olabilir. Bu nedenle niyetlerimiz iyi olduğu ve “yasaya hürmetten” ötürü hareket ettiğimiz sürece eylemlerimiz ahlakidir.

Kant gibi deontologlar, ahlaklı davranmanın, arzulanan bir sonuca ulaştıracağı için değil, ahlak yasası gerektirdiği için davranmamıza bağlı olduğunu düşünür. Peki, bu “ahlak yasası” nedir? Kant'ın ahlak yasası versiyonu, “koşulsuz buyruk”tur.

Manevi yüksek zemin

İki dağcı düşünün, Dağcı A ve Dağcı B, kaza geçirmiş, yardıma muhtaç bir adamla karşılaştıklarını düşünün. İki dağcı da adama ip uzatarak yardımcı olur, eylemleri aynıdır, ancak nedenleri farklıdır. Kant, Dağcı B'nin ahlaki nedenle yardım ettiğini söylerdi. Ama Dağcı A'nın bunu yapmasının nedeni ahlak yasası anlamında değildir (eylemi ahlaki yasa tarafından gerekli olsa bile).

Heves

Dağcı A, Dağcı B'nin cesur ve kibar olduğunu düşünmesini istediği için adama ipini uzatır. Bunu yaparken, ahlaki bir ödevden ötürü değil, hevesten ötürü hareket ediyor.

İMDAT!

Ahlaki ödev

Dağcı B, doğru olduğuna inandığı için adama ipini uzatır. Ödev gereği hareket ediyor ve bu nedenle ahlak yasasına uyuyor.

Buyruklar

Buyruklar bize yapacaklarımızı söyler; talimattır. Kant, iki tip buyruk arasına bir ayırım koyar. Koşullu buyruk, arzulanan bir amaca ulaşmak için nasıl davranmamız gerektiğini söyler. O tikel amaca ulaşmak isteyen insanlar için geçerlidir. Bir kişi bir eylem için onay almaya çalışırken, koşullu buyruğa göre hareket ediyor. Diğer yanda koşulsuz buyruk, bireysel arzulardan ve koşullardan bağımsız olarak herkes için geçerlidir. Bir eylemin ahlaki olarak doğru olduğunu kabul etmek, onun yapılmasının gerekli olduğuna inanmaktır. Ahlaki ödev anlayışıyla hareket ederken bir kişi, koşulsuz buyruğa göre hareket ediyor.

Formüller

Kant koşulsuz zorunluluğa ilişkin iki ana formülasyon sundu. Evrensel Yasa Formülü, her zaman bizim dışımızda herkesin aynı durumda aynı şekilde davranmasından mutlu olacağımız şekilde davranmamız gerektiğini söyler. Başka bir deyişle, ahlak kuralları her koşulda herkes için geçerli olmalıdır. Amacı Kendinde Formülüne göre, "amacı kendinde" (Kant'ın rasyonel varlık için kullandığı terim) hiçbir şey, başkalarının amaçlarının aracı olarak ele alınmamalıdır. Başka bir deyişle, birey olarak kendi amaçlarımıza ulaşmak için başkalarının ihtiyaçlarını ihmal etmemeliyiz ya da onları insanlıktan çıkarmamalıyız.

Evrensel Yasa Formülü

"Aynı zamanda evrensel yasa olan kurallara göre hareket et."

Amacı Kendinde Formülü

"Öyle hareket et ki, ister kendi şahsında ister başkalarının şahsında insanlığı hiçbir zaman salt bir araç olarak değil, hep aynı zamanda bir amaç olarak kullanasın."

"Ahlak, kendimizi nasıl mutlu edeceğimizin öğretisi değildir. Kendimizi nasıl mutluluğa değer yapacağımızın öğretisidir."

Immanuel Kant

Faydacılık

Faydacı felsefe, doğru eylemin En Fazla Kişinin En Büyük Mutluluğuyla (EFKEBM) sonuçlanan eylem olduğu düşüncesine dayanır.

Sonuçlar önemlidir

Faydacılık eylemlerin sonuçlarına odaklanır; doğru eylem, en istenir sonuçları olan eylemdir. John Stuart Mill'e göre her birimizin arzuladığı tek şey mutluluktur; bu yüzden nihai hedefimiz, herkesin mutlu olmasıdır. Mutluluğu "niyet edilen haz ve acının yokluğu" olarak, mutsuzluğu "acı ve haz yoksunluğu" (yokluğu) olarak tanımladı.

Çocukken öğrendiğimiz ahlak kuralları, diyordu Mill, işe yaramaz; çünkü onları ihlal edilemez kurallar olarak görmüyoruz. Onun yerine, her durumda uygulanabilen bir kurala-istisnası olmayan bir kurala- ihtiyacımız vardır. "En Büyük Mutluluk İlkesi" ("EBMİ"), şöyle bir kuraldır. EBMİ'ye göre bir eylem, ancak En Fazla Kişinin En Büyük Mutluluğuyla (EFKEBM) sonuçlanırsa doğrudur. Belli bir şekilde davranırken EFKEBM üretmeyi niyet edip etmediğimiz, faydacılar için önemli değildir; bir eylemi yalnızca sonuçlarıyla değerlendirirler.

Faydacılığı yorumlamak

"En Büyük Mutluluk İlkesi" ya da EBMİ, birçok farklı şekilde yorumlanabilir; örneğin, en önemli olan mutluluğun niceliği mi yoksa niteliği mi? Ya da EBMİ'nin işaret ettiği eylemler bireysel "simge edimler" (Eylem Faydacılığı) mi, yoksa genel "eylem tipleri" (Kural Faydacılığı) midir?

En Büyük Mutluluk İlkesi (EBMİ)

EBMİ, bize doğru eylemin, En Fazla Kişinin En Büyük Mutluluğuyla (EFKEBM) sonuçlanan eylem olduğunu söylüyor. Faydacılara göre sahiden ahlaklı bir fail, eylemleri zaman içinde başarılı bir biçimde EFKEBM üreten faildir.

Nicelik mi, nitelik mi, her ikisi mi?

Başka bir ünlü faydacı, Jeremy Bentham, üretilen mutluluğun yalnızca niceliğine bakmamız gerektiğine ve "hedonik hesaplama"da "raptiye"nin (bir masa oyunu) keyfi ile şiir keyfinin eşit değerinde olduğuna inanıyordu. Ama Mill, mutluluğun hem niceliğinin hem niteliğinin önemli olduğunu düşünüyor ve şiir keyfinin ("yüksek haz" dediği şey) daha kıymetli olduğunu söylüyordu.

Eylem Faydacılığı

“Yalanın yanlış olduğunu” söylemek, tikel bir yalanın yanlış olduğunu söylemektir. Bir Eylem Faydacısı (EF) her eylemi EBMİ'yle kontrol eder ve EFKEBM ile sonuçlanacak eylemi tercih eder.

Yalan söylemek EFKEBM'yi destekleyince, bir EF, yalan söylemenin yanlış olduğunu söyleyen temel ahlak kuralını çiğner. Bu nedenle bir EF'ye göre, mutlak ahlak kuralları yoktur.

Gözlem ve deneyim

Faydacılar (en azından EF'ler), gündelik ahlak kurallarımızdan herhangi birinin mutlak doğru ya da yanlış olduğunu kabul etmez. EBMİ'nin her yerde, her zaman ve herkes için doğru olduğuna inanırlar. Tümevarım yoluyla ahlak bilgisi edindiğimize de inanırlar. Çeşitli eylemlerin sonuçlarını gözlemleriz ya da başka şekilde öğreniriz ve geleceğin geçmiş gibi olacağını varsayarak, EFKEBM üretmesi olası eylemleri (muhtemel) doğru, diğerlerini (muhtemel) yanlış sayarız. Bu yüzden ahlak bilgisi, sezgiyle değil gözlemlerle ve deneyimle fark edilir.

Kural Faydacılığı

“Yalan söylemek yanlıştır” demek, tüm yalanların yanlış olduğu inancını bağlı olmaktır. Bir Kural Faydacısı (KF), her eylemin sonuçlarına bakmaktan çok, EFKEBM'yi yükselten genel “eylem tipleri”ne dayanan bir ahlak kuralları kümesine işaret eder, bireysel eylemleri bu kurallara göre denetler. Bir eylem EBMİ'yi ihlal ettiğinde bile kuralları çiğnemeyen KF'ler, çoğu kez “kural tapıcılar” diye önemsenmez.

“Eylemler, mutluluğu artırma eğilimlerine oranla doğrudur.”

John Stuart Mill, *Faydacılık* (1863)

Varoluşçu etik

Jean-Paul Sartre'in varoluşçuluğu hem Tanrının hem insan doğasının (düşündüklerimizi ve yaptıklarımızı belirleyen birtakım ortak karakteristikler) varlığını yadsır. Hayatlarımızı nasıl yaşayacağımızı tek başımıza tercih edebiliriz.

Tercih özgürlüğü

İnsanlar, diyor Sartre, bir ilahın zihninde tikel bir amaca ya da "öze" –bizi biz yapan karakteristikler– sahip olacak şekilde tasarlanmadı. Nasıl düşünmemiz ve davranmamız gerektiğini belirleyen ilahi bir amaç ve nasıl yaşamamız gerektiğini bize söyleyen ilahi emirler yoktur. Bunu yapan gayriilahî bir amaç ya da kurallar da yoktur. İnsan doğasının var olduğunu düşünmek, diyor Sartre, mantıksal sonucuna, Tanrının var olmadığı inancına taşıyamamaktır. Bir şeyin, nasıl düşündüğümüzü ve davrandığımızı belirlediği düşüncesini olduğu gibi bırakır; bu bir şey Tanrı olmasa bile.

Varoluşçuluğa göre, nasıl yaşamamız gerektiğini bize

söyleyen nesnel kurallar yoktur. Bu olguyu kabul etmek, insanların "tamamen özgür" oldukları anlamına gelir. Yani, insanları doğaları tanımlamaz ve tercihlerini doğaları belirlemez. İlahî bir varlığın dayattığı bir şeyi yapmaları ya da ona değer vermeleri de gerekmez. Onun yerine kendi değerlerini, inançlarını ve eylemlerini kendileri tercih etmelidir. Her birey, yalnızca geçmişte yaptığı tercihlerden ötürü olduğu kişidir. Bireyler, yalnızca ve yalnızca gelecekte yapacakları tercihlerden ötürü, oldukları insanlar haline gelecekler.

Kötü niyet

Sartre'a göre, özgürlüğümüzle yaptıklarımızdan sorumlu olmadığımızı kendimizi ya da

başkalarını ikna etmeye kalkışırsak, kötü niyetli (bkz. s. 126-127) oluruz. Örneğin "tutkuya kapılıp sürüklendiğini" söyleyen bir kişi kötü niyet sergiler; tercihlerinden ötürü yoksulluğu suçlayan kişi de öyledir.

Nasıl yaşayacağımızı tek başımıza tercih edebildiğimizi kabul etmek, özneliğimizi vurgular. Sartre'a göre insanlar, "kendilerini geleceklere doğru iten ve bunu yaptığının farkında olan" tek varlıktır. Yalnızca biz kendimizi "geçebiliriz," kendimizi aşabilir ve olmayı tercih ettiğimiz şey olabiliriz.

Terk edilmişlikten çaresizliğe

Sorumlu tercihler yapma ihtiyacı, insan olarak bize çok ağır gelir. Bunun nedeni kısmen, kendimizi "terk edilmiş" hissetmemiz, yaptığımız tercihlerin sorumluluğunu tek başımıza taşımamızdır. Bu durum, karar alma yükünün yalnızca bize düştüğünü, hiç kimsenin ya da hiçbir şeyin bize yardım edemeyeceğini bildiğimiz için, iç daralmasına neden olur. Erdemli olduğuna inandığımız birinden rehberlik almaya çalışsak bile, kime soracağımızı seçerek, bir tercih yapıyoruz. Bu nedenle, iyi niyetli yaşayacaksak, kararlarımızın sorumluluğunu kabul etmekten başka yapacak bir şey yoktur. Çaresizliğe neden olsa bile, kaçamayacağımız özgürlüğü kabul etmeli ve onunla elimizden gelenin en iyisini yapmayı aklımıza koymalıyız. Eylemeyi reddetmek, reddetmeyi tercih etmektir. Bu tür eylemlerle ve eylemlerden kaçınmalarla kendimizi yaratırız; o yüzden, her birimiz eylemlerimizin toplamından başka bir şey değiliz.

ÖZGÜRLÜK

Kendimiz için tercih yapma özgürlüğümüz vardır; bu yüzden kendimiz içinde bulduğumuz her durumda, aldığımız her kararda özgür tercih yaptığımızı kabul etmeliyiz. Sartre, belli evrensel olguların –örneğin hepimizin ölmesi– bize sınırlamalar koyduğunu kabul eder. Ama her birimiz, bu evrensel koşulların yanı sıra, koşulların eşsiz bir bileşimiyle karşı karşıya kalırız. Bu eşsiz durumların her birine, bireysel olarak yanıt vermeliyiz. Özgürlüğümüzden kaçamayız; özgür olmaya mahkûm"uz. Karar vermemeye karar vermek bile, karar vermektir.

SORUMLULUK

Özgürlükle birlikte, yalnızca kendimiz için değil herkes için tercih yapma sorumluluğu gelir. Çünkü bir tercih yapmak, o tercihin iyi olduğuna - herkes için iyi olduğuna- inanmaktır. Tercih yapmak, aslında, başka herkesin öyle yaşaması gerektiğine karar vermektir. Bu nedenle varoluşçular, bazı tercihlerin doğru (sorumlu olanlar) ve bazılarını yanlış (sorumlu olmayan ya da kötü niyetle yapılan) olduğunu iddia edebilir. Bunun alternatifi, tercihlerimizin keyfi olduğu ve dolayısıyla doğru ya da yanlış diye bir şey olmadığı konusunda ısrar etmek olurdu.

REHBER ARAMA

Sartre, ahlaki bir açmazla kendisine gelen genç birini örnek verir. Sartre'a şu soru sorulur: Adam, kendisine tapan ve bakacak başka kimsesi olmayan yaşlı annesiyle birlikte mi kalmalı, yoksa annesiyle terk edip Nazilere karşı Fransız Direnişine mi katılmalı? Sartre, geleneksel ahlakın her iki kararı da haklı bulabileceğine işaret eder. Ama varoluşçu bir felsefeciden öğüt alırken genç adam, kendisine kendi tercihini kendisinin yapması gerektiğinin söyleneceğini biliyordu. Bu nedenle, öyle yapma ihtiyacını bir anlamda zaten kabul etmişti ve yalnızca kararını erteliyordu.

“Yalnızca kararlarımızda önemlidiriz.”

Jean-Paul Sartre, varoluşçu

Hayvan hakları

Geçmişte insanlar, hayvanları her türlü amaç için kullanmanın ahlaklılığını nadiren sorgulardı. Ama bugün birçok kişi, insanların hayvanlara karşı görevleri olduğunu, hatta hayvanların hakları olduğunu savunur.

Rasyonellik ve duygululuk

Deontolog Immanuel Kant (bkz. s. 184-185), bir varlığın ancak ve ancak amacı kendinde ise hakları olduğunu iddia etti. Kant, bir varlığın amacı kendinde olması için, hem rasyonel hem özerk olması gerektiğine inanıyordu. Hayvanların ne rasyonel ne de özerk olduğunu, dolayısıyla hakları olmadığını savundu. Ne var ki, öteki deontologlar, bazı hayvanların nasıl hareket edeceğini

tercih ettiklerini ve dolayısıyla, "muhakemeleri" bizimkinden farklı olsa bile, nedenli davrandıklarını öne sürer. Bu deontologlara göre hayvanlar hem rasyonel hem özerktir ve dolayısıyla hakları vardır ama insanlarla aynı haklar olması zorunlu değildir.

Bazı felsefeciler, rasyonel olmasalar bile hayvanların hakları olduğunu inanır; çünkü duyguludurlar ve dolayısıyla insanlar

gibi hem haz hem acı hissedebilirler. Eylemlerin, En Fazla Kişinin En Büyük Mutluluğunu (EFKEBM) ürettikleri sürece doğru olduğuna inanan faydacılar (bkz. s. 186-187), haz ve acı hissetme kapasitesi olan bir varlığın, rasyonel düşünce sergileyemese bile, hakları olduğunu savundu. Descartes (bkz. 52-53), hayvanların haz ve acı hissettiğine inanmazdı. Ona göre hayvanlar basitçe "otomat"tı.

Hayvan hakları ve EFKEBM

Hayvanların duygulu olduğuna inanan faydacılar, hangi eylemin EFKEBM üreteceğine karar verirken hayvanların da hesaba katılması gerektiğini savunur. Bununla birlikte, bütün faydacılar hayvanların mutluluğunun insan mutluluğu kadar önemli olduğunu inanmaz. Hayvanların insanlar kadar mutlu olma hakkı olduğunu düşünen faydacılar bile, hangi eylemlerin insanlar ve hayvanlar için en büyük mutluluk üreteceğiyle ilgili zor sorularla karşı karşıya kalır.

EVÇİL HAYVAN BESLEMEK

Evde hayvan beslemenin zalimlik olduğu ve hayvanların, doğal potansiyellerini gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olacakları vahşi doğada daha mutlu olacakları öne sürülebilir. Ama hayvanlar vahşi doğada gerçekten daha mutlu olur muydu? Birçok kişi, evcil hayvanların insanla birlikte olmaktan ve güvenli, rahat bir evde yaşamaktan keyif aldıklarını savunur. Bazılarına göre, hayvanlar vahşi doğada daha mutlu olsalar bile, evcil hayvan beslemenin insanlar için ürettiği muazzam haz, hayvanların çektiği ıstırapı meşrulaştırır.

VEJETARYENLİK VE VEGANLIK

Bazı vejetaryenler ve veganlar, hayvanları öldürmenin ya da hayvanların ıstırap çekmesine neden olmanın yanlış olduğuna inanır. Bazıları, vejetaryen ya da vegan beslenmenin insan ıstırabını en aza indireceğini düşünür; çünkü örneğin, böyle bir beslenmenin, et ve süt ürünleri yemekten daha sağlıklı ve çevre için daha iyi olduğunu düşünürler. Et ve süt ürünleri yiyenler, bunu insan mutluluğu açısından haklı gösterebilir; sağlıklıları için daha iyi olduğunu, insanlara haz verdiğini ve çiftçilerin geçinmesine yardım ettiğini savunabilir.

Haklar mı, görevler mi?

Felsefeci Roger Scruton, hayvanların rasyonel olduklarını ama görevleri anlamaya yetenekli olmadıkları için hakları olmadığına inanır. Bir insanın yaşam hakkı, başkalarını öldürmeme görevini birlikte getirir. Bir aslan öldürmeme görevini anlayamaz, o yüzden yaşama hakkı olamaz.

Bununla birlikte Scruton, hayvanların hakları olmasa bile, onlara karşı görevlerimizin olduğunu savunur. Scruton'a göre hayvanlara karşı görevlerimiz, eylemlerimizin hayvanlar üzerindeki etkilerinden ötürü önemlidir. Kant da hayvanlara karşı görevlerimiz olduğuna inanıyordu ama yalnızca

hayvanlara acımasız davranan insanların, diğer insanlara da acımasız davranması daha fazla olası olduğu için. Kant'a göre hayvanlara karşı görevlerimiz, dolaylı olarak diğer insanlara karşı görevimizdir, oysa Scruton'a göre hayvanlara karşı görevlerimiz, doğrudandır.

Diğer insanların görüşleri

Bilişçilik karşıtlarının (bkz. 182-183) inancına göre, hayvanlara nasıl davranıldığıyla ilgili kararlarımızın ahlaki olarak haklı olmasını istiyorsak, istikrarlı ve genel bir bakış açısı zorunludur. Böyle bir bakış açısı kazanmak için, konuyla ilgili

olabildiğince çok şey öğrenmeli ve diğer insanların, özellikle görüşleri bizimkinden farklı olanların görüşlerine başvurmalıyız. Bununla birlikte, istikrarlı ve genel bir bakış açısına ulaşma çabalarına rağmen, felsefeciler arasında bir görüş birliği yoktur.

Erdem teorisyenlerine (bkz. s. 180-181) göre, erdemli bir kişi bir şeyin doğru olduğuna inanıyorsa o şey doğrudur. Erdemli bir kişinin hayvanların hakları olduğunu söyleyip söylemeyeceğini bilmek çok zor olmasına rağmen, bir hükümet, hayvanlar üzerinde tıbbi araştırma gibi konularda tavsiyede bulunacak bir "akıl insanlar" komitesi kurabilir.

"Hayvanlardan yana olmak, insanlara karşı olmak değildir."

Tom Regan, *Hayvan Hakları Savunması* (1983)

HAYVANLAR ÜZERİNDE ARAŞTIRMA

İster kozmetik iste tıbbi nedenlerle olsun her türlü hayvan deneyinin yanlış olduğuna ve hayvanlara çektirilen acının haklı olmayacağına inanan hayvan hakları aktivistleri vardır. Bununla birlikte, birçok kişiye göre de, hayvanlar üzerinde araştırma yapmak, özellikle hastalıkların tedavi edilmesine yol açabilecek tıbbi araştırmalarda insanlara sağladığı yararlardan ötürü ahlaken doğrudur.

HAYVANAT BAHÇELERİ

Hayvanat bahçelerinde hayvan tutmanın ahlaken yanlış olduğuna inananlar, insanların esir tutulmaktan hoşlanmadıklarını öne sürebilir. Ama hayvanat bahçeleri olmasaydı, bazı hayvan türlerinin soyunun tükenmiş olacağı öne sürülebilir. Bazılarına göre, insanların hayvanat bahçelerinden aldığı haz ve eğitimsel yararlar, hayvanları esir tutmayı haklı çıkarmaya yeter.

TÜRCÜLÜK

Birçok kişi, hayvanların umutları, korkuları ve yaşam planları olmadığı için hayvanların ıstırabının insan ıstırabından daha az önemli olduğunu öne sürebilir. Faydacı Peter Singer, böyle bir tutumun "türcü" olduğunu düşünür. Singer'e göre türcülük, ırkçılık ve cinsiyetçilik kadar ahlaken kabul edilemezdir ve eylemlerimizin, hayvanların hazı ya da acısı üzerindeki etkisini her zaman irdelemeliyiz.

HAYVANLAR GİBİ bebeklerin de yaşam planları yoktur ama hiç kimse, bebekleri öldürmenin ahlaken kabul edilebilir olduğunu savunmaz.

Ötenazi

“Merhamet cinayeti” olarak da bilinen ötenazi, bir kişinin ıstırabına son vermek için öldürmektir. Ötenazi birçok ülkede yasadışıdır ve insan yaşamının kutsallığıyla ilgili tartışmalı sorunlara yol açar.

Ötenazi biçimleri

Birkaç farklı ötenazi biçimi vardır. Ölmeyi tercih eden ve kendi canını alamayan birini öldürmeye, eğer kişi ölmekte olan bir hastaysa “yardımlı ölme,” eğer kişi ölmekte olan hasta değilse “gönüllü” ötenazi (yardımlı intihar) denilir. “Gönülsüz” ötenazi, bitkisel yaşamda olan biri gibi, öldürülmesine onay veremeyecek birinin öldürülmesini gerektirir.

“Aktif” ötenazi, bir kişinin yaşamına son vermek için, belki yüksek dozda yatıştırıcı enjekte ederek müdahale etmeyi gerektirir. “Pasif” ötenazi, yaşamı sürdürmek için gerekli tedaviyi esirgemeyi gerektirir.

Ötenazinin ahlaki gerekçesi

Bazı deontologlar (bkz. s. 184-185), Altıncı Emri (“Öldürmeyeceksin”), her koşulda başka bir insanı öldürmenin yanlış olduğunu ifade eden çığnenemez bir ahlak yasası olarak yorumlayabilir. Bununla birlikte, Kantçı bir deontolog, bir kişi ıstırabından ötürü ölmeyi özgürce ve rasyonel bir biçimde tercih etmişse, ona yardım etmemenin yanlış olacağını düşünebilir.

Faydacılar (bkz. s. 186-187) ötenazinin, ancak ve ancak En Fazla Kişinin En Büyük Mutluluğunu (EFKEBM) üretecekse doğru olduğuna inanır. Bir kişi ölmek isterse, acısı hafifletilemezse ve ailesi onun

Ötenaziyle ilgili kaygılar

Sayırsız ahlaki ve dinsel yasa kasten insan öldürmeyi yasaklar ama öngörülen sonucu birinin ölümü olan hareketleri –örneğin birini sağ tutmak için müdahale etmemeyi- yasaklamaz. Bu demektir ki, kasıtlı öldürmeyi yasaklayan yasaların çığnenemez olduğuna inanan en ateşli deontologlar bile, bir kişinin ıstırabına son vermek için ölmesine izin vermeyi haklı görebilir. Bununla birlikte, ötenazinin gerekçelendirilmesi ve yasallaştırılmasıyla ilgili birçok soru irdelenmelidir. Ötenaziye başvurmaya hazırlanan bir kişinin niyetinin gerçekten ıstıraha son vermek olduğundan emin olabilir miyiz? İnsanların kendilerini ölmeye mecbur hissettiği bir iklim yaratma tehlikesi içinde olur muyuz?

YANLIŞ

ABARTMA

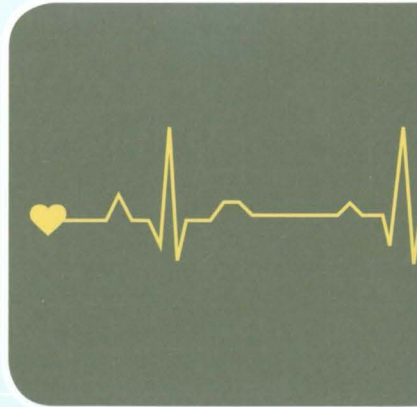
Araştırmalar, sağlıklı insanların çeşitli durumlarda yaşayan insanların acılarını ve zorluklarını çoğu kez abarttıklarını gösteriyor.

NIYETLER

Bir kimse, ölmek istediğini söyleyen hasta bir akrabaya bakıyor, bakıcı da akrabasının ölmesini istiyor ve bakıcı akrabayı öldürüyorsa, bakıcı kendi isteğine uygun hareket etmişse, bunun bir cinayet olduğu öne sürülebilir.

KAYGAN ZEMİN

Ötenaziye yasallaştırmak kaygan zemine yol açabilir. Yaşlı ya da engelli insanlar, bir yük olmaksızın, ölmeleri gerektiğini hissedebilir ve yaşam sonu bakımını iyileştirmek için daha öz özendirici olabilir.

ıstırabına son vermek isterse, bir faydacı bu koşullarda ötenaziye ahlaken kabul edilebilir sayar. Hasta kişinin ölmesine izin vermemek, hem onun hem ailesi için mutluluktan çok mutsuzluk yaratır.

Faydacı Peter Singer, önemli olanın yaşamın kutsallığı değil, yaşamın niteliği olduğunu savunur. Singer'e göre, bilinç (ve haz ve acı kapasitesi) geri dönülmez bir biçimde kaybolduğunda ya da bir kişi, yaşamaya değmeyecek kadar acı çektiğine karar verdiğinde ötenaziye izin verilmelidir. Singer mevcut yasalarda bir değişikliği destekliyor ve uzun süre acıyla yaşayan insanların ıstırabı ve deneyimi temelinde yardımcı ölmeye, yardımcı intihara, hatta gönülsüz ötenaziye yapılan itirazları önemsemez. Gönüllü ötenaziye yasaklarsak, diyor Singer, bu insanlar yalnızca acıyla yaşamakla kalmaz, ne zaman biteceği üzerinde hiçbir kontrolü olmadığına devam eden acı korkusuyla da yaşamak zorundadırlar.

HAKLI

ÖLME HAKKI

İnsanların nasıl ve ne zaman öleceğini seçme hakkı olmalıdır. Bu, devlet tarafından kontrol edilmemesi gereken özel bir meseledir.

İSTIRABA SON VERME

İstıraplarına son vermek için hayvanları öldürmek yasaldır, toplumsal olarak ve ahlaken kabul edilebilir; aynı yaklaşım insanlar içinde geçerli olmalıdır.

KAYGAN ZEMİN YOK

Araştırmalar, Hollanda'da ve Belçika'da yasallaştırıldığından beri yardımcı intihar vakalarında bir artış olmadığını gösteriyor.

SUÇ OLMAKTAN ÇIKARMAYA KARŞI YASALLAŞTIRMA

Ötenaziye tamamen suç olmaktan çıkarmak, her an herkesin başka birinin ıstırabı olarak algıladığı şeye son vermeye karar vermesini caiz yapardı. Bu ne EFKEBM üretir, he de herkesin amacı kendinde olarak (bkz. s. 185) ele alınmasıyla sonuçlanırdı.

Ötenaziye yasallaştırmak ise, yasalarda düzenlenmesi, tam olarak hangi koşullarda izin verildiğinin ifade edilmesi anlamına gelirdi. Yardımlı intihar Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İsviçre, Kolombiya ve Kanada'da yasallaştırıldı. Oregon, Washington, Vermont, Montana ve California eyaletleri de yardımcı ölmeye izin veriyor. Ötenaziye yasallaştıran her ülkede, ölecek kişi bir yetişkin (Belçika ve Hollanda hariç), zihinsel yeterliliğe sahip, seçenekleri konusunda bilgilendirilmiş ve ölmeye gönüllü olmalıdır (yazılı ya da tanıkların huzurunda). Bu tür ülkelerde yaşamın kutsallığı, o yaşamı yaşayanın bakış açısıyla yaşamın niteliğinden daha az önemlidir.

Ötenazinin yasadışı olduğu ülkelerde bile, bazı koşullarda, ıstıraplarına son vermek istiyorlarsa hastaların ölmesine izin vermenin yolları vardır. Yasaları ihmal öğretisi bunun bir örneğidir: Bir kişinin kalp krizi geçirdiği odaya doktor kasten yavaş yürüyerek gidebilir ve bu yüzden doktor yetişmeden hasta ölür. Bu pasif ötenazidir. Hastayı öldüren kalp krizidir, doktor değil. Bir örneği de "çift etki" yoluna başvurmaktır. Burada doktor, ıstırapa son vermek niyetiyle ağrı kesici ilaçlar verir. Gerekli yüksek dozun öngörülebilir bir sonucu, hastanın ölümü olabilir. Doktor hastayı öldürme niyetinde olmadığı, ıstırabına son verme niyetinde olduğu sürece bu yasaldir. Ötenaziye yasallaştırmak, doktorların çift etkiye ya da yasaları ihmal öğretisine başvurmasını daha da zorlaştırabilen katı düzenlemeler getirir.

"Diğer ülkelerde tıbbi yardımla ölmeye... felaketle sonuçlanan bir kaygan zemin olmamıştır."

Peter Singer, faydacı.

Klonlama

Hem tıbbi amaçla hem üreme amacıyla insan klonlama ilke olarak artık olanaklıdır. Ne var ki, insan klonlama tartışmalıdır ve birçok etik soruyu gündeme getirir.

Klonlamanın amacı

İnsan klonlamanın iki potansiyel amacı vardır: Tedavi amaçlı klonlama (tıbbi araştırmalar için insan embriyosu klonlama) ve üreme amaçlı klonlama (yeni insan bebekler üretmek için klonlamayı kullanma). Bu her iki kullanım da ahlaki sorunlar çıkarır. Pek çok ülke üreme amaçlı insan klonlamayı yasaklayan yasalar çıkardı ama tedavi amaçlı klonlamaya bazı ülkelerde belli koşullarla izin verilir.

Tedavi amaçlı klonlamanın etiği

Tedavi amaçlı klonlama, klonlama sonucu ortaya çıkan embriyo üzerinde araştırma yapmak için insan klonlamayı gerektirir. Bu, doğuştan rahatsızlıklar için daha etkili tedaviler ve tanı teknikleri geliştirmemizi olanaklı kılabılır.

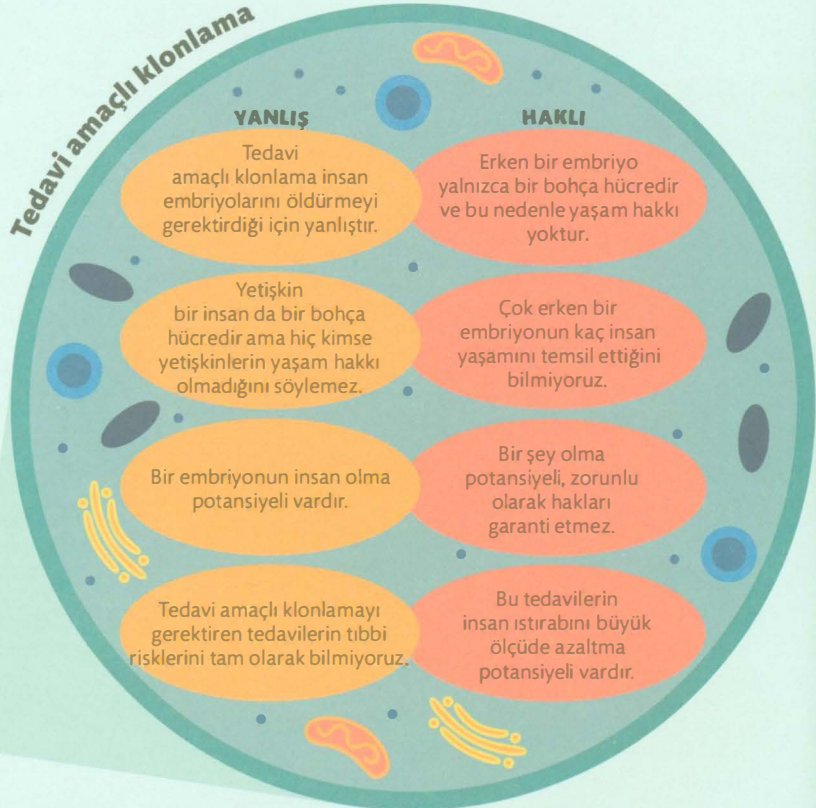
Ama insan embriyosu üzerinde araştırma yapmak ahlaken kabul edilebilir midir? İnsan yaşamının kutsal olduğuna inanan bir deontolog

(bkz. s. 184-185), kabul edilebilir olmadığını düşünür. Başkalarını kendi amaçlarımızın aracı olarak kullanmamamız gerektiğine inanan bir deontolog da öyle düşünürdü. Bir deontologun tedavi amaçlı klonlamayı kabul edebilmesinin tek yolu, embriyonun henüz insan olmadığını kabul etmektir.

Bir faydacı (bkz. s. 186-187), En Fazla Kişinin En Büyük Mutluluğunu (EFKEBM) ürettiği sürece tedavi amaçlı klonlamaya karşı çıkmaz;

Klonlama ahlaken yanlış mıdır?

Hem tedavi amaçlı klonlama hem üreme amaçlı klonlama oldukça tartışmalıdır. Tedavi amaçlı klonlama insan embriyoları üzerinde araştırma yapmayı –ve nihayetinde öldürmeyi– gerektirdiği için, bu konudaki anlaşmazlık büyük ölçüde insan yaşamının ne zaman başladığıyla ilgili tartışmaya odaklanır. Üreme amaçlı klonlama daha da tartışmalıdır. Pek çok ülkede, öncelikle güvenlik nedeniyle yasaktır. Teknoloji sürekli geliyor ve üreme amaçlı klonlamanın, kısırlığı tedavi etmenin bir yöntemi olma potansiyeli vardır ama çok sayıda karşı sav da vardır.

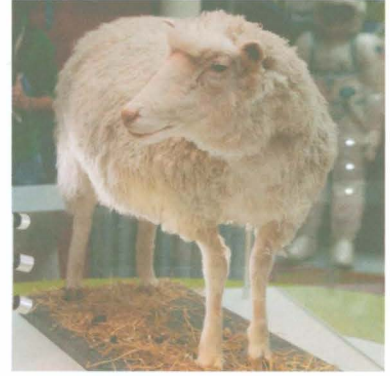

tedavi amaçlı klonlamanın, yeni tanı teknikleri ve tedaviler yaratırsa, EFKEBM üretmesi neredeyse kesindir.

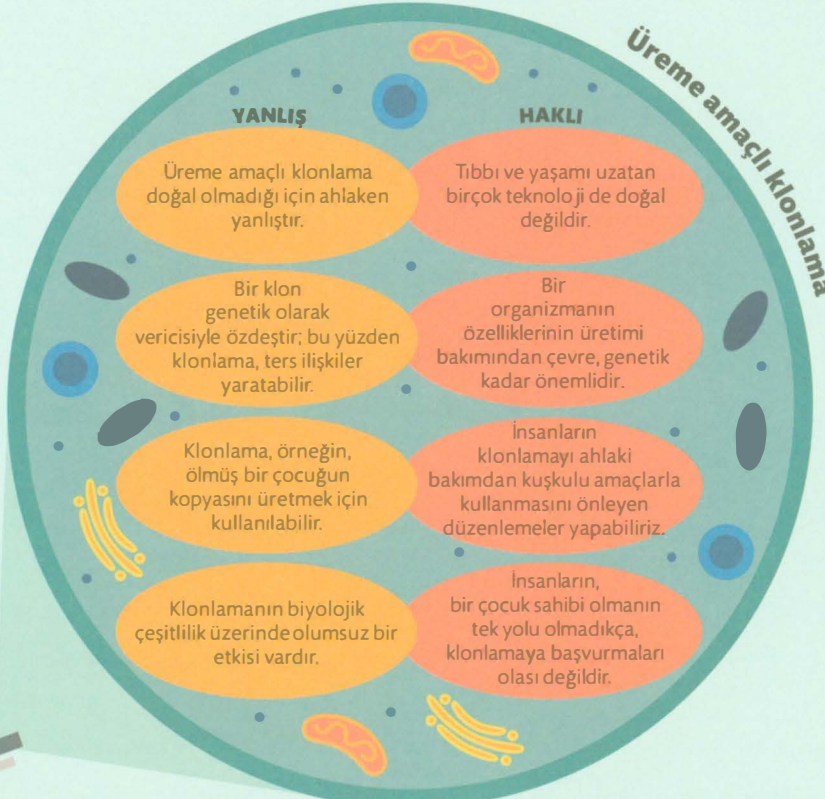
Aristoteles'in erdem etiği (bkz. s. 180-181), erdemli olduklarını düşündüğümüz, tedavi amaçlı klonlamanın ahlaken kabul edilebilir olup olmadığına karar vermemize yardımcı olabilen insanlardan oluşan bir komite toplamamızı önerebilirdi. Diğer yanda Hume (bkz. s. 182-183), istikrarlı ve genel bir bakış açısına ulaşmak için, klonlamayla ilgili elimizden geldiğince çok bilgi edinmemizi ve elimizden geldiğince çok farklı görüşü (bizimle hemfikir olmayan görüşler de dahil) değerlendirmemizi önerirdi.

KOYUN DOLLY

Koyun Dolly, yetişkin bir hücreden klonlanan dünyanın ilk memelisiydi. Temmuz 1996'da doğdu ve doğumu Şubat 1997'de duyuruldu. SCNT - somatik hücre çekirdeği transferi olarak bilinen bir teknikle üretildi. Dolly'nin doğumu, en azından ilke olarak insanların klonlanabildiğini kanıtladı. Doğumunu izleyen birkaç ay içinde, dünyadaki neredeyse her ülke üreme amaçlı klonlamayı yasaklamıştı; çünkü teknoloji, üreme amaçlı klonlamanın insan sağlığını tehlikeye atmadan uygulanabilir olacak kadar gelişmemişti. Ama bu teknoloji durmadan geliyor.

KOYUN DOLLY'NİN DOLDURULMUŞ POSTU Edinburgh'ta İskoçya Ulusal Müzesinde sergileniyor.

“Klonlar, basitçe özdeş ikizdir.”

Richard Dawkins, biyolog

SİYASET FELSEFESİ

Siyaset felsefesi birey ile devlet arasındaki ilişkilere bakar. Başlıca ilgi konuları siyasal iktidarın doğası ve gerekçeleridir.

SİYASET FELSEFESİ

Siyaset felsefesi alanı toplumun, devletin, hükümetin, adliyenin ve bireyin birbiriyle nasıl ilişkilendiğini inceler. Siyasal iktidarın doğasını – özellikle devletlerin otoritelerini haklı göstermek için kullandıkları argümanları– anlamaya çalışır.

Felsefenin tüm kolları gibi siyaset felsefesi de argümanları, özellikle olgulara dayandığını iddia eden argümanları çözümler. Örneğin şu soruyu sorar: Devletin yurttaşlar üzerinde hangi yetkileri olmalıdır ve yurttaşlar hangi hakları korumalıdır? Yanıtlardan biri, insan doğasına ilişkin bir öncülle başlayabilir: Devletin yetkileri geniş kapsamlı olmalıdır; çünkü bu olmazsa, insanlar iç savaşa tutuşur. Aynı şekilde, insan doğasının daha fazla işbirliğine yatkın olduğu varsayılırsa, farklı, daha az kötümser bir argüman kurulabilir. Bunlar, Thomas Hobbes ile John Locke arasındaki farktı.

Siyaset felsefesinin temel soruları şunlardır: Siyasal iktidarı kim kullanmalı; bir birey mi (monarşi), seçkin bir grup mu (aristokrasi) yoksa kitleler mi (demokrasi)? Mülkiyet hakları nedir? Mevcut siyasal yapılar korunmalı mı, tedrici değişime izin vermeli mi yoksa adalet adına süpürülüp atılmalı mı? Şu anda demokratik kararların küresel sonuçları vardır, demokrasiyi savunmanın gerekli olup olmadığı, değilse alternatifinin ne olabileceği sorusunu gündeme getirir. Hem toplumlar arasında hem içinde,

birçoğu sınıfa, ırka ya da toplumsal cinsiyete dayalı servet dağılımı ve yetki eşitsizliği, günümüzün kaygıları arasında yer almaktadır. Felsefeciler, bu sorulara yanıt verirken nesnel olup olamayacağımızı, yanıtlarımızın tikel siyasal eğilimlerimizin bir ifadesi olup olmadığını soruyor.

Bu sorulardan bazılarının uzun bir tarihi vardır ve Platon'un zamanında bile tartışıldı; bazıları çok daha yenidir. Aslında, bir zamanlar halledildiği düşünülen bazı sorunlar geri döndü. Örneğin, kısa süre öncesine kadar faşizm ölü, 20. yüzyıl ortasının dehşetiyle kalıcı bir biçimde itibarsızlaşmış sayılırdı. Ne var ki, terimi nasıl tanımladığımıza bağlı olarak, geri gelmiş olabilir. Nasıl tepki vermeliyiz? Bazı sorular daha da derine iner. Bugün bazı siyasetçiler, "nesnel doğruluğun" bir mit olduğunu iddia ediyor. Onlara göre nesnel olgular yoktur, yalnızca dünyaya farklı bakma biçimleri vardır ve bunların hepsi eşit ölçüde geçerlidir. Örneğin, iklim değişikliğinin doğası üzerine alınan tutumların tümünün eşit ölçüde makul olduğunu savunabilirler. Bu düşünceye göre, doğruluk "kabilesel"dir ya da özgül topluluklara yereldir.

Herhalde siyaset felsefesinin tüm soruları, çağın olaylarına ilgiyi yansıtır. Bununla birlikte hepsinin ortak bir kökü vardır: Bizi nesnel doğruluğun doğasını incelemeye ve eğer varsa, hangi anlamda salt kanaatten farklı olduğunu belirlemeye mecbur eder.

Kim yönetmeli?

Modern dünyada demokrasi –halk yönetimi– genellikle ideal yönetim biçimi sayılır. Ne var ki, geçmişte felsefeciler, bazen bir hükümdarın ya da seçkin bir aristokrat grubun yönetimini savundu.

Meşruiyet bulma

Azınlık bir grup ya da tek bir birey tarafından yönetim için çeşitli savunmalar yapılmıştır. İlkçağın Yunan ve Roma hükümdarları tanrıların soyundan geldiklerini iddia ettiler, hatta kendilerine tanrı bile dediler. Platon, Devlet'te daha pratik bir aristokrasi (en iyilerin yönetimi) savunması yaptı. Yurttaşlardan oluşan bir jüri tarafından dinsizlikle suçlanıp mahkûm edilen hocası Sokrates'in zorunlu intiharından tiksinen Platon, bir demokraside popülistlerin eğitimsiz seçmen kitlesini kötü kararlar almaya yöneltebildiğini savundu. Bu nedenle, yalnızca bilgi, tarafsız filozoflardan oluşan bir grubun akıllıca yöneteceğine güvenilebilirdi.

Hükümetin semavi düzeni yansıması gerektiğini öne süren Aquinolu Thomas gibi ortaçağ felsefecileri, monarşinin (bir bireyin yönetimi) özgün teolojik gerekçelerini ortaya koydu. Bu düşünce dizisi, Thomas Hobbes'un monarşiyi "doğal hukuk" (bkz. s. 202-203) temelinde savunduğu 17. yüzyıla kadar varlığını sürdürdü; bu hukuka göre bir hükümdar, toplumu kargaşaya sürüklenmekten kurtarır.

Yönetim biçimleri

Bugün yenilir yutulur gibi görünmemelerine rağmen, hem monarşi hem aristokrasi için güçlü savunmalar yapıldı. Bu argümanlar, bireysel özgürlükleri koruma karşısında istikrarı ve güvenliği kollama eğilimindedir.

Monarşi

Bir hükümdar tarafından yönetim çeşitli biçimlerde, istikrarı, ilahi kökeni ya da kutsal kitaplara dayanması nedeniyle haklı gösterilmiştir.

Mutlak yönetim

Hobbes, tüm yetkinin "Leviathan"a (kral) verildiği bir monarşiyi savundu. Böyle bir birey kendisiyle fikir ayrılığına düşemez; oysa yetkiyi paylaşmak, bölünmeye ve iç savaşa yol açabilir.

İlahi hak

Fransa kralı XIV. Louis gibi bazı krallar, hükümranlığını, Kitab-ı Mukaddes'in Âdem'e ilgili söylediklerine –ve halkın yönetimiyle ilgili söylemediklerine– dayandırdı.

Tanrının düzeni

Aquinolu Thomas inancına göre monarşi Tanrının tek adam yönetimini yansıtır. Halktan gelen aristokrasi tarafından denetlenir; bu yüzden bir cumhuriyetin temsil faydalarına da sahip olabilir.

YÖNETİCİLER İÇİN İLKELER

Aristoteles'in *Politika'sı* (MÖ y. 335) tüm yöneticilere öğütler verir.

► **Herkesin iyiliği** için Yöneticiler kendi çıkarlarına göre değil, herkesin iyiliği için yönetmelidir. Yoksa monarşi tiranlığa, aristokrasi oligarşiye, demokrasi güruh yönetimine dönüşür.

► **Erdemle** En fazla erdemli olanlar, en güçlü otorite hakkı iddiasına sahiptir.

► **Hukukun üstünlüğü** İster monarşi, ister aristokrasi, ister demokrasi olsun, yöneticiler hukuka göre yönetmelidir.

Aristokrasi

Devlet'te (MÖ y. 380) Platon, seçkin filozof kral ve kraliçelerden oluşan bir kast yönetimi ister.

KENDİ
İYİLİĞİNİZ
İÇİN!

En iyilerin yönetimi

Platon, seçkin bir filozoflar grubunun aristokrat yönetiminin, dört yönetim evresinden geçip tiranlığa varmayı önlemenin tek yolu olduğuna inanıyordu.

1 Timokrasi
Özel mülkiyeti ve askeri onuru olanlar topluma egemendir.

2 Oligarşi
Egemen sınıf kendi çıkarlarına uygun hareket eder, toplumun en yoksullarını sömürür.

3 Demokrasi
Yurttaşlar özgürlüklerini kötüye kullanır ve bireysel, birbiriyle çatışan istekler peşinden gider.

4 Tiranlık
Mutlak bir hükümdar, despotik bir devletle halkı ezer.

???

Filozof krallar/
kraliçeler

Platon'a göre tek uygun hükümdar, filozoflardır; çünkü:

- **Güç**, zenginlik ya da itibar onları yozlaştırılmaz;
- **Eğitimsizleri** kandırarak hilelere ve zayıf argümanlara karşı bağışlıkları vardır;
- **Felsefi** hakikat arzusundan daha büyük bir yük yüklenmezler;
- **Özenli** tartışmaya adanmışlar.

Mutlak yönetimi haklı gösterme

Bazı felsefeciler siyasal otoritenin insanları bir “doğa durumu”ndan –sivil toplum ve yönetimle çelişen varsayımsal bir senaryo– koruduğunu savunmuştur.

Ebedi çatışma

Leviathan'da (1651) Thomas Hobbes (1588-1679), uygarlık cılası soyulan insanların rasyonel olduklarını ama doğal çıkarlarına, rekabet ve çatışma “iştahlarına ve tiksintilerine” göre hareket ettiklerini savundu. İngiliz İç Savaşının kargaşası ve katliamı sırasında yazılan bu sözler, başlılanabilir bir sonuç olabilir ama Hobbes'un tasvir ettiği doğa durumu korkutucudur: Yaşam, “kimsesiz, yoksul, pis, acımasız ve kısa”dır.

Hobbes, düzen ve huzur getirip ebedi savaş durumuna son verebilen bir hükümdarın (“Leviathan” unvanlı mutlak bir hükümdar) zorunlu olduğunu savunur. Erkekler –ve Hobbes'un açıkça adlandırmasıyla kadınlar–doğa durumuna geri dönüşü tek başına önleme gücüne sahip bu otorite figürünü kuracak bir toplum sözleşmesine razı olurlar. Devamında Hobbes, uygar bir devlet kurma anlaşmasının temel özelliklerini

ve hükümete itaat etmenin nedenini –korkunç doğa durumu tek alternatiftir– saptar. Yurttaşlar fiilen tüm haklarından vazgeçmelidir; direnmek, hükümetin özünü tahrip eder. Sözleşme kalıcıdır ve iptal edilemez; yurttaşlar ebediyen tebaadır.

Kralların ilahi hakkının savunulduğu bir zamanda, Hobbes'un monarşi gerekçesi, mantıklı ve muhakeme edilmiş olması nedeniyle sıradışıydı ve doğa durumunda haklar bulunduğu varsayımı ise tartışmalıydı.

Leviathan düzen getirir

Hobbes'a göre, insanoğlunun doğa durumunda varoluşu o kadar acımasızdır ki, huzur yalnızca, sağladığı korumayla toplumun gelişmesini olanaklı kılan mutlak bir hükümdar yönetiminde olanaklıdır.

1 **Hobbes'un doğa durumu,** zaman, yasa, toplum, sanayi, tarım, mülkiyet ya da kültür kavramının olmadığı ve hiç kimsenin hiç kimseye güvenmediği vahşi, medeniyetsiz ve özelliksiz bir diyardır.

2 **Şiddet, katliam** ve sürekli mücadele –“herkesin herkese karşı savaşı”– olur; çünkü insanların istediklerini zorla elde etmelerine engel olacak bir yasa ya da otorite figürü yoktur.

3 **Şiddete son vermek** için erkekler ve kadınlar haklarından –yani kendi davalarında yargıçlık yapma hakkından– vazgeçip, tek otorite figürlü bir “toplum sözleşmesi” yaratır. Bu “Leviathan” sözleşme dışındadır ve gelecekteki tebaa üzerine ebediyen atanır.

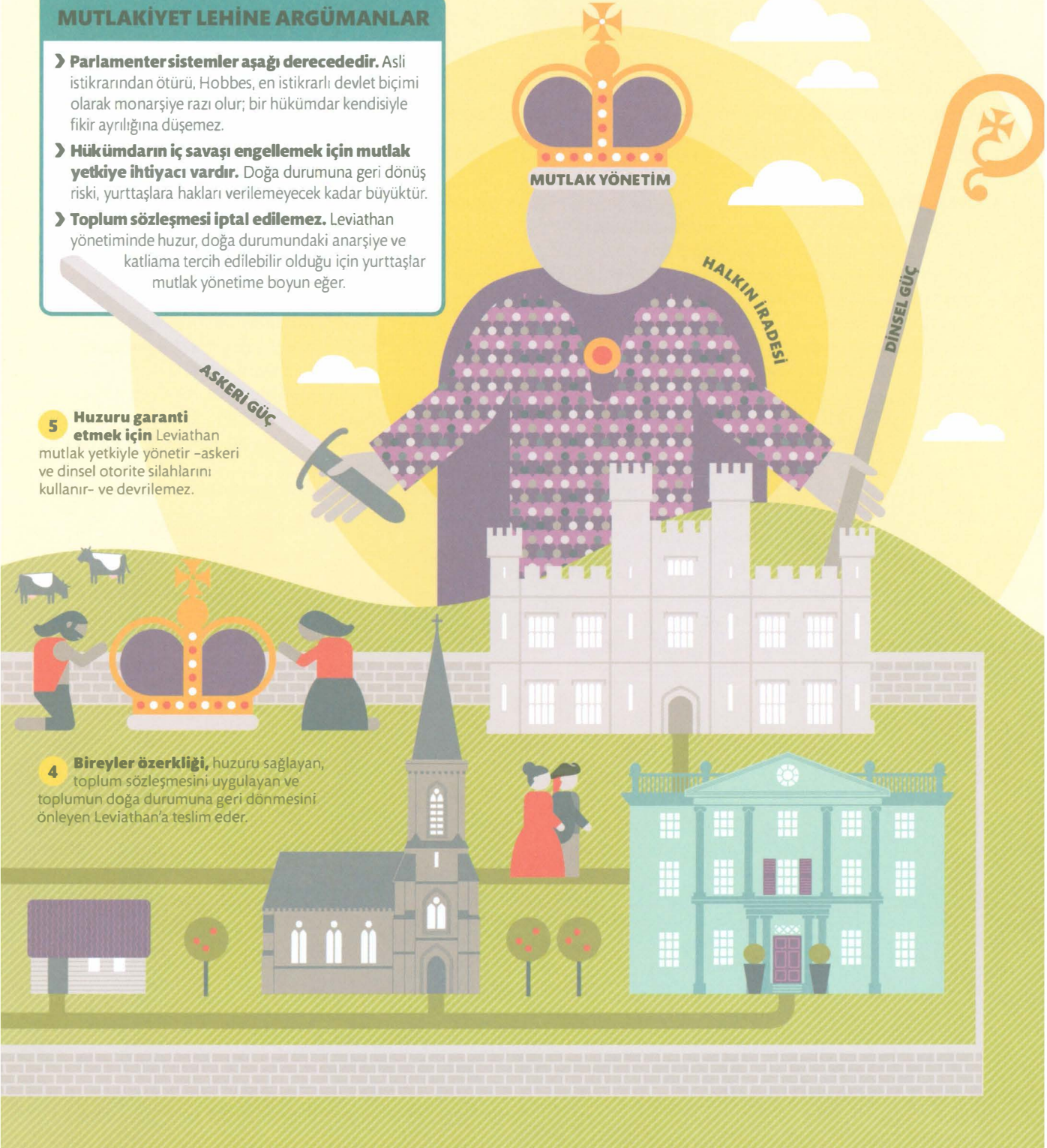

MUTLAKİYET LEHİNE ARGÜMANLAR

- › **Parlamentosistemler aşağı derecededir.** Asli istikrarından ötürü, Hobbes, en istikrarlı devlet biçimi olarak monarşiye razı olur; bir hükümdar kendisiyle fikir ayrılığına düşemez.
- › **Hükümdarın iç savaşı engellemek için mutlak yetkiye ihtiyacı vardır.** Doğa durumuna geri dönüş riski, yurttaşlara hakları verilemeyecek kadar büyüktür.
- › **Toplum sözleşmesi iptal edilemez.** Leviathan yönetiminde huzur, doğa durumundaki anarşiye ve katliama tercih edilebilir olduğu için yurttaşlar mutlak yönetime boyun eğer.

5 Huzuru garanti etmek için Leviathan mutlak yetkiyle yönetir –askeri ve dinsel otorite silahlarını kullanır– ve devrilemez.

4 Bireyler özerkliği, huzuru sağlayan, toplum sözleşmesini uygulayan ve toplumun doğa durumuna geri dönmesini önleyen Leviathan'a teslim eder.

Halk hükümeti

17. yüzyılda yazan John Locke “doğal durum” ve “toplum sözleşmesi”nin bir versiyonunu geliştirip, Tanrı vergisi olarak gördüğü insan haklarını garanti eden bir yönetim biçimini savundu.

Doğal özgürlük

Thomas Hobbes'un “doğa durumu”nun aksine John Locke'un (1632-1704) “doğa durumu,” Tanrının kurduğu eşitliğe dayanan, kimsenin kimseden fazla yetkisinin olmadığı ve insanların özgür olduğu bir durumdur. Bu “bir özgürlük durumudur” ama “bir kayıtsızlık durumu değildir”. Ahalisi rasyoneldir ve başkalarına zarar verme ya da başkasının malını çalma eğiliminde

değildir. Hobbes'un doğa durumundan farklı olarak Locke'un ki, insanların birbirine saygı duyduğu ve mülkiyet haklarını saygının temel ilke olduğu huzurlu bir yerdir. Kesinlikle bir iç savaş durumu değildir.

Doğa durumunda insanlar “doğa yasasının yürütme gücünü” –kendi davalarında yargıçlık yapma hakkı– korur; bu yüzden Locke, birbiriyle yarışan mülkiyet hakları gibi, bazı konularla ilgilenecek sivil bir hükümet atamanın yararlı olduğunu savunur. Böyle bir hükümet haklara saygı göstermelidir: “Hiç kimse mülkünden çıkarılamaz ve rızası olmadan başka birinin siyasal iktidarına tabi kılınmaz.”

1 **Erkekler ve kadınlar bir “doğa durumu”nda var olur** ve Tanrı vergisi akıl, işbirliği ve mülkiyet tutma kapasitesine sahiptirler.

Rıza üzerine kurulu

Locke'un teorisinde hükümet, özgür, eşit, mülk sahibi, hak savunan yurttaşların rızasıyla kurulur ve onların isteklerine uygun davranmalıdır. Temel işlevi, mülkiyeti korumaktır.

2 **Mülkiyetle ilgili anlaşmazlıklar çıkabilir;** doğa durumunda insanlar birbirlerine zarar verme ya da çalma eğiliminde olmamasına rağmen.

3 **Erkekler ve kadınlar toplumsal bir sözleşmeye razı olup,** yurttaşların birbiriyle çekişen mülkiyet iddiaları konusunda hakemlik yapabilen, Tanrı vergisi haklarını garanti edebilen bir hükümet kurar.

Sınırlı hükümet

Locke sınırlı bir hükümet biçimini savunup, hükümet yurttaşların rızasıyla kurulduğu ve onların rızasına göre hareket ettiği için, yurttaşların hükümete itaat etmekle yükümlü olduğunu öne sürdü. İnsanların vazgeçmek zorunda olduğu tek hak, kendi adli davalarında karar verme yetkisidir. Her şeyden önce hükümetin başlıca amacı, mülkiyeti korumaktır. Hükümeti oluşturan toplum sözleşmesi geri alınabilir. Locke devrimci değildi ama şunu ifade eder: "Hukuk bitince tiranlık başlar ve öyle olunca, iktidarda her kim varsa ona karşı çıkılabilir."

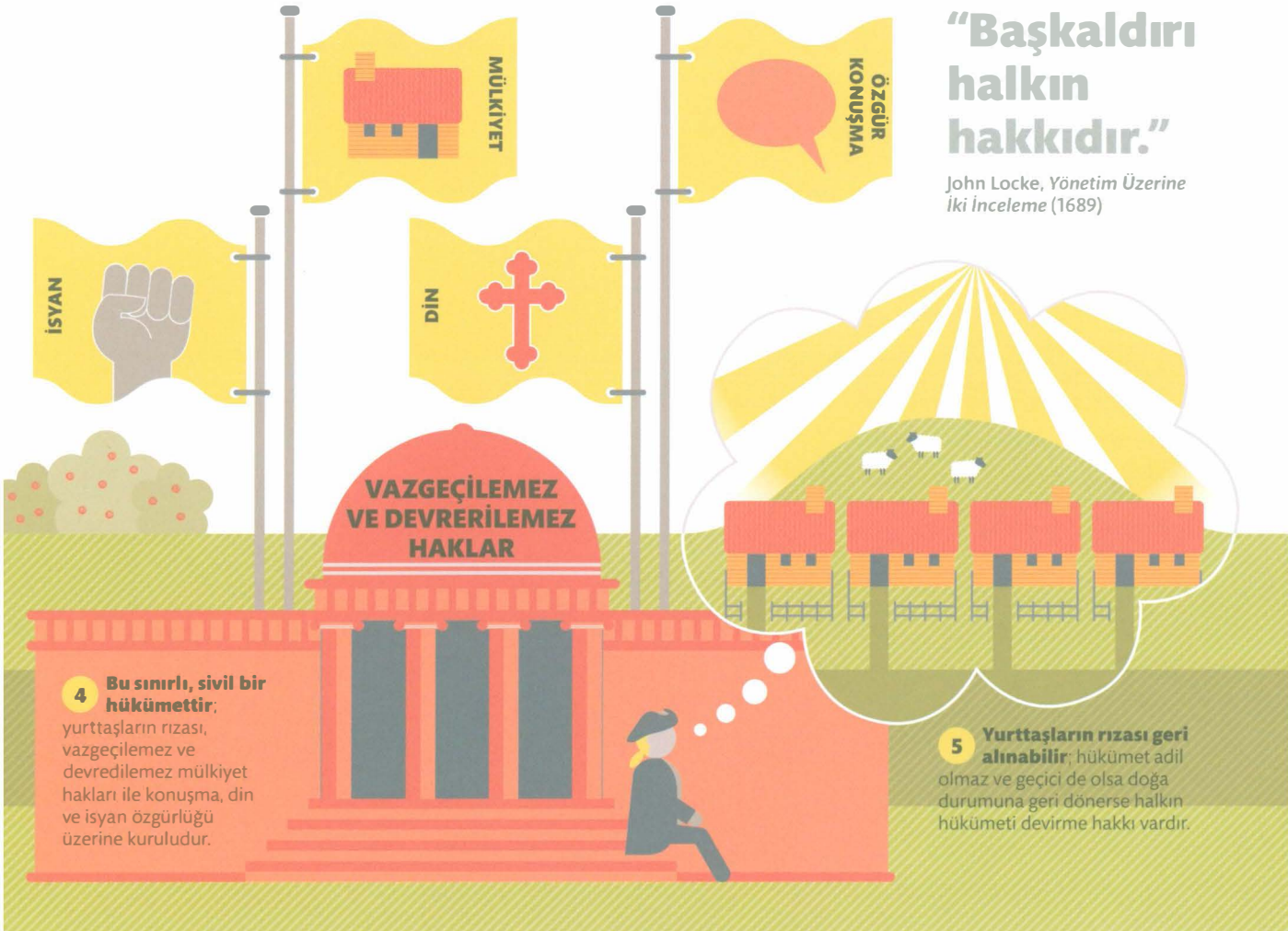
Locke'un düşünceleri 1688 Şanlı Devrimini (İngiltere kralı II. James'e karşı) vurguladı ve 100 yıl sonra Thomas Jefferson'ın Bağımsızlık Bildirgesini yazmasında etkili oldu.

DEVLET İKTİDARININ SINIRLARI

- **Herkes hukukun üstünlüğüne tabidir.** Uygar bir toplumda "hiç kimse... yasalardan muaf tutulamaz"; hükümdarlar, yasa yapıcılar ve siyasal liderler bile.
- **Kralların mutlak yetkisi ya da ilahi hakkı yoktur.** Hükümdarlara saltanatlarını Tanrı vermez ve yetkileri sınırsız değil, sınırlıdır
- **"Devlet" dinine zorlama yoktur.** Bireyler, "silah zoruyla yayılmaması" gereken din konusunda özgür olmalıdır.
- **Çoğunluk yönetimi.** Devlet, isyan hakkını koruyan halkın çoğunluğunun rızasını almalıdır.

"Başkaldırı halkın hakkıdır."

John Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme* (1689)

4 Bu sınırlı, sivil bir hükümettir;

yurttaşların rızası, vazgeçilemez ve devredilemez mülkiyet hakları ile konuşma, din ve isyan özgürlüğü üzerine kuruludur.

5 Yurttaşların rızası geri alınabilir;

hükümet adil olmaz ve geçici de olsa doğa durumuna geri dönerse halkın hükümeti devirme hakkı vardır.

Halk egemenliği

Toplum Sözleşmesi'nde Jean-Jacques Rousseau, ne tür bir hükümetin, herkesin eskiden olduğu gibi özgür kalmasına olanak verirken aynı zamanda toplumun yararlarını –mülkiyet ve hukuk gibi– koruyabileceği sorusunu sordu.

Zincirli insanlık

Hobbes ve Locke gibi Rousseau (1712-1778) da teorilerini bir "doğa durumu" ve "toplum sözleşmesi" düşüncesine dayandırdı. Onun doğa durumu, insanların öncelikle mutlu ve işbirliğine yatkın olduğu ve özgürlüğü yaşayabildiği bir yerdir. Ama devlet yönetimi altında toplum daha eşitsiz olur, zenginler yoksullara egemen olur, şiddet ve güvensizlik yaygınlaşır. Rousseau şunları yazdı: "İnsan özgür doğar ama her yerde zincire vurulmuştur."

Rousseau'nun çözümü, tartışmalı ve muğlaklı. "Her birimiz, her üyenin bütünün ayrılmaz bir parçası olduğu Genel İradenin buyruğuna girmeliyiz" diyordu. Rousseau bu düşüncenin bir tanımını vermez ama temsili demokrasi olmadığını, çünkü herkes tarafından onaylanmayan yasanın tanımı gereği hükümsüz olduğunu açıklar.

Özgür olmak mecburi

Rousseau şöyle diyor: Genel İrade yönetiminde herkes "özgür olmaya zorlanacak" ve "yurttaşlar, kendi iradelerine rağmen çıkarılanlar da dahil olmak üzere

tüm yasalara razı olur, devletin tüm üyelerinin değişmez iradesi Genel İradedir". Tikel bir grubun egemen olma tehlikesinden sakınmak için Rousseau, kalıcı siyasal hiziplerin olmaması gerektiğini önerir. Bu, Rousseau'yu zorunlu olarak totaliter yapmaz. *Toplum Sözleşmesi*'nin baş sayfasında Rousseau, tüm halk oylamalarını açık hava toplantılarında yapan, hiziplere izin vermeyen İsviçre kent-devleti Cenevre'nin bir yurttaşı olarak tarif edilir. Orada kararlar açık tartışmalardan çıkardı ve bu nedenle tüm yurttaşlar nihai karara bağlıydı. Rousseau'nun da kabul ettiği gibi bu yalnızca küçük cumhuriyetlerde geçkeleşebilir; bu yüzden onun Genel İrade kavramı, ulus-devletlerden çok yerel konseylere uygun olabilir.

"Genel İradede... üyeler bütünün ayrılmaz bir parçasıdır."

Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* (1762)

YOL GÖSTERİCİ İLKELER

Duygusallığa karşı rasyonellik

Rousseau, kendi çağına egemen olan rasyonalizme doğru Aydınlanma dürtüsüne karşı çıktı; aklın, insanın özgürlüğe ve mutluluğa yönelik doğal eğilimlerini bozabildiğine inanıyordu. Onun yerine duyguların –"duygusal"ın– öncelik alması gerektiğini savundu. Toplulukla gurur duymak ve topluluğu sevmek, Genel İradeye katılma yol açar.

RASYONEL

KARŞI

DUYGUSAL

Herkesten ve herkes için

Rousseau'nun Genel İrade kavramının merkezinde, yurttaşların onlardan daha büyük bir şeyin –kolektif karar alma süreci– parçası oldukları ve parçası oldukları topluluğa yakından bağlandıkları fikri vardır.

1 Genel İrade
herkes tarafından ortak yaratılır ve herkes için geçerlidir. Herkesten gelir ve herkese uygulanır.

2 Mütevaciz olmayan, onun yerine bireysel özgürlükleri koruyan yasalar biçiminde ifade edilir.

3 Tüm insanların yararınadır; çünkü ortak iyiyi amaçlar, herkesin özgürlüğünü ve eşitliğini korur.

Halk egemenliği

Yönetimde bir hükümdara ya da temsilcilere gerek yoktur; halk kendisi doğrudan demokrasiyi uygular.

DEMOKRATİK SİSTEMLER

Doğrudan demokrasi

Doğrudan demokrasiye her yurttaş politika konusunda oy kullanır. İlk kez MÖ 5. yüzyıl civarında, yurttaşların halka açık bir meydana politika konularında oy kullandığı eski Atina'da görüldü. Rousseau'ya göre özgürlük, oluşturulmasında doğrudan rol oynadığımız bir yasaya itaat demektir.

Temsili demokrasi

En yaygın modern demokratik sistem olan temsili demokrasi, yurttaşların kendi temsilcileri olarak iş görecek politikacıları seçmesini gerektirir. Rousseau bunu, tek başına yurttaşın kullanması gereken iktidarın ihaneti olarak mahkûm etti.

Genel İrade

Bir yurttaşlar meclisi –siyasal partilerden, toplumsal gruplaşmalardan ya da hiziplerden kurtulmuş– olarak oy kullanan halk, halk egemenliğini kullanır.

Eğitim

Yurttaşlar erken yaştan itibaren doğal iyi eğilimlerini geliştirecek, onları Genel İradeye daha fazla yönlendirecek şekilde eğitilmelidir.

Mülkiyet hakları nasıl gerekçelendirilir? ★

Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'de John Locke, bir "doğa durumu"nda mülkiyetin nasıl edinildiğini ve mülkiyet haklarının nasıl gerekçelendirildiğini, korunduğunu ve aktarıldığını inceledi.

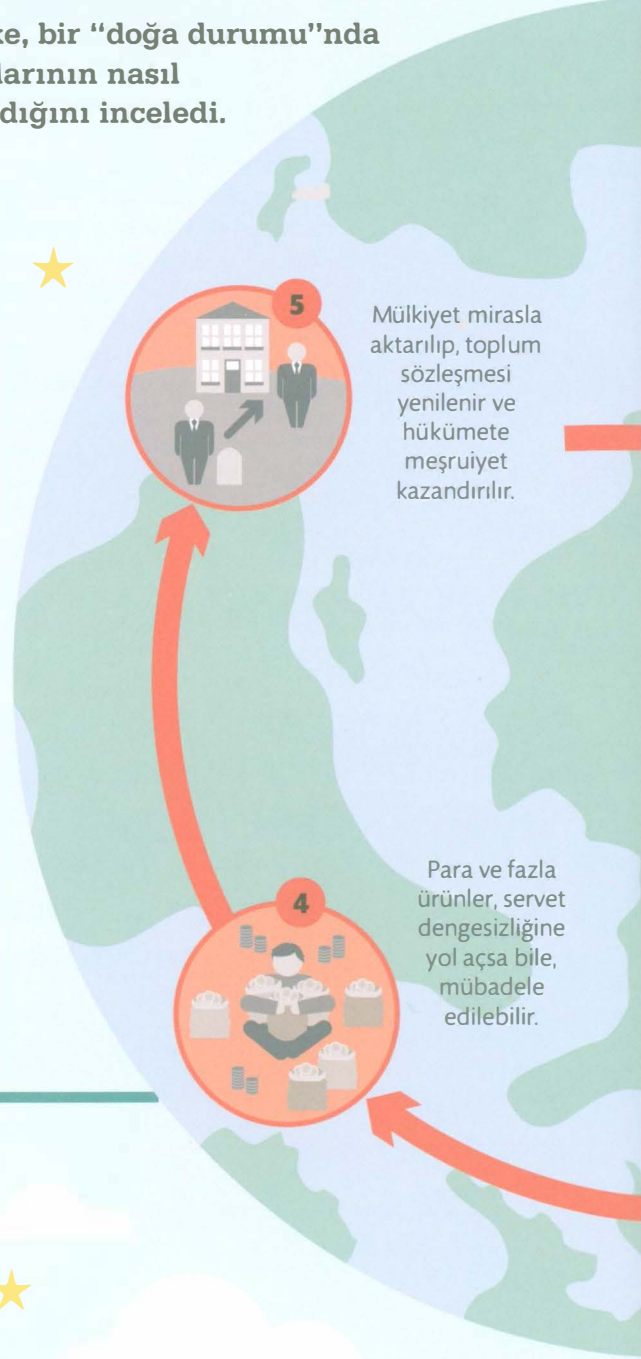
Mülkiyet bir doğa durumunda başlar

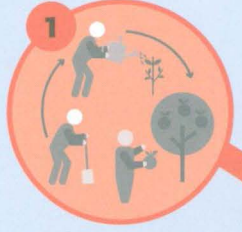
Thomas Hobbes'a göre mülkiyet, insanlar arasında, ancak bir hükümetin koruması altında gerçekleşebilen bir anlaşmayı gerektirir (bkz. s. 202-203). Locke aynı fikirde değildi ve mülkiyetin bir "doğa durumu"nda kazanıldığını öne sürdü (bkz. s. 204-205). Tanrının dünyayı insanlara ortak verdiğine ve her kişinin kendisinde –filen kendi bedeninin sahibi olarak– emeğinde ve ürettiklerinde mülkiyeti olduğuna inanıyordu. Bir kişi toprağı işlediğinde ve "emeğini ona kattığında... bu yolla onu kendi mülkiyeti yapar".

Her bir kişi "başkalarının da kendisini izlemesine yetecek kadar bıraktığı," kendi ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olandan fazla toprak almadığı, tüketebileceğinden fazla üretmediği ya da ortak malı israf etmediği sürece, ne kadar mülk edinilebileceğinin bir sınırı yoktur. İsfraftan kaçınmak için, ilk mülk edinme şeklinin adaletini ihlal etmeden, insanlar bozulabilir fazlayı –erik gibi– saklanacak ürünlerle –örneğin ceviz– takas edebilirler. Locke ürünü parayla takas etmekte bir adaletsizlik görmez. Paranın değeri emeğe ya da mülkiyete dayanmadığı için, servet ve eşitsizlik birikmesine olanak verir. Ayrıca Locke'un toprakta çalışılarak mülkiyet iddiasında bulunulduğuna dair görüşü, sahihsiz toprağın işlenerek ele geçirilebildiğini ima eder ve bu da, sömürgeciliğin bir gerekçesi olarak görülebilir.

Miras rıza getirir

Locke, insanların mülkiyet miras almakla, bir hükümetin mülkiyet haklarını korumasına ihtiyaçları olduğu için, yaratılmasında rol oynamadıkları bir hükümete örtük rıza gösterdiklerini öne sürdü. Bunu yaparken "toplum sözleşmesi"ni yeniler ve devlete meşruiyet kazandırır. Locke'un argümanı, mülkiyet paylaşımını bozma riski olan düzenli seçimlerden cayma girişimi olabilir.

1 İnsanlar emeklerini toprağa "katar," böylece mülkiyet hakkı talebinde bulunur.

enilenen toplum sözleşmesi

2 İnsanlar bir toplum sözleşmesine razı olup, mülkiyet haklarını koruyan bir hükümet yaratır.

Bireyler yaşamak için ihtiyaç duyduklarını "ortak stok"tan alır ama fazla ürünleri takas da edebilir.

BENİMKİ!

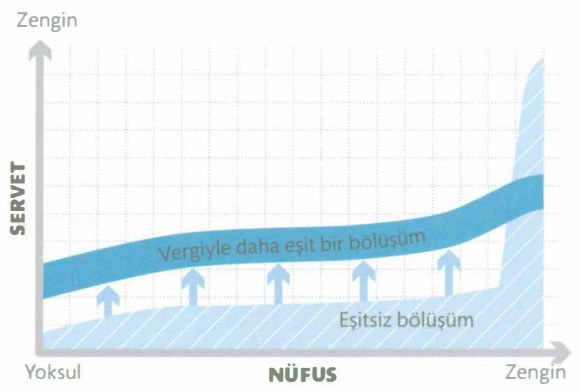
Locke'un teorisinin kusurları
Locke'un mülkiyet gerekçesi, birkaç noktada sorunla karşılaşır. Bir mülkü sahiplenmek için ne kadar emek gerekli olduğu ve emeği oluşturan şeyin ne olduğu belli değildir. Örneğin, bir astronot Mars'ta havuç yetiştirirse, emeği bütün gezegene mi, yoksa yalnızca bir kısmına mı katılmış olur? Bir mülkü çitle ayırmak yeterli midir yoksa bu, yalnızca çitin üzerinde durduğu toprak seridine hak iddiasında mı bulunur? Bir kişi sahip olduğu domates suyunu denize dökerse, denizin sahibi olur mu?

MARS

EEE...

FAYDACILAR VE MÜLKİYET

Faydacı felsefeciler (bkz. s. 186-187) mülkiyeti ve serveti, nasıl kazanıldığına ve mübadele edildiğine göre değil, bölüşümün en fazla kişinin en büyük mutluluğunu üretip üretmediğine göre değerlendirir. Örneğin bir faydacı, artan oranlı gelir vergisini savunabilir; çünkü yüksek oranlı vergi verenlerin çektiği mali acı, hükümetin vergi gelirleriyle finanse edebildiği kamu hizmetlerinden halkın çoğunluğunun göreceği faydanın yanında hafif kalır.

Rıza ve yükümlülük

Bir demokraside yönetim, yönetilenlerin rızasına dayanır ama bu rızanın kaynağı ve bir devletin yurttaşlarına getirdiği yükümlülüklerin, yönetimin doğası bakımından içerimleri vardır.

Neden itaat edelim?

Thomas Hobbes, hükümeti itaat etme yükümlülüğümüzün bir "doğa durumu"na geri dönüşü önleme arzumuzdan kaynaklandığını düşünüyordu; "doğa durumu" o kadar tatsızdı ki, devletin iktidarı kötüye kullanması daha kötü olamaz. John Locke alternatif bir görüş, bir "toplum sözleşmesi"yle yaratılmasına rıza göstermekle devlete itaat etmeye

meçbur olduğumuz görüşünü önerdi. Ne var ki, pek çok kişi sözleşmesi daha önce varolan bir toplumda dünyaya gelir, dolayısıyla itiraz etme şansları yoktur. Locke rızanın örtük ya da açık gösterilebildiğini öne sürdü; devlet hizmetlerinden yararlanmak, mülkiyet miras alarak ya da otobanda bedava seyahat etmek, örtük rıza göstermek anlamına gelebilir.

Bu, çok tartışılan bir düşüncedir. Mal miras almak gibi pasif bir edim, hükümete onay işareti ya da hükümete itaat yükümlülüğü yaratır gibi görünmüyor. Ne var ki, Locke her yeni kuşak için toplum sözleşmesini yeniden açma sorunundan uzak duruyor.

Açık rıza

Rıza konusu, Nozick'in 1974 tarihli eseri *Anarşi, Devlet ve Ütopya*'da yeniden ele alınır. Özgürlükçü bir toplum lehine öne sürülen bir

argümanın parçası olarak, bir düşünce deneyi sundu; buna göre yerel halk bir yayın sistemi bulur ve kamusal bir eğlence hizmeti başlatmaya karar verir. Herkes istasyonu bir günlüğüne idare edecek. Nozick, aylarca müzik ve öykü dinlemenin keyfini yaşadıkdan sonra yerel halkın katılmaya meçbur olup olmadığını sorguluyor.

Nozick'in yanıtı açıktır: "Kesinlikle hayır." Yaratılmasında söz sahibi olmayan birine bir yarar sunmanın, yükümlülük yaratamayacağını savunur. Bu nedenle Nozick, Locke'un mülkiyet miras almanın, otobanda seyahat etmenin ya da istenmeden verilen başka bir hizmet almanın yükümlülük yaratabildiğine dair argümanını reddeder. Bir hükümeti örtük rıza, ona itaat yükümlülüğü yaratmaz; yalnızca açık rıza yaratabilir. Özgürlükçü Nozick'e göre, örtük rıza en minimal yönetimler dışında başka bir şeye gereççe sunmaz.

SEÇİM RIZASI

Modern göze göre, Locke'un toplum sözleşmesini her kuşak için yeniden açma isteksizliğinin iyi bir çözümü vardır: Oy sandığıyla. Modern demokrasilerde seçimler, hükümetlere yurttaşların rızasını verir ve bireyin itaat yükümlülüğünü yaratır. Bununla birlikte, seçimlerde yurttaşların bir hükümetin yalnızca bileşimini seçtikleri, yönetim biçimine onay vermedikleri öne sürülebilir.

Seçimlerde düzenli oy vermekle yurttaşlar yönetilmeye onay verir ve toplum sözleşmesini teyit ederler.

"İnsanlara... yalnızca hizmet sunup karşılığında yükümlülük beklenemez."

Robert Nozick

Katılım ve yükümlülük

Robert Nozick'in varsayımsal senaryosunda mahalleniz, topluluğun yönettiği bir radyo yayını hizmetinden yararlanır. Bu konuda size seçenek sunulmuyor ama istasyona bir günlüğüne ev sahipliği yapmanız bekleniyor. Uymaya meçbur musunuz?

1 Bir topluluk yayını hizmetine, mahallenizde her gün farklı bir kişi ev sahipliği yapıp çeşitli programlar sunuyor.

KAMUSAL YAYINCILIK MERKEZİ

ÇIKIŞ

CANLI YAYIN

2 Yılın 365 gününü kapsayan bir isim listesi asılıyor. Listede sizin adınız da var.

3 Peş peşe sunucular 138 gün boyunca müzik çalıyor, öyküler anlatıyor ve haber programları yapıyor. Bedava dinliyorsunuz ve komşularınızın gönüllü verdiği zamandan yararlanıyorsunuz.

4 Sizin sıranız gelince, yayını dinlemiş olmanız -dolayısıyla örtük rıza göstermeniz- sizi ayak uydurmaya mecbur eder mi?

İnsanlar hangi haklara sahip olmalı?

Pek çok demokrasi yurttaşlarına bir dizi özgürlüğü garanti eder. Devletlerin hangi haklara izin vermesi gerektiğine karar vermek için basit bir ilkeyi, Victoria dönemi felsefecisi John Stuart Mill ortaya attı.

Görüşleri uzlaştırma

Mill (1806-73) demokratik olarak belirlenmiş hak sistemleri düşüncesini; bir çoğunluk tiranlığının azınlık görüşleri bastırmasından korktuğu için reddetti. Onun yerine, sadece başkalarına zarar verebilen ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinde bir kısıtlamaya neden olabilen özgürlüklere sınır konulması gerektiğini öne süren "Zarar İlkesi"yle belirlenen geniş hakları savundu. Bu liberal düşünce ifade ve din özgürlüğüne izin verir ve diğer şeylerin yanı sıra, bir partnerle karşılıklı rızaya dayanan seks hakkını da içerir.

Mill, dinsel zulmün hafızalarda tazeliğini koruduğu ve eşcinselliğin yasadışı olduğu bir zamanda yazıyordu. Ama bu ilke kimseye zarar dokunmadığı sürece her hakkı ya da görüşü -ne kadar azınlıkta olursa olsun- açıkça savunur.

Zarar İlkesi

Mill'in "düşünce pazarında" insanlar, zarara neden olmayan her görüşün ifade edilmesini hoş karşılar. Doğru bir görüş bastırılırsa, insanlar yanlış bir bakış açısını doğrusuyla değiştirme şansını kaybeder. Yanlış bir görüş bastırılırsa, doğru söyledikleri bir kanıyı doğrulama ya da meydan okuma fırsatı bireylerden esirgenmiş olur. Bununla birlikte, zararlı gibi görünmeyen bazı özgürlükler farkında olmadan başkalarının incinmesine neden olabilir ya da incinmesini olanaklı kılabilir.

Küçük düşürme hakkı

Mill'e göre küçük düşürmeye neden olma edimi, "zarar" oluşturmaz; bakış açılarının güçlü olmasını bekliyordu. Ne var ki, bu durum, nefret söylemi, ırkçı kışkırtıcılık ve savunmasız gruplara nedensiz incitici olma hakkımızın olup olmadığı sorularını gündeme getirir. Küçük düşürmede payımız olmasa bile, çoğu kez verilen zararın sahici olduğunu görebiliyoruz.

Hoşgörüsüzlerin -gözünü kırpmadan tüm haklara son verecek otoriter aşırıncılar gibi- görüşlerine ne kadar hoşgörü

gösterileceği, klasik bir liberal açmazdır. Bazıları öğreti olarak savunulan görüşler ile ölçülebilir zarara neden olabilen eylemleri kışkırtmak için ifade edilen görüşler arasına bir çizgi çeker. Ama bu düzgün ayırım, pratik durumlarda zarar önlemeyebilir.

AŞIRI ÖZGÜRLÜK

Düşünce pazarının kendisi tartışmalı bir fikirdir. Yanlış bir görüşü ifade etme hakkının -kalabalık bir tiyatrodaki "yangın!" diye bağırarak gibi- istenmeyen sonuçları olabilir.

ZARARLI DÜŞÜNCELER

Düşünce pazarına sokulmaması gereken haklar ve inançlar, başkalarına zarar verme ihtimali olanlardır.

KENDİYLE İLGİLİ EYLEMLER

Zarar ilkesi diğer insanları etkileyen görüşler ve eylemler için geçerlidir ama Mill, kendiyle ilgili, kişinin yalnızca kendisini etkileyen eylemlerle ilgili görüşünü açıklamaz. İlke olarak, yalnızca bireyin kendisini etkileyen eylemler başkalarına zarar veremez ve Zarar İlkesine göre korunması gerekir gibi görünüyor. Ne var ki, özel eylemlerin bile kamusal zarar verme potansiyeli vardır. Örneğin, kendi özel

evinde düzenli olarak aşırı alkol içmenin zararı olmadığı için, bu hakkın Zarar İlkesiyle korunduğu iddia edilebilir. Ne var ki, nüfusun çoğunluğu bu hakkı kullansa, toplum üzerinde önemli bir olumsuz etki yaratabilir. Yine zarar sorunu ortaya çıkar ama bu zarara ya da zarar potansiyeline tam olarak ne zaman ulaşıldığını belirtmek zordur.

Düşünce pazarı

“Tüm düşünceler duyulmalıdır, çünkü her düşünce hakikatin bir yanını içerir.”

John Stuart Mill, *Özgürlük Üzerine* (1859)

Özgürlük türleri

20. yüzyılda felsefeciler ve siyasetçiler geleneksel özgürlük kavramını yeniden tanımlayıp, özgürlüğün hem olumlu hem olumsuz anlamları olduğunu vurguladılar.

Özgürlüğü tanımlama

Özgürlükle ilgili modern düşünüş, Mill'in bireyler üzerinde kısıtlama yokluğu olarak özgürlük tanımının (bkz. s. 212-213) ötesine geçti. 20. yüzyılda ABD'de Franklin D. Roosevelt ve İngiltere'de William Beveridge gibi siyasetçilerin yanı sıra, Rus kökenli-İngiliz felsefeci Isaiah Berlin, bu düşüncede çeşitli sorunlar saptadı. *Two Concepts of Freedom (İki Özgürlük Kavramı)* başlıklı denemesinde Berlin,

kısıtlama yokluğu olarak özgürlüğün (yani yetkililerin zoru olmadan hareket etme, konuşma, derneklere girme özgürlüğü), mantıksal sonucuna kadar götürülürse, kolayca hoşgörüsüz olabileceğini öne sürdü. Dediği gibi: "İnsanlar büyük ölçüde birbirine bağımlıdır ve hiç kimsenin faaliyetini, başkalarının yaşamını engellemeyecek kadar tamamen özel değildir." Başka bir deyişle, bir insanın özgürlüğü başka birinin yoksullaşması olabilir; ya da Berlin'in

ifadesiyle: "Büyük balığın özgürlüğü, küçük balığın ölümüdür." Örneğin ifade özgürlüğü nefret söylemine ve dolayısıyla azınlıkların şeytanlaştırılmasına yol açabilir.

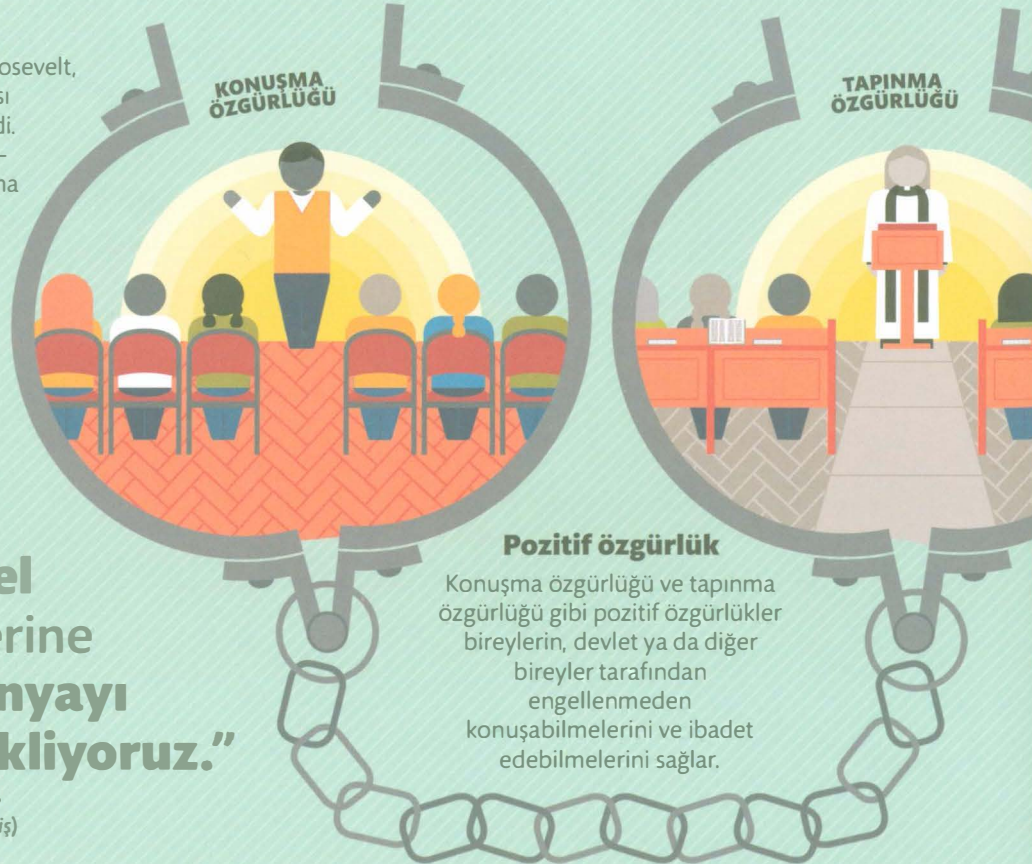
Berlin'in demek istediği şudur: "Özgürlük" karmaşık bir kavramdır ve siyasal tartışmalarda çoğu kez kafa karışıklığına yol açar. Yardımcı olmak için, "pozitif özgürlük" (hayatını yaşama özgürlüğü) ile "negatif özgürlüğü" (kısıtlamadan özgürlük) ayırt etti. Liberal bir

Dört özgürlük

1941'de Başkan Franklin D. Roosevelt, dünyada herkesin sahip olması gereken "dört özgürlük" önerdi. Bunların ikisi pozitif özgürlük - konuşma özgürlüğü ve tapınma özgürlüğü- ikisi de negatif özgürlüktü -yoksulluktan kurtulma özgürlüğü ve korkudan (özellikle askeri saldırganlık korkusu) kurtulma özgürlüğü. Bu özgürlüklerden her biri kendi başına yetersizdir ve diğerleriyle dengelenmesi gerekir.

"... Dört temel özgürlük üzerine kurulu bir dünyayı dört gözle bekliyoruz."

Franklin D. Roosevelt, *State of the Union Address* (1941; *Ulusa Sesleniş*)

toplumun, özgürlüğün her iki yanının karşılandığı toplum olduğunu ve bunun kaçınılmaz olarak uzlaşmaya yol açtığını savundu.

Özgürlüğün sınırları

Felsefeciler, negatif özgürlük özgürlüğün zorunlu bir koşulu olabilir ama özgürlüğü garanti etmeye yetmediğini öne sürmektedir. Bunun nedeni, örneğin, ifade özgürlüğünün yarı çıplak, cahil ya da açlıktan ölmekte olan insanlar için değersiz olmasıdır. Senatör Henry Cabot Lodge'un bir zamanlar yazdığı gibi: "Aç bir adam özgürlüklerden çok sandviçlerle ilgilenir." Bu yüzden felsefeciler, kısıtlanmama

özgürlüğünü diğer tür özgürlüklerle –sefaletten, yokluktan ve hastalıktan özgürlük gibi– dengelemektedir. Bu tür özgürlükler, toplumda başka insanların sunmasını gerektiren haklardır (beslenme, barınma ve benzeri haklar).

Bir hükümet vergileri artırarak bunu yapabilir ve bazıları da bunu bir özgürlük ihlali olarak görebilir. Immanuel Kant (bkz. 184-185) böyle bir müdahaleyi "akla gelebilecek en büyük despotizm" olarak niteledi; bu ifade, modern kulaklara abartılı gelebilir. Ne var ki, bu tür önlemlere haklı olarak otoriter denilebilir ve bazılarıncı liberal olmadığı öne sürülecektir.

✓ **BİLMEK GEREK**

- **Pozitif özgürlük**, toplumsal ve ekonomik güvensizlik olmadan kendi hayatını yaşama özgürlüğüdür; özellikle devlet ve diğer bireyler tarafından zorlanmama özgürlüğü.
- **Negatif özgürlük** kısıtlanmama özgürlüğüdür; özellikle sefil yoksulluk içinde yaşamama özgürlüğü.
- **Franklin D. Roosevelt**, Japon Hava Kuvvetleri Pearl Harbor'ı bombalamadan –korkudan kurtulma hakkına ışık tutan bir olay– aylar önce "dört özgürlük" önerdi.

Negatif özgürlük

Korkudan kurtulma özgürlüğü ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğü gibi negatif özgürlükler, anlamlı bir yaşamın sürdürülebildiği bağlamı sağlar. Örneğin tapınma özgürlüğü, açlıktan ölmekte olan biri için fazla değerli değildir.

Haklar sınırlanmalı mı?

Bazı felsefecilere göre, bireylerin, hatta azınlık grupların hakları, bir bütün olarak toplumun güvenliğiyle ve istikrarıyla çatışınca sınırlanması gerekir.

Geniş haklar

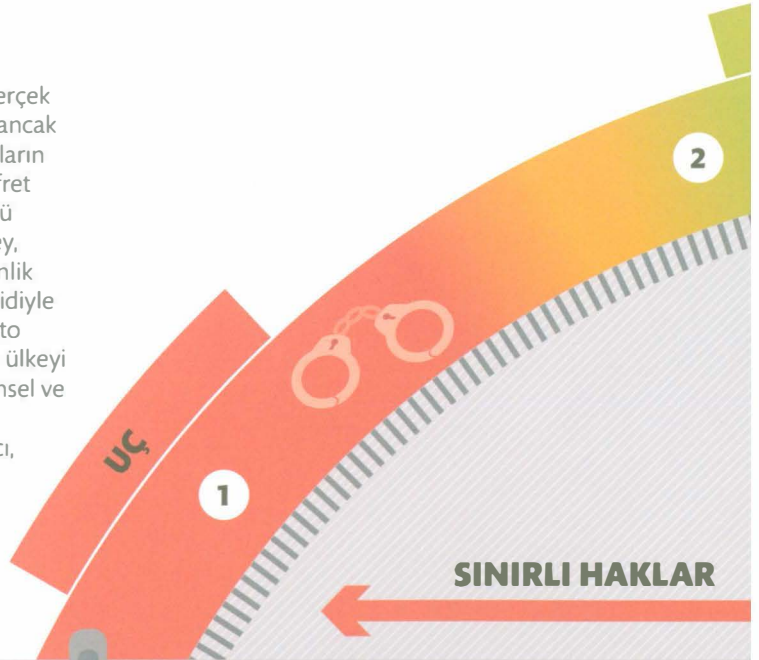
Batı demokrasilerinde insanlar, daha önce olduğundan daha fazla haklara sahiptir. Şimdi birçok ülke tam oy hakkını, ayrımcılığa karşı korunmayı,

konuşma özgürlüğünü, üreme haklarını, sendika gibi gruplar oluşturma hakkını, sanıkların adil muamele görmesini sağlayan yasal süreçleri ve savunmasızlara yasal

korumayı garanti ediyor. Peki, bu hakları sınırlamanın gerekçeleri var mı? Benjamin Franklin "Küçük bir güvenlik satın almak için özürlükten vazgeçenler, özgürlüğe de güvenliğe

Özgürlük dereceleri

Pratikte pek çok kişi, katı bir biçimde sınırlı haklar (otariterlik) ile çok az sınırlı ya da sınırsız haklar (özgürlükçülük ya da anarşizm) uçlarını reddeder. Gerçek dünya siyasetinde özgürlüklerin önündeki engeller, ancak çoğunluğun çıkarı için haklı görülebilir ama bu çıkarların ayrıntıları tartışmalı olabilir. Örneğin, birçok ülke nefret söylemine karşı yasalar çıkararak konuşma özgürlüğü hakkını sınırlamıştır ama bazılarını küçük düşüren şey, başkaları tarafından zararsız görülebilir. Ulusal güvenlik ihtiyacı, özellikle birçok ülke sahibi bir terörizm tehdidiyle karşı karşıya kaldığında ifade, mahremiyet ve protesto haklarına ağır basabilir. Kitlesel göç pek çok gelişmiş ülkeyi giderek daha fazla çokkültürlü yapmaktadır; yani dinsel ve kültürel pratikleri serbestçe ifade hakkı da özenli bir biçimde ele alınmalıdır. Liberal kültürelciler kapsayıcı, müsamahakâr bir yaklaşım önerdi; nostaljik cemaatçiler ise, azınlıkların içinde yaşadıkları toplumun egemen kültürel normlarına uymaları gerektiğini öne sürdü.

1 Bireysel hakları köstekleme

Otoriter yönetimler öncelikle devleti korumak ve düzeni sürdürmekle ilgilenir. Rejimi sürdürmek ve eleştiriye ya da itiraza karşı kendilerini korumak için yurttaşların haklarını ağır sınırlar koyma eğilimindedirler.

2 Ulusal çıkarlara göre hareket etme

Birçok devlet ulusal çıkar gerekçesiyle bireysel hakları sınırlandırır. Bu devletler, örneğin, denetim yetkilerini genişleterek mahremiyet haklarını bastırmaya ya da sorgularda işkenceye başvurarak insan haklarını görmezden gelmeye çalışabilir.

de layık değildir" diyordu ama bazı felsefeciler, terörizm gibi küresel tehditlere karşı koymak için insanların, daha geniş topluluğun çıkarına bir kısım haklarını feda etmeleri gerektiğini savunur.

Haklı sınırlar

Thomas Hobbes, devletin faydalarından yararlanmak için yurttaşların haklarından vazgeçmeleri gerektiğini savundu (bkz. s. 2002-203). Bireylerin haklarını sınırlamanın

düzeni sağlamanın tek yolu olduğuna ve bunu yapamamanın, "doğa durumu" dediği iç savaşa yol açacağına inanıyordu.

Birisinin kalabalık bir tiyatrodaki "Yangın!" diye bağıarak serbest konuşma hakkını kullanması, kamu güvenliğini tehdit eden bireysel haklara ilişkin klasik felsefi örnektir. Kamunun üyeleri için taşıdığı potansiyel olarak tehlikeli sonuçlar, bu özgür konuşma hakkını sınırlamayı haklılaştırıyor öne sürülebilir.

BİLMEK GEREK

- **Liberal kültürelciler** azınlık grupların kimliklerini ve ihtiyaçlarını korumayı savunur.
- **Cemaatçiler** ahlaki kavramların tanımlanmasında ve şekillenmesinde cemaatin rolünü vurgular.
- **Özgürlükçüler** daha küçük bir devlet ve daha fazla kişisel özgürlüğü savunur.
- **Anarşistler** insanların devletsiz yaşaması gerektiğine inanır.

ÖLÇÜLÜ

3

Bir denge kurmak

İnsanların haklarına sınır koyup koymamaya -ve hangisine koymaya- karar verirken hükümetler, toplumun kabul edilebilir saydığı bir çerçeve içinde bireysel özgürlükleri kolektif sorumluluklarla dengelemelidir.

SINIRSIZ HAKLAR

3 Azınlık haklarını koruma

Toplumsal değişimler giderek daha fazla karışık toplumlar yaratmıştır. Cemaatçi bir görüş, çoğunluğun değerleriyle ve normlarıyla uyumlu hakların korunmasını önerirken, liberal kültürelci bir tutum azınlık haklarını korumayı amaçlar.

"Konuşma özgürlüğü, özgür bir yönetimin temel direğidir."

Benjamin Franklin, *On Freedom of Speech and the Press* (1737)

4

4 Haklar üzerindeki sınırları kaldırma

Özgürlükçüler, insanların kendi kendilerini yönetecek kadar rasyonel olduklarını savunur ve devlet yetkilerinin olabildiğince sınırlanması gerektiğine inanırlar. Anarşistler, insan hakları üzerinde hiçbir sınırın olmaması gerektiğine ve hiç kimsenin başka birine üstünlüğü olmadığına inanırlar.

Değişimi nasıl yönetmeliyiz?

Siyaset felsefesi toplumun nasıl ilerletileceğini ve değişimin nasıl olması gerektiğini araştırır. Edmund Burke ve Karl Marx, hem yukarıdan aşağıya sürekli reform hem aşağıdan radikal devrim için karşıt argümanlar sundu.

Muhafaza etmek mi, devirmek mi?

Değişim sorununa muhafazakâr bir yaklaşımın değişime tamamen karşı durmak olduğu sanılabilir ama pek çok muhafazakâr öyle düşünmez. Klasik muhafazakârlık savunması *Fransa Devrimi Üzerine Düşünceler*'de Burke'nin yazdığı gibi, "değiştirme araçları olmayan bir devletin, muhafaza etme araçları da yoktur." Burke, kurumlara ve geleneklere –onun ifadesiyle “önyargular”– saygının

toplumları bir arada tuttuğuna inanıyordu. Değişimi seçkinler başlatır ve bir bütün olarak toplumun en iyi çıkarlarına uygun, yavaş ve istikrarlı bir şekilde gerçekleşir.

Radikal değişimi savunanlar, kurumların seçkinlere hizmet ettiğini ve seçkinlerin, konumlarını aşındırması muhtemel değişime izin vermelerinin olası olmadığını öne sürüyorlar. Değişimi gerçekleştirmenin tek yolu, toptan devrimdir.

YUKARIDAN AŞAĞIYA ÖLÇÜLÜ DEĞİŞİM

Burke (1729-1797), muhafaza etme ilkesini iyileşme ve değişim olasılığıyla birleştirdiği için, kalıtsal yönetimi –örneğin İngilizlerin taç, soylular ve kalıtsal ayrıcalıklar sistemi– önerdi. Ona göre bir toplumun istikrarı, uzun ömürlü oluşları ve geçmişte topluma yaptıkları katkılarıyla haklı çıkan kurumlara saygıyla güvenceye alınır. Bir halk “geri dönüp atalarına bakmayan yeni nesilleri dört gözle beklemesiz”. Reform yapmanın yolu, devleti yıkmak değildir; her değişim tedrici olmalı, denenmiş ve onaylanmış olanları –zaman içinde varlığını sürdürmüş, işe yaradığı bilinen özellikler– ileriye taşınmalıdır. Burke'nin sözleriyle “Böyle bir reform yapma tarzı, yılları alabilir... Dikkat ve ihtiyat bilgeliğin bir parçasıdır”.

Muhafazakâr değişim görüşleri

- **Toplum, yaşamakta olanlar**, onların ataları ve henüz doğmamış olanlar arasında bir sözleşme olarak anlaşılabilir.
- **Toplumun yapıştırıcısı**, yerleşik yapısına, süreçlerine ya da kurumlarına duyulan sevgi ya da ilgidir.
- **Devlet reformu** kademeli ve yavaş olmalı, varolan yapıyı ve gelenekleri bozmamalıdır.
- **Ayrıcalıklı seçkinler** değişimin failleridir, bir bütün olarak topluma yararı dokunan devlet destekli eğitim ve demokratik reform gibi iyileşmeleri yönetir.

Çalışmak insan doğasıdır

Felsefeci Karl Marx, insanların işbirliği içinde ve yaratıcı bir biçimde çalışmaya eğilimli olduklarına ama bu doğal eğilimin, kapitalist sistem tarafından sömürüldüğüne inanıyordu.

İnsanlığı anlamak

Marx'ın insan doğasına ve devletin rolüne ilişkin görüşü, kendisinden öncekilerin görüşünden bariz bir biçimde farklıydı. Örneğin Thomas Hobbes insanların bencil ve saldırgan, dolayısıyla iç savaşı önlemek için güçlü bir hükümete muhtaç olduklarını düşündü (bkz. s. 202-203). Bu arada John Locke'un daha cömert bir görüşü vardı (bkz. 204-205). Marx gibi Locke da erkekleri ve kadınları doğal olarak işbirliğine yatkın gördü ama belli doğal hakları koruyacak bir hükümeti de savundu. Marx'a göre insanın doğası –“tür karakteri” dediği–

çalışmaktır. İşçiyeye ait olan bir sonucu ya da eşyayı kolektif olarak ve yaratıcı bir biçimde üretmektir. Bu ürün, işçinin karakterinin bir dışsallaşmasıdır ve bu yüzden, çalışarak bunu yaratma edimi asli olarak tatmin edicidir. Ne var ki, hükümetler insanları bu “doğal durum”dan –kendi insan doğalarını ifade etme özgürlüğünün ve yeteneğinden– mahrum eder.

Kapitalist sömürü

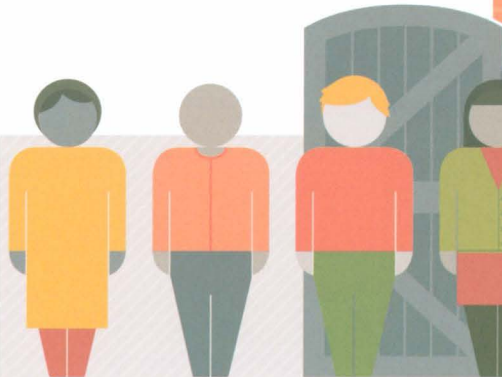
Marx, kapitalist ekonomik sistemin

tamamının –siyasal üstyapı bunun yalnızca en görünür kısmıdır– en yüksek kârı elde etmek için işçileri ezdiğine inanıyordu. Marx'a göre kapitalist sistemde pek çok kişinin çalışmasının doğası, tatmin edici değildir.

İşbölümünden ötürü, verimliliği artırmak için işçiler daha fazla uzmanlaşır ve bitmiş üründen uzaklaşır. Kapitalizmin gelişimi hızlandıkça, işçiler kendi faaliyetlerine, ürününe ve etrafındaki insanlara giderek daha fazla

Marx'ın emek teorisi

Marx, kapitalist üretim yönteminin işçileri çalışma sürecinden, ürününden, artık özgürce işbirliği yapmadığı ama iş için rekabet etmek zorunda olduğu diğer insanlardan yabancılaştırdığına inanıyordu.

BASKIYI ÇÖKERTMEK

Marx'a göre kapitalist sistemi sürdürmek için siyasal üstyapı -devlet- işçilerin kendi konumlarını kabul etmelerini sağlamalıdır. Devletin, kapitalizmin iyi olduğu ya da yerine daha iyi bir şey gelemeyeceği inancı gibi bir "sahte bilinç" yaratmak için medyayı, kamu kurumlarını ve önde gelen sözcüleri kullanarak işçilere boyun eğdirme yeteneği vardır. Devletin ikna yetenekleri işe yaramazsa, hapse atma, mecbur etme ve zor kullanma yetkileri vardır.

Marx, çalışmanın yeniden özgürce yapılan, toplumsal ve anlamlı bir faaliyet olması için kapitalist sistemin ve onu destekleyen devletlerin devrilmesini savunur. O zaman devlet sınıfsal niteliğini yitirecek ve sınıf egemenliğinin bir aracı olmaktan çıkacaktır. Sonunda sönümlenip, salt idari bir işlev görecektir. Marx, ideal bir dünyada devletin minimal olması ya da tamamen kaldırılması gerektiği konusunda birçok anarşistle hemfikirdir.

yabancılaşır, çalışmanın toplumsal yanını küçültür. İşçiler artık tatmin edici bir şey üretmek için özürce işbirliği yapmaz, onun yerine iş kapmak için rekabet etmek zorundadırlar.

Meta olarak emek

Kapitalizmde işçiler ürünün değil, yalnızca kendi emeğinin - meta haline gelen- sahibidir. Meydana getirdikleri şey artık onların değildir, kapitalistlere aittir. Ne kadar çok çalışırlarsa, daha fazla emek gerektiren daha yüksek verimlilik isteyen işverenlerine o kadar çok kâr kazandırır.

"Gereğinden fazla yararlı şeyin üretilmesi, gereğinden fazla yararsız insanla sonuçlanır."

Karl Marx, 1844 Elyazmaları

Devlet denetimi

Kapitalizmde devlet, işçilerin konumlarını uysalca kabul etmelerini sağlamak için polis gibi zor ve baskı güçlerini kullanır.

Ürünlerin kölesi

İşçiler meta fetişizminin kurbanı olur; ne kadar çok emek harcarsa, kendilerini o kadar çok yarattıkları ürünlerin esiri hissederler.

Daha nesnel siyasal kararlar verme

Pek çok kişi siyasal sorulara –kim oy verecek, hangi politikalar desteklenecek gibi– kendi öznel bakış açısıyla yaklaşır. Ne var ki, bazı felsefeciler siyasal sorulara yanıt vermenin daha nesnel yollarını önerdi.

Nesnellik iddiası

İnsanlar çoğu kez, siyasal düşünceleri, ne kazanacağına göre değerlendirir: “Bu parti ya da politika herkesin iyiliğine mi?” yerine, “Benim için iyi mi?” sorusunun sorarlar. Ezilenler siyasal sistemi dönüştürmeyi isteyebilir ama ayrıcalıklı grupların –kesin siyasal iktidara sahip olanlar– değişimi iyi karşılaması daha az olasıdır.

Karl Marx kendi felsefesinin nesnel olduğunu düşünüyordu; çünkü komünizmin halkın büyük çoğunluğunun çıkarına olduğunu düşünüyor ve zarar görecektir olanların bile, yeni düzenin “her bir kişinin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin koşulu olduğu bir birliktelik” olduğunu görünce anlayacaklarını hissediyordu (bkz. s. 218-219). “En fazla kişinin en büyük mutluluğu” ilkesiyle faydacılık da nesnellik iddiasında bulunup, bir politikadan çıkarı olmayan bireylerin, o politikanın çoğunluğu memnun etmesiyle avunabildiğini öne sürer (bkz. s. 186-187).

John Rawls (1921-2002), alternatif bir nesnellik biçimi önerir. Kendimizi bir “İlk Konum”da –toplum yaratılmadan önce, servet ve mülkiyet bölüşümünün henüz yapılmadığı varsayımsal bir durumda– hayal

etmemizi ister. Bu “bilgisizlik perdesi”nin arkasında, toplumsal ya da ekonomik hiyerarşideki son yerimizi bilemeyiz. “Doğal varlıklar”ımızın –başkalarına göre yeteneklerimiz ve güçlü yanlarımız– toplumsal cinsiyetimizin ya da etnik kimliğimizin ne olacağını da bilmiyoruz. Rawls soruyor: Bu “perde”nin arkasında olsaydık, toplumumuz için hangi adalet ilkelerini seçerdik ve hangi servet bölüşümünden yana olurduk? İki ilkeye karar vereceğimizi öne sürer: Özgürlük İlkesi ve Farklılık İlkesi (bkz. kutu).

Asgariyi azami yapma

Rawls “asgariyi azami” yapıp, toplumda en az varlıklı olanların ağır bir biçimde dezavantajlı olmamasını sağlayacağına inanır; çünkü “perde”yi kaldırınca, kendimizi bu grubun içinde bulabiliriz. Rawls, bunun daha adil bir servet ve kaynak bölüşümüyle sonuçlanacağını savunur. Rawls’ın argümanı bölüşüm adaletini gerekli görür. Düşünce deneyi, adalet konusunda öznel tutumlarımızın ötesinde bir şeye başvurudur. Pek çok kişinin kabul edeceği ve kişisel siyasal karar almaya sağlam bir felsefi temel kazandıracak birtakım idealleri ulaşma girişimidir.

“Adalet, başkalarınca paylaşılan daha büyük bir iyinin, bazılarının özgürlük kaybını haklı yaptığını yadsır.”

John Rawls, *Bir Adalet Teorisi* (1971)

Özgürlüğü ve zenginliği paylaşma

Rawls’ın İlk Konumunda bilgisizlik perdesi insanların kendi görel zenginliklerini, toplumsal yerlerini ya da doğal varlıklarını bilmelerini engeller. Rawls, bu konumda bireylerin toplumda herkesin çıkarına uygun hareket ettiğine, özgürlüğün ve zenginliğin adil bölüşülmesini sağlayan adalet ilkelerini tercih ettiğine inanır.

1
Özgür olmak
istiyorum

2
İyi bir yaşam
şansımı azami
düzeğe
çıkarmalıyım.

3
Toplumsal
hierarchyde nerede
durduğumu
bilmiyorum.

4
Ekonomik
sıralamanın dibinden
uzak durmak için
elimden geleni
yapmalıyım.

5
Eşitsiz bir toplumda
nereye boylayacağımı
bilmiyorum; bu yüzden
toplumu olabildiğince
eşit yapmalıyım.

RAWLS'İN ADALET İLKELERİ

Rawls hayali bir İlk Konumda adil toplumsal ve ekonomik koşullar yaratmak için çok büyük olasılıkla iki ilke kullanacağımızı öne sürer: Özgürlük İlkesi ve Farklılık İlkesi.

Özgürlük İlkesi

Özgürlük İlkesi geniş bir temel özgürlükler sistemi için eşit hakları savunur.

- **Vicdan özgürlüğü**, istediğimiz inançları ve görüşleri savunmak için.
- **Örgütlenme özgürlüğü**, kamusal ve özel olarak başkalarıyla bir araya gelmek için.
- **İfade özgürlüğü**, sansür korkusu olmadan kanaatleri özgürce iletmek için.
- **Özel mülkiyet**: Özel mülk sahibi olma hakkı.
- **Demokrasi**: Oy hakkını kullanma özgürlüğü.

Farklılık İlkesi

Farklılık İlkesi toplumsal ya da ekonomik eşitsizliklere yalnızca belli koşullar temelinde izin verir.

- **Eşitsizlik en yoksulun yararına olmalı**; böylece servet ve fırsat dengesizliği en aza sahip olanları olumlu yönde etkiler.
- **Herkes toplumsal konumu ne olursa olsun servetini artırabilir**; çünkü servet, herkese açık olan iktidar konumlarına bağlıdır.

Perspektivizm ve siyaset

1880'ler

Bazı felsefeciler perspektivizmin –nesnel doğruluğun var olmadığını öne süren görüş– bir fikir birliğine varmamıza yardımcı olabildiğini savundu. Bazılarına göre ise, perspektivizm uzman görüşlerini görmezden gelmemiz riskini doğurur.

Öznel doğruluklar

Friedrich Nietzsche (bkz. s. 78-79), perspektivist felsefenin bir versiyonun geliştiren ilk kişiydi; ona göre nesnel doğruluk yoktur, yalnızca hepsi eşit ölçüde geçerli öznel yorumlar vardır. Bu görüş 20. yüzyılın ikinci yarısında, Jean-François Lyotard'ı (1924-1998) da içeren birkaç felsefeci Nietzsche'ye benzer sonuçlara varınca yeniden canlandı. *Postmodern Durum*'da Lyotard, Büyük Anlatılar dediği şeyi –tek bir doğru tarih ya da uygarlık açıklaması sunacağını iddia eden geniş, kapsamlı bir anlatı girişimleri– kötiledi. Bu Büyük Anlatıların merkezlerinde bir Doğruluğa (büyük D ile) sahip olduklarını iddia ettiklerini; bizim

bunu reddetmemiz, onun yerine her biri tikel bir bağlama dayalı ve hepsi eşit ölçüde geçerli küçük anlatılar penceresinden dünyaya bakmamız gerektiğini söyledi.

Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma'da Richard Rorty (1931-2007), biz "özgürlüğe bakalım, doğruluk kendine bakar" dedi. Geniş bir öznel doğruluk konsensüsünün, önceden tanımlanmış, tek bir nesnel doğruluğa yeğlenir olduğuna inanıyordu. Rorty'ye göre, bu konsensüse ulaşmak, siyasal seçimler yapmaya daha fazla, daha eğitilmiş bir katılım sağlamamızı olanaklı kılar.

NIETZSCHE
Nesnel doğruluk diye bir şey yoktur. Yalnızca öznel, bireysel perspektifler vardır.

Nesnel doğruluk ölüdür

Nietzsche'nin perspektivizmi, dinin ve aydınlanmanın kurtuluş ve ilerleme gibi ideallerine karşı bir tepkiydi. Nietzsche'ye göre bu idealler, bireysel perspektifleri hesaba katmadan herkesten aynı ahlaki standartlar istiyordu. Lyotard da Aydınlanma ideallerini, bilimi ve dini reddetti; bunları, eskimiş, baskıcı Büyük Anlatılar olarak gördü. Richard Rorty mutlak nesnel doğruluklar düşüncesini önemsemedi; onun yerine birbirimizi dinlememiz ve doğrulukların farklı yollarla ifade edilebildiği düşüncesini benimsememiz gerektiğini savundu.

BİLİM

LIBERALİZM

1979

1989

LYOTARD

Dünyayı geniş, her şeyi kapsayan doğruluklar açısından değil, küçük anlatılar aracılığıyla görmeyi amaçlamalıyız.

RORTY

Demokratik tartışma yoluyla genel kabul gören tutumlara ulaşmak, kendinde bir amaç olarak doğruluktan daha önemlidir.

NESNEL DOĞRULUK

AYDINLANMA İDEALLERİ

İLERLEME

KURTULUŞ

AHLAKI YARGILAR

DİN

PERSPEKTİVİZMİN TEHLİKELERİ

Birçok yorumcu, Rorty'nin birbirlerinin görüşlerine saygı duyup öznel doğruluk konusunda bir konsensüse ulaşan bireyler görüşünün aşırı iyimser olduğuna ve perspektivizmin siyaset için tehlikeli sonuçlar barındırdığına inanır. Nesnel doğruluk olmadığında bireyler seçimle ilgili ve tarihsel iyi yargılarda bulunma yeteneğini kaybeder. Nesnel referans noktaları yoksa, bireyler kendilerine uygun mesajları seçebilir ve kendi yorumlarına inanıp, kendi bakış açlarına daha fazla gömülebilirler. Bu durum onları uzman görüşlerini dinlemeye, kendi görüşlerine meydan okuyan görüşlere açık olmaya daha az yatkın yapar. Yetersiz bilgi ya da basit çözümlere popülist başvurular temelinde kötü seçimler yapılabilirler.

Perspektivizm siyaset felsefesinin kendisini de zayıflatabilir; nesnel doğruluk olmadan, heves edilecek ideal standartlar olamaz. Dahası, perspektivizm felsefi olarak kendi kendini baltalayıcıdır. Tüm bakış açılarının eşit ölçüde geçerli olduğunu iddia eder ama perspektivizmin kendisi de bir bakış açısıdır. Diğer görüşlerden daha geçerli olduğunu öne süremez.

“Olgular yoktur, yalnızca yorumlar vardır.”

Friedrich Nietzsche

Haklı bir savaş mı?

Siyaset felsefecileri, savaşın ahlaki ya da dinsel bir temelde haklı olup olamayacağını ve savaş sırasında ahlaki bir savaşıma ya da davranma yolu olup olmadığını yüzyıllarca tartıştı.

Savaş ve ahlak

Savaş haklı olabilir mi? Nasıl haklı çıkarılabilir? Nasıl yürütülmelidir. Haklı savaş teorisi savaşla ilgili bu temel soruları ele alır. Esas olarak savaşın ve kan dökmenin ahlakla ve Hıristiyan inançla uzlaştırılıp uzlaştırılamayacağını soran Aquinolu Thomas (*Summa Theologica*'da) ve St. Augustinus (*Tanrı Kenti*'nde) gibi Hıristiyan teologların düşüncesine dayanmaktaydı.

Aquinolu Thomas bir savaşın, ülkeler arasında bir anlaşmazlığı çözenin tüm barışçı yolları

tüketildikten sonra son çare olması gerektiğini savundu. Bir savaşın haklı bir nedeni de olmalıdır. Son olarak, haklı bir savaş kazanılabilir olmalıdır; çünkü başarı şansı yokken ıstıraba ve ölüme neden olmak yanlıştır.

Savaşın haklı olup olamayacağı ve nasıl olacağı (*jus ad bellum*) konusunda yargıya varmanın bu ölçütleri dışında Aquinolu Thomas, savaşın nasıl yürütülmesi gerektiğine (*jus in bello*) ilişkin de birtakım ilkeleri sundu. Savaşın neden olduğu zarar, potansiyel kazancından fazla olmamalıdır; savaşın ile siviller arasında

ayrım yapılmalıdır ve savaşta kaybedenler aşılanmamalıdır.

Bu ilkeler, siyasal bir iktidarın ya da savaşan bir tarafın ilan edebileceği ya da katılabileceği bir savaş hakkında yargıda bulunmanın ya da bir eleştirmenin ya da tarihinin savaşa

“Savaşa girmek için barışı aramıyoruz, barışa kavuşalım diye savaşa gidiyoruz.”

Aziz Augustinus

Pasifizm ve gerçekçilik

Hem pasifizmin hem gerçekçiliğin bazı versiyonları, diğerlerinden daha aşırıdır. En aşırı pasifistler savaşın her zaman ahlaken yanlış olduğuna inanır; en aşırı gerçekçiler, savaşla ilgili ahlaki yargılarda bulunamayacağımıza inanır. Bununla birlikte ılımlı pasifistler meşru savunma savaşlarının haklı olduğunu savunur. İlimli gerçekçiler haklı savaş teorisini genel olarak kabul eder.

girmenin haklı olup olmadığıyla ilgili geriye dönük yargılarda bulunmasının ölçütlerini sunar.

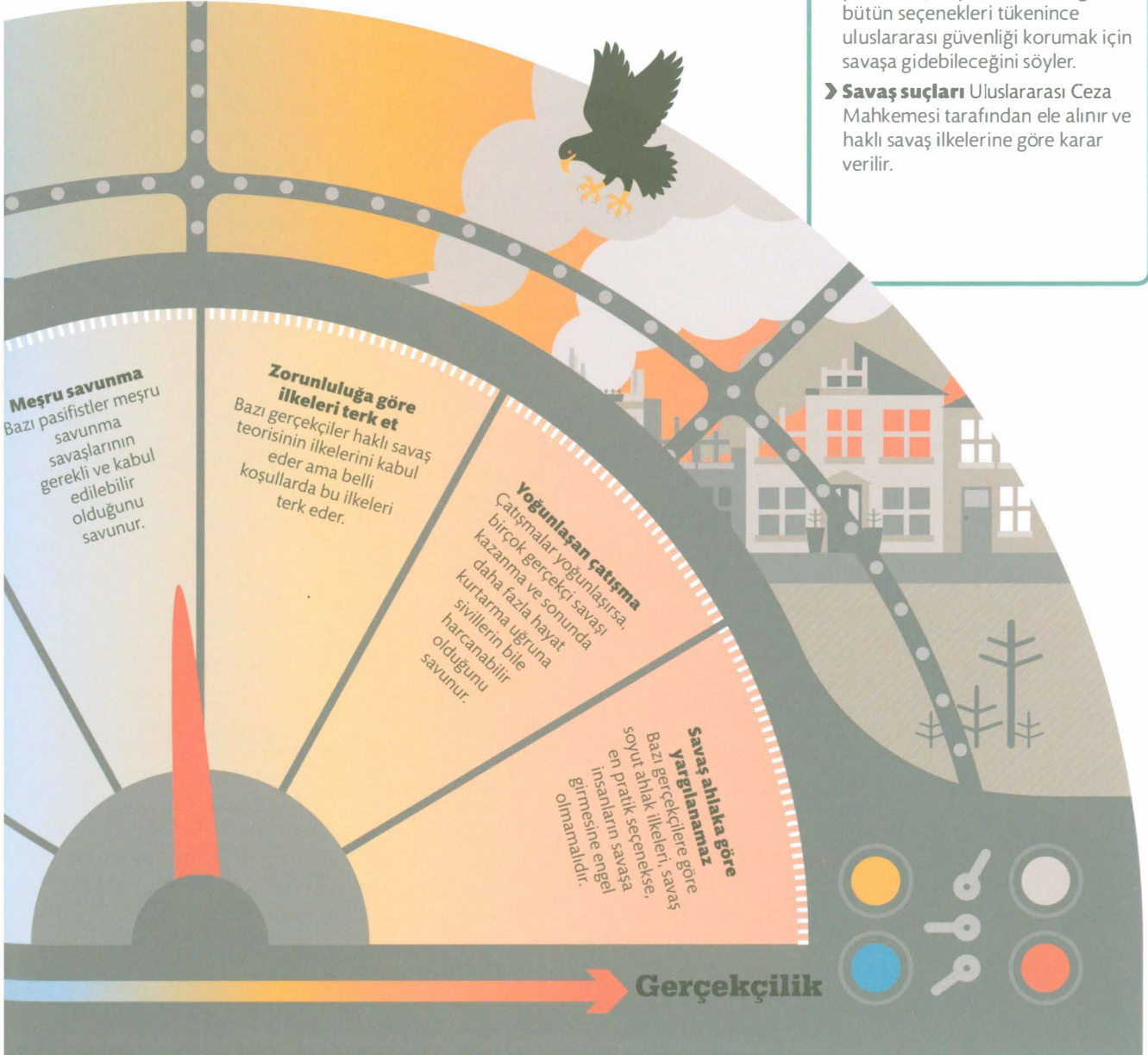
Savaş konusunda modern görüşler

Haklı savaş teorisi, geçen yüzyılda birbirine karşıt pasifizm ve

gerçekçilik felsefelerinin itirazıyla karşılaştı. Pasifistler olabildiği her yerde savaşı reddeder; en uç pasifist görüşe göre, savaş hiçbir zaman haklı değildir. Gerçekçiler, çatışmaların değerlendirilmesinde ahlaka yer olmadığını ve onun yerine savaş hakkında ulusal çıkarlara göre hüküm verilmesi gerektiğini savunur.

HAKLI SAVAŞ İLKELERİNİ UYGULAMAK

- **Cenevre Sözleşmeleri** savaş yürütmenin, esirlerin hakları ve sivillerin korunmasını da içeren uluslararası kurallarını saptar.
- **BM Şartı** üye devletlerin ancak meşru savunmanın bir aracı olarak ya da çatışmayı çözmenin diğer bütün seçenekleri tükenince uluslararası güvenliği korumak için savaşa gidebileceğini söyler.
- **Savaş suçları** Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından ele alınır ve haklı savaş ilkelerine göre karar verilir.

Meşru savunma
Bazı pasifistler meşru savunma savaşlarının gerekli ve kabul edilebilir olduğunu savunur.

Zorunluluğa göre ilkeleri terk et
Bazı gerçekçiler haklı savaş teorisinin ilkelerini kabul eder ama belli koşullarda bu ilkeleri terk eder.

Yoğunlaşan çatışma
Çatışmalar yoğunlaşırsa, birçok gerçekçi savaş daha fazla hayat kurtarma uğruna sivillerin bile harcanabilir olduğunu savunur.

Savaş ahlaka göre değerlendirilmeye göre
Bazı gerçekçiler, savaş en pratik seçenekse, soyut ahlak ilkeleri, savaşın insanın en değerli öğelerini engellememesine engel olmamalıdır.

Gerçekçilik

Kadınlar ve ataerkillik

Bütün feministler kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olması gerektiğine inanır ama birçoğu, iktidarın çoğu erkeklerin elindeyken buna ulaşmanın en iyi yolunu hâlâ tartışıyorlar.

Ataerkillik sorunu

Ataerkillik erkeklerin kadınlardan daha güçlü olduğu ve kadınların erkeklerle aynı siyasal ve istihdam haklarına kavuşmak için mücadele ettiği bir toplumsal sistemdir. Hem işyerinde hem evde egemendir; hâlâ ev işlerinden ve çocuk bakımından büyük ölçüde kadınların sorumlu olması beklenir. Feminist hareket ataerkilliği yıkmayı ve erkekler ile kadınlar arasında eşitlik kurmayı amaçlar. Ama bütün feministler, ataerkilliği yıkmamanın en etkili yolunun ne olduğu konusunda hemfikir değildir.

Feministler ne yapabilir?

İlk feminist makalelerden biri, Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi*'ydi (1792). Bu makalede, kadınlara erkeklere bağımlılığı kabul etmeleri öğretildiği için toplumun ataerkilliği olduğunu ve bu nedenle, daha adil ve daha eşit bir toplum yaratmanın bir yolunun, kadınları yeniden eğitmek olduğunu

Tedaviler

Ataerkilliği yıkmak için önerilen yollardan birçoğunun avantajları ve dezavantajları vardır. Eğitim hâlâ önemlidir ama sorunu tam olarak çözmedi. Pozitif ayrımcılık, işyerinde kadınlara karşı ayrımcılık mirasını düzeltmenin bir yoludur. Ne var ki, bu da ayrımcılıktır; daha iyi vasıflı erkek bir adayın üzerine bir kadın atamak, o kadını lekeleyebilir ya da himaye edildiğini hissetmesine yol açabilir. Birçok kişi, ataerkillikle savaşmak isteyenler için özeleştirinin yaşamsal olduğunu savunur. Kadınlar özeleştirici olursa, erkeklere boyun eğmeye koşullandırılma yollarını sorgulamaları daha fazla olası olur. Erkekler özeleştirici olursa, ayrıcalıklarını fark edebilir ve kadınlara daha fazla anlayışlı olabilirler.

savunur. Felsefeci ve liberal siyasetçi John Stuart Mill (bkz. s. 186-187) kadınların eşit haklarını destekledi ama kadınların yanı sıra erkeklerin de, ataerkilliği sorgulayacak şekilde eğitilmeleri gerektiğini de savundu.

Bununla birlikte, bugün hâlâ apaçık ortada olan ataerkilliği yıkmaya tek başına eğitim yeterli olmadı. Bazı feministler ataerkillikle savaşmak için, işyerinde pozitif ayrımcılık gibi daha tartışmalı yöntemler öneriyorlar. Sosyolog Catherine Hakim, daha da tartışmalı bir biçimde, ataerkillik sistemi içinde varlıklarını sürdürmek için kadınların, erkekler karşısında avantaj sağlayacak erotik çekiciliği kullanmalarını gerektiğini öne sürüyor.

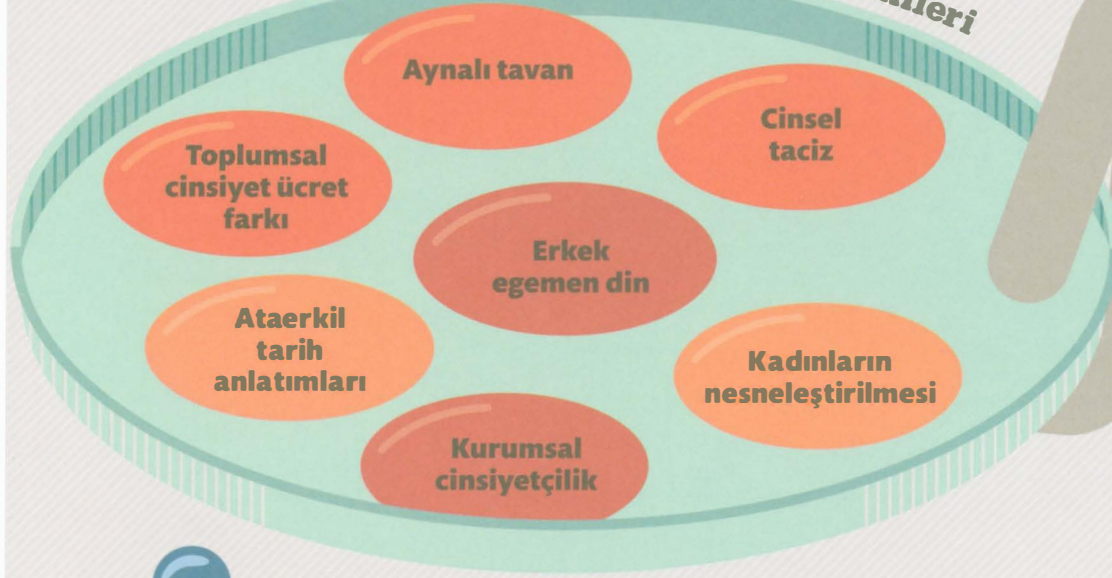
KENDİ KENDİNİ YENİDEN EĞİTME

Kızlara ve kadınlara, erkeklere bağımlılıklarını kabul etmemeleri öğretilmelidir.

HALK EĞİTİMİ

Kadınların eğitimi tek başına yeterli değildir. Erkeklere de, kadınları kendilerine eşit kabul etmeleri öğretilmelidir.

Ataerkilliğin görünümleri

“Kadın zihnini güçlendirin, kör itaat son bulur.”

Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi* (1792)

FEMİNİST FELSEFE

1960'larda ve 70'lerde kadın hareketinin yükselişinden (bkz. s. 128-129; 138-141) önce felsefenin kendisi ataerkindi; felsefi argümanların çok büyük çoğunluğu erkeklerce öne sürülmekteydi. Feminist felsefe üç ana soru sorarak bu sorunu ele alır:

- **Toplumsal cinsiyetin rolü.** Geleneksel felsefi sorunların ve kavramların oluşumunda toplumsal cinsiyet hangi rolü oynadı?
- **Önyargı.** Geleneksel felsefe kadınlara karşı önyargıları nasıl yansıtır ve güçlendirir?
- **Eşitlik.** Kadınların eşitliğini varsayan felsefi kavramları ve teorileri savunmanın en iyi yolu nedir?

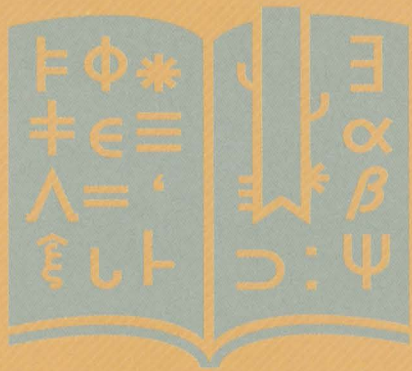
POZİTİF AYRIMCILIK

Kadınlar için tercihli işe alım, daha yüksek ücret ve cömert kabul politikaları olmalıdır.

MANTIK

Felsefeciler kendi tikel görüşlerini savunmak için argümanlar sunar. Ne var ki, bizzat argümanların doğasıyla ilgili de görüşleri vardır. Bu, mantığın alanıdır ve şu soruyu sorar: İyi bir argümanı ikna edici yapan nedir?

MANTIK

Aristoteles, insanların tek akıllı hayvan olduğunu düşünüyordu. Bazı filozoflar bunu kabul etmez ama insan aklının diğer hayvanlarınkinden farklı olduğu kesindir. Bizi Ay'a götürdü, kendi gezegenimizin işleyişini anlamamıza yardımcı oldu ve rekabetin yerini işbirliğinin aldığı toplumlar yaratmamızı olanaklı kıldı.

Daha küçük bir ölçekte akıl, bireylerin plan yapmasını ve dolayısıyla hedeflerine ulaşmasını olanaklı kılar. Hedeflerimiz ne olursa olsun, onlara en iyi nasıl ulaşacağımıza karar vermemiz gerekir. Bu yüzden muhakeme iki biçim alır: Teorik muhakeme (bununla doğruluğu belirleriz) ve pratik muhakeme (bununla da başarıyı belirleriz). Kötü teorik muhakeme genellikle başarısızlığa götürür. Aristoteles, muhakemeyi, iyi muhakemeyi kötüden ayıracak şekilde açıklamaya çalıştı. Bu, mantık disiplini ve konusu, argümandır; yani, doğru öncüllerden doğru sonuçlara ulaşma sürecidir.

Argümanlar iki genel kategoriye ayrılır: Tümdengelimli argümanlar ve tümevarımlı argümanlar. Tümdengelimli argümanlar, genel öncüllerden tikel durumlarla ilgili özgül sonuçlara hareket eder. Örneğin "Tüm köpekler kahverengidir. Fido bir köpektir. Bu nedenle Fido kahverengidir" argümanı, köpeklerin doğasıyla ilgili genel bir öncülden Fido'yla ilgili özgül bir sonuç çıkarır. Bu, bir tasım örneğidir; Aristoteles'in saptadığı ve "bütün A'lar X'tir. B, bir A'dır. O halde B, X'tir" biçimini alan

bir argüman tipi. Bütün köpeklerin gerçekten kahverengi olduğu ister doğru olsun ister yanlış, Fido'yla ilgili sonucun geçerli olduğuna dikkat etmek önemlidir. Diğer yanda tümevarımlı argümanlar özel durumlardan genel sonuçlar çıkarır; "Gördüğüm bütün kuğular beyazdı; o halde bütün kuğular beyazdır" gibi. Burada, sonucun geçerli olmadığını dikkat etmek önemlidir; öncüllere dayanan bir tahminden fazlası değildir. Yine de tümevarım, bilimin yöntemidir; teoriler bu şekilde inşa edilir ve gözden geçirilip düzeltilir.

Aristoteles tümdengelim mantığına odaklanıp, iki bin yıl sonra bugün hâlâ kullanılan bir biçimsel tasım sisteme ortaya çıkardı. 19. yüzyılda Alman matematikçi Gottlob Frege mantığı modern çağa getirdi. Bir biçimsel işaret sistemi yaratı; gündelik dildeki cümleler bu sisteme çevrilebiliyor ve böylece mantıksal yapıları açığa çıkabiliyordu.

Ne var ki, biçimsel mantığın yararlılığının sınırları vardır. Bütün tümdengelimli argümanların inandırıcı oldukları gösterilemez ve tümevarım sürecinin mantıksal bir gerekçesi yoktur. En iyi tümevarımlı argümanın bile sonucu, ancak öncüllerinin doğruluğuyla olası yapılabilir. Yine de, her iki muhakeme biçimi pratik muhakeme bakımından son derece yararlıdır ve mantıksal dil, bilgisayarlarla yaptığımız her şeyi yönetir. Bu yüzden mantık, bilişsel becerilerimizin potansiyeline ve sınırlarına kısa bir bakış sunar.

Rasyonellik

Aristoteles, insanların tek rasyonel hayvan olduğuna inanıyordu. Nedenli eyleyebildiğimiz ve eski inançlardan yenilerini edinmek için rasyonel düşünceyi kullanabildiğimiz için rasyonel olduğumuzu savundu.

Nedenli eyleme

Nedenli eylemek, eyleirken eylemimizin bir tasvirinin zihnimizde olması ve bir amaca ulaşma umuduyla yapılmasıdır; o hedefe ulaşılmaya bile. Örneğin, elimi kahve fincanına uzatabilir ve bunu yaparken, bir vazoyu devirebilirim. Vazoyu devirmeye niyet etmemiş olabilirim. Ne var ki, vazoyu devirme edimi, kahveye uzanma edimiyle özdeştir; yönelimli olan bir eylem: Kahve arzumu tatmin etme umuduyla o eylemi yapmayı tercih ediyordum.

Normal insanların genellikle rasyonel olduklarını biliyoruz; çünkü genellikle özgül nedenlerle eyleler. Yani, birçok eylemimizi muhakeme süreçleri – rasyonel olarak birbiriyle bağlantılı inanç dizileri–bilgilendirir. O yüzden bir inanç, başka bir inancı destekleyen bir neden içerebilir bu durumda, ilk inanç doğruysa, ikinci inancın doğru olması daha fazla olasıdır. Ya da bir inanç başka bir inançla çelişebilir (öyle ki, ilki doğruysa, ikincisi yanlış, ya da tersi olur). Bütün bu rasyonel ilişkiler, verili bir

inancı ne ölçüde doğru kabul etmemiz –ya da etmememiz– gerektiğini belirlemeye yarar.

Mantık nedir?

Mantık, argümanların incelenmesidir; yani, mantık aynı zamanda muhakemenin incelenmesidir, çünkü muhakeme argümanlara dayanır (bkz. s. 236-237). Argümanlar iyi ya da kötü olabileceği gibi, muhakeme de iyi ya da kötü olabilir. Bu şekilde mantık, davranış standartlarını belirler. İlginçtir; rasyonel varlıklar olmasaydık, irrasyonel olmak olanaksız olurdu. Nedenli eyleme kapasitemiz, ya iyi ya kötü nedenlerle eylemeye yetenekli olduğumuz anlamına gelir. Kötü bir nedenle eylediğimizde, irrasyonel oluyoruz.

Ama birçok eylemin ya rasyonel ya irrasyonel olduğu söylenemez. Bu tür eylemler bir nedenden ötürü yapılmaz ve “rasyonel olmayan” diye nitelenir. Rasyonel olmayan eylemler, örneğin, şeylere ya da olaylara içgüdüsel ya da duygusal tepkileri içerebilir.

Düşünmenin iki yolu

Modern psikologlar, zihnimizin iki süreç ya da sistem kullandığını öne süren “ikili süreç” teorisini benimsemiştir. Sistem bir olarak bilinen ilki, uyarılara hızlı, otomatik tepkiler üretir; sistem iki olarak bilinen ikincisi, sorunlara yavaş, gerekçeli ve bilinçli bir yanıt verir.

SİSTEM BİR

Bir kimse yüzüne doğru gelen bir kartopunu görür ve eğilirse, bir nedenden ötürü öyle yapmış –yani, kartopundan kaçınmak için eğilmiş– gibi görünebilir. Ne var ki, o eylemde hiçbir inancın ve arzunun söz konusu olmaması daha fazla olasıdır.

Otomatiktir, bir refleks gibiydi. “Sistem bir” düşünme, budur.

HAYVANLARDA AKIL

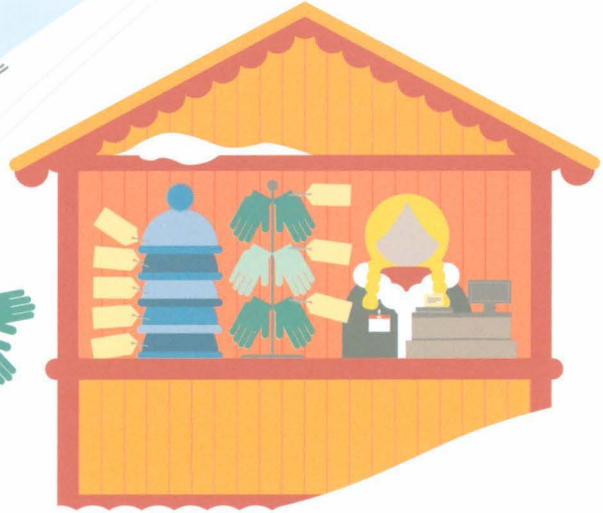
İnsandışı hayvanlar özgül nedenlerle hareket eder mi? Evcil hayvan besleyenlerimiz ya da televizyonda doğa belgeseli izleyenlerimiz, birçok hayvan davranışının rasyonel olduklarını –nedenli hareket ettiklerini– gösterdiğine inanır. Ama dikkatli olmalıyız: Hayvanlar neden öyle davrandıklarını bize anlatamazlar ama biz dil kullandığımız için, anlatabiliriz. Hayvanların nedenli hareket edip etmediklerini bize anlatamamaları, elbette hayvanların nedenli hareket etmedikleri anlamına gelmez. Ama emin olmak için, dikkatle deneyler yapmamız gerektiği anlamına gelir. Mantığı anlamak için dili anlamamanın gerekli olduğunu biliyoruz.

BAZI HAYVANLAR konuşmaya benzer sesler çıkarabilmesine rağmen, eylemlerini açıklamak için dili kullanamazlar.

**“Düşünürken,
hayatta hiçbir şey
düşündüğünüz
kadar önemli
değildir.”**

Daniel Kahneman, *Hızlı ve Yavaş Düşünme* (2011)

SİSTEM İKİ

Bir kimse epeyce çaba ve dikkat gerektiren türden bir düşünmeyle ve sorun çözmeye ilgilenecek zorunda kalırsa, “sistem iki” düşünmeyi kullanır. Psikolog Daniel Kahneman, sistem iki sorununun bir örneğini sundu: Bir çift eldiven ile bir şapkanın fiyatı 1,10 dolardır. Şapkanın fiyatı, eldivenlerden 1 dolar fazladır. Eldivenlerin fiyatı ne kadardır? (Sistem bir düşünme kolay bir yanıt olarak 10 sent derdi ama doğru yanıt 5 senttir.)

Argümanları tanıma

Mantıkta bir iddiada bulunursak, onu gerekçelendirmemiz ve iddianın karşı argümanının olmadığını göstermemiz beklenir. Bunu yapmak için, ilk önce bir argümanı tanımamız gerekir.

Argüman nedir?

İyi akıl yürütmek –bir iddiayı destekleyen bir argüman öne sürmek ve o iddiaya karşı argümanları ele almak– için, argümanları diğer dil kullanım biçimlerimizden ayırt edebilmeliyiz (bkz. aşağıda). Bir argüman, daha küçük “atomik” cümlelere ayrılabilen, bir cümlenin bir ya da daha fazla başka cümle temelinde ifade edildiği bir

cümleler takımı ya da tek bir karmaşık cümledir (Atomik cümle, tüm bileşenleri cümleden az olan cümledir).

Öncüller ve sonuç

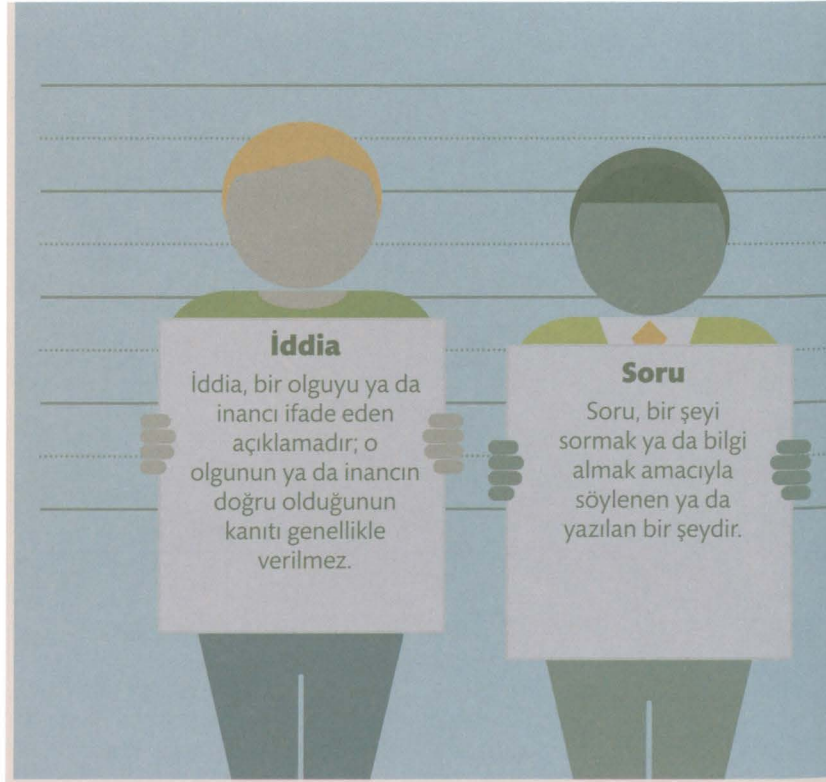
Bir argümanı oluşturan bir cümle takımında cümleler öncüller (verilen neden) ve bir sonuç (yapılan iddia) olarak ifade edilmelidir. İşte üç atomik cümleden oluşan bir argüman

örneği: “Tüm erkekler ölümlüdür [öncül 1] ve Sokrates bir erkek olduğu için [öncül 2], Sokrates ölümlüdür [sonuç].” Bu şekilde yapılandırılan argümanlara tasım denilir.

Birçok cümle takımı argüman değildir. Bir cümle takımının argüman olması için, bir cümle bir iddiada bulunmalı ve diğer cümleler de o iddianın nedenlerini vermelidir.

Dil sıralaması

İnsanlar dili, argüman kurmak dışında birçok şekilde kullanır. Örneğin iddiada bulunurlar (“Bugün Salıdır”), soru sorarlar (“Bugün Salı mı?”), emir verirler (“Kapıyı kapat!”), tahminde bulunurlar (“Kapının arkasında olacak”) ve açıklama sunarlar (“Koyduğu yerde olduğu için”). Bir felsefeci, bu diğer dil kullanımları arasından bir argümanı seçip çıkarabilmelidir.

ARGÜMAN OLMAYAN CÜMLE NASIL SAPTANIR

Bir argüman bir sonuç (yapılan iddia) ve öncüller (o sonuç için verilen nedenler) içermelidir. Bir iddiada bulunulmazsa, hiçbir neden verilemez, dolayısıyla argüman yoktur. İşte iki argüman olmama örneği:

Sonuç yok

"Sokrates kütüphaneye gitti. Sokrates dışarıdayken, fırtına çıktı. Fırtına Sokrates'in papağanını korkuttu." Bu cümlelerden hiçbiri, diğerleri neden olarak sunulacak şekilde öne sürülmüyor. Bu nedenle bir argüman değildir.

Koşullu

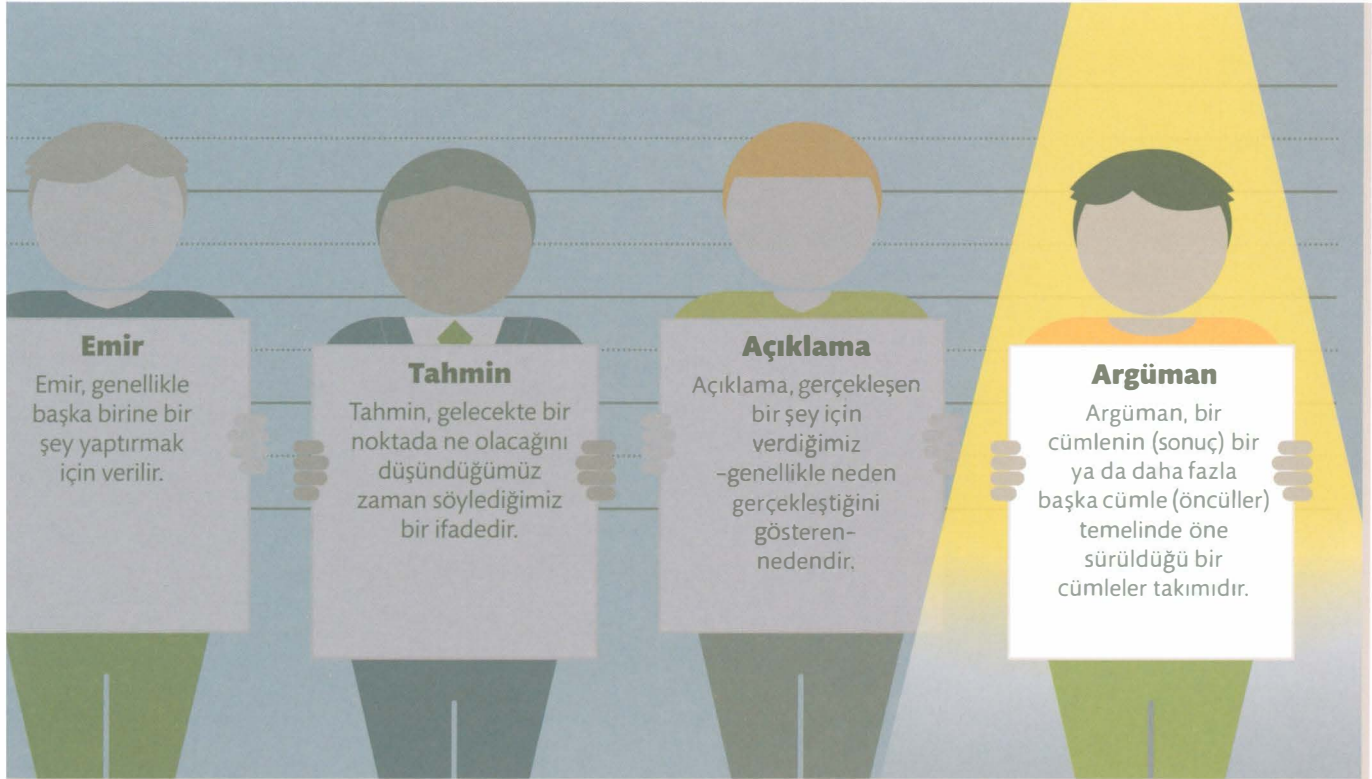
"Sokrates bir erkekse, o zaman ölümlüdür." Bu bir argüman değildir; çünkü atomik parçalarından ("Sokrates bir erkektir", "Ölümlüdür") hiçbiri, diğeri temelinde öne sürülmüyor. Koşulludur; bütün cümle iddia ediyor.

BİLMEK GEREK

- **Bir argümanın sonucu**, verilen öncüller temelinde yapılan bir iddiadır.
- **Bir argümanın öncülleri**, yapılan iddia (sonuç) için verilen nedenlerdir. Bir öncülün içinde başka bir öncül olabilir.
- **Tasım**, ilk kez Aristoteles'in tanımladığı bir mantıksal argüman biçimidir. Şöyle bir örnek verilebilir: "Tüm köpekler dört bacaklıdır. Rover bir köpektir. Bu nedenle Rover dört bacaklıdır." İlk öncül genel bir önermedir; ikinci öncül özgüldür; sonuç, zorunlu olarak doğrudur.

"Dostlar arasındaki tartışmadan hakikat çıkar."

David Hume

Argümanları çözümleme

Bir argümanı çözümlemek, öncüllerini ve sonucunu saptamayı, öncülleri ve sonucu saptamayı zorlaştıran ilgisiz ve belirsiz her şeyi elemeyi gerektirir.

Basit ve karmaşık argümanlar

Bir argümanı tanıdıktan sonra (bkz. s. 236-237), sonucunun doğru mu yanlış mı olduğunu test etmede bir sonraki adım, argümanı çözümlenektir. Bir argümanı çözümlenek için, öncüllerini ve sonucunu saptamalı ve bunları "mantık kitabı tarzında" (bkz. kutu, karşı sayfada) düzenlemeliyiz. Bazı argümanlar o kadar basittir ki, çözümlenek gereksiz

gibi görünebilir. Ama gündelik yaşamda karşılaştığımız argümanların çoğu daha karmaşıktır. Örneğin sonuçla alakasız bilgi ya da anlamı net olmayan sözcükler içerebilirler. Bu karmaşık argümanları çözümlenek, ilgisiz ya da kafa karıştırıcı ayrıntıları atmamızı ve argümanın öncüllerinin ve sonucunun gerçekte ne olduğunu anlamamızı olanaklı kılar.

Karmaşık bir argümanı çözümlenek

Gündelik yaşamda karşılaştığımız pek çok argüman çok karmaşıktır. İlgisiz ayrıntılar ve muğlaklıklar içerebilirler, öncüllerini ve sonucunu saptamak zor olabilir. Aşağıdaki argüman o kadar karmaşıktır ki, mantık kitabı tarzında çözümleneye kadar anlamlandırmak kolay değildir.

1 **Kırmızı takım, mavi takımı yener ve üstelik yeşil** 5
4 **takıma yenilmezse küme düşmekten kurtulmayı** 4
başaracaktır. Çünkü puan tablosuna hızlı bir bakışın
3 **göstereceği gibi, kırmızı takım yeşil ya da mavi** 4
5 **takımı yenmedikçe küme düşmekten kurtulamaz,** 4
2 **hatta o zaman bile, yeşil takımın sarı takımı yenmesi** 2
3 **gerekecek. Yeşil takım sarı takımı yenerse, kırmızı** 2
4 **takıma karşı başarısız olmayacağı kesindir.** 2

Bastırılmış öncüller

Bir argüman bir öncülü dışarıda bırakabilir ya da bastırabilir. Öncül aleni olduğu için öyle olabilir. Örneğin, birisi yağmur yağıyor diyor ve şemsiyeyle dışarı çıkıyorsa, “çünkü ıslanmak istemiyorum” eklemesini yapmaya gerek yoktur. Ne var ki, argümanı çözümlediğimizde bir öncül tartışmalı olduğu için bastırılmışsa, o öncülü sağlamalıyız. Örneğin, birisi çocuğu olmadığını, bu yüzden çocuk sahibi olanlardan daha az vergi vermesi gerektiğini savunursa, insanların yalnızca yararlandıkları hizmetlerin vergisini vermeleri gerektiği tartışmalı öncülünü bastırılmış olur.

MANTIK KİTABI TARZI

Bir argümanı mantık kitabı tarzında düzenlemek, öncüllerini, sonuca nasıl yol açtıklarını gösteren mantıksal bir düzen içinde listelemeyi gerektirir. Örneğin, “Mavi takım kaybederse kırmızı takım tur atlar ve mavi takım kaybetti, bu yüzden kırmızı takım tur atlayacak” şöyle düzenlenebilir:

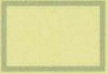
- **Öncül 1** Mavi takım bir sonraki maçını kaybederse, kırmızı takım tur atlayacak.
- **Öncül 2** Mavi takım bir sonraki maçını kaybetti.
- **Sonuç** Bu nedenle kırmızı takım tur atlayacak.

Bir argümanı çözümlemenin altı adımı

Bir argümanı mantık kitabı tarzında çözümlemek için, önce öncülleri ve sonucu saptayın. Sonra yersiz ifadeler, geriye doğru bir şeye işaret eden sözcükler ve tutarsız terminoloji gibi kafa karıştırıcı faktörleri ayıklayın. Son olarak, tartışmalı öncüllerin (hemfikir olmayabileceğimiz öncüller) argümanın dışında bırakılmadığından emin olun.

1 Sonucu saptama

Sonuç, yapılan iddiadır. “O halde” ya da “bu nedenle” gibi sözcükleri bularak saptayabiliriz. Bu argümanda sonuç şudur: “Kırmızı takım ancak mavi takımı yenerse ve yeşil takıma yenilirse kırmızı takım küme düşmekten kurtulacaktır.”

SONUÇ

2 Öncülleri saptama

Üç tane öncül (sonucun nedenleri) vardır: Kırmızı takım mavi ya da yeşil takımı yemedikçe kırmızı takım küme düşmekten kaçınamayacak; yeşil takım sarı takımı yemedikçe, kırmızı takım küme düşmekten kaçınamayacak; yeşil takım sarı takımı yenerse, yeşil takım kırmızı takımı da yenecek.

— ÖNCÜL 1
 ..... ÖNCÜL 2
 - - - ÖNCÜL 3

3 Yersizlikleri ayıklama

Yersiz bir ifade (örneğin “puan tablosuna hızlı bir bakışın göstereceği gibi”) bir öncülün nedeni olabilir ama öncülün kendisi olamaz ya da salt bir ifade tarzı olabilir (örneğin “kesindir”). Sonuç üzerinde bir etkileri yoktur, bu yüzden çıkarılmaları gerekir.

YERSİZ SÖZCÜKLER
YA DA BİLGİ

4 Göndermeleri çıkarma

Göndermelerin yerine işaret ettikleri sözcükleri koyarsak, argümanı anlamak daha kolay olur. Burada son “takım” yeşil takımı, diğer “takım” kırmızı takıma işaret eder.

“TAKIM” = KIRMIZI TAKIM

“TAKIM” = YEŞİL TAKIM

5 Tutarsız terminolojiyi çıkarma

Bu argümanda “küme düşme” ile “aşağı düşme” aynı anlama gelir. Argümanı daha anlaşılır yapmak için, her iki terimi değil birini kullanmalıyız.

TAM OLARAK AYNI
ANLAMA GELEN
FARKLI SÖZCÜKLER

6 Bastırılmış tartışmalı öncülleri ekleyin

Birçok argümanda (buradakinin değil) bir ya da daha fazla öncül dışarıda bırakılmış ya da bastırılmış olabilir. Tartışmalı öncülleri bastırmak, bir argümanın gerçekte olduğundan daha güçlü olduğu izlenimi verebilir; bu yüzden bu öncülleri saptamalı ve eklemeliyiz.

Argümanları değerlendirme

Bir argümanı değerlendirmek, sağlam olup olmadığını –yani, öncüllerden sonucun çıkıp çıkmayacağını ve öncüllerin doğru olup olmadığını– saptamayı gerektirir.

İyi argüman

Bir argümanın öncüllerinden sonucu çıkıyorsa (bkz. s. 236-237), o argüman “iyidir”. Öncüller doğru olsa da olmasa da bu doğrudur. Bu yüzden iyi bir argümanın bazı –ya da tüm– öncülleri yanlış olabilir. Örneğin: “Bütün kadınlar ölümsüzdür [öncül 1]. Sokrates bir kadındır [öncül 2]. Sokrates ölümsüzdür [sonuç].” Her iki öncül yanlıştır. Bununla birlikte, bu öncüllerden bu sonuç çıkar; çünkü öncüller doğru olsaydı, sonuç da doğru olacaktı; bu yüzden argümanın kendisi iyidir. Bir sonuç öncüllerden çıkmadığında, argüman “kötü”dür. Bir sonuç bir öncül takımından çıkarsa, o zaman

öncüllerin doğru olduğunu kabul etmek, bize sonuca inanmak için iyi bir neden verir. İyi bir tümdengelimli argümanda (bkz. s. 242-243), öncüller doğruysa, sonucun doğru olduğundan emin olabiliriz. İyi bir tümevarımlı argümanda (bkz. s. 244-245), öncüller doğruysa, sonucun doğru olması olasıdır (tümdengelimli argümanlarda olduğu gibi kesin olmamasına rağmen).

Sağlam argüman

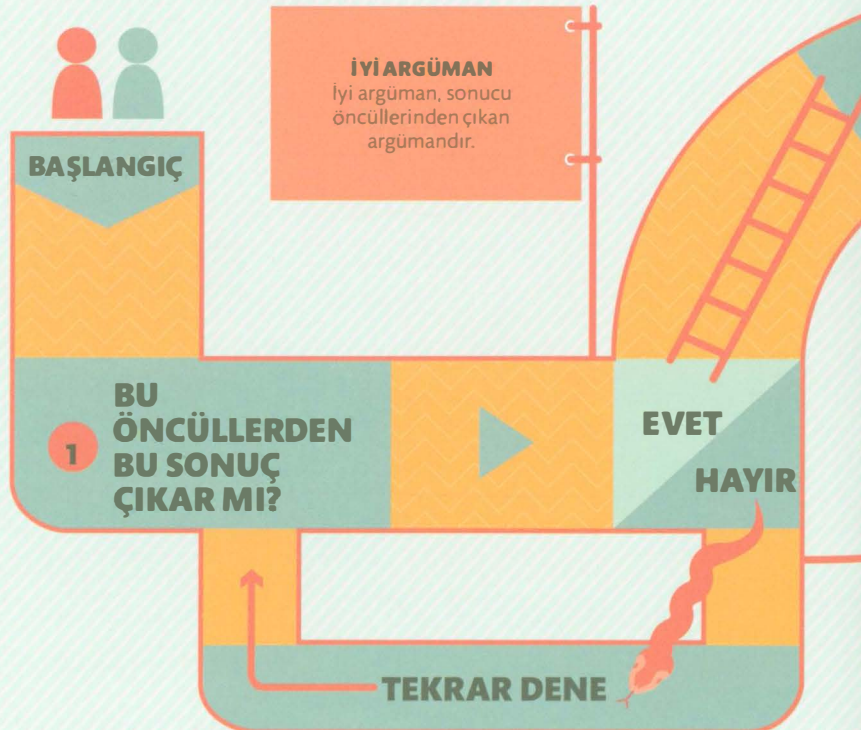
Bir argümanın iyi olduğunu saptadıktan sonra, bir sonraki evre öncüllerin doğru mu yoksa yanlış mı

Bir argüman nasıl değerlendirilir?

Bir argümanı değerlendirmek, iki evreli bir süreçtir. Argümanın iyi olduğu görüldükten sonra (öncüllerinden o sonucun çıktığı –yani, bütün öncülleri doğruysa, sonucunun doğru olması kesin ya da olası olduğu– doğrulanarak), öncüllerinin doğruluğu değerlendirilebilir. Argüman iyiye ve tüm öncülleri de doğruysa, sağlam bir argümandır: İdeal argüman.

“[Mantık] icat ve yargı ustalığı kazandırır.”

Salisbury’li John, *Metalogicon* (1159)

olduğunu sorgulamaktır. Bir öncülün doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu bilmek çoğu kez zordur. Argümanların iyi olmasının bu kadar önemli olmasının nedeni budur.

Tümdengelimli bir argüman iyiye ve sonucunun yanlış olduğu anlaşılırsa, o zaman öncüllerden en az birinin yanlış olması gerektiğini biliriz (bkz. s. 242-243). Yanlış sonuçlu iyi bir tümevarımlı argüman, bu nedenle, bir ya da daha fazla yanlış öncülü saptamada son derece yararlı olabilir. Tümevarımlı argümanlar o kadar da çok yararlı değildir; çünkü doğru öncüllerden çıkan sonuç yine de yanlış olabilir (bkz. s. 244-245).

Felsefeciler argümanların iyi olup olmadıkları konusunda uzmandır ama bir argümanın öncüllerinin doğru olup olmadığı konusunda biliminsanları uzman olma eğilimindedir (bkz. kutu). İdeal argüman iyidir ve bütün öncülleri doğrudur. Buna, sağlam argüman diyoruz. Bütün sağlam argümanlar iyidir ama bütün iyi argümanlar sağlam değildir; çünkü iyi bir argümanın yanlış öncülleri olabilir.

BİLİMSEL YÖNTEM

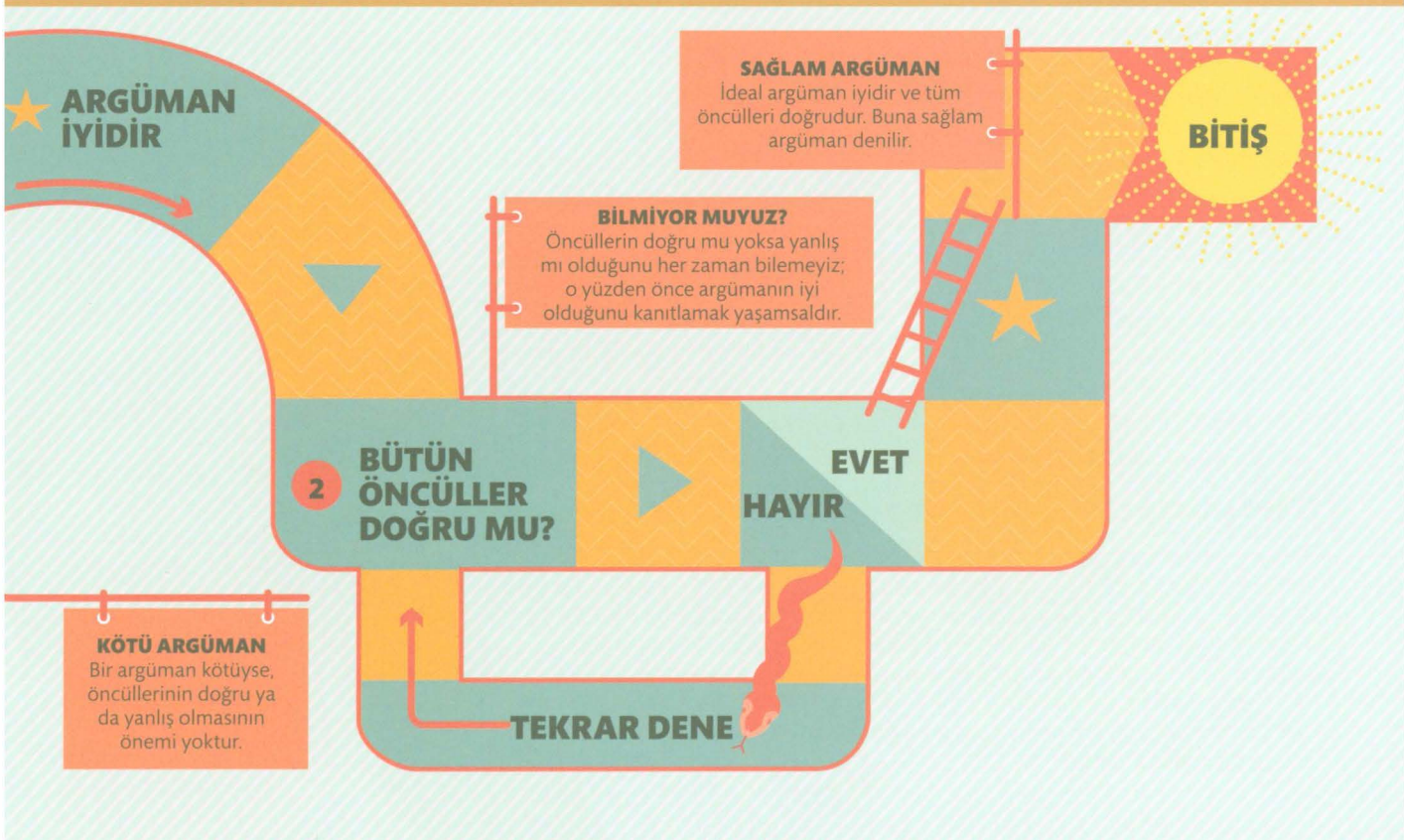
Bilimsel yöntem, bir hipotezin (genellikle tümevarımlı argümanla ulaşılan) yanlış olup olmadığını belirlemek için iyi tümdengelimli argümanlar kullanır. Örneğin, 1859'da matematikçi Urban Le Verrier, aşağıdaki iyi argümanın sonucunun yanlış olduğunu keşfetti:

Öncül bir: Newton'un Devinim Yasaları doğruysa, Merkür'ün yörüngesi düzenli olur.

Öncül iki: Newton'un Devinim Yasaları doğrudur.

Sonuç: Merkür'ün yörüngesi düzenlidir.

Le Verrier, Merkür'ün yörüngesinin düzenli olmadığını gözlemledi (bu yüzden bu tümdengelimli argümanın sonucu yanlıştır). Bu demektir ki, bu iyi argümanın en azından bir öncülü yanlış olmalıdır. O nedenle ya biz Newton'un Devinim Yasalarını yanlış anlamışız (Merkür'ün yörüngesinin düzenli olacağını ima etmezler), ya Newton'un Devinim Yasaları doğru değildir. Daha sonra Einstein, Güneşin kütesinin Merkür'ün yörüngesini etkilediğini (ve Newton'ın Devinim Yasalarının her zaman ve her yerde doğru olmadığını) kanıtladı.

Tümdengelimli argümanlar

Aristoteles, tümdengelimin ilkelerini inceleyen ilk filozoftu. Tümdengelimli argümanlar öyle bir şekilde kurulur ki, geçerliyse ve öncülleri doğruysa, sonuç da doğru olmalıdır.

Geçerli iyidir

İyi bir argümanda, öncüllerin doğru ya da yanlış olmasına bakılmaksızın, o öncüllerden (verilen nedenler) o sonuç (yapılan iddia) çıkar (bkz. s. 240-241). İyi bir tümdengelimli argümanı, "geçerli" argüman denilir. Bir argüman, ancak ve ancak öncüllerinin doğru ve sonucunun yanlış olduğu mantıksal olarak olanaklı bir durum yoksa geçerlidir.

Geçerlilik fikri çoğu kez yanlış anlaşılır. Örneğin, yanlış öncüllü tümdengelimli bir argümanın geçerli olamayacağını düşünebiliriz. Ama verilen öncüllerden argümanın sonucunu çıkarabildiğimiz sürece –öncüller ister doğru olsun ister yanlış– argüman geçerlidir.

Yanlış ama yine de geçerli

Öncülü yanlış olan tümdengelimli bir argüman geçerli olabildiği gibi, sonucu yanlış olan tümdengelimli bir argüman da geçerli olabilir. Örneğin: "Kaplanların her zaman

çizgileri vardır [öncül 1]. Evcil kediler küçük kaplardır [öncül 2]. Evcil kedilerin her zaman çizgileri vardır [sonuç]." Bu, geçerli (iyi) bir tümdengelimli argümandır; çünkü öncüller doğru olsaydı, sonuç da doğru olurdu. Ama sonuç doğru değildir; bu yüzden argüman sağlam değildir; en az bir öncülü yanlıştır (Öncül 2 mecazi olarak doğru olsa bile, gerçekte değildir). Sağlam bir argümanda öncüller doğru olmalıdır ve o öncüllerden o sonuç çıkmalıdır.

Geçerlilik ve doğruluk

Tümdengelimli bir argümanın sonucunun yanlış ama argümanın geçerli olduğunu biliyorsak, bir öncülün yanlış olması gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Dolayısıyla geçerlilik ile doğruluk aynı şey değildir. Geçerlilik doğruluğu korur; doğruluğu üretmez. Geçerli bir argümanın öncülleri doğruysa, mantık, o argümanın sonucunun da doğru olmasını garanti eder. Bu, bir argüman için son derece yararlı bir özelliktir.

1

GEÇERLİ YA DA GEÇERSİZ

Tümdengelimli bir argümanın geçerli olup olmadığı sorusu, bir ya/ya da sorusudur: Argüman ya geçerlidir ya da değildir. Geçerlilik dereceleri yoktur.

Tümdengelimli bir argümanı değerlendirmek

Her argümanda olduğu gibi, tümdengelimli bir argümanı değerlendirirken de sorulacak ilk soru, o öncüllerden o sonucun çıkıp çıkmadığıdır. Bu soru, bir karşı örnek –tüm öncüllerin doğru ama sonucun yanlış olduğu olası bir durum– hayal edilerek yanıtlanabilir. Ancak ve ancak bir karşı örnek yoksa, argüman geçerlidir. Sorulacak ikinci soru, bizzat öncülerin yanlış mı yoksa doğru mu olduğudur. Sağlam bir tümdengelimli argümanın doğru öncülleri ve öncüllerin doğruluğu nedeniyle, doğruluğu mantık tarafından garanti edilen bir sonucu vardır.

2

DOĞRULUK VE KESİNLİK

Tümdengelimli olarak geçerli bir argümanın öncülleri doğruysa, sonucun doğru olacağından emin olabiliriz.

Tümdengelimli geçerlilik bize kesinlik (öncüllerin doğruluğuna dayanan) verir.

TÜMDENGELİMİ SAPTAMA

Tümdengelimli argümanların üç ayırtedici özelliği vardır. Bunlar, tümdengelimli argümanları tümevarımlı argümanlardan (bkz. s. 244-245) ayırt etmemizi olanaklı kılar.

3

A PRIORİ DEĞERLENDİRİLEBİLİR

Tümdengelimli bir argümanın geçerli olup olmadığını, yalnızca o argümanı oluşturan sözcükleri kullanarak ortaya çıkarabiliriz. Argümanı değerlendirmek için bu sözcükleri anlamamız (*a priori* bilgimiz) dışında bir arka plan bilgisine ihtiyacımız yoktur.

**“Her iyi felsefeci,
en azından yarı
matematikçidir.”**

Gottlob Frege

BİLMEK GEREK

- **Karşı örnek**, öncüllerin doğru ve sonucun yanlış olduğu olası bir durumdur. Bir argüman, karşı örnek yoksa geçerlidir.
- **A priori bilgi** (bkz. s. 68-69) dünya deneyimine dayanmaz. Tümdengelimli argümanlar a priori değerlendirilebilir ve bu yapılırken geçerli ya da geçersiz oldukları kanıtlanabilir.
- **Sağlam tümdengelimli argüman** geçerlidir ve öncülleri doğrudur. Yani, sonucu da doğrudur.

Tümevarımlı argümanlar

Tümdengelimli argümanlardan (bkz. s. 242-243) farklı olarak tümevarımlı argümanlar asla geçerli olamazlar (bkz. s. 240-241). Çünkü tümevarımlı bir argümanın sonucu, öncülleri doğru olsa bile, doğru olmayabilir.

Tümevarımın doğası

Tümdengelim ve tümevarım, iki farklı argüman türüdür. Tümdengelim bize kesinlik verir; çünkü iyi (geçerli) bir tümdengelimli argümanın öncülleri doğruysa, sonucu da doğru olmalıdır. Örneğin, tüm erkekler ölümlüysen ve Sokrates bir erkekse, o zaman Sokrates ölümlüdür. Bu durum, öncülleri doğru olsa bile yanlış sonuçları olabilen tümevarımlı argümanlar için doğru değildir. Bu nedenle iyi bir tümevarımlı argümanı belirlemek, geçerli olup olmadığına karar vermeyi gerektirmez. Bununla birlikte, öncülleri doğruysa sonucunun doğru olmasının ne kadar olası olduğunu değerlendirerek tümevarımlı bir argümanın zayıflığını ya da güçlülüğünü hesaplayabiliriz.

Tümevarımlı argüman tipleri

Sonuçları mantıksal olarak öncüllerinden çıkan tümdengelimli argümanlardan farklı olarak tümevarımlı argümanlar (bkz. kutu) varsayımlara dayanır. Tümevarımlı bir genelleme, bir şeyin geçmişte olduğu için her zaman böyle olduğunu varsayar. Nedensel bir genelleme, bir şeyin başka bir şeye her zaman neden olduğunu varsayar. Otorite kaynaklı bir argüman, algılanan bir otorite figürünün kanısını doğru varsayar. Analoji kaynaklı bir argüman, bir şeyin başka bir şeye algılanan benzerliğine dayanarak o şey hakkında bir iddiada bulunur. Son olarak geriye-gidimli (*abductive*) bir argüman, eldeki kanıtları göz önüne alarak bir şeyin en iyi açıklamasını bulma girişimidir.

Tümevarımları değerlendirmek

Tüm tümevarımlı argümanlar geçersiz olmalarına rağmen, tümevarımlı bir argümanı ne kadar güçlü ya da zayıf olduğuna göre değerlendirebiliriz. Tümevarımlı bir argüman ne kadar güçlüyse, öncüllerinden sonucunun çıkması o kadar olasıdır. Tümdengelimli argümanlardan farklı olarak tümevarımlı argümanlar *a priori* ya da tek başına öncüller ve sonuç temelinde değerlendirilemez. Tümevarımlı bir argümanı değerlendirmek için, konusu hakkında arka plan bilgisine ihtiyacımız vardır. "Bu yolda araba sürdüğüm her seferinde trafik kötüdür, o halde yarın da kötü olacak" argümanını alalım. Bu argümanı değerlendirmek için, konuşan kişinin o yolda kaç kez araba sürdüğünü ve trafiği kötüleştiren geçici koşulların olup olmadığını bilmemiz gerekirdi. Bu bilgiye sahip olsaydık, argümanın zayıf mı yoksa güçlü mü olduğunu değerlendirmek için daha iyi bir konumda olurduk.

Zayıf argüman

"Bu yıl 30 Haziranda hava güneşliydi. Bu nedenle gelecek yıl 30 Haziranda güneşli olacak." Hava durumunu tahmin etmek o kadar zordur ki, öncülden sonucun çıkması hiç olası değildir.

TÜMEVARIMLI ARGÜMAN TIPLERİ

Tümevarımlı argümanın birçok farklı tipi vardır. Her bir argüman tipi, argümanı değerlendirmek isteyenlerin soracağı bir ya da daha fazla soruyla ilişkilidir.

TİP

TÜMEVARIMLI GENELLEME

NEDENSEL GENELLEME

OTORİTE KAYNAKLI ARGÜMAN

BENZETMEDEN TARTIŞMA

GERİYE-GİDİMLİ (ABDUCTIVE) ARGÜMAN

ÖRNEK

Sue'nin sesli mesajı, onu aradığım her seferinde açıktır, demek ki her zaman açık olmalı.

Sue'yi aradığımda sinirleniyorum, demek ki Sue'yi aramak beni sinirlendiriyor.

Sue bana felsefenin ölü olduğunu söyledi. O halde felsefe ölüdür.

Felsefe matematiğe benzer. Matematik kolaydır. O halde felsefe kolaydır.

Telefon çalıyor. Sue mesajımı almış olabilir. O halde Sue arıyor.

SORU(LAR)

Kaç kez Sue'yi aramaya çalıştım. Benden kaçmak mı istiyor?

Beni hep sinirlendiriyor mu? Başka bir şey beni sinirlendiriyor mu?

Sue bir felsefe tarihi uzmanı mıdır?

Felsefenin matematiğe benzemediği bir yön var mı? Tüm matematik kolay mıdır?

Beni aramaya çalışan başka biri olabilir mi?

Ölçülü argüman

"Leo yarın havanın güneşli olacağını öngörüyor. Bu nedenle yarın güneşli olacak." Bu argümanın gücü, Leo'nun tahminlerinin güvenilirliğine bağlıdır; güvenilir olabilir.

Güçlü argüman

"Leo'nun hava tahminleri her zaman güvenilir olmuştur, o halde şimdiki tahmini güvenilirdir." Bu argümanın öncülü, sonucunu olası kılmaya yeterli kanıtı verir.

Yanılıgılar

Yanılıgı, kolayca iyi bir argümana benzetilebilen kötü bir argümandır (hatalı muhakemeye dayanan bir argüman). Çeşitli yanılıgı tiplerini tanımak, kötü argümanları saptamamıza ve iyi akıl yürütmemize yardım eder.

Yanılıgılar, yanlış inançlar değil

Gündelik dilde insanlar çoğu kez yanılıgılardan yanlış inanç olarak söz eder ama durum öyle değildir.

Yanılıgı, aslında kötü muhakemeye dayanan ama iyi muhakemeye dayanıyormuş gibi görünen bir argümandır. İnsanlar bazen bir muhalifi manipüle etmek amacıyla yanıltıcı bir biçimde tartışır.

Yanılgılı argümanın birçok farklı tipi vardır. Bazıları, argümanın yapılandırılma şeklinden ötürü yanılıgılıdır; bazıları argümanın içeriğinden ötürü yanılıgılıdır. Yanılıgıyı iyi bir argüman zannetmek kolaydır; bu yüzden iyi akıl yürütmek ve yanılıgıları kullanmaktan sakınmak isteyenler, en yaygın yanılıgı tiplerini tanıyabilmelidir.

BIÇİMSEL

Biçimsel yanılıgılar bir argümanın biçimine, yapısına ya da mantıksal düzenine dayanır. İçeriğiyle ilgili değildir.

BIÇİMSEL OLMAYAN

Biçimsel olmayan yanılıgılar bir argümanın içeriğine bağlıdır. İçeriği farklı bir şekilde düzenlense bile, argüman bir yanılıgı olur.

KÖTÜYE KARŞI İYİ ARGÜMAN

Modus ponens, bir iyi argüman biçimidir. Birinci öncülü (bkz. s. 236-237) koşullu ("ise... o zaman") bir cümledir. İkinci öncülü, birinci öncülün "koşul" cümlecığıdir ("öncel"). Sonucu, birinci öncülün "o zaman" cümlecığıdir ("ardıl"). Öncülü doğruysa, sonucu da doğru olmalıdır.

Ardılı onaylama yanılıgısı, kolayca bir *modus ponens* argümanı zannedilebilir. Bu yanılıgıda ikinci öncül öncel değil, ardıldır. Bu kötü bir argümandır; çünkü öncülleri doğru olsa bile sonucu yanlış olabilir. Aşağıdaki örneğe bakınız: Gömlek uymuyor ama bu, zorunlu olarak çok küçük olduğu için değil. Çok büyük de olabilirdi.

Modus ponens argüman

Öncül bir: Bu gömlek çok küçükse, uymaz.

Öncül iki: Bu gömlek çok küçüktür.

Sonuç: Bu gömlek uymaz.

Ardılı onaylama yanılıgısı

Öncül bir: Bu gömlek çok küçükse, uymaz.

Öncül iki: Bu gömlek uymaz.

Sonuç: Bu gömlek çok küçüktür.

Yanılgıları kategorileştirme

Aristoteles 13 yanılgı saptadı ve bunları iki kategoriye ayırdı: Biçimsel yanılgılar olarak anılan dil dışı yanılgılar ve biçimsel olmayan yanılgılar olarak anılan ve dile dayanan yanılgılar. Bu genel kategorileştirme bugün hâlâ kullanılır.

ARDILI ONAYLAMA

Bu yanılgıda (bkz. kutu), koşullu bir cümlenin "o zaman" cümlecığı (ardıl) doğru ise, "ise" cümlecığının de doğru olması gerektiği varsayılır. Bu kötü bir argümandır; çünkü karşı örneklerle (bkz. s. 242-243) çürütülebilir.

ARDILI YADSIMA

Bu yanılgı, bir cümlenin "ise" cümlecığı doğru değilse, "o zaman" cümlecığının doğru olamayacağını varsayar. Örneğin: "Bu gömlek çok küçükse, uymaz. Gömlek çok küçük değildir, bu nedenle gömlek uyar." Bunun bir karşı örneği olabilir: Gömlek çok küçük olmayabilir ama çok büyük olduğu için uymayabilir.

TÜMEL EVETLEME YANILGISI

Bu yanılgı, aynı zamanda gerçekleşen iki durumun her birinin yalıtık gerçekleşmesinden daha fazla olası olduğunu yanlış bir biçimde düşünme anlamına gelir. Ama ne kadar çok birbiriyle ilişkili gibi görünürse görünsün, bir olayın tek başına gerçekleşmesi, iki olayın birlikte gerçekleşmesinden daha fazla olasıdır.

KAÇAMAK

Bir argümanda iki farklı anlamı olan bir sözcük (ya da ifade) kullanıldığında bu yanılgıya düşülür. Örneğin: "Sıcak havada havalı giysiler giyerim ve moda giysiler havalıdır, bu yüzden sıcak havada moda giysiler giyerim." Bu argüman boyunca "havalı" sözcüğünün anlamı aynı değildir.

KORKULUK

Korkuluk yanılgısı, bir muhalifin argümanını yanlış sunmayı ya da çarpıtmayı gerektirir. Örneğin, Joe çocuklar okul üniforması giymelidir derse, Mia onu çocukların kendilerini ifade etmemeleri gerektiğini söylemekle suçlayabilir. Mia, Joe'yu kendini savunma çabası içine sokabilecek bir korkuluk argüman yaratıyor olurdu.

DAİRESEL ARGÜMAN

Dairesel bir argümanda sonuç, öncülle (ya da öncüllerden biriyle) aynıdır. Örneğin: "Bütün sandaletler ayakkabıdır, bu nedenle bütün sandaletler ayakkabıdır." Bu argüman geçerlidir (bkz. s. 242-243) ama işe yaramaz; çünkü öncülü kabul eden biri, zaten sonucu kabul eder.

Biçimsel mantık

Bir argümanı değerlendirmenin en iyi yollarından biri, formül denilen bir dizi simgeye çevirmektir. Bu, argümandaki muğlaklığı giderir ve mantıksal yapısını ortaya çıkarır.

Doğal dili çevirmek

Bir argümanı doğal, gündelik dilden mantıksal biçimine çevirmek, sözcüklerin yerine simgeleri koymayı gerektirir. Bu simgeler argümanın çeşitli öğelerini temsil eder ve birbiriyle nasıl ilişkilendiklerini gösterir. Bir argümanı biçimselleştirdikten

sonra, argümanı değerlendirmek ve diğer argümanlarla karşılaştırmak için saf "mekanik" bir sistem kullanabiliriz. Bu şekilde sözcüklerin yerine simgeleri koymak, bir argümanın biçimsel yapısına odaklanmamızı olanaklı kılar.

Biçimsel mantığın en basit dalına önermeler hesabı denilir. Bu, bir argümanı olası en basit ifadelerine –önermelerine– ayırır. Ne var ki, birçok argüman, geçerliliği önerme-altı biçime dayandığı için, önermeler hesabına ayrılamaz. Bu durumlarda, argümanları çözümlmek için bazen yüklemeler

Argümanları biçimselleştirme ve sinama

Bir argüman önermeler ya da yüklemeler hesabı kullanılarak mantıksal biçime çevrilebiliyorsa, o argümanı değerlendirmemize yardımcı olacak bir dizi basit kuralı izleyebiliriz. Bu kurallar, ancak argüman biçimselleştirilince uygulanabilir.

Önermelere "cümle harfleri" atayın

Önermeler hesabını uygulamak için, argümanı oluşturan önermeleri saptayın ve her önermeye bir "cümle harfi" atayın. Burada cümle harfleri P ve Q'dur.

Önermelerin yerine cümle harfleri koyun

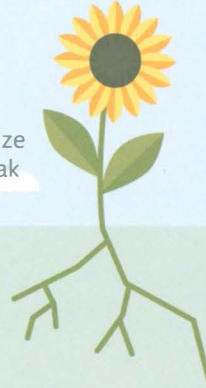
Sözcüklerin yerine cümle harfleri kullanmakla, argümanın mantıksal yapısını ortaya çıkarırız. Burada argüman "ise... o zaman" koşullu ya da mantıksal değişmezine (bkz. kutu) dayanır.

Mantık değişmezinin simgesini ve parantezleri yerleştir

Sonraki adım, "ise" ve "o zaman" mantıksal sözcüklerinin yerine onları simgeleyen mantık değişmezini (bir ok) koymak ve okun hangi harflerle ilişkili olduğunu netleştirmek için parantezi yerleştirmektir.

Argümanı bir sonuç olarak biçimselleştir

Simgenin solundaki formülün doğru ve sağdaki formülün yanlış olduğu bir durum olmadığını belirtmek için çift turnike (F) simgesini kullanırız. Bu, öncüllerle sonuç arasındaki ilişkili biçimselleştirir.

Önermeler hesabı

Bu basit tündengelimli argüman önermeler hesabına çevrilebilir.

ÖNCÜL 1: GÜNEBAKANLAR AÇAR İSE,
O ZAMAN GÜNEŞ PARLAYACAK.
ÖNCÜL 2: GÜNEBAKANLAR AÇAR.
SONUÇ: GÜNEŞ PARLAYACAK.

P: GÜNEBAKANLAR AÇAR.
Q: GÜNEŞ PARLAYACAK.

MANTIK DEĞİŞMEZİ
ÖNCÜL 1: İSE P O ZAMAN Q
ÖNCÜL 2: P
SONUÇ: Q

ÖNCÜL 1: (P → Q)
ÖNCÜL 2: P
SONUÇ: Q

(P → Q), P F Q

hesabını kullanabiliriz. Yüklem hesabı, biçimsel mantığın ikinci en basit dalıdır.

Biçimsel mantığın sınırları

Birçok argüman biçimsel dile çevrilemez. Tümevarımlı bir argümanı (bkz. s. 244-245) biçimselleştirmek olanaksızdır ve birçok tümdengelimli argüman (bkz. s. 242-243), önermeler ya da yüklem hesabının basit diliyle biçimselleştirilemez.

MANTIK DEĞİŞMEZLERİ

Mantık değişmezleri, basit bir anlamı olan sözcüklerdir. Biçimsel mantıkta simgelerle temsil edilirler. Farklı simge kümeleri (işaret değişkenleri) vardır. Burada kullanılan, en yaygın kümedir.

DEĞİŞMEZ	ANLAMI	SİMGE
Değilleme	"değil"	~
Tümel evetleme	"ve"	&
Tikel evetleme	"veya"	v
Koşul	"ise... o zaman"	→
Karşılıklı koşul	"ancak ve ancak ise"	↔

ÖNCÜL 1: TÜM NERGİSLER SARIDIR.
ÖNCÜL 2: BU ÇİÇEK BİR NERGİSTİR.
SONUÇ: BU ÇİÇEK SARIDIR

DX: X BİR NERGİSTİR.
YX: X SARIDIR.
A: BU ÇİÇEK.

ÖNCÜL 1: $\forall x (Dx \rightarrow Yx)$
ÖNCÜL 2: Da
SONUÇ: Ya

$\forall x (Dx \rightarrow Yx), Da$

Yüklem hesabı

Soldaki gibi bazı argümanlar önermeler hesabına çevrilemez; biçimsel yapıları kaybolurdu. Yüklem hesabına çevrilmeleri gerekir.

Harf ata

Argümanın her ögesine harf atayın. Burada Y, "sarıdır" demektir; D, "bir nergistir" demektir; A, "bu çiçek" demektir ve x, hem Y (sarı) hem D (bir nergis) olan meçhul bir şeyi temsil eder.

Mantıksal yapıyı göster

Bir argümanın mantıksal yapısını açığa çıkarmak için, bir kez daha biçimselleştirmemiz gerekir. Sonuçta $\forall x$ "her şey, x, böyledir" demektir ve $(Dx \rightarrow Yx)$ "x sarı ise, x bir nergistir" demektir.

Argümanı bir "sonuç" olarak biçimselleştir

Son olarak, argümanı yüklem hesabının bir "sonucu" olarak ifade etmeliyiz. Bu, öncüller ile sonuç arasındaki ilişkiyi biçimselleştirir. Bunu yapmak için, tek turnike simgesini ($\vdash$) kullanırız. Bu simge, simgenin sağındaki formülün, simgenin solundaki formülle kanıtlanabildiğini anlatır.

Dizin

Koyu renk sayılar ana başlıkları gösterir.

A

"köle" ahlaki 78-79
"öteki," 128-29, 130
a priori bilgi 68-69, 243
a priori ve a posteriori bilgi 68-69, 243
Abelard, Peter 46
acı 147, 148-49, 150, 152, 160, 192-93
adalet 222
adaletsizlik 171
Adler, Alfred 100, 101
Adorno, Theodor 134, 135
ahlak 167
    hayvan hakları 190-91
    klonlama 194-95
    deontoloji 184-85
    -i doğruluk var mıdır? 176-77
    ötenazi 192-93
    varoluşçu etik 188-89
    olgu-değer ayrımı 178-79
    ve özgür irade 172-73
    Hume etiği 182-83
    ve hukuk 170-71
    ve ahlak bilgisi 174-75
    kurallar ve ilkeler 168-69
    faydacılık 186-87
    erdem etiği 180-81
    ve savaş 226-27
ahlak bilgisi 174-75
ahlak epistemolojisi 170
ahlak pusulası 170
ahlak yasası 176, 177, 184-85
ahlaki açmazlar 168
ahlaki doğruluk 176-77
ahlaki erdemler 180, 181
ahlaki genelcilik 168, 169, 170
ahlaki inançlar 176-77
ahlaki nihilizm 175, 176
ahlaki olgular 176, 177
ahlaki tikelcilik 168, 169, 170
ahlaki yargular 182-3
Akhileus ile kaplumbağa 24-25
algı 31, 61, 66, 116, 118, 122, 123, 132-33, 159

altın kural 168, 169
altın orta 180
amacı kendinde formülü 185
amaç 44-45
ampirizm 15, 32, 38, 39, 50, 52, 56, 60-61, 63, 66, 81, 85, 115, 132, 133
Anaksagoras 28-29, 161
Anaksimandros 16, 18-19, 21
Anaksimenes 16
analitik doğruluk 102, 176
analitik felsefe 85
analoji kaynaklı argüman 244, 245
anarşizm 216, 217
anatilik önermeler 68-69, 102
anatomi 50
anlam
    ve bağlam 99
    ve mantık 88-99
    ve gözlem 92-93
    resim yapan sözcükler 90-91, 94, 96, 104
    -ı sorgulama 138
anlamli önermeler 90-91, 92-93
Anselmus, Canterburyli 46, 47, 89
antitez 70, 72, 73, 74
apeiron (Sınırsız) 18, 19, 21
Aquino Thomas (Aquinas, Thomas) 46, 48, 200, 226
araççılık 80-81
araçsal rasyonellik 134
argüman olmama 236, 237
argümanlar
    -ı çözümlene 238-39
    tumdengelimli 242-43
    -ı değerlendirme 240-41
    yanılgular 246-47
    -ı biçimselleştirme ve sınama 248-49
iyi ve kötü 240-41, 242, 246
tümevarımlı 233, 244-45
-ı tanıma 236-37
sağlam 241, 242, 243
-ın incelenmesi 234-35
geçerli 242, 244
aristokrasi 72, 73, 200, 201, 218
Aristoteles 15, 16, 20, 21, 29, 32, 38-45, 46, 48, 50, 51, 60, 71, 86,

106, 145, 156, 162, 168, 201, 233, 234, 242, 247
    erdem etiği 167, 176, 180-81, 182, 184, 195
arkhe 16, 18, 22
astronomi 42-43, 49, 51
aşkınsal idealizm 66-67, 68
ataerkillik 110, 141, 228-29
ateizm 78
atom teorisi 30-31
atomcular 30, 40, 44, 50, 152
atomik cümleler 236
Augustinus, Hippolu 46, 226
Austin, John Langshaw 104-05
ay 18, 42, 43
Aydınlanma 50, 206, 224-25
Ayer, A. J. 92
ayıklamacı materyalizm 154-55
azınlık guruplar 214, 216, 217

B

Bacon, Francis 50, 51, 52, 60
bakış açıları 108-09
bastırılmış öncüller 239
beden
    yaşanmış 132-33
    bir makine olarak 56-57
    ve zihin 54-55, 145, 146-47, 149, 150, 160, 162
    -in doğası 162-63
Bentham, Jeremy 137, 186
Berkeley, George 15
Berlin, Isaiah 214-15
betimlemeler teorisi 88-89
Beveridge, William 214
biçim
    ve işlev 40-41, 48
    ve içsel amaç 44-45
biçimsel mantık 248-49
biçimsel neden 40, 44, 45, 50
biçimsel olmayan yanılgular 246-47
biçimsel yanılgular 246-47
bilgi
    a priori ve a posteriori 68-69, 243
    edinme 31, 38
    kategorileri 174

tümevarımlı muhakeme 52-53
ampirik 39, 60
epistemoloji 64
feminist epistemoloji 110-11
-nın işlevsel doğası 81
doğuştan 37, 38, 60, 61, 69
sınırları 66
ahlak 170, 174-75
ve nesnellik 108
ve güç 136
inanç ağı 102-03
bilgisayar 156-57, 233
bilgisizlik perdesi 222
bilim
ve anlaşılabilirlik 162-63
ve nesnellik 108
paradigma değişikliği 106-07
felsefe ve 94, 102
ve sahte bilim 100-01
-sel yöntem 241
-sel doğruluk 102-03, 107
bilimsel devrim 50-01, 52, 145, 162
bilimsel doğruluk 102-03, 107
bilimsel yöntem 241
bilincin doğası 108
bilinç 70, 97, 145, 147, 149, 157, 159,
160, 161
ve ötenazi 193
ve özgürlük 126-27
-in doğası 108
görüngüleri 118, 119, 122
teorisi 116-17
zaman 120-21
bilinçli tepki 234, 236
bilişçilik karşıtları 167, 174, 176, 182,
191
bireysel özgürlük 206, 207, 212-13
bireysel psikoloji 100, 101
birincil nitelikler 61
Birleşmiş Milletler Şartı 227
biyoloji 19
biyolojik natüralizm 158-59
biyolojik temelcilik 141
Blackburn, Simon 183
Boethius 46
Bohm, David 161
Boo/Hooray theory 174
Brentano, Franz 116-17
Burke, Edmund 218-19
Butler, Judith 136, 140-41
buyruklar 185

C

Carnap, Rudolf 94, 150
cemaatçilik 216, 217
Cenevre Sözleşmeleri 227
ceza 136-37
Chalmers, David 147, 160
Chomsky, Noam 61, 162-63
Churchland, Paul ve Patricia 154
cinsellik 136
cinsiyet 130, 140, 141
Copernicus, Nicolaus 42, 50
Çin odası 158-59
çoğunluk yönetimi 205

D

dairesel argümanlar 247
Dancy, Jonathan 168, 169
Darwin, Charles 77, 80
Dasein 123, 124
davranışçılık 145, 150-51, 152, 156
Dawkins, Richard 195
de Beauvoir, Simone 115, 130-31
değer yargıları 94
değişim
sürekli halde 22, 26, 27
yanılsaması 23, 24, 30
-i yönetmek 218-19
demir 31
demokrasi 73, 78, 80, 200, 207, 210,
212, 225
Demokritos 30-31
deneyim 38, 64, 66, 69, 115, 146, 147,
148, 150, 152, 183, 187
-in sınırları 124
yaşanmış 128, 129
Dennett, Daniel 154
deontoloji 176, 184-85, 190, 192, 194
Derrida, Jacques 138-39
Descartes, René 15, 32, 50, 52-55, 56,
58,
60, 62, 63, 71, 81, 85, 97, 145, 146-47,
148, 149, 152, 160, 162, 163, 190
determinizm 79, 172, 173, 175
devlet 205, 218, 219, 220, 221
devredilemez haklar 205
devrim 73, 218, 219, 221
Dewey, John 80-81
différance 138

dil

ve argümanlar 236-37
-in işlevi 104-05
özel bir dilin olanaksızlığı 96-97
dil oyunları 98-99
-in sınırları 145, 148-49
-in mantığı 94
-in yanlış kullanılması 97, 150
felsefesi 86-99
doğal dili çevirmek 85, 233,
248-49
ve mantığı anlamak 235
dil felsefesi 86-99
dinsel inançlar 77, 78, 205, 213, 214,
216
diyalektik 32, 70, 72, 74
doğa durumu 202, 203, 204, 205, 206,
208, 210
doğa yasaları 50-51, 57, 146, 173
doğal dil 248-49
doğal seçim 80
doğrulama 100, 151
doğruluk
analitik 102
-un "nakdi değeri" 77
ve gerçek 63
türleri 68-69
ve dil 94-5, 138
ahlak 176-77, 179
nesnel ve öznel 199, 224-25
bilimsel 102-03
yararlı 76-77, 80
ve geçerlilik 242
-un değeri 78-79
doğuştan bilgi 37, 38
doğuştan kavramlar 66-67
congenital conditions 194
dört element 16-17, 26-27, 42, 43
dört neden 40-41, 44-45, 50
dört özgürlük 214-15
duygular 117, 153
ve ahlak 174, 176
duygusalığa karşı rasyonellik 206
duyular 32, 34, 35, 36, 38, 39, 56, 66,
147, 148
güvenilmez 52, 53, 54, 55
duyum 31, 60, 152, 154
düalizm 15, 35, 145, 146-47, 150, 159,
160
zihin ve beden 54, 55, 56, 62, 152
özellik 59
düşünceler 39
ve olgular 64-65

doğuştan 60, 61
düşünüm 61
duyum 60
alet olarak 80–81
ve varoluş 52, 53, 54, 55, 149
ve uzam 58–59
içselleştirilmiş konuşma 150
nesnel 108
rasyonellik 15, 234–35

düz-söz edimleri 104–5

E

edimsel cümleler 104
edim-söz edimleri 104–05
EFKEBM (En Fazla Kişinin En Büyük Mutluluğu) 176–77, 179, 186–87, 190–91, 192–93, 195, 209
eğitim 80, 136, 137, 207, 228
Einstein, Albert 100, 101, 107
ekonomik güçlerin 74–75
eleştirel teori 115, 134–35
embriyo klonlama 194
emek 74, 75, 208, 209, 219, 220–21
empati 183
Empedokles 26–27
entelektüalizm 132, 133
entelektüel erdemler 180
epifenomenalizm 147
epistemoloji 15, 39, 64
feminist 110–11
epoché 118, 119
erdem etiği 167, 176, 180–81, 182, 184, 195
ereksel neden 41, 44, 45, 50
Eriugena, John Scotus 46
erkek-egemen toplum 110, 111, 130, 140
essential properties 39, 48
estetik 94
eşitsizlik 223
eşmerkezli küreler 43, 108
etik
varoluşçu 188–89
Hume'un etiği 182–83
ve hukuk 170–71
değer yargıları 94
ayrıca bkz. ahlak
etkin neden 41, 44, 50
etki-söz edimi 104–05
evrenin kökeni ve yapısı 16, 18–19, 22, 26, 28, 44, 46

evrensel yasa formülü 185
evrim 80, 81
ve ahlak 175
eylem faydacılığı 186, 187
eylemler
ve ahlak 168
ve rasyonellik 235
eylem olarak sözcük 104–05

F

farklılık ilkesi 222, 223
faydacılık 115, 167, 168, 176–77, 179, 186–87, 190, 192–93, 194–95, 209
Feigl, Herbert 152–53
feminist epistemoloji 110–11
feminist postmodernizm 140–41
feminizm 135, 228–29
feminist epistemoloji 110–11
feminist postmodernizm 140–41
toplumsal cinsiyet kimliği 130–31
-in üç dalgası 141
fikir birliği 134
fizik yasaları 56, 102, 106–07
fizikselcilik 56, 152, 153
fiziyojoloji 154
Formlar dünyası 34–35, 36, 37, 94
Foucault, Michel 115, 136–37
Frankfurt Okulu 134, 135
Franklin, Benjamin 216–17
Frege, Gottlob 85, 86–87, 88, 94, 152, 233, 243
Freud, Sigmund 100, 101, 130
Fromm, Erich 135

G

Galilei, Galileo 40, 50–51, 56, 145, 163
gayrimaddi dünya 55
geçerlilik ve doğruluk 242
Geist 70, 71, 72, 73, 74, 94
Genel İrade 106–07
geometri 16, 20–21, 34, 54
gerçekçilik 226–27
geriye-gidimli (abductive) argümanlar 244, 245
geri-yönelim 120, 121
gezegenler 21, 43, 56
gök cisimleri 18, 21, 42, 45, 56

görüngübilim 115, 118–19, 122, 126, 132–33, 136
gözlem 50–51, 52, 54, 92–93, 100, 136, 137, 187
gözlemleyici cümleler 104
gündelik dil felsefesi 105
güneş 18, 19, 42, 43, 49
güneş merkezli evren 42, 49
güvenlik ve özgürlük 216–17

H

Habermas, Jürgen 134, 135
Hakim, Catherine 228
haklar
hayvan 190–91
bireysel 212–13
sınırlı 216–17
ölme 193
kadın 228–39
haklı savaş 226–27
halk egemenliği 206–07
hapishaneler 136, 137
Harding, Sandra 111
hareket etmeyen hareket ettirici 45, 46
hava 16, 17, 31, 42, 43
hayalet bacak 133
hayvanlar 54, 126, 167, 190–91, 233, 235
-da akıl 233, 235
hakları 167, 190–91
hayvanlara eziyet 190, 191
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 15, 70–73, 74, 80, 94, 115
Heidegger, Martin 12, 115, 122–25, 132, 138
her şeyin tohumu 28–29
Herakleitos 22, 23, 27
hesap, önermeler ve yüklemeler 248–49
heteroseksüellik 140
Hıristiyan inanç 46–7, 52, 73, 78, 79, 226
hipotezler 241
hiyerarşiler 138, 140, 222
Hobbes, Thomas 54, 56–57, 59, 60, 152, 156, 199, 202–03, 204, 206, 208, 210, 217, 220
Horkheimer, Max 134, 135
Humcu etik 182–83

Hume çatalı 64
Hume, David 15, **64–65**, 71, 92, 178, 237
etiği 167, **182–83**, 195
Husserl, Edmund 115, **118–21**, 122, 126, 133
Huxley, T. H. 147

I

ırk teorisi 135
ıstırap 190–91, 192–93
iç savaş 217
iddiada bulunmak 236, 237
ideal toplum 72, 74
idealizm 15, 70, 74, 85, 115
ikili karşıtlıklar 138
ikincil nitelikler 61
ilahî hak 200, 205
ileri yönelim 120, 121
ilineksel özellikler 39
ilk izlenimler 120, 121
ilk konum 222, 223
inançlar
dışsal nesnelere hakkında 118
-ın gerekçesi 76–77
ahlakî 176–77
ve rasyonellik 234
dinsel 77
insan hakları 204
insan varoluşu **122–23**
insan yaşamının kutsallığı 192, 193, 194
işlevselcilik **156–57**, 158–59
iyi ve kötü 78

J

Jackson, Frank 146
James, William **76–77**
Jefferson, Thomas 205
John, Salisbury'li 240

K

kadınların kurtuluşu 80
Kahneman, Daniel 235
Kant, Immanuel 15, 65, **66–69**, 71, 85,

115, 161, 167, **184–85**, 187, 190, 191, 215
kapitalizm **75**, 134, 136, 219, 220–21
karşı argümanlar 236
karşı örnekler 242, 243
Kartezyen düalizm 54
Katolik kilise 46, 48, 50, 58, 162
Kaygının doğası **124**
Kepler, Johannes 50, 51, 145
kesin buyruk 185
kısırlık tedavüsü 194
kıta felsefesi 115
Kierkegaard, Søren 58
klişeler 110, 130
klonlama 167, **194–95**
komünizm 74, 75, 219
konuşma özgürlüğü 205, 213, 214, 216, 217
korku 124
-dan kurtulma özgürlüğü 214
korkuluk yanılışı 247
koşullu buyruklar 185
koşullu cümleler 237
koşulsuz buyruk 185
Koyun Dolly **195**
kozmetik döngüler 26–27
kötü niyet 127, 131, 188, 189
Kuhn, Thomas 106–07
kural faydacılığı 186, 187
kurtuluş 134
kuşku **52–53**, 54, 55, 97
kutsal sayılar **20–01**
Kymlicka, Will 217

L

laiklik 78, 79
Le Verrier, Urbain 241
Leibniz, Gottfried 15, 50, 60, 62–63, 65, 153, 159
Leukippos 30
liberal kültürelcilik 216, 217
liberal rasyonellik 134
liberalizm 115, 134, 224
Locke, John 15, 32, 52, **60–61**, 64, 66, 81, 170, 171, 199, **204–05**, 206, 208–09, 210, 220
Lodge, Henry Cabot 215
Logos **22**
Lyotard, Jean-François 224, 225

M

madde 150
ve biçim 40, 41
ve zihin 145, 160, 161, 163
-nin halleri 16
maddî dünya 55
maddî neden 40, 44, 45, 50
mağara alegorisi (Platon) 36–37
makine olarak beden 56–57
makinadaki hayalet 150, 152
makinelere 54, 55
mantık 233
argümanları çözümleme **238–39**
tümdengelimli argümanlar **242–43**
argümanları değerlendirme **240–41**
yanılışlar **246–47**
biçimsel 233, **248–49**
tümevarımlı argümanlar 244–45
ve dil 94
ve matematik 85
rasyonellik 234–35
argümanları tanıma **236–37**
altında yatan 88–89
ve inanç ağı 102–03
mantık değişmezleri **249**
mantık kitabı tarzı 238, 239
mantıksal atomculuk 90–91
mantıksal davranışçılık 150, 151
mantıksal pozitivizm 85, 92–93, 102
Marcuse, Herbert 135
Mars 49, 51, 209
Marx, Karl 15, **74–75**, 100, 101, 115, 135, **218–21**, 222
matematik 20–21, 65, 85, 102–03, 243
materyalizm 54, 74, 145, 146, 147, **154–55**, 160
Merleau-Ponty, Maurice **132–33**
meşru savunma 226
meşruiyet 200, 208
meta fetişizmi 221
metafizik 15, 64, 91, **94–95**, 97, 115, 138, 145
mikrop teorisi 155
Miletos okulu 16, 21
Mill, John Stuart 167, 174, 186, 187, **212–13**, 214, 228
miyasma teorisi 154–55
modus ponens argümanlar 246
monadlar **62–63**

monarşi 72, 73, 200, 201, 202-03, 205, 218
 monizm 15, 23, 145, 160
 Moore, A. W. 108
 Moore, G. E. 177
 muhafazakârlık 218, 219
 mutlak 70, 71, 72
 mutlak yönetim 72, 200, 202-03
 mülkiyet hakları 199, 208-09, 210

N

Nagel, Thomas 108-09
 naturalistic fallacy 177
 natüralist düalizm 147
 natüralizm 80
 neden ve sonuç 50, 152
 nedensel eksiksizlik 147, 152-53
 nedensel genelleme 244, 245
 nedensellik 15, 44, 69
 nefret söylemi 214, 216
 negatif özgürlük 214-15
 nesneleştirme 128, 129
 nesnellik
 ve toplumsal önyargı 110, 111
 -in sınırları 108-09
 ve siyasal kararlar 222-23
 postmodernizm 138
 Newton, Isaac 50, 63, 101, 106-07, 162, 163, 241
 nicelik 67
 Nietzsche, Friedrich 15, 78-79, 115, 136, 224, 225
 nihilizm 175, 176
 nitelik 67
 niyetler 153
 normleştirme 136, 137
 nous 28, 29
 Nozick, Robert 210
 nörolojik indirgemecilik 159
 numenal dünya 66

O

Occam'ın usturası 49
 olgu-değer ayrımı 178-79
 olgular
 ve düşünceler 64-65
 olgusal 65

ahlak 176, 177
 oligarşi 201
 olumsal doğruluk 68
 ontoloji 23
 ontolojik argüman 46
 otomatik tepki 234
 öğrenme 60-61
 ölüm
 ötenazi 192-93
 -den önce yaşam 124-25
 ölümsüzlük 55
 önceller 246-47
 öncesizlik-sonrasızlık 46
 önermeler hesabı 248-49
 önermeler ve yüklemeler hesabı 248-49
 önyargı
 ve ikili karşıtlıklar 138
 toplumsal cinsiyet 110-11
 birey 108
 ötenazi 192-93
 öz ve varoluş 126, 127, 130
 özcülük 140-41
 özdeşlik teorisi 136, 152, 153, 154
 özel dil argümanı 96-97, 150
 özel dilin olanaksızlığı 96-97
 özeleştirisi 228
 öz farkındalık 124, 128, 129
 özgeçicilik 175
 özgür irade 78, 79, 130, 167, 172-73, 175
 özgürlük
 seçme özgürlüğü 59, 188
 eleştirel teori 134-5
 dereceleri 216-17
 -ün evrimi 72
 ve kimlik 126-27
 bireysel 206, 207, 212-13
 türleri 214-15
 ilkesi 223
 ve "öteki" 129
 kadınların 131
 -ün dağılımı 222
 -ün sınırları 215
 doğal 204,
 ve güvenlik 216-17
 Özgürlük İlkesi 222, 223
 özgürlükçülük 210, 216, 217
 öznellik 108, 115, 118, 119, 148, 150, 159, 160, 188, 222, 224

P

Panopticon 137
 panpsişizm 160-61
 panteizm 58, 59
 paradigma değişikliği 106-07
 paradokslar 24-25
 Parmenides 23, 24, 26, 28, 30
 pasif ötenazi 192, 193
 pasifizm 226-27
 Peirce, Charles Sanders 76-77, 80, 163
 perspektivizm 79, 224-25
 Philolaos 21
 pineal bez 54, 146
 Place, U. T. 152
 Platon 15, 23, 29, 32, 34-37, 38, 46, 71, 94, 199, 200, 201
 Popper, Karl 100-01
 postmodernizm 136, 138, 140-141
 post-yapısalcılık 115
 pozitif ayrımcılık 228, 229
 pozitif özgürlük 214-15
 pozitivism 161
 pragmatizm 76-77, 80-81
 Prusya devleti 72, 73
 psikoloji 116, 151, 154-55
 psikoterapi 97
 psykhe 31, 35, 42
 Putnam, Hilary 152, 157
 Pisagor 20-01

Q

qualia 146
 Quine, Willard Van Orman 102-03

R

rasyalizm 15, 32, 38, 52-55, 62, 66, 81,85, 206
 rasyonellik 134, 172-173, 174, 190, 191, 233, 234-35
 Rawls, John 222-23
 Regan, Tom 191
 rıza 204, 205, 208, 210-11
 Rorty, Richard 224, 225
 Rousseau, Jean-Jacques 115, 206-07
 Rönesans 46, 50
 ruh göçü 20

ruh ve beden 54–5
Russell, Bertrand 25, 85, **88–89**, 94,
115, 160
rüyalar 52
Ryle, Gilbert 150–51, 152

S

safsata **100**
sahte bilim **100–01**
sahte cümleler 94
sanayi 136, 137
Sartre, Jean-Paul 115, **126–29**, 136,
167, **188–89**
savaş suçları 227
Schopenhauer, Arthur 115, 161
Scotus, Duns 46
Scruton, Roger 191
Searle, John **158–59**
seçkin 200, 201, 218, 219
semantik 158
sentetik önermeler 68–69, 102
sentez 70, 72, 73, 74
sınıf çatışması **74–75**, 219
simgeler 248, 249
Singer, Peter 191, 193
sivil yönetim 204–07
siyaset felsefesi 198
mutlak yönetim **202–03**
rıza ve yükümlülük **210–11**
halk hükümeti **204–05**
haklı savaş **226–27**
özgürlük türleri **216–17**
sınırlı haklar **216–17**
değişimi yönetmek **218–19**
nesnel siyasal kararlar **222–23**
perspektivizm ve siyaset **224–25**
halk egemenliği **206–07**
mülkiyet hakları **208–09**
haklar ve özgürlükler **212–13**
kim yönetmeli? **200–01**
kadınlar ve ataerkillik **228–29**
çalışma ve insan doğası **220–21**
Skinner, B. F. 151
skolastik felsefe **46–47**, 48, 116, 162
Smart, J. J. C. **152**
Sokrates 29, **32–33**, 200
sonuç
argümanlar 236–49
doğru ve yanlış 244–45
sorumluluk 126, 188, 189

sorun çözme 80, **100**, 235
sosyalizm 75, 219
soyut kavramlar 35
sömürgecilik 208
sömürge sonrası 123
söylemsel rasyonellik 134
sözcük
eylem olarak **104–05**
dil oyunları **98–99**
-ün anlamı 138
resim yapan 85, **90–91**, 96
-lerin yerine simge koymak 248,
249
ve kurallar 96–7, 98, 148
anlam ve gönderme **86–87**, 98
Spinoza, Baruch 15, 50, **58–59**, 153
su 16, 17, 19, 31, 42, 43, 45

T

tanı teknikleri 195
Tanrı
-nın öznitelikleri 58
iyiliksever 53
yaratıcı olarak 46, 48, 53ü 58
-nın varlığı 15, 46, 47, 56, 77, 89,
116, 188
ve monarşi 200
ve laikleşme 79
ve töz 59
tapınma özgürlüğü 214
tarih
tüm insan faaliyetlerinin tarih
tarafından şekillendirilmesi 80
sınıf çatışması **74–75**
Geist ve **71**, 72
ve ilerleme **72–73**
tartışmalı öncüller 239
tasım 233
tedavi amaçlı klonlama 194–95
teknolojik ilerleme 135
teleoloji **44–45**
temsili demokrasi 207
tercih
özgürlüğü 59, 188–9, 213
sorumlu 188–9
terörizm 216, 217
tetraktys 21
tez 70, 72, 73
Thales, Miletoslu **16–17**, 18, 19, 70, 160
ticaret 208, 209
tikeller 34, 35, 38

timokrasi 201
tiranlık 201, 205, 219
toplum 57
ideal 72, 74
değişimi yönetmek **218–19**
kurumlar ve normlar 134, 135
adalet ilkeleri 222
toplumsal cinsiyet 136, 140–41, 199, 229
toplumsal cinsiyet eşitliği 229
toplumsal cinsiyet kimliği **130–31**,
140–41
toplumsal cinsiyet önyargısı 110–11
toplumsal cinsiyet rolleri 141
toplumsal cinsiyet teorisi 135
toplumsal değişim 134, 217
toplumsal inşalar 130, 140, 141
toplumsal sözleşme 202, 203, 204,
205, 206, 208, 209, 210, 218
toprak 16, 17, 18, 19, 21
yer merkezli evren **42–43**
totaliterlik 78, 115, 134
tözler
ve atomlar 31
ve biçim 40, **41**, 48
sonsuz bölünebilir 29
maddi ve gayrimaddi dünya 54,
55, 56, 58
tek töz **58–59**, 150
töz dönüşümü 41, 48
translating natural 85, 233, 248–49
Turing testi **156–57**, 158
Turing, Alan 156, 157
tutkular 182, 183, 184
tüketimcilik 134
tümdengelimli argümanlar 233, 240,
241, **242–43**, 244, 249
tümdengelimli mantık 52–53, 69, 233
tümel evetleme yanılıgısı 247
tümel nitelikler 38
tümevarımlı argümanlar 233, 240,
241, **244–45**, 249
tümevarımlı muhakeme 39, 51, 52, 65
türcülük **191**
türlerin kökeni of 27

U

ulusal güvenlik 216, 217
utanç 128
uyum 72
önceden kurulmuş 153
küreler 21

uzaklaşma 124
uzay 19
uzay ve zaman 66, 67, 69
Übersch ("üstün insan") 78
üreme amaçlı klonlama 194, 195
üreme hakları 216

V

varlık
kendisi-için-varlık 126, 129
kendinde-varlık 126, 129
dünyada-bulunma 123, 131, 132
ölüme-doğru-varlık 124
kavramı 70
"dünyada-bulunma"nın doğası
122, 124
varoluş 15, 23, 32, 52, 53, 54,
otantik 124
cisimleşmiş 131
ve öz 126, 127, 130
varoluşçu etik 188-89
varoluşçuluk 115, 122-3, 126-7, 130,
136
varsayımlar 49, 65, 106, 118, 244
Vaucanson, Jacques de 163
veganlık 190
vejetaryenlik 190
Venüs 86, 87, 152
vergi 209, 215
Vesalius, Andreas 50
vicdanın çağırısı 124
Viyana Çevresi 92-93, 94
Voltaire 115

W

Watson, John B. 151
William, Ockhamlı 46, 49
Wittgenstein, Ludwig 85, 90-91, 92,
94, 96-99, 104, 145, 148-49, 150,
151
Wollstonecraft, Mary 228, 229

Y

yabancılaşma 124
yanılgılar 25, 246-47

yanılgılar 23, 24, 36, 53, 152
yapal zekâ 156-57
yapısalcılık 115
yapısöküm 138-39
yardımlı intihar 170, 192, 193
yardımlı ölme 192, 193
yargılar
nesnelerin varlığı üzerine 118
-ın işlevsel doğası 81
ahlak 168
öznel 119
sentetik a priori 69
yaşam
ölümden önce 124-25
hakkı 191
-ın kutsallığı 192, 193, 194
yaşam hakkı 191
yaşanmış beden 132-33
yerçekimi 51, 163
yer merkezli evren 42-43, 50
yıldızlar 18, 21, 43
yoksulluktan kurtulma özgürlüğü 214,
215
yönelmişlik 116-17, 132
yuh/bravo teorisi
yüklemler hesabı 248-49
yükümlülük 184-85, 210-11

Z

zaman 25, 106-07
zaman ve bilinç 120-21

zarar ilkesi 212, 213
Zeitgeist ("Çağın Tini") 73
zekâ 151, 154
Zenon, Elealı 24-25
zihin
davranışçılık 150-51, 156
biyolojik natüralizm 158-59
ve beden 53, 54-55, 56, 58-9, 145,
146-47, 149, 150, 160, 162
ve beyin 56
-in "ikili süreç" teorisi 234-35
ayıklamacı materyalizm 154-55
işlevselcilik 156-57, 158-59
ve madde 145, 160, 161, 163
zihin-beyin özdeşliği teorisi
152-53, 154
156
-deki nesnelere 116-17
öteki 128
felsefesi 97, 144-63, 145
dünyayı zihinle şekillendirmek
66-67
evrensel 160
zihin-beyin özdeşliği teorisi 152-53,
154, 156
zihinsel durumlar 116-17, 152-53,
154, 157
zihinsel edimler 117
zihinsel temsiller 117, 132, 133
zor sorun 147, 160-61
zorunlu doğruluk 68

Teşekkür

Dorling Kindersley, editörlük yardımından
ötürü Hugo Wilkinson'a; tasarım yardımından
ötürü Phil Gamble'a; düzeltmeleri yapan
Alexandra Beeden ve Katie John'a, dizini
hazırlayan Helen Peters'a teşekkür eder.

Yayınevi fotoğraflarının kullanılmasına izin
verdikleri için aşağıdakilere teşekkür eder.

(Anahtar: a-yukarı, b-aşağı, c-orta, f-uzak,
l-sol, r-sağ, t-üst)

65 123RF.com: loganban (br). 86 123RF.
com: Panagiotis Karapanagiotis / karapas

(b). 100 Alamy Stock Photo: Geoff Marshall
(b). 131 Alamy Stock Photo: PhotoAlto (tr).
137 Getty Images: Underwood Archives (br).
141 123RF.com: Francesco Gustincich /
develop (tr). 171 Alamy Stock Photo:
Michael Kemp (br). 191 123RF.com: Andor
Bujdos / nd3000 (br). 195 Alamy Stock
Photo: ilpo musto (tr). 210 Getty Images:
Hill Street Studios (bl). 235 Getty Images:
Mike Powell (tc).

Diğer tüm görseller © Dorling Kindersley.
Daha fazla bilgi için bkz. www.dkimages.com

Görsellerle dolu bu rehber felsefeyi anlamanın en basit yolu!

Filozoflar binlerce yıldır dünyaya, inanca ve insanlığın doğasına dair cevap verilmesi zor soruları dile getiriyor.

Gerçekten istediğimiz her şeyi yapabilecek kadar özgür müyüz? İyi olmamızı davranışlarımız mı belirler yoksa hedeflerimiz mi? Tanrı var mıdır? Kim sorumlu olmalıdır? Dünyayı olduğu gibi mi görürüz?

Felsefe Nasıl Çalışır çarpıcı görseller ve akıcı, anlaşılır bir dil kullanarak metafizikten bilgi teorisine, politik felsefeden etik ve mantığa kadar felsefeye dair bilmeniz gereken her şeyin cevabını veriyor.

Dizinin diğer kitapları

ALFA

@alfakitap

alfakitap

f alfakitap

www.alfakitap.com

BAŞYURU

